

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის
ინსტიტუტი

•
პროგრამა „ლოგოსი“

პუბლიკაციები და ღონისძიებები კლასიკური ფილოლოგიის,
ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სფეროში

ლოგოსი

LOGOS

The Annual of Greek and Roman Studies

9

Tbilisi
2023

ლოგოსი

წელიწდული ულინოლოგიასა და ლათინისტიკაში

9

თბილისი
2023

სარედაქციო კოლეგია:

ვალერი ასათიანი (მთავარი რედაქტორი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია)

ეკატერინე კობახიძე (რედაქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნიკოლოზ ალექსიძე (თავისუფალი უნივერსიტეტი)

მარინა გიორგაძე (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

მაია მაჭავარიანი (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი)

ქეთევან ნადარეიშვილი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

თამარ ოთხმეზური (კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი)

ნესტან რატიანი (შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი)

მანანა ფხაკაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ანი ჩიქოვანი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნინო ჩხილაძე (აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ეკა ჭყოიძე (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

საორგანიზაციო ჯგუფი:

ეკატერინე კვიციანი (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

მარიამ კალაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

ნანა მუქერია (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

რეცენზირებადი წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში „ლოგოსი“, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეციისტიკის ინსტიტუტი

Editorial Board

Valeri Asatiani (Editor-in-chief, Georgian National Academy of Science)
Ekaterine Kobakhidze (Editor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nicoloz Aleksidze (Free University of Tbilisi)
Marina Giorgadze (Batumi Shota Rustaveli State University)
Maia Machavariani (Georgian National Centre of Manuscripts)
Ketevan Nadareishvili (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Tamar Otkhmezuri (Georgian National Centre of Manuscripts)
Nestan Ratiani (Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature)
Manana Pkhakadze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Ani Chikovani (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nino Chikhladze (Akaki Tsereteli Kutaisi State University)
Eka Tchikoidze (Iliia State University)

Administrative support:

Ekaterine Kvirkvelia (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Mariam Kaladze (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)
Nana Mukeria (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)

Logos is a peer-reviewed journal published annually by the Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies of the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

e-mail: logos@tsu.ge
www.logos.tsu.ge

ISSN 2667-9051 ISSN 2960-9917 (online)
 © ლოგოსი, წელიწადეული, 2023

სარჩევი

სტატიები

ნია კახიძე

ჰარუსპიციის მხატვრული ინტერპრეტაცია ანტიკურ დრამაში 11

Nia Kakhidze

The Function of Haruspicy in Ancient Drama 38

მაგდა მჭედლიძე

„მუზების ტაძარი“ პონტოს კიდეში და ელინური პაიდეიას საკითხი
III-IV საუკუნეების საქართველოში 39

Magda Mtchedlidze

“The Temple of the Muses” at the Edge of Pontus and the Question of
the Hellenic Paideia in 3rd-4th Century Georgia 76

ქეთევან ნადარეიშვილი

ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური როლი ე.წ.
მითრიდატული ომების კონტექსტში ბერძენი მწერლების
(მემნონი, აპიანოსი, დიო კასიოსი, პლუტარქოსი, სტრაბონი)
მიხედვით 77

Ketevan Nadareishvili

The Geopolitical Role of the Kartvelian People in the Context of the
Mithridatic Wars by the Greek Authors (Memnon, Appian, Dio Cassius,
Plutarch, Strabo) 93

მანანა ფხაკაძე

მედეას სახე აკაკი წერეთლის დრამაში „მედია“ 95

Manana Pkhakadze

The image of Medea in the drama of Akaki Tsereteli „Media“ 106

სოფიო შამანიდი

პენელოპეს სახე ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში 107

Sophie Shamanidi

Penelope in Modern Greek Literature 123

**ლელა ჩოთალიშვილი, დავით ქელიძე, ნანა ხოჭოლავა-
მაჭავარიანი**

მცენარეთა ლათინური სახელების ქართულად გადმოტანის
თავისებურებანი 125

Lela Chotalishvili, David Tchelidze, Nana Khotcholava-Matchavariani

For the correct translation of the scientific names of plants from Latin
into Georgian 144

ანნა ცანავა

ევრიპიდეს ტრაგედიის “იფიგენია ავლისში” კინემატოგრაფიული
ტრანსკოდიფიცირების ძირითადი პრინციპები იორლოს
ლანთიმოსის ფილმში “წმინდა ირმის მკვლელობა” 146

Anna Tsanava

Re-telling the Tragedy: Cinematic Vision of Euripides’ „Iphigenia at Aulis”
in "The Killing of a Sacred Deer" by Yorgos Lanthimos 192

თარგმანები

ნინო თოიძე’Chin

ბუბიას ზღაპარი (ახალი ბერძნულიდან თარგმნეს ავტორმა და
მაია კაკაშვილმა) 195

თემისტოსი

27-ე სიტყვა (ძველი ბერძნულიდან თარგმნა
მაგდა მჭედლიძემ) 205

რეცენზიები

პლავტუსი – ამფიტრიონი 225

VARIA

Ad Valerium Flaccum (ლათინურიდან თარგმნა იამზე გაგუამ) 227

სტატისტიკა

ნია კახიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ჰარუსპიციის მხატვრული ინტერპრეტაცია ანტიკურ დრამაში

*საკვანძო სიტყვები: ჰარუსპიცია, დივინაცია, ჰარუსპიცია ანტიკურ
დრამაში.*

კლასიკური ლიტერატურის კვლევის ფარგლებში ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს მხატვრულ ტექსტებში ჩართული რიტუალების და დივინაციის ხერხების კვლევას. დივინაცია პოპულარული პრაქტიკა იყო როგორც სოციალურ, ასევე პოლიტიკურ სივრცეში.

ჰარუსპიცია ინტერპრეტირდა ლიტერატურაშიც. ამ დივინაციის ერთ-ერთ სახეობაზე თანამედროვე სამეცნიერო სივრცეში საფუძვლიანი კვლევა არ არსებობს. ჰარუსპიცია, როგორც მხატვრული ხერხი, როგორც ავტორის სათქმელის გამომხატველი. ვფიქრობ, მხატვრული ტექსტების კვლევისთვის აუცილებელია სიუჟეტის ყოველი ნაწილის საფუძვლიანი კვლევა.

უნდა აღინიშნოს, ამ კონკრეტულ საკითზე არ არსებობს ერთიანი კვლევა, მონოგრაფია, თუმცა ისტორიულ-ეთნოგრა-

ფიულ კონტექსტში საკმაო ინფორმაციის მოძიებაა შესაძლებელი და სწორედ ამიტომ, ვთვლი, რომ საკითხის ამოწურვისთვის საჭიროა, დასაწყისისთვის, განხილული იყოს სამეცნიერო სფეროს მემკვიდრეობა, რომელიც მოიცავს როგორც აღმოსავლეთ-მცოდნეობას, ასევე ეტრუსკოლოგიასაც და სწორედ ამ ინფორმაციაზე დაყრდნობით წარმოჩნდეს ახალი დასკვნები. სტატიის თეორიული ნაწილი ემყარება გამოსაკვლევ საკითხის შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზსა და შესაბამისი მონაცემების დაჯგუფებას. განხორციელდა თვისებრივი კვლევა. ასევე განვახორციელე ლიტერატურული და ფუნქციონალური კვლევა (კონკრეტული რიტუალის ტექსტში ჩართვის მიზეზი, მიზანი და შედეგი). მხატვრულ ტექსტებზე დაყრდნობით გამოვიყენე კომპარატივისტიკული მეთოდიც.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰარუსპიცია, როგორც სიუჟეტურ ქარგაში ჩართული მხატვრული ხერხი, ჯერ არ გამხდარა სამეცნიერო სფეროს ინტერესის ობიექტი, ვფიქრობ, მნიშვნელოვანია, რომ წარმოჩნდეს ამ რიტუალის კულტურული გავლენა საზოგადოებაზე სწორედ ყველაზე უფრო პუბლიკაზე მორგებული ჟანრის, დრამის, მაგალითზე. ნაშრომის მომდევნო თავში წარმოვადგენ მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ნაშრომების ანალიზს, ხოლო ძირითადი ნაწილი დაეთმობა სამი დრამატურგის, ესქილეს, ევრიპიდესა და სენეკას, ნაშრომების ჩემულ ინტერპრეტაციას, რასაკვირველია, სამეცნიერო საფუძვლის გათვალისწინებით.

ვფიქრობ, რომ აღნიშნული კვლევა საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა და დივინაციის სხვა სახეების კვლევისთვისაც შესაბამის საფუძველს მოგვცემს.

კავშირები ძველ აღმოსავლეთსა და ანტიკურობას შორის – ჰეპატოსკოპია.

ძველ სამყაროში არსებობდა მრავალი სახის დივინაცია, რომლებიც შეიძლება დავყოთ ორ ჯგუფად: რიველაციური (ინტერ-

პრეტაციული) და ცოდნაზე დაფუძნებული (ინდუქციური) ხელოვნება. რიველაციურ პრაქტიკას განეკუთვნებოდა ე.წ. ხილვები, ტრანსის მდგომარეობაში მყოფი წინასწარმეტყველის გამოცხადებები და მათი ინტერპრეტაციის შედეგად გადამუშავება. მაგალითისთვის, დელფოსის ორაკულების ფენომენი, როდესაც პითია სწორედ ტრანსის მდგომარეობის შედეგად ჭვრეტდა მომავალს, გადასცემდა ქურუმებს და ისინი აწვდიდნენ ადამიანებს ჰეგზამეტრიტ გამართულ სტრიქონებს. რაც შეეხება ინდუქციურ პრაქტიკას, ეს იყო სხვადასხვა ბუნებრივ მოვლენაზე დაკვირვების შედეგად მომავლის ჭვრეტა, მაგალითად, ელვებზე დაკვირვება, ფრინველთმისნობა, ანომალიური ნიშნების განჭვრეტა და ინტერპრეტაცია. წინასწარმეტყველების ამ პრაქტიკას განეკუთვნება ღვიძლზე დაკვირვების ხელოვნებაც, ჰარუსპიცია ანუ ჰეპატოსკოპია.

იმისათვის, რომ სწორად გავიაზროთ ჰარუსპიციის რიტუალის კონცეპტი ანტიკურობაში, ვფიქრობ, აუცილებელია, რომ განვიხილოთ გზა, თუ როგორ მიაღწია ანტიკურ სამყარომდე ძველ აღმოსავლურმა დივინაციის ამ კონკრეტულმა ხერხმა. კვლევის ფარგლებში გამოიკვეთა რამდენიმე კონკრეტული სამეცნიერო ნაშრომი, რომლებიც საშუალებას იძლევა, რომ განისაზღვროს კავშირები ამ ორი სამყაროს რიტუალურ კულტურებს შორის და დადგინდეს მათ შორის მსგავსება-განსხვავებები.

საგულისხმოა, რომ ძველ აღმოსავლეთსა და დასავლეთ კულტურებს შორის კავშირების დადგენისთვის ბოლო ათწლეულებში განსაკუთრებით ბევრი სამეცნიერო კვლევა ჩატარდა, თუმცა მისნობების საკითხის ამ კონტექსტში განხილვა ცალკე საკვლევია თემა არასდროს ყოფილა. უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი ახლო აღმოსავლური და ეტრუსკული მისნობების შესახებ არსებული მონაცემები დააჯგუფა ორმა მკვლევარმა, ჟან ნუგაიროლმა და ჯუზეპე ფურლანიმ, და ისინი ერთმანეთს დაუკავშირა. საყურადღებოა, რომ ეს მსგავსება ჰარუსპიციის მაგალითზე

უფრო ცხადად გამოიკვეთა.¹ გამომდინარე იქიდან, რომ ფაქტობრივი მონაცემები ეყრდნობა არქეოლოგიური გათხრების მიერ აღმოჩენილი არტეფაქტების ანალიზს, ვფიქრობ, საჭიროა, აღმოჩენილი ღვიძლის ნიმუშების განხილვა და კულტურულ კონტექსტთან დაკავშირება. განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ მსოფლიოში აღმოჩენილი რამდენიმე ღვიძლის ნიმუშიდან მხოლოდ ორი ეკუთვნის ეტრუსკულ კულტურას, ხოლო დანარჩენი – აღმოსავლურს.²

პიაჩენცას ბრინჯაოს ღვიძლი და თიხის ღვიძლი, რომელიც ფალერიი ვეტერესში აღმოაჩინეს, არის ის ორი ეგზემპლარი, რომელიც ჯერჯერობით აღმოჩენილია ახლო აღმოსავლეთის ტერიტორიის მიღმა, რომლებიც უნდა დავუკავშიროთ ანტიკურობას. სწორედ ეს მონაცემები იძლევა იმის საშუალებას, რომ ასირობაბილონურ კულტურას დავუკავშიროთ ეტრუსკული დივინაციის ეს პრაქტიკა. განსაკუთრებულად უნდა გაეხვას ხაზი იმ ფაქტს, რომ ამ ორ განსხვავებულ მოდელებზე დაკვირვების შედეგად შეიძლება უშუალო მსგავსებების გამოვლენა, თუმცადა, ეტრუსკული მოდელები გამოირჩევა განსაკუთრებული დეტალიზაციით, რაზედაც მოგვიანებით დეტალურად ვისაუბრებ.³ სწორედ ეტრუსკულ მოდელებზე დაკვირვების შედეგად ვასკვნი, რომ ეტრუსკებისთვის მთავარი ღვთაება არ არსებობს და თითოეული ნაწილი ცალკე სხვადასხვა ღვთაებას ეძღვნება, განსხვავებით აღმოსავლური მოდელებისაგან, რომლებშიც დომინანტი ღვთაება ს(შ)ამასი მონაწილეობს და პასუხი მხოლოდ „კი“ ან „არა“ უნდა ყოფილიყო. ეტრუსკებმა მრავალი პრინციპული სიახლე შეიტანეს ჰეპატოსკოპიის რიტუალში, რასაც ვხედავთ კიდეც ორივე მოდელზე. ისინი დაუკავშირეს ვარსკვლავებიან ზეცას და მხოლოდ „კი“ ან „არა“ პასუხი არ აკმაყოფილებდათ.

¹ Magness 2001, 81.

² Lawrence 1979, 15-26.

³ Nougayrol 1955, 509-19.

ეტირუსკული დივინაცია გაცილებით უფრო კომპლექსური იყო და არასასურველი პასუხის შემთხვევაში შეიძლებოდა რიტუალის გამეორებაც.⁴ ბაბილონურ-ხეთური მისნობები დაფუძნებული იყო ძრწოლასა და შიშზე და მხოლოდ იმის დადგენას ემსახურებოდა, იყო თუ არა კონკრეტული ღვთაება განრისხებული. რაც შეეხება ეტირუსკულ ჰარუსპიციას, რომის ჩამოყალიბების შემდეგ, იგი რომშიც და, იმპერიის მოგვიანო პრივინციებშიც რომიდან, გავრცელდა.

როგორ მოხდა ამ აღმოსავლური პრაქტიკის ანტიკური კულტურის არეალში დამკვიდრება?

კვლევების თანახმად, არსებობს სამი ძირითადი მიზეზი, რომელმაც განაპირობა ახლო აღმოსავლეთისა და ეტირუსკული დივინაციებს შორის არსებული კავშირები:

1. **ისტორიული:** ეტირუსკული კულტურის განვითარება დიდწილად ეყრდნობა მედიტერანულ ცივილიზაციებს და, შესაბამისად, ხდებოდა ინფორმაციის, კულტურის, რიტუალების გაცვლა-გამოცვლა.
2. **კულტურული კონტაქსტი:** ეტირუსკული რელიგიის საფუძველი მსგავსებას გვიჩვენებს აღმოსავლურ სამყაროსთან, რომელიც ძირითადად გამოიკვეთა ეტირუსკული სამარხის ერთ-ერთ ჭურჭელზე, რომელზეც ლურსმნული წარწერაა შესრულებული.⁵
3. **დივინაცია, როგორც სტანდარტული და განსხვავებული კულტურული ტექნიკა:** დივინაციის სხვა ხერხებთან ერთად, ჰეპატოსკოპიის რიტუალსა და მსხვერპლმეწირვის სტრატეგიაში შეინიშნება მნიშვნელოვანი მსგავსებები.⁶

⁴ Rollinger 2017, 342.

⁵ ძვ.წ. VII ს-ის ბრინჯაოს ლარნაკის ფრაგმენტი ფალერიის სამარხიდან, რომელსაც ლურსმნული წარწერა ახლავს: „ეკუთვნის ნაბუ-ადდინს, ბანიას შვილს“.

⁶ Rollinger 2017, 343.

ახლო აღმოსავლეთსა და ეტრურიას შორის კავშირის დადგენის ერთ-ერთი უმთავრესი დასაყრდენი სწორედაც კულტურული მახასიათებლების შედარება გვევლინება. მიუხედავად იმისა, რომ უძველესი ეტრუსკული ღვიძლის მოდელი თარიღდება ელინისტური პერიოდით (ძვ.წ. III-II სს), ბურკერტი მიიჩნევს, რომ *disciplina Etrusca*-ს ტრადიცია ძვ.წ VIII-VII საუკუნეებში იღებს დასაბამს. *disciplina Etrusca* – ეს არის მრავალრიცხოვანი წიგნი, რომლებიც ეტრუსკთა წინასწარმეტყველების ხელოვნების სხვადასხვა ასპექტების სისტემატიზაციას ახდენდნენ. *Disciplina Etrusca* (ან *Etrusca disciplina*) რამდენიმე წიგნისგან შედგებოდა: *libri fulgurales* – ელვებზე მკითხაობას შეეხებოდა, *libri haruspicini* – სამსხვერპლო ცხოველის შიგნეულობის მიხედვით დივინაცია, *libri fatales* – ადამიანების ბედის განჭვრეტა, *archerontici* – იმ-ქვეყნიური ცხოვრების შესახებ მოძღვრება, *ostentaria* – ღვთაებრივ ნიშანთა განმარტება.⁷

ბურკერტის აზრით, ასეთი მსგავსება ეტრუსკულსა და ახლო აღმოსავლურ ღვიძლის მოდელებს შორის შეიძლება აიხსნას სკოლის გადმოტანით ბაბილონიდან ეტრურიაში.⁸ აღმოსავლური და ეტრუსკული ღვიძლის მოდელები რეალური ღვიძლისგან განსხვავდებიან ერთნაირი მახასიათებლებით, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს მოდელები შეიქმნა არა პირდაპირი დაკვირვების შედეგად, არამედ საერთო ტრადიციის მიხედვით. ასევე, მესოპოტამიური და ეტრუსკული მოდელები მსგავსად არიან დაყოფილი ნაწილებად – „კეთილისმომტან“ და „ავისმომასწავებელ“ მონაკვეთებად. ბურკერტი ასკვნის, რომ ჰეპატოსკოპია არის ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მაგალითი ორიენტალიზაციის პერიოდის კულტურული კონტაქტებისა.⁹

⁷ კობახიძე 2007, 252-53.

⁸ Burkert 1992, 48.

⁹ Burkert 1992, 50.

ადმოსავლური და ეტრუსკული ჰარუსპიციის რიტუალები

ამ ორი, ერთი შეხედვით განსხვავებული, გეოგრაფიული არეალის კულტურული მემკვიდრეობების განხილვის შემდეგ, ვფიქრობ მნიშვნელოვანია, განვიხილო ჰარუსპიციის რიტუალების პრინციპი და გამოვიყენო კომპარატივისტიკული მეთოდიც.

უპირველესი, რაც ხორციელდებოდა რიტუალის უშუალოდ დაწყების წინ, გახლდათ განწმენდის რიტუალი, რომელიც ძირითადად, ცეცხლის მეშვეობით ტარდებოდა. თავად მსხვერპლშესაწირი ცხოველი უნდა ყოფილიყო ჯანმრთელი და სპეციალურად გაზრდილი მსხვერპლშეწირვისთვის. ასევე, მკაცრად იყო განსაზღვრული რიტუალის ჩატარების დრო. როგორც ზემოთ ვახსენე, ადმოსავლური რიტუალისთვის დამახასიათებელი იყო მხოლოდ ისეთი შეკითხვების დასმა, რომლებიც ითხოვდნენ პასუხებს „კი“ ან „არა“. მას შემდეგ, რაც ცხოველს ყელს გამოჟრიდნენ, ანაწევრებდნენ და, ამავდროულად, შეკითხვას წარმოთქვამდნენ. სხეულის გარკვეული ნაწილი „ეკუთვნოდა“ ღვთაებას (შ)ამასს. ღვიძლთან ერთად დაკვირვების საგანი გული და ფილტვებიც იყო. უპირველეს ყოვლისა, აკვირდებოდნენ ორგანოების ვარგისიანობას. თუკი ორგანო დაზიანებული იყო, ეს ცუდის ნიშანი გახლდათ, თუკი საღი – კარგის მომასწავებელი იყო.¹⁰ რატომ ითვლებოდა ღვიძლი მნიშვნელოვან ორგანოდ? იმიტომ, რომ მიიჩნეოდა უმთავრეს სისხლის მიმწოდებელ ორგანოდ და დანარჩენი სხეულის სიცოცხლისუნარიანობაზე დიდ გავლენას ახდენდა.¹¹

უნდა აღინიშნოს, რომ იმ პერიოდის ადამიანებისთვის ღვიძლს იგივე დატვირთვა ჰქონდა, რაც მოგვიანო ეპოქებში ევროპულ კულტურაში გულს ენიჭებოდა. ეს იყო უმთავრესი ორგანო, რომელიც ითვალისწინებდა სხვადასხვა ემოციების გად-

¹⁰ Jastrow 1907, 117.

¹¹ Collins 2008, 325.

მოცემას და იქ „აკუმულირდებოდა“ უმთავრესი ემოციები, როგორებიცაა: გლოვა, შიში, ბრაზი და ა.შ.¹²

ორგანოებზე მუშაობა ხორციელდებოდა ისრის საპირისპირო მიმართულებით და იყოფოდა ორ სხვადასხვა ნაწილად – მარჯვენა და მარცხენა. ორივე მიმართულებას სხვადასხვა დანიშნულება ჰქონდა. მარჯვენა ნაწილი დადებით კონოტაციას ატარებდა (*pars familiaris*), მარცხენა – უარყოფითს (*pars hostilis*). მარჯვენა ნაწილის ჯანსაღი მდგომარეობა დადებითის მომასწავებელი იყო, მარცხენა ნაწილის სიჯანსაღე კი – უარყოფითის და პირიქით. დასკვნის გაკეთება ხდებოდა ამ მონაცემების შეჯერებით და, ასევე, იყო საშუალება, გაემეორებინათ რიტუალიც, თუკი პასუხი არასასურველი ან ბუნდოვანი იქნებოდა.¹³

ერთ-ერთი უმთავრესი დილემა, რომლის წინაშეც მკვლევრები დგებიან არის ის, თუ უშუალოდ როდის ჩნდებოდა დვიძლზე კონკრეტული ნიშნები. მსხვერპლშეწირვის რიტუალის მსვლელობისას თუ რიტუალის დაწყებამდე, თუმცა ამ საკითხზე განსაზღვრული პასუხი არ არსებობს.

იმისთვის, რომ უფრო კონკრეტულად განისაზღვროს კულტურული გავლენების მიმართებები, ვფიქრობ, უნდა მოვიცვა მითოლოგიაც. გამომდინარე იქიდან, რომ მითო-პოეტური მემკვიდრეობა უამრავ რელევანტურ ინფორმაციას ინახავს კონკრეტული ისტორიული საკითხების განხილვის საკითხში, საყურადღებოა, რომ ჰარუსპიციის ხელოვნების ეტრურიაში გავრცელების შესახებ არსებობდა ეტრუსკული მითი, რომელიც ტაგესს უკავშირდება. ტაგესი არის ანტიკური ლიტერატურის ერთ-ერთი პოპულარული მითიური პერსონაჟი. ეტრუსკული დვთაება, რომელიც შესახედად ბიჭს ჰგავს, თუმცა ბრძენია და მის სახელს უკავშირდება მრავალი სწავლება, რომლებიც რელე-

¹² Struck 2014, 316.

¹³ Collins 2008, 324.

ვანტურია ჩემი საკვლევი თემისა. ტაგესი გლეხებს გამოეცხადა მოულოდნელად, როდესაც იგი მიწას ხნავდა და ხნულიდან ამოხტა. მის სახელს უკავშირდება ისეთი მნიშვნელოვანი ნაშრომები, როგორებიცაა Libri Haruspiciani და Acherontici. მას უკავშირებენ მიწისძვრების განჭვრეტის უნარსაც, რაც იძლევა საშუალებას, რომ ტაგესი დაუუკავშიროთ ხოთონურ ძალებს და დავადგინოთ, რომ უძველესი ღვთაებაა. ტაგესს უკავშირებენ წინააზიურ კულტურასაც.¹⁴ ჩემი აზრით, სწორედ ეს ფაქტორი იძლევა საშუალებას, რომ ეტრუსკული ღვთისმეტყველება დაუუკავშიროთ ახლო აღმოსავლურს, თუმცა რამდენიმე მეცნიერი ტაგესს ავტონომურ გმირად მიიჩნევს.¹⁵

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ეტრუსკული რიტუალი ძალიან ჰგავს აღმოსავლურ პრაქტიკას, თუმცა პასუხი „კი“ ან „არა“ არ იყო რელევანტური. აგრეთვე, რიტუალში ჩართული იყო სხვადასხვა ღვთაება და დეტალიზაციაც შთამბეჭდავია. ღვიძლის მოდულებზე წარმოდგენილი ინფორმაციის მიხედვით, უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობდა რამდენიმე ათეული ტერმინი, რომლებიც უკავშირდებოდა სხვადასხვა ღმერთს. კონკრეტული ნაწილის მდგომარეობა კონკრეტული ღვთაების ნიშნებს უკავშირდებოდა და პასუხიც მნიშვნელოვნად იცვლებოდა. აღმოსავლური რიტუალების მსგავსად, საშუალება იყო, რომ ბუნდოვანი და არასასურველი პასუხის შემთხვევაში რიტუალი განმეორებულიყო. რომის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა ჰარუსპიცია სოციალური, პოლიტიკური პრობლემების წინასწარგანჭვრეტის საკითხში, თუმცა რომშიც ეტრუსკი ჰარუსპიკები იყვნენ უმთავრესი ავგურები. ჰარუსპიკები წინასწარმეტყველების შედეგებს აჟღერებდნენ, თუმცა შესაძლებლობა იყო, რომ დასთანხმებოდნენ, ან ეჭვიც კი შეეტანათ წინასწარ-

¹⁴ Немировский 1983, 216.

¹⁵ Pfiffig 1975, 352.

მეტყველებაში, რადგანაც ჰარუსპიცია გვევლინება ერთ-ერთ ინლუქციურ დივინაციად და ნიშნების ამოკითხვის რამდენიმე ხერხი არსებობდა (Cic. Leg. 2.21).

წარმოდგენილი ინფორმაციის გათვალისწინებით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეტრუსკული (ანტიკური) ჰარუსპიცია მომდინარეობს, დიდწილად, აღმოსავლურისაგან, თუმცა ეტრუსკულმა კულტურამ შეიტანა მრავალი სიახლე რიტუალში და დაამატა უმნიშვნელოვანესი დეტალები.

ჰარუსპიცია, როგორც მხატვრული ხერხი

ნაშრომის ამ ნაწილში განვიხილავ სამი ანტიკური პერიოდის ტრაგიკოსის სამ ტრაგედიას. ესენია: ესქილეს „მიჯაჭვული პრომეთე“, ევრიპიდეს „ელექტრა“, სენეკას „ოიდიპოსი“. იმისთვის, რომ ჰეპატოსკოპიის რიტუალის სიუჟეტში ჩართვის მოტივი დადგინდეს, ვფიქრობ, აუცილებელია, წარმოდგენილი იყოს ტექსტის ის პასაჟები, რომლებშიც უშუალოდ საუბარია კონკრეტულ რიტუალზე, განისაზღვროს კონტექსტი, ხოლო მათი განხილვა საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას მოგვცემს. იმისთვის, რომ ჰარუსპიციის განვითარების გზა სათანადოდ წარმოჩინდეს, საჭიროა, რომ ავტორები ქრონოლოგიურად იყოს განხილული უძველესიდან უახლესისკენ, რადგან, ვფიქრობ, რომ პანორამული სურათის უკეთ წარმოდგენას განაპირობებს და ისტორიული კონტექსტის განსაზღვრასაც გაამარტივებს.

ესქილე

ესქილე ჰარუსპიციის ხელოვნების შესახებ მეტად საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის. „მიჯაჭვულ პრომეთეში“ აღნიშნულია, რომ პრომეთემ ადამიანებს ასწავლა დივინაციის ხელოვნება. პრომეთე ბერძნული მითოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე კონტრავერსიული პერსონაჟია გამომდინარე იქიდან, რომ მას მიიჩნევენ ადამიანთა მოდგმის დამღუპველ ღვთაებად. ის უპირის-

პირდება უზენაეს ღვთაებას – ზევსს და ადამიანებს ასწავლის ცეცხლის გამოყენების ხელოვნებას და მიჩნეულია ტექნოლოგიური წინსვლის უსასრულო ჯაჭვის უპირველეს რგოლად. შესაძლებელია, რომ სწორედ ამ მიზეზთა გამო არ გვევლინებოდა პრომეთე პროტაგონისტ გმირად, თუმცა ამ საკითხზე მსჯელობა სცდება ნაშრომის ჩარჩოებს. ესქილე იყო ერთ-ერთი უპირველესი ავტორი, რომელმაც პრომეთე წარმოგვიდგინა, როგორც დადებითი სურვილებით მოტივირებული აგენტი, რომელმაც ადამიანებს ბევრი გამოსადეგი ინფორმაცია მიაწოდა. სწორედ იმ ადამიანებს, რომლებიც ღმერთებისგან ერთგვარად მივიწყებულები იყვნენ და საკუთარი განვითარებისთვის ზრუნვა სწორედ პრომეთეს სწავლებების შედეგად დაიწყეს. მოცემულ პასაჟში პრომეთე გუნდს მიმართავს და უხსნის მას, კონკრეტულად რა შეასწავლა ადამიანებს:

*“τρόπους τε πολλοὺς μαντικῆς ἐστοίχισα,
κἄκρινα πρῶτος ἐξ ὄνειράτων ἂ χρῆ
ὑπαρ γενέσθαι, κληδόνας τε δυσκρίτους
ἐγνώρισ’ αὐτοῖς ἐνοδίους τε συμβόλους:
γαμψανύχων τε πτήσιν οἴωνῶν σκευρῶς
διῶρισ’, οἵτινές τε δεξιοὶ φύσιν
εὐωνύμους τε, καὶ δίαιταν ἦντινα
ἔχουσ’ ἕκαστοι, καὶ πρὸς ἀλλήλους τίνες
ἔχθραι τε καὶ στέργηθρα καὶ συνεδρίαί:
σπλάγχων τε λειότητα, καὶ χροιάν τίνα
ἔχουσ’ ἂν εἴη δαίμοσιν πρὸς ἠδονὴν
χολή, λοβοῦ τε ποικίλην εὐμορφίαν.”* (Aesch. PV. 484-495)

*მრავალი მისნობის საიდუმლოება გავანდე,
უპირველესმა შევატყობინე სიზმართაგან რომელია
ყურადსაღები,*

*რომ განხორციელდეს, გაურკვეველი ნიშნები,
 სიმბოლოები განვუმარტე:
 ფრინველთა მოკაუჭებულ ბრწყალთაგან განვაცალკევე
 ფრთხილად, თუ რომელია სიკეთის და რომელი –
 ავის მომასწავებელი და რა აზრი აქვთ
 ყოველ მათგანს, როგორც იბრძვიან,
 როგორ უყვართ, როგორ დაფრინავენ ერთად,
 როგორი უნდა იყოს შიგნეული სიგლუვით,
 რა ფერის უნდა იყოს ნაღველა, რომ დმერთების კეთილ-
 განწყობა იყოს და დალაქავებულ ღვიძლსაც.¹⁶*

ამ კონკრეტულ მომენტში ყურადსაღებია ადგილი, რომელიც მიემართება შიგნეულობაზე მკითხაობას, მიუხედავად იმისა, რომ აქ ფრინველის შიგანი განიხილება, ჰარუსპიციის ძირითადი კონტექსტი შენარჩუნებულია, რომელიც ითვალისწინებს ორგანოების სიგლუვის, სიჯანსაღის დადგენას, მათი სიმეტრიის განსაზღვრას და ა.შ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში განიხილება ის საკითხიც, რომ ფრინველთმისნობა ითვალისწინებდა მათი შიგნეულის შესწავლასაც.¹⁷

თავისთავად ცხადია, რომ ესქილეს დროს ჰარუსპიცია, როგორც დივინაციის ერთ-ერთი ხერხი, კარგად იყო საბერძნეთში ცნობილი. მეტიც, ავტორიტეტულობითა გამოირჩეოდა. საინტერესოა, როგორ შეიძლებოდა, რომ ბერძნებს ეს ხელოვნება შეეთვისებინათ? სავარაუდოა, რომ იტალიის ტერიტორიაზე განლაგებული ბერძნული კოლონიების გავლით შეითვისეს. ამ ტერიტორიაზე განსახლებულ ადამიანებს კი მჭიდრო კონტაქტი ჰქონდათ ეტრუსკებთან, რომელთაც ჰარუსპიცია შეითვისეს

¹⁶ ნაშრომში დამოწმებული პასაჟების თარგმანები ეკუთვნის ავტორს.

¹⁷ Bouché-Leclercq 1879, 129-130.

ახლო აღმოსავლეთიდან და განავითარეს კიდევაც.¹⁸ ამ აზრს ამყარებს ის ფაქტიც, რომ სამივე ტრაგიკოსთან (ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე) ნახსენებია ეტრუსკული, იგივე ტირსენიული, საბრძოლო საყვირი, რომლის ხმამაც ბერძნებზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა.¹⁹ შესაბამისად, დიდია იმის შანსიც, რომ ბერძენი კოლონისტები დაინტერესებულიყვნენ ასევე ღვიზნაციის ამ სახეობით და გაეზიარებინათ კიდევაც.

ესქილესთან დაკავშირებით კიდევ ის ფაქტიც აღსანიშნავია, რომ რამდენჯერმე სტუმრობდა სიცილიას ჰიერონ სირაკუზელის მოწვევით და გარდაიცვალა კიდევ სიცილიაზე. სიცილია კი იმ პერიოდში აქტიურ კონტაქტში იმყოფებოდა ეტრუსკებთან. სწორედ ჰიერონ I სირაკუზელმა ძვ.წ. 474 წელს დაამარცხა ქალაქ კუმესთან ეტრუსკთა და კართაგენელთა გაერთიანებული ფლოტი, რაც აისახა კიდევ პინდაროსის ცნობილ პითიურ ოდაში.²⁰ დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ ეტრუსკთა და მათი ჰარუსპიციის შესახებ ესქილემ სწორედ იტალიაში ყოფნისას შეიტყო.

ამრიგად, შეიძლება გარკვევით ითქვას, რომ ძვ.წ. V საუკუნეში საბერძნეთში უკვე კარგად ცნობილი იყო ჰარუსპიციის ხელოვნება, რომელიც ფრინველთა შიგნეულის შესწავლასაც ეფუძნებოდა. მკითხაობისას ყურადღება ექცეოდა შინაგან ორგანოთა ფერზე, სიმეტრიულობასა და სიგლუვეზე დაკვირვებას. აგრეთვე განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა სანაღვლე გზებს და, სავარაუდოდ, თავად ღვიძლსაც.

ამის დასადასტურებლად დამატებით შეიძლება მოვიყვანოთ ძვ.წ. 530-490 დამზადებული დაახლოებით ოცამდე ატიკური ლარნაკი, რომელზეც გამოსახულია ჰეპატოსკოპიის რიტუალი.²¹

¹⁸ Cristofani 2000, 83.

¹⁹ Kobakhidze 2018, 10-12.

²⁰ ამ ოდასთან დაკავშირებული კომენტარი იხ. კობახიძე 2007, 64-66.

²¹ Struck 2014, 316.

ამრიგად, ესქილესთან ჰარუსპიცია აღიქმება, როგორც გარკვეული ინფორმაცია, ცოდნა, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო ღმერთებთან ურთიერთობისათვის აუცილებელ და ადამიანებისთვის კეთილისმომტან ფენომენად გვევლინება, რაც პრომეთეს უპირველესი სურვილი გახლდათ.

ევრიპიდე

ევრიპიდეს ტრაგედიის ეს კონკრეტული პასაჟი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგანაც წარმოადგენს რიტუალის დეტალურ აღწერას და ნიშნების განმარტებასაც გვთავაზობს, რაზედაც სიუჟეტის განხილვის შემდეგ ვისაუბრებ.

ტრაგედიაში „ელექტრა“ ეგისტოსი ჰარუსპიციის რიტუალს ორესტესის თანხლებით ატარებს. რიტუალს იწყებს ეგისტოსი, რომელიც ღმერთებს მტრების არგახარებს სთხოვს და ცხოველის მოკვდინების შემდეგ გადასცემს მახვილს ორესტესს, რათა მან განაგრძოს მსხვერპლმეწირვის რიტუალი.

გაკვეთისთანავე გამოჩნდა ცხოველის დასახიჩრებული შიგნეულობა – ღვიძლს თავი აკლდა, ხოლო მთელ სხეულში ნაღველი იყო ჩადვრილი, რასაც ევრიპიდე განმარტავს და ამბობს, რომ ეს ნიშანი ავისმომასწავებელია

„...ίερά δ' ἔς χεῖρας λαβών

Αἴγισθος ἦμρει. καὶ λοβὸς μὲν οὐ προσῆν

σπλάγχνοις, πύλαι δὲ καὶ δοχαὶ χολῆς πέλας

κακὰς ἔφαινον τῷ σκοποῦντι προσβολὰς.” (Eur. El. 826-829)

როდესაც სხეული გაჭრეს და

ეგისტოსმა წმინდა ნაწილებს

შეხედა, კარგად დააკვირდა:

ღვიძლს თავი არ ჰქონდა, მის სადინარებს კი

ნაღველი ავსებდა – ეს კი მკითხავს კარგს არაფერს უქადის.

ეგისტოსი უკვე ხვდება, რომ ორესტესისგან მოელის საფრთხე, რასაც მომდევნო სტრიქონებში გამოთქვამს.

*“χῶ μὲν σκυθράζει, δεσπότης δ’ ἀνιστορεῖ:
 τί χρῆμ’ ἀθυσμεῖς;— ἴ ξέν’, ὀρρωδῶ τινα
 δόλον θυραῖον. ἔστι δ’ ἔχθιστος βροτῶν
 Ἀγαμέμνωνος παῖς πολέμιός τ’ ἔμοις δόμοις”* (Eur.El. 830-834)
 დამწუხრდა ხელმწიფე, ეკითხება:
 „რატომ დამწუხრდი?“ – სტუმარი, მეშინია
 უცხო მიწიდან [მოვლენილი] ღალატის. აგამემნონის
 ვაჟი არის ყველაზე საძულველი კაცი და ჩემი სახლის მტერი.

მას შემდეგ, რაც ორესტესი ფთიურ მახვილს მოითხოვს ცხოველის გულის გასაკვეთად, ეგისტოსი გადაიხრება ხარის სხეულისკენ და სწორედ ამ დროს მას მახვილით განგმირავს ორესტესი.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ რიტუალს ატარებს არა ქურუმი, არამედ ხელმწიფე, რაც იმ პერიოდისთვის მისაღები პრაქტიკა გახლდათ. „გმირების“ ეპოქაში მეფე ითავსებდა ქურუმის ფუნქციებსაც.²²

აღსანიშნავია, რომ ევრიპიდე საკმაოდ დეტალურ ცოდნას ავლენს ჰარუსპიციის პრინციპებისა. აღნიშნავს, რომ ღვიძლს თავი აკლია, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ხელისუფალს ემუქრება საფრთხე. ნაღვლის ბუმბისა სისხლძარღვების ნაღველათი ავსება კი სისხლისღვრის მანიშნებელი იყო.

ასევე, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ ეს პასაჟი ერთგვარი წინაპირობა ხდება შურისძიების უმთავრესი აქტისა, რომელსაც თავად ორესტესი ახორციელებს. ორესტესმა სამსხვერპლო ცხოველის შიგნულობის ანალიზის შედეგად გადაწყვიტა, რომ ღმერთებისგან მინიშნება მიიღო და შურისძიებაც გადაწყვიტა. ამ ფაქტს ამტკიცებს ის მოვლენაც, რომ

²² Lenz 1993, 116.

ევრიპიდეს ამ ტექსტში ვერსად ვხვდებით კლიტემნესტრას სიზმარს, რომელიც წინასწარმეტყველურად გვევლინება, განხვავებით ესქილეს „ქოეფორებისა“ და სოფოკლეს „ელექტრასაგან“. შეიძლება დანამდვილებით ვთქვათ, რომ ჰარუსპიციის რიტუალი ერთგვარად ჩაენაცვლა კლიტემნესტრას წინასწარმეტყველურ სიზმარს და იმავე დატვირთვით გამოიყენება, როგორც სიუჟეტის ერთ-ერთი კულმინაციური მომენტი.

აუცილებლად უნდა აღვნიშნო, რომ ევრიპიდე განმარტავს ნიშნების ქვეტექსტს და აკონკრეტებს, რომ შიგნულის მდგომარეობა სავალალოა და მკითხავს ცუდს უქადის (κακάς ἔχειλον τῷ σκιοισῆτι ποισίλᾳ), რაც, უპირველეს ყოვლისა, აღნიშნავს იმას, რომ დივინაციის ეს კონკრეტული პრაქტიკა არ იყო პოპულარული საბერძნეთში, გამომდინარე იქიდან, რომ ელინურ სამყაროში ფენი მოიკიდა რიველაციურმა დივინაციამ და იყო რისკი იმისა, რომ აუდიტორიას ვერ გაეგო ნიშნების აკვარგიანობა.

ტექსტის სიუჟეტურ განვითარებაში რიტუალის აღწერა გვევლინება, როგორც პრე-კულმინაციური მომენტი, რომლის შემდეგობითაც ავტორი აუდიტორიას მოულოდნელი უბედურებისთვის ამზადებს, აგრეთვე, ეს პასაჟი ნათელყოფს იმასაც, რომ ორესტესის ქმედება ღმერთების მიერ გადაწყვეტილი იყო.

ესქილესთან დაკავშირებით უკვე განვმარტეთ, რომ ჰარუსპიციის შესახებ ინფორმაცია, მეტი ალბათობით, საბერძნეთში გავრცელდა იტალიის ბერძნული კოლონიებიდან, რომლებმაც ამ ხელოვნების შესახებ ეტრუსკებისაგან უნდა შეეტყობთ.

სენეკა

სენეკას ტრაგედიის „ოიდიპოსის“ განხილვისთვის აუცილებელი პირობაა, რომ მჭიდროდ გავმიჯნოთ ერთმანეთისგან ანტიკური ბერძნული და რომაული ჰარუსპიციის სოციალური გავლენის სფერო. გამომდინარე იქიდან, რომ ჰეპატოსკოპიის პრაქტიკა ახლო აღმოსავლეთიდან ეტრურიაში გავრცელდა,

ხოლო ანტიკური რომი მჭიდროდ იყო გადაჯაჭვული ეტრუსკულ კულტურასთან, ტრაგედიის სიუჟეტში ჩართული პასაჟი განსაკუთრებული დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა.

სენეკას ტრაგედიაში „ოიდიპოსი“ ვხვდებით ჰარუსპიციის რიტუალის ზედმიწევნით აღწერას. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ სწორედ ამ რიტუალის გამო შემოჰყავს სენეკას სოფოკლეს „ოიდიპოსისა“ და თებეს ციკლის მითებისთვის უცნობი პერსონაჟი, ტირესიასის ასული მანტო. ტირესიასი ბრმა მისანია და ამიტომ ის ვერ შეძლებს შიგნულზე დაკვირვებას, რაშიც მას მანტო ეხმარება. ჰარუსპიციის რიტუალი იწყება 353-ე სტრიქონიდან. დასაწყისისთვის, განვიხილავ ეპიზოდის კონტექსტს.

მას შემდეგ, რაც თებეში ეპიდემია გამძვინვარდა, ოიდიპოსმა იხმო ტირესიასი, ბრმა მისანი, რათა გაერკვიათ, ვინ იყო ლაიოსის, ოიდიპოსის მამის, მკვლელი. აღსანიშნავია, რომ ამ ინფორმაციას ტირესიასიც კი არ ფლობს და ამას განმარტავს კიდევ. სინანულით ამბობს, რომ ის ბერდება და ჰარუსპიციის რიტუალი უნდა მოიშველიოს, რათა დაადგინოს სიმართლე (*si foret viridis mihi calidusque sanguis, pectore exciperem deum* (Sen. *Oed.* 276).

მანტო ტირესიას ეხმარება ნიშნების აღწერაში, ხოლო ტირესიასი მათ განმარტავს. ცუდი ნიშნები თავიდანვე გამოჩნდება. ჯერ კიდევ მანამ, სანამ შიგნეულობაზე მკითხაობას დაიწყებენ. ცეცხლის ალი, რომელიც მსხვერპლშეწირვამდე დაინთო, უცნაურ ფერს იღებს, ღვინო კი სისხლად იქცევა. ეს თავიდანვე შემადრწუნებელია ტირესიასისთვის, თუმცაღა ვერ ხსნის ამ ნიშნებს ჯერ და ცხოველების შემოყვანას ითხოვს. ცხოველების მოკვდინების შემდეგ ტირესიასი ინტერესდება, თუ რამდენი დაკვრით მოკვდნენ ცხოველები, რადგანაც, ცნობილია, რომ მსხვერპლშესაწირი ცხოველი აუცილებლად მშვიდ მდგომარეობაში უნდა იყოს და უმტკივნეულოდ მოიკლას. ძროხა ერთი

დარტყმით განიგმირა, ხარი კი ორი დარტყმის მერეც დიდხანს ბარბაცებდა და ორჯერ ამოიღმუვლა.

ამის შემდეგ გადადიან ცხოველის ორგანოების დათვალიერებაზე. უპირველესი, რაც აშფოთებს მანტოს არის ის, რომ სხეულის ნაწილები ფეთქავენ და დახტიან და ხელიდან უსხლტებიან მანტოს:

*“Agitate trepidant extra, sed totas manus
quatiunt novusque prosilit venis cruor.”* (Sen. Oed. 354-354)
მუშმჩნევლად კი არ ირხევიან, არამედ ხელიდან
სხლტიან და სისხლი სდის.

გული იფარება სისხლით და ძარღვები ლურჯდება, შავი ნაღველით იქაფება მთლიანი ღვიძლი და ღვიძლზევე ორი თავი ამოიბურცება. ყველა ორგანო არასწორ ადგილასაა. ფილტვში ჰაერის მაგივრად სისხლია ჩაგუბებული. გული მარცხნივ არაა, სამოც არასწორადაა.

“Mutatus ordo est, sede nil propria iacet” (Sen. Oed. 366)
წყობა არანორმალურია, არაფერი სწორად არაა განლაგებული.
“Natura versa est, nulla lex utero manet.” (Sen. Oed. 371)
ბუნება შეცვლილია, არაფერი წესისამებრ არაა შიგანში.

ავგურებს ვერ გაუგიათ, რა არის საშვილოსნოს ანომალური მდგომარეობის მიზეზი, რადგანაც ქალწული ძროხის სხეულში ფეტუსია, ხოლო სხვა ნაწილები არაბუნებრივად მოძრაობს და ჩირქი სდის. გარშემო ქაოსია, ცეცხლი ღმუის, ცხოველების რქებიც მოძრაობას იწყებს. ყოველ ამ ნიშანს მანტო მამას განუმარტავს და ზედმიწევნით გადასცემს.

სენეკა სკურპულოზურად აღწერს მსხვერპლმეწირვის სცენას და არც მანტოსა და ტირესიასის ემოციების აღწერას უშინდება. მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ არცერთმა არ იცის, რომ ლაიოსის მკვლელი ოიდიპოსია და მას კიდევ სხვა დანაშაულებიც მი-

უძღვის. ტირესიასიც კი ვერ იაზრებს ამ ნიშნებს ბოლომდე, რასაც თავადვე ადასტურებს მომღეწვო სტრიქონებში:

*“Nec alta caeli quae levi pinna secant
Nec fibra vivis rapta pectoribus potest
Ciere nomen; alia temptanta est via” (Sen. Oed. 390-392)*
ვერ ის ფრინველი, მადლა ზეცას რომ ჰქვევთს ფრთებით,
ვერც ცხოველის შიგანი, გაკვეთილი, შეძლებს,
რომ თქვას სახელი; სხვა გზაა მოსაძებნი.

მინდა, წარმოვადინო ორგანოების არასწორი განლაგების უმთავრესი მიზეზი, რომელზედაც სენეკა დაწვრილებით არ საუბრობს. როგორც ცნობილია, ოიდიპოსის უპირველესი დანაშაული იყო ბუნების კანონების დარღვევა, ვგულისხმობ დედასთან სარეცლის გაყოფასა და მამის მკვლელობას. თავად შესაწირი ცხოველების ასეთი არაბუნებრივი მდგომარეობა ამას მიაწინებს. თავად სფინქსის მოკვდინებაც, მითო-პოეტურ კონტექსტში, აღნიშნავს ბუნების კანონების წინააღმდეგ წასვლას. სწორედ ამ ყოველი მოვლენის სიმბოლური გაგრძელებაა ცხოველების შიგანის ასეთი მდგომარეობა.

ასევე, საინტერესოა, რატომ დაუთმო ამდენი სტრიქონი სენეკამ საშვილოსნოს ანომალური მდგომარეობის აღწერას? საშო არასწორ ადგილასაა და ქალწული ცხოველის სხეულში ფეტუსი აღმოჩნდა. ეს, ჩემი აზრით, არის სექსუალური ხასიათის ანომალია, რომელიც ოიდიპოსისა და იოკასტეს ურთიერთობას უკავშირდება. მიუხედავად იმისა, რომ ტირესიასი არ განმარტავს ამ ნიშნებს, აუდიტორიისთვის ცხადია ამ პასაჟის ქვეტექსტი.

ის, რომ ღვიძლი დაზიანებულია, მეტყველებს იმაზე, რომ ხელისუფალს ელოდება განსაცდელი. ეს ნიშანი თავიდანვე მეტყველებს იმაზე, რომ მთავარი უბედურება ქალაქის მმართველებს – ოიდიპოსს და იოკასტეს დაატყდება თავს.

ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა, თუ რატომ დაამატა ეს ეპიზოდი სენეკამ, როდესაც მისი ტრაგედიები, როგორც წესი, სიუჟეტურად მიჰყვება ბერძნულ ანალოგებს.

ჩემი აზრით, ამ ყველაფერს განსაკუთრებული მიზეზები აქვს:

1. ჰარუსპიციის რიტუალი ოიდიპოსის მითს აძლევს ლოკალურ ელფერს, რადგანაც ბერძნულ მითს ემატება რომაელებისთვის ახლო და ნაცნობი რიტუალი და ამით უფრო ორგანული ხდება სიუჟეტიც. სენეკამ ეს ეპიზოდი განსაკუთრებული დეტალურობით აღწერა, რითაც გააძლიერა *fabula crepidata*-ს ეფექტი.
2. მიუხედავად იმისა, რომ ჰარუსპიციის რიტუალი რომაელთათვის ნაცნობი და ორგანული იყო, სენეკამ გააძლიერა რიტუალის აღწერილობითი მხარე, რაც, ჩემი აზრით, ექსპრესიულობას სძენს ტექსტს და სწორედ იმ ძრწოლასა და შიშს იწვევს აუდიტორიაში, რომელიც სჭირდება ოიდიპოსის ავტორს. თავად ოიდიპოსის საქციელიც ისევე შემადრწუნებელი იყო, როგორც ცხოველების ლემის მდგომარეობა.
3. აგრეთვე, შესაძლებელია, გამოითქვას ვარაუდი, რომ ეს ეპიზოდი ალეგორიულად ეხმიანება სენეკას პერიოდის რომში არსებულ ანომალიურ სიტუაციას, მხედველობაში მაქვს ნერონისა და აგრიპინას ინცესტური კავშირი, რომლის შესახებაც სამეფო კარზე ბევრი მითქმა-მოთქმაც ყოფილა. ავტორი ხომ მუდამ საზოგადოებისთვის საინტერესო სიუჟეტებს განიხილავს, შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ეს პასაჟი დამატებით მინიშნებად გვეკლინება და რახან ეს ყოველი მინიშნება რომაელთათვის გასაგები იყო, სენეკა არც განმარტავს მათ ქვეტექსტს.

ჰარუსპიცია, როგორც ცოდნის სიმბოლო

ესქილეს ტრაგედიაში „მიჯაჭვული პრომეთე“ წარმოდგენილია ჰარუსპიცია, როგორც უნივერსალური ცოდნა და ჭეშმარიტების ჭვრეტა. პრომეთე აღნიშნავს, რომ სხვადასხვა მისნობა შეასწავლა ადამიანებს, მათ შორის ჰარუსპიციაც, რათა ადამიანებს ცხოვრება უფრო უკეთ დაეგეგმათ. სწორედ ესქილესთან ჩნდება პირველი ცნობები ჰარუსპიციაზე, რაც განიმარტება იმით, რომ მას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა იტალიის ტერიტორიაზე გავრცელებულ კულტურებთან, კერძოდ, გელაში ყოფნისას.

ესქილეს ტრაგედიაში ჰარუსპიცია წარმოდგენილია, როგორც უნივერსალური ცოდნა და ჭეშმარიტების დამადასტურებელი მტკიცებულება. რადგან სიცილიაში, როგორც ამას არქეოლოგიური მასალა და ანტიკური წყაროები ნათელყოფს, მკაფიოდ აღწევდა ხმა რეგიონში ამ ხელოვნებით სახელგანთქმული ეტრუსკების შესახებ.

ჰარუსპიცია, როგორც არსებული სიტუაციის შეფასება და მომავლის დაანონსება

ამ ქვეთავში განვათავსე ევრიპიდე და სენეკა. ევრიპიდეს „ელექტრაში“ წარმოდგენილი ჰარუსპიცის რიტუალი, რომელსაც ეგისტოსი და ორესტე ერთად ატარებენ, მოასწავებს მოვლენათა ტრაგიკულ შემოტრიალებას. აღსანიშნავია, რომ ამ ტექსტში ჰარუსპიცის რიტუალი ჩაენაცვლა კლიტემნესტრას ავისმომასწავებელ სიზმარს და ჭეშმარიტების განმცხადებლად და მომავლის წინასწარმეტყველებად გვევლინება ჰეპატოსკოპის რიტუალი. ორესტესმა „ქოფორებსა“ და სოფოკლეს „ელექტრაში“ იცის დედის ავისმომასწავებელი სიზმრის შესახებ და თავადვე განმარტავს მათ მნიშვნელობას. ეს სიზმარი, როგორც

მომავლის ერთგვარი დაანონსება და ღმერთების ნების კიდევ ერთი ილუსტრაცია, ევრიპიდესთან არსად გვხვდება.

ევრიპიდეს ტრაგედიაში აღწერილი რიტუალი თავისი შინა-არსითა და ფორმით, ჩემი აზრით, ამკარად ეტრუსკულია. ამის დასასაბუთებლად მოვიყვან შემდეგ არგუმენტებს:

- 1) ორესტესის მიერ ჩატარებული რიტუალი გამოირჩევა დეტალიზაციით, რომელიც არაა დამახასიათებელი ახლო აღმოსავლური კულტურებისთვის და, შესაბამისად, უახლოვდება ეტრუსკულს. ასევე, ევრიპიდე გვთავაზობს ეტრუსკულ კულტურაში დამკვიდრებულ განმარტებებს, მაგალითად ღვიძლის კონკრეტული მდგომარეობა მოასწავებს ხელმწიფის უბედურებას. ეს ნიშნები ევრიპიდემაც იცის და აღნიშნავს, რომ ისინი „*κακὰς ἔφαινον τῷ σκοποῦντι προσβολὰς*“ (Eur. El. 819) „მკითხავს კარგს არაფერს უქადის“ და აქ, ცხადია, ეგისტოსს გულისხმობს. საყურადღებოა, რომ ევრიპიდეს ეს კომენტარი, როგორც ჩანს, იმაზე მიუთითებს, რომ ბერძენთათვის ეს ნიშნები ბოლომდე გასაგები არ იყო და განმარტებას სჭიროებდა, ამასთან ევრიპიდე თავს არიდებს დეტალიზაციას, რაც, სავარაუდოდ ბერძენი მაყურებლისათვის არ იყო რელევანტური. უნდა ითქვას, რომ ევრიპიდესგან განსხვავებით, სენეკა საკუთარ ტრაგედიაში ჰარუსპიციის რიტუალის დეტალურ აღწერას ყოველგვარი კომენტარის გარეშე ტოვებს იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ რომაელი მაყურებლისა და მკითხველისთვის ეს ნიშნები ისედაც ცნობილი იყო.
- 2) ეტრუსკები ევრიპიდეს მოღვაწეობის პერიოდში უკვე კარგად იყვნენ ცნობილი ბერძნებისათვის, რაც დასტურდება როგორც ისტორიული ფაქტებით, ისე იმ მოცემულობითაც, რომ სამივე ბერძენ ტრაგიკოსთან (კერძოდ, ესქილეს „ევმენიდებში“, სოფოკლეს „აიასსა“ და ევრიპიდეს

„პერაკლიდებში“) ნახსენებია ეტრუსკთა (ტირსენიელთა) საბრძოლო საყვირი.

ასევე უნდა გავითვალისწინოთ ის მომენტი, რომ ევრიპიდემა „ელექტრამი“ სწორედ ის რიტუალი შემოიტანა, რომელიც დამახასიათებელია ე.წ. ბარბაროსებისთვის და ატარებს ეგისტოსი, ცალსახად გარიყული და უარყოფითი პერსონაჟი. სურათი, რომელსაც წარმოგვიდგენს ევრიპიდე, მძიმე საყურებელი იქნებოდა ელინთათვის, რადგანაც მათთვის უჩვეულო იყო ძალადობრივი სცენების უშუალოდ გამოტანა სცენაზე. ყოველი მნიშვნელოვანი მკვლელობა სცენის მიღმა ხდებოდა და ამის შესახებ ან სხვა პერსონაჟები, ან მაცნეები ჰყვებოდნენ.

ვფიქრობ, რომ ამ ეპიზოდს კიდევ ერთი ქვეტექსტიც აქვს. ცნობილია, რომ ნებისმიერი წინასწარმეტყველური რიტუალი იყო ღვთაებრივი ნების განცხადება და სწორედ ღმერთების მიერ იყო წაქეზებული ორესტესის ხელით ეგისტოსის მოკვლა და სამართლიანობის აღდგენა. ორესტესი ხედავს რა ამ ნიშნებს, უმაღვე იწყებს მოქმედებას, რადგანაც მისი საქციელი გამართლებულია უზენაესი ღვთაებების მიერ.

რაც შეეხება სენეკას ტრაგედიას „ოიდიპოსი“, რამდენიმე საინტერესო დასკვნის საშუალება გვეძლევა. უპირველეს ყოვლისა, პასაჟის მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ახალი, ბერძენთათვის უცხო, პერსონაჟის დამატება, სწორედ ამ რიტუალის ჩატარების მიზნით. ტირესიასის ასული, მანტო ზედმიწევნით აღწერს იმ საზარელ სურათს, რომელიც მამა-შვილის თვალწინ გადაიშალა. ამ რიტუალში ქემმარიტების დასადგენად ორი ცხოველი მონაწილეობს.

აღსანიშნავია, რომ ეს რიტუალი პირდაპირ არ სცემს პასუხს უმთავრეს შეკითხვას, თუ ვინ მოკლა ლაიოსი, ეს ფაქტი მოგვიანებით გაირკვევა, როდესაც ტირესიასი ლაიოსის აჩრდილს გაესაუბრება. სწორედ ეს საკითხი ბადებს შეკითხვას, თუ რატომ

ჩართო სენეკამ ეს ეპიზოდი თავის ტექსტში, თუ ის უმთავრეს შუკითხვას არ სცემს პასუხს? თომას როზემეიერი გვთავაზობს მოსაზრებას, რომ სენეკამ ჰარუსპიციის ამ რიტუალით ნაწარმოებში გამიძაფრა მაკაბრული შეგრძნებები²³, თუმცა, ეს განმარტება, ჩემი ვარაუდით, სრულყოფილად არ ასახავს ამ ეპიზოდის მნიშვნელობას მთლიანი თხზულებისათვის.

ჩემი ვარაუდით, სენეკა საზარელი შიგნეულობის დეტალური აღწერით (რაც, ბუნებრივია, მკითხველში ზიზღს და ძრწოლას იწვევს) ააშკარავებს, თუ რა შემზარავია ის რეალობა, რომელიც ოიდიპოსის საქციელს მოჰყვა, რამდენად ეწინააღმდეგება ეს ბუნების კანონებს, რისი დაცვისკენაც სტოიკოსი სენეკა მოგვიწოდებს. ამ ანომალიურ მდგომარეობას სამსხვერპლო ცხოველების შიგნეულობა კარგად ასახავს – *“Natura versa est, nulla lex utero manet”*. (Sen. Oed. 371) – *ბუნება შეცვლილია, არაფერი წესისამებრ არაა შიგანში*. აგრეთვე, მინდა აღვნიშნო, რომ ამ პასაჟით, სავარაუდოა, სენეკა აკრიტიკებს სწორედ იმ სკანდალურ ამბავს, რომელიც უკავშირდება ნერონისა და აგრიპინას ინცესტურ კავშირს.

სწორედ ოიდიპოსის მითის თავისებური ინტერპრეტაციით ცდილობს სენეკა, რომ ნათელი მოჰფინოს იმ შემზარავ რეალობას, რომელშიც მას უწევდა ყოფნა. ამ გზავნილის გადმოცემა კი მან გადაწყვიტა სწორედ რომაელებისთვის ლოკალური რიტუალის კონცეპტის შემოტანით, რომლის განსაზოციელებლადაც ახალი პერსონაჟიც კი შემოგვთავაზა. სამწუხაროა, რომ ჩვენთვის ზედმიწევნით ცნობილი არ არის ტრაგედიის სიუჟეტში ჩართული პასაჟის სრული ინტერპრეტაცია, რადგანაც ამ საკითხზე ინფორმაცია არ მოიპოვება. ვფიქრობ, რომ კიდევ

²³ Rosenmeyer 1989, 79.

უფრო მეტი დეტალის გაცხადების შედეგად საკმაოდ ბევრი სხვა დამატებითი მოსაზრების გამოთქმა გახდებოდა შესაძლებელი.

ვფიქრობ, რომ სენეკამ ამ ტექსტში კარგად გამოჩინდა როგორც სტოიკოსი ავტორის მსოფლმხედველობა, ასევე მისი დამოკიდებულება დივინაციისა და ჰარუსპიციის მიმართ, რაც საინტერესო საკითხია, თუმცა სცილდება საკვლევ თემის არეალს.

ბიბლიოგრაფია:

Aeschylus. 1926. Aeschylus, with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D. in two volumes. 1. Prometheus. Cambridge. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd.

Bouché-Leclercq, Auguste, 1879-1882. *Histoire De La Divination Dans L'Antiquité*, 4 vol., Paris.

Burkert, Walter. 1992. *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early archaic Age*. Trans. M. Pinder and W. Burkert. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Cicero, M. Tullius. 1959. De Legibus. Georges de Plinval. Paris.

Collins, Derek. 2008. "Mapping the Entrails: The Practice of Greek Hepatoscopy." *The American Journal of Philology* 129, no. 3: 45-319.

Cristofani, Mauro. 2000. *Dizionario illustrato della Civiltà Etrusca*. Firenze.

Jastrow, Moris. 1907. "The Liver in Antiquity and the Beginnings of Anatomy." *Transactions of the College of Physicians of Philadelphia* 29: 38-117.

კობახიძე, ეკატერინე. 2007. *ეტრუსკები ანტიკურ ლიტერატურაში*. თბილისი: ლოგოსი.

Kobakhidze, Ekaterine. 2018. "Etruscan Symbols in Greek Literature." *International journal of Linguistics, Literature and Culture* vol. V, N 2: 1-16

L. Annaeus Seneca. 1921. *Tragoediae*. Rudolf Peiper. Gustav Richter. Leipzig. Teubner.

Lawrence, J. M. 1979. "Hepatoscopy and Extispicy in Graeco-roman and Early Christian Texts." PhD diss Miami University, Ohio.

Lenz, John, Richard. 1993. "Kings and Ideology of Kingship in Early Greece (c.1200-700 B.C.): Epic, Archeology and History". PhD. diss. Columbia University.

https://www.academia.edu/8218390/Kings_and_the_Ideology_of_Kingship_in_Early_Greece_c_1200_700_BC_Epic_Archaeology_and_History_dissertation

Magness, Jody. A. 2001. *Near Eastern Ethnic Element among the Etruscan Elite?* University of North Carolina at Chapel Hill. North Carolina.

Murray, Gilbert. 1913. *Euripidis Fabulae*, vol 2. Oxford: Clarendon Press.

Немировский, Александр.1983. *Этрусски от мифа к истории*. Москва: Наука.

Nougayrol, Jean. 1955. "les rapports des haruspices etrusque et assyro-babylonienne, et le foie d'argile de Falerii Veteres (Villa Giulia 3786)." *CRAI* 99. 4: 509-519.

Pfiffig, Ambros. Joseph. 1975. 1910-1998. *Religio Etrusca*. Graz: Akademie Druck- u. Verlagsanstalt.

Rollinger, Robert. 2017. "Haruspicy from the Ancient Near east to Etruria." In *Etruscology* edited by Alessandro Naso, 256-341. Berlin, Boston: De Gruyter.

Rosenmeyer, Thomas. G. 1989. *Senecan Drama and Stoic Cosmology*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California press.

Struck, Peter. 2014. "Animals and Divination." In *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, edited by Gordon Lindsay Campbell, 316-325

Online Publication Date: Mar 2014 DOI:
10.1093/oxfordhb/9780199589425.013.019.

Nia Kakhidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The Function of Haruspicy in Ancient Drama

Key words: Haruspicy, Divination, Haruspicy in Ancient Drama.

The paper "*The Function of Haruspicy in Ancient Drama*" analyzes a type of divination, an inspection of the viscera of the sacrificed animals, in ancient drama.

Divination played an important social and political role in antiquity, which resulted in a broad representation of the divinatory rituals in Graeco-Roman literature. This paper explores the questions such as: what was the author's purpose for incorporating the ritual in his writing? Is it significant which character carried out the ritual? Is the ritual intended to be taken as a manifestation of the divine knowledge, or as a commentary on the current social and political events and as a prediction of what is to come?

Throughout this paper the assumptions are made also regarding the origins of the information about haruspicy with each author.

This paper aims to examine the works of the three Graeco-Roman tragedians: Aeschylus, Euripides, and Seneca. It analyzes the passages pertaining to haruspicy in the broader context of the text and differentiates between the information-containing references and the examples of artistic interpretation of Haruspicy. It is noteworthy that haruspicy as an artistic technique in ancient drama has not yet been systematically studied.

მაგდა მჭედლიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

„მუზების თაძარი“ ჰონტოს კიდეში და ელინური პიდიეის საკითხი III-IV საუკუნეების საქართველოში

საკვანძო სიტყვები: თემისტიოსი, რიტორიკული სკოლა, ფაზისი, თერმოდონტი, მცხეთა

ბერძნულ და რომაულ სამყაროსთან ქართულ სახელმწიფოებს, როგორც ცნობილია, ინტენსიური სავაჭრო-კულტურული ურთიერთობები აკავშირებდათ, რასაც განსაკუთრებით უწყობდა ხელს შავიზღვიზირეთში ბერძნების მიერ დაარსებული კოლონიების (თუ ფაქტორიების) არსებობა, შემდეგ კი – ასევე რომის პოლიტიკურ ორბიტაში მოქცევა. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ საქართველო აღმოსავლურ-რომაული (ბიზანტიური) კულტურული რეგიონის ნაწილი ხდება, სადაც დაფასებულია ანტიკური მემკვიდრეობა, კვლავაც ცოცხალია ზოგადსაგანმანათლებლო იდეალი ე.წ. ენციკლოპედიურობისა და შენარჩუნებულია მისი შესაბამისი სასწავლო სისტემა.¹

შუა საუკუნეების პერიოდისაგან განსხვავებით, ჩვენ მოკლებულნი ვართ შესაძლებლობას, ანტიკური ხანის საქართველოს საგანმანათლებლო იდეალებზე ქართული ორიგინალური მწერლობის მიხედვით ვიმსჯელოთ, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, ელინურ-რომაულ სამყაროსთან გაცხოველებული ურთიერთობისა და, გარკვეულ პერიოდებში, პოლიტიკურადაც მის ნაწი-

---

¹ საუბარია საერო განათლებაზე, რელიგიური განათლების საკითხს სტატიაში არ ვეხებით.

ლად ქვეულ ქართულ სახელმწიფოებში, სადაც ბერძნულის როგორც ლინგვა ფრანკას გამოყენება სხვადასხვა ხასიათის ეპიგრაფიკული ძეგლებით დასტურდება,² ელინური განათლებისადმი სწრაფვა არ ყოფილიყო. და მართლაც, ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში, როდესაც საქართველოს ტერიტორიაზე, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ მხარეში, ელინისტურ-რომაული ტიპის ცივილიზაციის მნიშვნელოვან დასახლებებს ვხედავთ – სასახლეებით, ციხესიმაგრეებით, მოზაიკებიანი აბანოებით, საავადმყოფო სახლებით და ა. შ. – ჩვენ გვაქვს დადასტურება აქ ელინური ჰაიდელას³ შესაბამისი სასწავლო პრაქტიკისაც. იბერიაში, კერძოდ მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი საწერი ინვენტარი (დაახლ. III ს), ბერძნული წარწერებითა და ელინური სკოლის ემბლემატური გამოსახულებებით (მუზეები და სასწავლო ავტორები), ვფიქრობთ, აქ ამ სკოლის შესაბამისი პროგრამით სწავლების დაშვების შესაძლებლობას გვაძლევს. რაც შეეხება კოლხთა მხარეს, ამ რეგიონში ელინური სასწავლებლის ფუნქციონირების შესახებ ჩვენ გვამცნობს თავად მოწაფე ამ სკოლისა, თემისტოისი (317-388) – ფილოსოფოსი, რიტორი და პოლიტიკოსი, რომელიც მეოთხე საუკუნის ბიზანტიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფიგურად გვევლინება.⁴

განათლების საკითხი თემისტოისისათვის უმნიშვნელოვანესი იყო, ვინაიდან მისი როგორც წარმართი სწავლულის კარიერა ქრისტიან იმპერატორთა კარზე სწორედ მის განათლებას უკავშირდებოდა: იმპერატორმა კონსტანტიუსმა თემისტოისი სენატში შეიყვანა ჰაიდელას გამორჩეული მსახურებისათვის, ხოლო თეოდოსი დიდმა მას ანდო უფლისწულის აღზრდაზე ზედამხედველობა. უმაღლეს სახელმწიფო თანამდებობებსაც კონსტანტინოპოლში იგი იკავებდა თავისი განათლებისა და რიტორიკაში გაწაფულობის წყალობით.

² გარკვეულ დროსა და არეალში არამეულთან ერთად.

³ παιδεία – აღზრდა-განათლება, კულტურა.

⁴ თემისტოისის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ იხ.: ყაუხჩიშვილი 1973, 85-89; Купцов 1984, 338-342; Swain, 2013, Penella 2000, Vanderspoel 1995.

სიტყვაში, რომლის სათაურია „იმის შესახებ, რომ მნიშვნელობა არა ადგილებს, არამედ ადამიანებს უნდა მივანიჭოთ“ (*Oratio* 27)⁵ თემისტიოსი რიტორიკაში თავისი განსწავლის ადგილად პონტოს კიდეში ფაზისთან ახლომდებარე სკოლას ასახელებს. სიტყვის წარმოთქმისა თუ დაწერის ზუსტი დრო უცნობია,⁶ თუმცა ივარაუდება, რომ იგი დაახლ. 355 წელს უნდა იყოს შედგენილი პაფლაგონიაში, სადაც უკვე სენატორად არჩეული თემისტიოსი მამის დაკრძალვაზე ჩასულა. უნდა ითქვას, რომ *Oratio* 27 მიიჩნევა თემისტიოსის ერთ-ერთ ყველაზე „ელეგანტურ სიტყვად, რომელიც ორატორული ხელოვნებით გულმოდგინედ არის დამუშავებული“.⁷

სიტყვა მიმართულია ერთი ახალგაზრდა კაცისადმი, რომელსაც თავისი მშობლიური მხარის (სავარაუდოდ, პაფლაგონიის) მუსეიონები ანუ სასწავლებლები აუთვალწუნებია და განათლების მისაღებად საუკეთესო ადგილის ძიებაში ყოფილა. თემისტიოსი ახალგაზრდას მშობლიური მხარის მიმართ უპატივცემულობაში ამხელს და მისთვის განკუთვნილ სიტყვას იწყებს კითხვით: რატომ ხდება, რომ, როდესაც საქმე განათლებას (*ჰაიდეიას*)⁸ ეხება, ეძიებენ სახელგანთქმულ ქალაქს და არა მასწავლებელს? თუკი ამა თუ იმ კონკრეტული ხელობის, მაგალითად, მჭედლობის, ან რომელიმე მუსიკალურ ინსტრუმენტზე დაკვრის დასაუფლებლად მიმართავენ სპეციალისტს, სადაც არ უნდა ცხოვრობდეს იგი, ზოგადი განათლების მისაღებად რატომ ანიჭებენ მნიშვნელობას არა სპეციალისტს, არამედ იმას, რა მითები უკავშირდება მის ქალაქს? რატომ მიიჩნევა, რომ სხვადასხვა ქალაქში შესაძლებელია ერთი და იმავე ფეხსაცმლის

⁵ ბერძნული ტექსტის გამოცემა: Schenkl, Downey and Norman (eds) 1971, 153-167. აქვე მაღლობას გადაუხვლი ქალბატონ მარინე ფერაძეს თემისტიოსის ამ გამოცემის მოწოდებისათვის.

⁶ ამ სიტყვას დათარიღების გარეშე ტოვებს თემისტიოსის მკვლევარი და ინგლისურ ენაზე მთარგმნელი Robert J. Penella. თემისტიოსის პირადი ხასიათის სიტყვების დათარიღებისათვის იხ. Penella 2000, XIII.

⁷ J. Harduin (თემისტიოსის გამომცემელი 1684 წელს), დამოწმებულია Guilielmus Dindorfius—თან: იხ. Dindorf 1832, 700.

⁸ *ჰაიდეია*, ზოგადი განათლება, უპირველეს ყოვლისა გამართულად და სასიამოვნოდ მეტყველებას გულისხმობდა, რაც რიტორიკის შესწავლით მიიღწეოდა.

მეკერვა, ერთი და იმავე მჭევრმეტყველების პრაქტიკა კი არა? მეტიც, ამოჩემებული აქვთ ერთი მხარე (ატიკა) და თუკი ვინმე სადმე სხვაგანაც მოინდომებს მჭევრმეტყველების სწავლებას, ისე ამუნათებენ, თითქოს ელევსინის მისტერიების საიდუმლო გაეთქვას (Them. Or. 27, 331d-332 d).

და, აი, იმის დასამტკიცებლად, რომ განათლების მისაღებად არა ადგილი, არამედ მასწავლებელია მნიშვნელოვანი, თემისტიოსი საკუთარ გამოცდილებას საჯაროდ უზიარებს ახალგაზრდას:

„მე თვითონაც, კეთილო ჭაბუკო, ამაზე⁹ ბევრად უჩინო¹⁰

ადგილას დავეუფლე რიტორიკას, არა კულტურულ ელინურ მხარეში, არამედ პონტოს კიდეში, ფაზისის მახლობლად, სადაც თესალიიდან [მოსული] არგოს გადარჩენამ პოეტები განაცვიფრა და ზეცამ იგი მალა აღიტაცა¹¹; [333] იქ არის სადღაც თერმოდონტი, საქმენი ამადონთა და თემისკირიონი. მიუხედავად ამისა, ამგვარად ბარბაროსული და უკულტურო მხარე ერთი კაცის სიბრძნემ და სიქველემ გახადა ელინური და ტაძარი მუზეებისა, რომელიც, კოლხებსა და არმენიელთა შორის დასახლებული, ასწავლიდა არა ისრის სროლას ან შუბის ტყორცნას, არც ცხენზე ჯდომას შესაბამისად მეზობელი ბარბაროსების პაიდეიასი, არამედ ორატორული ხელოვნების დაუფლებას და სახალხო შეკრებებზე¹² თავის გამოჩენას. სიმართლეა თუ არა ეს, რასაც ვამბობ, ცხადი ხდება უშუალოდ ჩემი საუბრიდან, რამდენად მნიშვნელოვანია იგი. და იქ მივედი არა საკუთარი ინიციატივით და განსჯით, არამედ

⁹ იგულისხმება, სავარაუდოდ, პაფლაგონია, სადაც თემისტიოსი იმყოფებოდა იმჟამად.

¹⁰ ἀπαιρξ ნიშნავს 'უჩინარს' (რაც არ ჩანს), ან 'არასახელგანთქმულს' (რაც ცნობილი არ არის).

¹¹ მითის მიხედვით, შინ მშვიდობით დაბრუნების შემდეგ არგო ღმერთებმა ზეცამი აიტაცეს და თანავარსკვლავედად აქციეს.

¹² ხელნაწერთა უმრავლესობაშია: πανηγύρεσιν Ἑλληνῶν ἐμπρέπειν, ასევე Dindorf-თან (მდრ. Dindorf 1832, 402 appar). Schenkl-Downey-Norman-ის გამოცემაში Ἑλληνῶν კრიტიკულ ტექსტში არ არის შეტანილი. ჩვენი აზრით, ეს სიტყვა თემისტიოსის ძირითად ტექსტში უნდა იყოს.

მიმავლინა კაცმა, ისე კეთილმოსურნემ, როგორც მამა თუ იქნება და ისე მართებულად შემფასებელმა, როგორც ფილოსოფოსი შეიძლება იყოს. იქნებ, შენ ისიც აითვალწუნო, რაკი თავადაც საღდაც აქ დაუფლა სალაპარაკოდ ქცეულ ფილოსოფიას, მე კი – ბევრად მეტადაც, ალბათ, რამდენადაც მშობლიური სახლის კერიიდან ვეზიარე წმინდა რიტუალებს!¹³” (Them. Or. 27, 332 d 3-333 b 6)¹⁴

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, თემისტიოსს თავდაპირველი რიტორიკულ-ფილოსოფიური განათლება ოჯახში მიუღია, შემდეგ კი მამას იგი პონტოს კიდეში გაუგზავნია, სადაც, შესაძლოა, თავადაც სწავლობდა (ტიქსტი გვაძლევს საშუალებას, მამის ფილოსოფიური განსწავლის ადგილად ასევე პონტოს კიდე გავიგოთ). რიტორიკული სკოლა, რომლის შესახებაც თემისტიოსი ლაპარაკობს, ელინისტურ-რომაულ ეპოქაში საშუალო, ან უფრო უმაღლესი განათლების შესაბამისია, რომელიც საუბრისა და წერის ხელოვნების დაუფლებასთან ერთად ფილოსოფიურ განათლებასაც მოიცავდა.

ის, რომ თემისტიოსთან საუბარია ელინურ პაიდეიაზე, სრულიად ცხადია ციტირებული პასაჟიდან. აქ ელინურობა უპირისპირდება ბარბაროსობას როგორც კულტურა – უკულტურობას:¹⁵ პირველი ასოცირდება სიბრძნითა და სიქველით ქმნილ მუშების ტაძართან, ანუ განათლებასთან, კერძოდ კი რიტორიკასთან,

¹³ შდრ. ზემოთ რიტორიკის შედარება მისტერიებთან. მამისადმი მიძღვნილ ეპიტაფიაში თემისტიოსი „წმინდა მისტერიად“ იხსენიებს ფილოსოფიას (Them. Or. 20, 234d).

¹⁴ Schenkl, Downey and Norman 1971, 155-156.

¹⁵ უნდა აღინიშნოს, რომ თემისტიოსი ერთი კონკრეტული ადგილის მეშობლად მოსახლე ბარბაროსთა პაიდეიაზე გვიყვება, რაც არ ნიშნავს ზოგადად ამ ეთნოსების ხალხის გაუნათლებლობას – არც კოლხებისას და არც არმენიელებისას (სკოლები, მით უფრო – უმაღლესი, ყველა ბერძნულ ქალაქსაც არ ჰქონდა). თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ მას არაბერძნებზე, ანუ ბარბაროსებზე, მათ შორის იბერებზეც, ელინისათვის დამახასიათებელი კნინი წარმოდგენა ჰქონდა, რასაც ქვემოთ უფრო დეტალურად შევხებით.

რომელიც სიტყვიერი პაექრობისა და სადღესასწაულო გამოსვლებისათვის არის საჭირო და რომელიც ელინთა სახალხო შეკრებისა და ზეიმებისათვის არის დამახასიათებელი; მეორე კი, გულისხმობს მშვილდოსნობაში, შუბის ტყორცნასა და ცხენით ჯირითში გაწაფვას.

ასე რომ, სკოლის ხასიათი, თუ რა ტიპის სკოლაზე ლაპარაკობს თემისტიოსი, ჩვენთვის გასაგებია, მაგრამ იმავეს ვერ ვიტყვით სკოლის ადგილმდებარეობაზე, რომლის განსაზღვრა მისი ინფორმაციის მიხედვით საკმაოდ რთულია, რადგან „პონტოს კიდე“ ფაზისთან ახლოს – ადგილთან, რომელთანაც არგონავტების მითია დაკავშირებული – საკმაოდ არის დაშორებული თემისკირას – ამადონებთან დაკავშირებულ მხარეს. ასევე საკითხავია, როდის და ფუნქციონირებს აღნიშნული სკოლა, როდის დასახლდა კოლხებსა და არმენიელებს შორის ის „ერთი კაცი“, რომელმაც, თემისტიოსის თქმით, ბარბაროსებში კულტურა შეიტანა.

Oratio 27-ის ჩვენ მიერ ციტირებული პასაჟის ბერძნული ტექსტი პარალელური თარგმანითა და ვრცელი კომენტარით დიდი ხნის წინ გამოქვეყნებული ჰქონდა სიმონ ყაუხჩიშვილს.¹⁶ მან გაიზიარა იმ უცხოელ მკვლევართა აზრი, რომლებიც სკოლის ადგილად ფოთს მიიჩნევდნენ და მათ არგუმენტებს საკუთარიც დაურთო. მას შემდეგ ქართულ მეცნიერებაში თემისტიოსის სასწავლებელს „კოლხეთის რიტორიკული სკოლის“ სახელი აქვს დამკვიდრებული. მაგრამ ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში უცხოეთში რამდენიმე გამოკვლევა მიექძვნა თემისტიოსის ცხოვრებასა და შემოქმედებას და სხვა არაერთ საკითხთან ერთად გამოითქვა ახალი მოსაზრება მისი განსწავლის ადგილის

¹⁶ ყაუხჩიშვილი და გამყრელიძე 1961, 50–54; სკოლის საკითხს სიმონ ყაუხჩიშვილი ეხება „ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიამიც“ (ყაუხჩიშვილი 1973, 85–87). თემისტიოსის ამავე პასაჟის ნაწილის თარგმანი იხ. შრომებში: ურუშაძე 1964, 470; ანტიკური კავკასია (1) 2022, 448. სკოლის შესახებ იხ. ასევე: ს. გამსახურდია, 1975.

შესახებაც – კერძოდ, დასახელებულ იქნა ქალაქი ნეოკესარია (J. Vanderspoel). უნდა ითქვას, რომ კოლხები ცხოვრობდნენ ამ ქალაქშიც და მის მახლობელ ტერიტორიებზეც.

ვინაიდან თემისტოსის *Oratio* 27-ს ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება – იგი ეხება გვიანანტიკური პერიოდის საქართველოში განათლების საკითხს, რომლის შესახებაც მწირი ცოდნა გვაქვს – ჩავთვალეთ, რომ ღირდა, ნახევარი საუკუნის შემდეგ კიდევ ერთხელ მივბრუნებოდით ამ ტექსტს და ამ ხნის განმავლობაში მეცნიერების სხვადასხვა დარგში (განსაკუთრებით, არქეოლოგიაში) დაგროვილი სიახლეების გათვალისწინებით გაგვერკვია, რამდენად არგუმენტირებულია ქართულ მეცნიერებაში გაბატონებული აზრი ანტიკური ხანის ფოთში რიტორიკული სკოლის არსებობის შესახებ. წინამდებარე სტატიაში თემისტოსის თითოეულ მინიშნებას პონტოს კიდეში არსებული სკოლის შესახებ განვიხილავთ ტექსტის ფილოლოგიური ანალიზის საფუძველზე, რაც, ცხადია, III-IV საუკუნეების ისტორიულ-კულტურული კონტექსტის გათვალისწინებასაც გულისხმობს.

ადგილი (ἐν... χερσὶα, χερσὶο)¹⁷, სადაც „ერთმა კაცმა“ ელინური სკოლა დააარსა, თემისტოსის თქმით, ბევრად უფრო არასაჩინოა (ἀφανεστέρα), ვიდრე ის ადგილია, სადაც იგი სიტყვის წარმოთქმისას იმყოფება (სავარაუდოდ, ჰაფლაგონიაში). უწინ ეს ბარბაროსთა უკულტურო მხარე (/სოფელი) ყოფილა, მისი იქ სწავლის დროს კი უკვე ელინურია და მუზეების ტაძარი. χερσὶο (τό) შეიძლება აღნიშნავდეს როგორც მხარეს რომელიმე ქვეყნისა, ისე ნებისმიერ შემოსაზღვრულ ადგილს. როგორც გეოგრაფიული ტერმინი, ისტორიკოსებთან იგი, ძირითადად, ტერიტორიას აღ-

¹⁷ იხ. მაგალითად, პროკოპი კესარიელი, რომელიც აღწერს ა დ გ ი ლ ს, რომელიც, გადმოცემით, იქ მოკლული აფსირტეს სახელობისაა (Procop. Bell. 8.2.12. 6 და 14).

ნიშნავს, ადგილს და ‘ტოპოსის’ სინონიმია. ეს სიტყვა ასევე ნიშნავს „სოფელს“.¹⁸

თემისტოისი აცხადებს, რომ ეს ადგილი *პონტოს კიდეშია* (ἐν τῇ ἐσχατιᾷ τοῦ Πόντου), მაგრამ კონკრეტულად სად, არ აზუსტებს და არც მის სახელს გვიმხელს. პონტოდ (Πόντος, ὁ), როგორც ვიცით, შემოკლებულად იწოდებოდა შავი ზღვა და ეს სახელი უწოდეს ასევე ქვეყანასაც, რომელიც შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროსთან მდებარეობდა. საკითხავია, თემისტოისთან პონტო უნდა გავიგოთ ზღვად თუ მისი დროის რომის იმპერიის დიოცეზად?

ბერძნულ წყაროებში შავ ზღვასთან მიმართებაში „კიდე“ და „ბოლო“ მიუთითებს მისი აღმოსავლეთ ნაწილის იმ ადგილზე, საიდანაც ნახევარწრე იწყება. მაგალითად, პროკოპი კესარიელი ლაპარაკობს პონტოზე, რომელიც იწყება კონსტანტინოპოლიდან და ქალკედონიდან და სრულდება (τελευτᾷ) კოლხების, იგივე ლაზების საზღვართან ნახევარმთვარის ფორმის ნაპირით (Procop. *Bell.* 8, 2.1.1–2; 8, 2. 21.1–22.1). უფრო ადრე არიანე კონკრეტულად აფსაროსთან უთითებს სიგრძეში პონტოს ბოლოს (πέρας, Arr. *Peripl. M. Eux.* 11, 4).¹⁹ ზღვის „ბოლო“, „კიდე“ ასევე აღინიშნება სიტყვით ἐσχατιά (Procop. *Bell.* 3,10.14–16), ანუ სწორედ იმ სიტყვით, რომელიც თემისტოისთან არის გამოყენებული.

რაც შეეხება ქვეყანას, პონტოს კიდე (ἐσχατιά) მის ნებისმიერ განაპირა მხარეს შეიძლება აღნიშნავდეს. პონტოს საზღვარი სხვადასხვა დროს სხვადასხვაა: აღმოსავლეთით ის გარკვეულ პერიოდში, კერძოდ, მითრიდატე დიდის დროს (ძვ. წ. II ს), მთელს კოლხეთსაც კი მოიცავს. ხოლო, როდესაც ძვ. წ. I ს-ის შუა წლებში პონტოს სამეფო უქმდება და რომის იმპერიის პროვინცია ხდება, კოლხეთიც ექცევა რომაელთა დაქვემდებარებაში. პონტოს როგორც რომის იმპერიის პოლიტიკური ერთეულის საზღვრებიც იცვლება დროთა განმავლობაში. თემისტოისის დროს (IV ს) პონტო დიოცეზია (Dioecesis Pontica) რომის იმპერიის აღმო-

¹⁸ იხ. Kazhdan 1991(1), 431.

¹⁹ შდრ. Procop. *Bell.* 8.6.17-18.

სავლეთის პრეფექტურაში, რომელიც რამდენიმე ნაწილად არის დაყოფილი. კოლხეთს (ლაზიკას) ესაზღვრება მისი ის ნაწილი, რომელიც Pontus Polemoniacus-ად იწოდება (კონსტანტინეს რეფორმამდე პოლემონის პონტო ტრაპეზუნტამდე გრძელდებოდა, აქედან კი იწყებოდა კაპადოკიის პონტო).

აღსანიშნავია, რომ სწორედ პოლემონის პონტოს იხსენიებენ მეოთხე საუკუნეში უბრალოდ პონტოდ. მაგალითად, გრიგოლ ნოსელი, როდესაც თავისი დის – მაკრინას მიერ დაარსებული მონასტრის ადგილმდებარეობას მდ. ირისის²⁰ მახლობლად უთითებს როგორც „პონტოს განაპირა მხარეს“ (τοῦ Πόντου τὰ ἔσχατα, Gr. Nyss. Ep. 19, 7) და ასევე ძმის – ნავკრატოსის სამოღვაწეო ადგილზეც იმავე ირისის მახლობლად თემისტიოსის ანალოგიური გამოთქმით მიგვანიშნებს (ἐσχατιὰν τινα, Gr. Nyss. V. Macr. 8, 14), ორივე შემთხვევაში სწორედ პოლემონის პონტოს ტერიტორია აქვს მხედველობაში, კერძოდ, მისი დასავლეთ კიდე.

ამავე დროს, ბიზანტიელები ფართო გაგებით პონტოდ მოიაზრებდნენ შავი ზღვის სანაპირო ზოლს მდინარე ჰალისიდან ფაზისამდე, მთიანი რეგიონებითურთ.²¹

„პონტოს კიდეში“ (ἐν τῇ ἔσχατιᾷ τοῦ Πόντου) თემისტიოსი შესაძლებელია გულისხმობდეს ზღვას, მაგრამ ამგვარ გაგებას ნაკლებად შეეფერება ἐν წინდებული. ეს გამოთქმა უფრო ქვეყანაზე მიუთითებს და სწორედ ასე ესმით თემისტიოსის მკვლევარებს, მაგრამ 'პონტოს' კერძოდ რომელ გაგებასთან გვაქვს საქმე და კერძოდ რომელ კიდეზეა საუბარი *Orat.* 27-ში, ეს საკითხი აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. შესაბამისად, სხვადასხვა მკვლევარისათვის სხვადასხვაა სკოლის ადგილიც: პაფლაგონიის სინოპი²² (თემისტიოსის დროს შედიოდა პონტოს გალატიის ნაწილში, რომელიც კონსტანტინეს შემდეგ ჰელენო-

²⁰ მდ. ირისი, დიდი მდინარე ისტორიულ პონტოში, დღევანდელი სამსუნის მახლობლად.

²¹ პონტოს სხვადასხვა საზღვრებში გაგების შესახებ იხ. *Kazhdan 1991*(3), 1697.

²² Seeck 1906, 292.

პონტოდ იწოდა), ნეოკესარია²³ (თემისტოისის დროს, როგორც ჩანს, პოლემონის პონტოს დასავლეთ მხარეშია), ფოთი²⁴.

ვინაიდან თემისტოისი არ აზუსტებს ადგილს, სადაც სკოლა მდებარეობს, უფრო მოსალოდნელია, იგი ლაპარაკობდეს რომის იმპერიაში შემავალ ან მისი ვასალი სახელმწიფოებრივი გაერთიანების (სადაც რომაული გარნიზონები დგანან) ტერიტორიაზე არსებულ გეოგრაფიულ პუნქტზე, თუმცა ვერ გამოვრიცხავთ, მხედველობაში ჰქონდეს რომელიმე ადგილი ფართოდ გაგებული პონტოს რეგიონისა, რომელიც მის დროს, შესაძლოა, პონტოს დიოცეზში არ შედიოდა და, ზოგადად, რომის პოლიტიკურ დაქვემდებარებაშიც კი არ იყო. ნებისმიერ შემთხვევაში, სადაც არ უნდა ყოფილიყო მეოთხე საუკუნის დასაწყისში და ცოტა მოგვიანებითაც (ანუ როდესაც თემისტოისი და, შესაძლოა, უფრო ადრე მისი მამა პონტოს კიდეში იმყოფებოდნენ), ასევე მეოთხე საუკუნის შუა ხანებში (როდესაც თემისტოისის სიტყვაა დაწერილი) რომის იმპერიის ტერიტორიისა თუ მისი გავლენის სფეროს საზღვარი – ჭოროხთან თუ ფაზისთან,²⁵ *Orat.* 27-ის ტექსტი პონტოს სხვადასხვა გაგებით ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას იძლევა.

პონტოს ფართოდ გაგებისაკენ გვიბიძგებს გამოთქმა „**ფაზისის მახლობლად**“ (πλησίον Φάσιδος), სადაც თესალიიდან მოსული არგოს გადარჩენა საკვირველ ამბად მიიჩნევა (კონტექსტის მიხედვით, არაელინი, ველური მოსახლეობის გამო). მაგრამ აქ უნდა ვიკითხოთ: თემისტოისის მიერ ნახსენები ფაზისი მდინარეა თუ ქალაქი? R. J. Penella დასაშვებად თვლის, „ფაზისი“ ციტირებულ ტექსტში აღნიშნავდეს როგორც მდინარეს, ისე ქალაქს.²⁶ მართლაც ორივე შესაძლებელია გამომდინარე რიტორიკული პარალელიზმიდან, რაკი იმავე პასაჟში სკოლის აღ-

²³ Vanderspoel 1995, 34. ამ მკვლევარისათვის მთავარი ორიენტირი თერმოლონტია.

²⁴ ყაუხჩიშვილი 1961, გვ. 51–54. შდრ. Penella 2000, 165, n. 2.

²⁵ ახ. წ. პირველ საუკუნეებში და, კერძოდ, IV ს-ში რომის იმპერიის საზღვრის შესახებ ლაზებთან იხ. მელიქიშვილი 1970, 540–564; ლომოური 1973, 159–166. გრიგოლია 1994, 128–142.

²⁶ Penella 2000, 165.

გილის მისანიშნებლად სახელდება მდინარეც – *თერმოლონტი* (რომელიც „იქაა სადღაც“) და ქალაქიც – *თემისკირიონი* (ἐκεῖ δὲ πῶς καὶ ὁ Θερμῶνας καὶ... τὸ Θεμισκίριον), ამადონებთან დაკავშირებული ადგილები.²⁷

მაგრამ მდინარე თერმოლონტი (Θερμῶνας, οὐτος ὁ) თემისკირას მხარეში (დღევანდელ სამსუნთან ახლოს), რომელზეც იყო აშენებული ამადონების ქალაქი თემისკირიონი,²⁸ ჰოლემონის პონტოს დასავლეთ კიდესთან არის ახლოს. ამასთან, თუკი არგონავტების მითის დაკავშირება ფაზისსა და კოლხებთან ბუნებრივია, როგორ აიხსნება არმენიელების მეზობლობა ფოთსა და რიონთან? თემისტიოსი ამბობს, რომ სკოლის დამაარსებელი დასახლებულა *კოლხებსა და არმენიელებს შორის* (ἐν μέσῳ Κόλχων καὶ Ἀρμενίων).

ἐν μέσῳ – „შორის“ კონკრეტულ პასაჟში შეიძლება გავიგოთ ადგილად, სადაც კოლხი და არმენიელი ადამიანები წარმოადგენენ მოსახლეობის უმრავლესობას და ასევე – ისეთ ადგილად, რომელსაც კოლხთა და არმენიელთა დასახლებები ემეზობლება. სიტყვა πρὸς τοῖς, რომელსაც თემისტიოსი ადგილობრივი ბარბაროსების მიმართ იყენებს (τῶν προσηίων βαρβάρων), უმთავრესად აღნიშნავს „მეზობელს“ (თუმცა ასევე შეიძლება აღნიშნავდეს, უბრალოდ, „იქვე მოსახლესაც“). ნებისმიერ შემთხვევაში, როგორც არ უნდა გავიგოთ ეს მეზობლობა თემისტიოსის ტექსტში – ერთი დასახლების შიგნით ცალკეული ადამიანებისა თუ გვერდიგვერდ მდებარე ტერიტორიებზე მოსახლეთა მეზობლობად – დიდი ალბათობით, სკოლის ადგილის მახლობლად კოლხებისა და არმენიელების კომპაქტური დასახლებები უნდა იყოს.

იმის გამო, რომ ფოთის სიახლოვეს არმენიელების ხსენება მოულოდნელია, თემისტიოსის მიერ მითითებული ფაზისის

²⁷ ამადონების საცხოვრისად თემისკირას მხარე და სწორედ ეს ადგილები მიიჩნეოდა. იხ.: Ap. Rhod. Argon. 2, 370 sqq.; Amm. Marc. 22, 8, 17; Procop. Bell. 8.2.2.6–10.

²⁸ ავეუსტუსის დროიდან ეს ქალაქი აღარ არსებობდა.

რიონად მიჩნევა რამდენიმე წლის წინ საეჭვოდ ჩათვალა თსუ-ს ისტორიის მიმართულების სტუდენტმა მარიამ ნუცუბიძემ.²⁹ მისი ვარაუდით, თემისტიოსს ჭოროხი უნდა ჰქონოდა მხედველობაში, რომლის ხეობაშიც კოლხური და სომხური მოსახლეობა მეზობლობდა. მაგრამ აქ მორიგი კითხვა იბადება: მართალია, გარდა რიონისა, ჭოროხიც იხსენიება ბერძნულ წყაროებში ფაზისად,³⁰ მაგრამ თემისკირას მხარე ხომ საკმაოდ დაშორებულია ჭოროხიდანაც? უნდა ითქვას, რომ ქართულმა მეცნიერებამ დუმილით აუარა გვერდი სკოლის ადგილის განსაზღვრისას ფაზისთან ერთად თერმოდონტის დასახელებას, Vanderspoel-მა კი, რომელიც თემისტიოსის ტექსტში მთავარ ორიენტირად სწორედ თერმოდონტს მიიჩნევს, ამას შემდეგი, არცთუ დამაჯერებელი ახსნა მოუძებნა: ფაზისი მითითებულია როგორც პოლემონის პონტოს საზღვართან ახლოს მყოფიო,³¹ ანუ თემისტიოსი ამბობს, პონტოში მივიღე განათლება, რომელიც ფაზისს ესაზღვრებაო.

წყაროებს თუ ჩავეხედავთ, ვნახავთ, რომ კოლხებზე საუბრისას და მათი სამოსახლოს განსაზღვრისას **ფაზისი და თერმოდონტი** ერთად მხოლოდ თემისტიოსთან არ იხსენიება.³² მაგალითად, თერმოდონტსა და ფაზისს ერთად ახსენებს ასევე მეოთხე საუკუნის ისტორიკოსი ევნაპი, რომელიც გვიყვება სუბარმაქიოსის, სამეფო გვარის (βασιλικῶν... γένους) კოლხის შესახებ,³³ რომელიც

²⁹ ქ-ნმა მ. ნუცუბიძემ, სამწუხაროდ, არ ისურვა აღნიშნულ საკითხზე მუშაობა.

³⁰ ყაუხჩიშვილი 1957; გრიგოლია 1994, 30-54. აქვე დასახელებულია წყაროები და საკითხზე არსებული ლიტერატურა.

³¹ Vanderspoel 1995, 34.

³² ჩვენ ამჯერად თერმოდონტისა და ფაზისის აუზების კოლხთა საცხოვრისად მითითებაზე ვამახვილებთ ყურადღებას, რადგან ეს ორი მდინარე, როგორც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, იხსენიება ხოლმე გვერდიგვერდ იმ მდინარეთა ჩამოთვლისას, რომლებიც შავ ზღვას სამხრეთიდან ერთვიან (საინტერესოა, ფსევდო-აპოლოდორესთან არგონავტების კოლხეთისაკენ მოგზაურობასთან დაკავშირებით ნათქვამი: παραπλεσσαντες δὲ Θερμάδοντα καὶ Καύκασον ἐπὶ Θᾶσιον ποταμὸν ἦλθον, Ps.-Apollod., *Bibl.*, 1, 127).

³³ სუბარმაქიოსის იდენტიფიკაციის შესახებ უკანასკნელ ხანს საინტერესო მოსაზრება იქნა გამოთქმული (იხ. ნიკოლოზიშვილი 2019).

კონსტანტინოპოლში ერთი დიდი მოხელის, ევტროპიოსის, დაცვის სამსახურის უფროსი იყო, გამორჩეული მშვილდოსნობით³⁴ (და ასევე სმით). კერძოდ, ევნაპის ნათქვამი აქვს, რომ იგი იყო „ნამდვილი კოლხი, ფაზისსა და თერმოდონტზე რომ სახლობენ“ (Κόλχος ἀκριβῆς τῶν ὑπέρ Φᾶσιν καὶ Θερμᾶνδοντα) (Suid. *Lex. Sigma* 793).³⁵

ფაზისისა და თერმოდონტის ერთად მითითებას ამაძონებთან დაკავშირებითაც ვხვდებით, კერძოდ, დიოდორე სიცილიელთან, რომელიც ამაძონთა დედოფლის – თალესტრისის შესახებ აღნიშნავს, რომ იგი „ფაზისსა და თერმოდონტს შორის ტერიტორიაზე მეფობს“ (βασίλευσεν εἰς μεταξὺ Φᾶσιδος καὶ Θερμᾶνδοντος χώρας) (Diod. Sic. 17, 77; ციტირებულია კონსტანტინე პორფიროგენეტის „ისტორიული ექსცერპტების“ მეოთხე წიგნშიც, *De sententiis*).³⁶

ამგვარად, ფაზისი და თერმოდონტი განსაზღვრავენ, ერთი მხრივ, კოლხების საცხოვრისს,³⁷ ხოლო, მეორე მხრივ, ამაძონთა დაქვემდებარებაში მყოფ ტერიტორიებს. თემისტიოსი, რომელსაც, როგორც ჩანს, არ სურს სკოლის ადგილის დაკონკრეტება, რათა ამგვარად მის უჩინარობას გაუსვას ხაზი, მხოლოდ მთელი რეგიონის მახასიათებლებზე მიანიშნებს და, რაკი უპირველეს ყოვლისა ფაზისსა და მასთან ასოცირებულ არგონავტების მითს ახსენებს, რომლებიც კოლხებს უკავშირდება, იქვე იხსენიებს მათ საცხოვრისსაც თემისკირაში თერმოდონტზე. თერმოდონტთან

³⁴ კოლხები რომ კარგ მოსრეებად (ასევე მოჯირითებად) მიიჩნეოდნენ, ეს თემისტიოსის ტექსტშიც ჩანს.

³⁵ Adler (4) 2001, 398. როგორც ვხედავთ, კოლხთა ბინადრობის არედ ევნაპისთან ფაზისთან ერთად პირდაპირ არის დასახელებული თერმოდონტის აუზიც, რასაც ივ. ჯავახიშვილი ჰეროდოტეს ერთი ცნობის მიხედვით (Hdt. 2,104) ვარაუდობდა (ჯავახიშვილი 1950, 10-11).

³⁶ Boissevain (4) 1906, 331, 5-6. თავად დიოდორეს ტექსტი გამოცემული აქვს L. Dindorf-ს 1828 წელს.

³⁷ ჰეროდოტეც კოლხებს იხსენიებს ფაზისთან (Hdt. 1,2; 1,104; 2,103; 4, 45) და ასევე, როგორც ჩანს, თერმოდონტთან ახლოს (იხ. შენ. 35). თუმცა, უნდა ითქვას, რომ სხვადასხვა ავტორი სხვადასხვა დროს კოლხებს სხვადასხვა ტერიტორიებს აკუთვნებს – როგორც ჩრდილო-აღმოსავლეთის, ისე სამხრეთ-დასავლეთისაკენ.

კი, თავის მხრივ, დაკავშირებულია ამადონების მითი, იმ ამადონებისა, რომელთა სამოქმედო არეალი ფაზისამდე აღწევდა.³⁸

როგორც ჩანს, არგონავტებისა და ამადონების შესახებ მითებით თავის მოწონება საზოგადოდ დამახასიათებელი იყო პონტოელებისათვის. გრიგოლ დვთისმეტყველსაც, პონტოს საკვირველებებზე (μάματα) საუბრისას ბასილი დიდის ეპიტაფიაში (Gr. Naz. Or. 41, 3), როდესაც ის ხოტბას ასხამს ბასილის მამის სამშობლოს, ნეოკესარიას – ქალაქს მდინარე ლიკოსთან (ირისის შენაკადია), რა თქმა უნდა, სწორედ ეს მითები უნდა ჰქონდეს მხედველობაში, რაკი საქმე ეხება ადგილს, სადაც კოლხები სახლობენ და რომელთანაც იყო დაკავშირებული უმთავრესად ამადონების შესახებ გადმოცემანი.³⁹

თემისტიოსი არ ახსენებს **სკოლის დამაარსებელი** „ბრძენი და ქველი კაცის“ სახელს და არც საკუთარი **მასწავლებლის** ვინაობას გვიმხელს. არც სკოლის დაარსების დროზე გვუბნება რამეს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არაელინურ გარემოში ელინური ტრადიციის სკოლის არსებობაზე რომ გვიამბობს, ის ლაპარაკობს არა მისთვის ცნობილ კონკრეტულ პიროვნებაზე, არამედ, ზოგადად, იმაზე, თუ როგორ არის შესაძლებელი, რომ თუნდაც ერთმა ადამიანმა, სიბრძნისა და სიქველის წყალობით, ასე ვთქვათ, თავად შექმნას ადგილი. პონტოს კიდეში რიტორიკული სასწავლებლის ფუნქციონირების დროზე ჩვენ მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ, თუკი 317 წელს დაბადებული თემისტიოსის მამამ მის შესახებ პონტოს მხარეში სწავლის დროს შეიტყო, ეს დაახლოებით 300 წლის მახლობლად (ყველაზე გვიან, 310-იან წლებში) უნდა მომხდარიყო. მაგრამ, თუკი სკოლის შესახებ ინფორმაცია მამას რამე სხვა გზით ჰქონდა მიღებული, მაშინ

³⁸ საინტერესოა, რომ სიტყვის დასაწყისში თემისტიოსი გმობს განათლების მისაღები ადგილის ასარჩევად მასთან დაკავშირებული გადმოცემებით დაინტერესებას, მაგრამ შეიძლება ითქვას, თავადვე ვერ აღწევს თავს ცდუნებას, აღნიშნოს, რომ ის პაფლაგონიაზე „უჩინო“ ადგილი, სადაც მან განათლება მიიღო, იმ რეგიონშია, რომელთანაც ცნობილი მითებია დაკავშირებული (თუნდაც ამ მითებით რეგიონის მოსახლეობის არაელინურობისა და ველური ზნის წარმოჩენა სურდეს).

³⁹ ამასთან დაკავშირებით იხ.: ხინთიბიძე 1982, 228–231.

მისი ფუნქციონირების თარიღმა შეიძლება გადმოიწიოს, მაგრამ IV ს-ის 30-იან წლებს ვერ გადმოსცდება, როდესაც თავად თემისტიოსს უნდა ესწავლა იქ.⁴⁰

მამის შესახებ თემისტიოსი, კერძოდ, აღნიშნავს, რომ ის თავადაც „სადღაც აქ“ (τῆνδ' ἔστι) დაუფლა ფილოსოფიას. რაკი ნათქვამია „თავადაცო“ (καὶ αὐτὸς), კონტექსტის მიხედვით, τῆνδ' ἔστι შეიძლება გულისხმობდეს იმ ადგილსაც, სადაც თემისტიოსი სიტყვას წარმოთქვამს (ანუ ადგილს, რომელიც მისი სიტყვის ადრესატს აქვს ათვალწუნებული), და ასევე შეიძლება გულისხმობდეს ადგილს, რომელზეც ლაპარაკობს (ანუ პონტოს კიდეც, სადაც ის მამამ გაგზავნა).⁴¹ უნდა ითქვას, რომ τῆνδ' ἔστι-ს მეორე გაგება ფაზისის მახლობლად კიდეც ერთი ელინური სკოლის არსებობის დაშვების შესაძლებლობას გვაძლევს. თუმცა გამოთქმა „სადღაც აქ“ ასევე შეიძლება მიემართებოდეს პონტოს ნებისმიერ ადგილს, იმის გათვალისწინებით, რომ ამავე პასაჟში ანალოგიური გამოთქმით („სადღაც იქ“) თემისტიოსი მიანიშნებს თერმოლონტის ადგილმდებარეობაზე ფაზისის დასახელების შემდეგ.

როგორც ვიცით, ამ დროს მიღებული იყო განათლების მიღება სხვადასხვა ქალაქში (მაგალითად, ბასილი დიდი სწავლობდა კაპადოკიის კესარიამში, კონსტანტინოპოლში, ათენში), მაგრამ, როგორც წესი, ახალგაზრდები ცნობილ საგანმანათლებლო კერებს ეტანებოდნენ და უმაღლესი სკოლებიც უმთავრესად დიდ ქალაქებში იხსნებოდა (ამას თემისტიოსის სიტყვის შესავალიც მოწმობს – სახელგანთქმულ ადგილებს ეძებენ განათლების მსურველნი). მართალია, თემისტიოსის დროს პონტოს კიდეში არსებული სკოლის ადგილი „მუზების ტაძრად“ იყო ქცეული, მაგრამ მაინც საკითხავია, რატომ უნდა გაეგზავნა მამას ვაჟი

⁴⁰ როგორც მიიჩნევა, ის უკვე კონსტანტინოპოლშია 337 (Vanderspoel 1995, 35) ან 340 წელს (Penela 2000, 1).

⁴¹ ვინც სკოლის ადგილად პაფლაგონიის სინოპს მიიჩნევს, მისთვის ეს გამოთქმა თანაბრად უნდა გულისხმობდეს სიტყვის წარმოთქმის ადგილსაც.

ჰაფლაგონიიდან ასე შორს და არა, მაგალითად, ნეოკესარიამი, რომელიც გაცილებით ახლოს იყო მისი სამშობლოდან?⁴²

თემისტოისის მამა – ევგენიოსი კონსტანტინოპოლში საცხოვრებლად გადასვლის შემდეგ იქ ფილოსოფიას ასწავლიდა. მასზე როგორც თავისი დროისათვის ცნობილ ფილოსოფოსსა და მასწავლებელზე მხოლოდ შვილი როდი ლაპარაკობს. ამასვე იმეორებს იმპერატორი კონსტანტიუსი, როდესაც ის სენატს თემისტოისს წარუდგენს. სახელი **ევგენიოსი** სწორედ იმპერატორის ამ სიტყვაში გვხვდება (*Demeg.* 23 a).⁴³ თავად თემისტოისი, მიუხედავად იმისა, რომ მამაზე ხშირად საუბრობს, ეპიტაფიაც კი აქვს მიძღვნილი მისთვის (*Them. Or.* 20), სახელით მას არსად არ იხსენიებს. საინტერესოა, რომ ეს სახელი – ევგენიოსი ჩნდება ქართველებით დასახლებულ კიდევ ერთ რეგიონში, კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოში – იბერიაში და ჩნდება სწორედ ელინური ჰაიდელის კონტექსტში.

მცხეთაში, კერძოდ სვეტიცხოვლის ტერიტორიაზე, აღმოჩენილია ბერძნულწარწერებიანი მდიდრული საწერი მოწყობილობა (ათარიღებენ დაახლ. III საუკუნით),⁴⁴ შესანიშნავი ოსტატობით გაფორმებული ცხრა მუზის გამოსახულებით, რაც, ზოგადად, სკოლის სიმბოლოს წარმოადგენს (მუზეუმის სამყოფელად, მუსეიონად იწოდება უმაღლესი სკოლები ანტიკურობაში) და ჰომეროსის, მენანდრესა და დემოსთენეს ფიგურებით, რომლებიც ამ პერიოდის ელინური სასკოლო პროგრამის მთავარი ავტორებია:

⁴² შევნიშნავთ, რომ Vanderspoel-ის აზრით, რომელიც თემისტოისის სკოლის ადგილად ნეოკესარიას მიიჩნევდა, მის მიერ ნახსენები „ერთი კაცი“, სიბრძნით და სიქველით მოქმედი, უნდა ყოფილიყო ბასილი დიდის მამა, რიტორიკის მასწავლებელი ბასილი (Vanderspoel 1995, 34–35). უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში, თემისტოისის ტოლერანტობა ქრისტიანთა მიმართ სრულიად გასაგები იქნებოდა, მაგრამ ნეოკესარიამი მის სწავლას ეწინააღმდეგება მის მიერ თავისი სკოლის პირველ ორიენტირად ფაზისის დასახლება (ამის შესახებ ქვემოთ). სამაგიეროდ, არაფერი გვიშლის ხელს, ნეოკესარია თემისტოისის მამის განსწავლის ადგილად მივიღოთ, თუკი ἄγιος Παις-ს, რომელიც ზემოთ განვიხილეთ, პონტოს დაუკავშირებთ.

⁴³ Schenkl, Downey, and Norman (3) 1974, 127-128. იხ. ასევე Phot., *Lexic.* 74, 52a 13. ინგლისური თარგმანი: Heater and Moncur 2001, 113.

⁴⁴ ამ ინვენტარის დათარიღების საკითხის, აღწერილობისა და დანიშნულების შესახებ კვლევები წარმოდგენილია არაერთ ნაშრომში. იხ. მაგ., აფაქიძე, ყიფიანი, ნიკოლაიშვილი, მანჯგალაძე, კაპანაძე 2003, 81-123.

ჰომეროსი განათლების საფუძველი იყო ყოველთვის ბერძნებისათვის, დემოსთენეს მიხედვით მოსწავლეები სწავლობდნენ საჯარო გამოსვლებისათვის საჭირო რიტორიკულ მეტყველებას, ხოლო მენანდრეს მიხედვით ატიკურ ყოფით სასაუბრო ენას⁴⁵ (ზოგადად, კლასიკური სასაუბრო ენის სასწავლად კომედიოგრაფიას მიმართავდნენ მოგვიანებით ბიზანტიის რელიგიურ საგანმანათლებლო ცენტრებშიც კი, მათ შორის არისტოფანეს კომედიებს).

აღნიშნული საწერი მოწყობილობა – პენალი კალმებითურთ და სამელნე – აღმოჩენილია ერთ-ერთ სამარხში (N 14), რომელშიც ქალია დაკრძალული. ქალი, მის ხელზე გაკეთებული საბეჭდავი ბეჭდის ბერძნული წარწერის მიხედვით (BACIAICCA OYΛIANAΞIA),⁴⁶ დედოფალი ყოფილა. სამარხში აღმოჩენილი ცალკეული ნივთები მკვლევართა მიერ სხვადასხვა წარმომავლობისად მიიჩნევა (რომაული, სპარსული, ადგილობრივი) და სხვადასხვა დროით თარიღდება (III და IV საუკუნეებით).⁴⁷ ყოველივე ეს, საბეჭდავზე გამოსახული პორტრეტის თავისებურე-

⁴⁵ მენანდრეს სახელთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს სახელი ერქვა ასევე III-IV სს-ის რიტორს ლაოდიკიიდან, რომელიც აქვე გამოსახული დემოსთენეს სიტყვებზე კომენტარებით იყო ცნობილი. ამავე დროს, მენანდრე ლაოდიკელი როგორც სისტემატიზატორი ეპიდიქტიკური ჟანრისა, იყო ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული სასკოლო ავტორი, თვით შემდგომი პერიოდის ბიზანტიურ სკოლებშიც კი (იხ. Heath 2004). ამის გათვალისწინებით, სასკოლო ნივთის კომპოზიციას შეიძლება ამგვარი ახსნა ჰქონოდა: ცენტრში ჰომეროსი, ხოლო მის მარჯვნივ და მარცხნივ ორი რიტორი – პრაქტიკოსი დემოსთენე და თეორეტიკოსი მენანდრე. თუმცა, ამგვარი ვარაუდის დასაშვებად მეტი არგუმენტაციაა საჭირო და, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ იკონოგრაფიული.

⁴⁶ წარწერის გაგების შესახებ ან როგორც „უღპია ნაქსოსელისა“, ან „უღპია მბრძანებლისა“ იხ. ყაუხჩიშვილი 2004, 367. ვფიქრობთ, დედოფლის სახელს „ნაქსიას“ როგორც ნაქსოსელს ჰიპოთეზის სახით შეიძლება დავუკავშიროთ ძალისას სასახლის მოზაიკის დიონისესა და არიადნეს გამოსახულებები (სწორედ კუნძული ნაქსოსი იყო ცნობილი არიადნეს კულტით, სადაც მასზე დიონისემ იქორწინა). აქვე შევნიშნავთ, რომ ჩემთან საუბრისას მსგავსი დაკავშირება ნაკლებად სავარაუდოდ მიიჩნია ჩემმა კოლეგამ ეკატერინე კობახიძემ დიონისესა და არიადნეს გამოსახულებების საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე გავრცელების გამო. ამასთან, ე. კობახიძესა და ნ. ფიფიას შესაძლებლად მიაჩნიათ ნაქსია როგორც რომის იმპერიამი დადასტურებული სახელი უღპია დედოფლის მეორე სახელი იყოს (ფიფია, კობახიძე, დუნდუა 2023, 279). იხ. ასევე წარწერის შესაძლო კავშირის შესახებ ამზასპოსის ეპიტაფიასთან (კობახიძე, ფიფია 2022, 266–269).

⁴⁷ აფაქიძე, ყიფიანი, ნიკოლაიშვილი, მანჯგალაძე, კაპანაძე 2003, 95.

ბებსა და წარწერის შინაარსთან ერთად, დაკავშირებულია გარდაცვლილი ბასილისას სადაურობისა და სტატუსის საკითხთან: რომის იმპერიიდან (კერძოდ, აღმოსავლეთ რეგიონიდან) არის თუ ადგილობრივი მკვიდრია? მეფის მეუღლეა თუ სამეფოს მმართველი? ⁴⁸ მარიკა მშვილდაძე, ვისაც შესწავლილი აქვს ბექდის თავისებურებები, გამოავლენილი აქვს გარკვეული დეტალების მსგავსება ადგილობრივ, ზოგიერთისა კი – ბოსფორის სამეფოს და, კერძოდ, პანტიკაპეიონის, არტეფაქტებთან, ასკვნის, რომ მისი მფლობელი ქართლის დედოფლის ტიტულის მატარებელია, კავკასიური წარმომავლობის ქალბატონი (იერსახის გათვალისწინებითაც), რომელიც რომაულ საიმპერატორო გვარს – ულპიუსებისას – მთამომავლობით ატარებს. რომის იმპერიის წინამე გარკვეული დამსახურებების გამო საიმპერატორო გვარის მიღება ზოგადად დამახასიათებელია წარჩინებული საგვარეულოებისათვის, ხოლო კერძოდ ულპიუსების გვარი ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთშიც დასტურდება. ⁴⁹

რაც შეეხება უშუალოდ საწერ მოწყობილობას, რომელიც დედოფლის სამარხში აღმოჩნდა, პენალის წარწერა გვამცნობს, რომ ის მეფის საკუთრება ყოფილა: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΥΣΤΑΜΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΥΓΕΝΙΟΥ. ⁵⁰ თინა ყაუხჩიშვილის თარგმანი წარწერისა ამგვარია: „მეფე უსტამოსისა და ევგენიოსისა“. სახელი ‘უსტამოსი’, მისი აზრით, შეიძლება იგივე ‘უსტანოსი’ იყოს, რომელიც IV საუკუნის სტელაზეა დადასტურებული პანტიკაპეიონში, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში ⁵¹. სამარხში აღმოჩენილი ნივთების მიხედვით, პენალის მფლობელი ბასილევსი, შესაძლოა, მართლაც იყოს შავიზღვისპირეთში მოსახლე ეთნოსების ერთ-ერთი იმ ტიპის

⁴⁸ ბასილისა, საზოგადოდ, მმართველ ქალს აღნიშნავს (იხ. ასევე მენ. 52), თუმცა, ალბათ, შეიძლება ნიშნავდეს ბასილევსის მეუღლესაც (ასე მოიხსენიებდნენ, მაგალითად, ძველ ათენში არქონტ-ბასილევსის მეუღლეს). ზმნის პარტიციუმი βασιλευσισα სტრაბონთან გამოყენებულია პითოლორისის მიმართ, რომელიც მეუღლის – პოლემონის სიკვდილის შემდეგ (ძვ. წ. 8 წ.), გარდა პონტოსი, „მეფობდა კოლხებზეც, ტრაპეზუნტლებზეც“ და სხვებზე (Str. Geogr. 11, 2).

⁴⁹ მშვილდაძე 2017, 53-61. სამარხთან დაკავშირებით იხ. ასევე: მშვილდაძე 2018.

⁵⁰ ამ და სამარხში აღმოჩენილ სხვა ნივთებზე წარწერების შესახებ იხ.: ყაუხჩიშვილი 2004, 367-368.

⁵¹ ყაუხჩიშვილი 2004, 368.

ბასილევსთაგანი, რომლებიც სამეფო ნიშნებს რომის იმპერატორისაგან იღებდნენ და რომელთა შესახებაც არიან გვიამბობს. ზოგიერთ მათგანს ადგილობრივი სახელი ჰქონდა (მაგ., რესმაგა – აბასკების ბასილევსს), ზოგს კი – რომაული (მაგ., იულიანე – აფსილების მეფეს) (*Arr. Peripl. M. Eux.* 11).⁵²

ცხადია, მცხეთის პენალის მფლობელი ბასილევსი უსტამოსი ასევე და კიდევ უფრო მეტადაც, არის შესაძლებელი, იყოს იბერი.⁵³ სახელი უსტამი საქართველოში ორი საუკუნის შემდეგაც ფიქსირდება, რაც მის გავრცელებაზე უნდა მეტყველებდეს.⁵⁴ აგიოგრაფიულ თხზულებაში „ევსტათი მცხეთელის წამება“ უსტამი მცხეთის ციხისთავის სახელია, რომელიც ქალაქს განაგებს. „ამას ქალაქსა შინა ხელმწიფე ხარო“ – მიმართავენ მას ევსტათის ქრისტიანობით აღმშოთებული სპარსელები.⁵⁵

რაც შეეხება ევგენიოსს, ვინ შეიძლება იყოს იგი? ან რატომ უნდა იხსენიებოდეს ვინმე სხვა პირის სახელი მეფის კუთვნილ პირად ნივთზე? ვფიქრობ, წარწერა ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΥΣΤΑΜΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΥΓΕΝΙΟΥ შესაძლებელია ასეც გავიგოთ: „მეფისა უსტამ(ოს)ისა, რომელიც ასევე ევგენიოსია“ (//“იმავე ევგენიოსისა“). თუ დავუშვებთ, რომ უსტამოსი ადგილობრივი მმართველი იყო (ან თუნდაც რომის დაქვემდებარებაში მყოფი შავიზღვისპირეთის რომელიმე ეთნოსის ბასილევსი), მისი მეორე სახელი შეიძლება რომაული ორიენტაციის არჩევანზე ან რომის მოქალაქეობაზეც მიუთითებდეს.⁵⁶ როგორც ვიცით, სწორედ ამ დროს შეინიშნება იბერიაში რომაული ორიენტაციის გაძლიერება.

უნდა ითქვას, რომ მცხეთაში აღმოჩენილი ძვირფასი მასალი-საგან დამზადებული საწერი მოწყობილობა თვალსაჩინოდ

⁵² ბასილევსებად იწოდებიან სხვადასხვა ტიპის მმართველები (კეჭაღმაძე 1961, 16-18). ასე რომ, შესაძლოა, ამ პერიოდისათვის საქმე ეხებოდეს მმართველსაც რომაულ ადმინისტრაციაში.

⁵³ ამ პერიოდის მმართველთა პოლიტიკური ორიენტაციის შესახებ იხ. მელიქიძე 1970, 569.

⁵⁴ კაცის სახელი „უსტამი“ და შავშეთის სოფლის სახელი „უსტამისი“ ხომ არ უკავშირდება ერთმანეთს?

⁵⁵ „ევსტათი მცხეთელის მარტვილობაში“ ციხისთავის სახელის – უსტამის შესახებ მოსაზრებები იხ. შრ.-ში: ანტიკური კავკასია (4.1) 2020, 138.

⁵⁶ ორმაგი მოქალაქეობის მქონე მმართველების შესახებ იხ. ღუნდუა 2002.

წარმოგვიდგენს, თუ როგორ აფორმებდნენ სასკოლო ნივთებს წარჩინებული რომაელები და სამეფო ოჯახის წევრები იმპერიის აღმოსავლეთ რეგიონებიდან. რა წარმომავლობისაც არ უნდა იყოს ეს სასკოლო ინვენტარი (საჩუქრად მიიღო იბერიის მმართველმა თუ სპეციალურად იქნა დამზადებული მისთვის, ან იყო თუ არა იბერი უსტამოსი, რომლის პირადი ნივთიც დედოფლის განკარგულებაში აღმოჩნდა⁵⁷), ერთი რამ სრულიად ცხადია: იგი მთლიანად ეწერება ელინისტური ეპოქის ცივილიზაციის ხასიათში, რომლის კვალი მცხეთის ახლომდებარე ადგილებშია აღმოჩენილი. უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს ძალისაში სასახლისა და ენკაუსტიკური თერმების ნაშთი, მოზაიკებიან დარბაზში კი დიონისესა და არიადნეს გამოსახულებები ბერძნული წარწერით.⁵⁸ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სამეღნეები და საწერი საშუალებები აღმოჩენილია მცხეთის სხვა სამარხებშიც,⁵⁹ რაც, მრავლად გამოვლენილ ეპიგრაფიკულ ძეგლებთან ერთად, მეტყველებს ამ რეგიონში განვითარებული მწიგნობრობის არსებობაზე. შესაბამისად, კანონზომიერად უნდა ჩაითვალოს აქ რიტორიკული სკოლის კონცეფციისა და რაობის გამომხატველი ბერძნულწარწერებიანი ნივთებით სარგებლობაც. მუზეუმის გამოსახულებებით შემკული საწერი მოწყობილობა, შეიძლება ითქვას, თემისტოსის მიერ ნახსენები „მუზეუმის ტაძრისა“ და მუსეიონების პლასტიკური გამოსახვაა.⁶⁰ ჩნდება კითხვა: ხომ არ უკავშირდება მცხეთის ეს არტეფაქტი როგორღაც პონტოს კიდეში არსებულ სკოლას?

ხელოვნებათმცოდნე ნინო ლორთქიფანიძემ, რომელმაც საყურადღებოდ მიიჩნია მოსაზრება კოლხურ რეგიონში არსებუ-

⁵⁷ ისევ და ისევ ჰიპოთეზის სახით შეიძლება ითქვას, რომ დედოფალი ულპია შესაძლოა მართლაც ბოსფორის სამეფოს ულპიუსების საგვარეულოდან გახლდათ, რომელიც იბერიის მეფის მეუღლე გახდა და შემდეგ დამოუკიდებლად მართავდა სამეფოს.

⁵⁸ ბოხოჩაძე 1981.

⁵⁹ აფაქიძე, ყიფიანი, ნიკოლაიშვილი, მანჯგალაძე, კაპანაძე 2003, 84-85; დიდმელაშვილი 2016.

⁶⁰ მუსეიონებს თემისტოსის ხშირად ახსენებს. ამავე 27-ე სიტყვაში იგი ლაპარაკობს ადგილობრივ, ანუ პაფლაგონიურ მუსეიონებზე (*Or.* 27, 332 c; ასევე ახსენებს „მუზეუმის წყაროს“ როგორც განათლებას, 337 d), ერთ-ერთ სიტყვაში კი იგი გამოთქვამს სურვილს, რომ სენატი იქცეს „მუზეუმის ტაძრად“ (*Or.* 17, 215 d).

ლი სკოლის შესაძლო კავშირის შესახებ მცხეთაში აღმოჩენილ ნივთებთან, თავის მხრივ გამოთქვა ვარაუდი პენალზე წარწერილი სახელის – ევგენიოსის თემისტოისის მამასთან – ფილოსოფოსსა და მასწავლებელთან დაკავშირების შესახებ.⁶¹ ეს აზრი მე ძალიან საინტერესოდ მეჩვენება, მიუხედავად იმისა, რომ ევგენიოსი (ლათ. ევგენიუსი) გავრცელებული სახელია რომის იმპერიაში. რა შეიძლება ვთქვათ ამ ჰიპოთეზის სასარგებლოდ?

თემისტოისის მამის პედაგოგიური მოღვაწეობის შესახებ ცნობილია მხოლოდ ის, რომ იგი ასწავლიდა ფილოსოფიას კონსტანტინოპოლში, სიცოცხლის ბოლოს კი პაფლაგონიაში მიწათმოქმედებას ეწეოდა, საიდანაც იყო წარმოშობით (Them., Or. 2, 28 d). მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ არ გვაქვს პირდაპირი ცნობა იმის შესახებ, რომ ევგენიოსი პონტოს განაპირა მხარეში ასწავლიდა, იმპერატორ კონსტანტიუსის სიტყვაში, რომელიც სენატის წინაშე თემისტოისის წარდგენას ეძღვნება, მისი მამის შესახებ ერთ საგულისხმო ინფორმაციას ვხვდებით. იმპერატორს სურს წარმოაჩინოს, თუ როგორი ღირსეული ოჯახიდან არის თემისტოისი და ამბობს: ამის დასამტკიცებლად ზედმეტად მიმაჩნია მის შორეულ წინაპრებზე სიტყვის გაგრძელება, რომელთა შესახებაც მხოლოდ გადმოცემებით იცის ხალხმა, მამის ხსენებაც საკმარისია, რომელმაც ფილოსოფიის მწვერვალს მიაღწია; „არ არის ქვეყანა (χώρα), ეთნოსი და ქალაქი, მისი სახელი რომ არ სმენოდესო“ [Demeg. 23a].

ევგენიოსის პოპულარობა სხვადასხვა მხარესა და ეთნოსებს შორის, რასაც იმპერატორი ხაზგასმით აღნიშნავს, გვაფიქრებინებს, რომ კონსტანტინოპოლში ჩასვლამდე იგი მასწავლებლობდა არაბერძენი მოსახლეობით დასახლებულ რეგიონებშიც.

⁶¹ ნინო ლორთქიფანიძეს რამდენიმე საჯარო მოხსენება აქვს წაკითხული მცხეთის სამარხში აღმოჩენილი ნივთების შესახებ, ევგენიოსის შესახებ ჰიპოთეზა კი მან გამოთქვა თინათინ გიორგობიანის 80 წლის იუბილესადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე (ნ. ლორთქიფანიძე, 2022).

შესაძლოა, თემისტიოსის ჰონტოს კიდეში სწავლა მამის საქმიანობას უკავშირდებოდეს. ისიც შესაძლებელია, სასწავლებელი მისი ერთ-ერთი წინაპრის დაარსებული ყოფილიყო, რომელთაც ქების ღირსად მიიჩნევს კონსტანტიუსი (ფილოსოფოსი ყოფილა თემისტიოსის ბაბუა, ასევე – მისი სიმამრიც).⁶²

ჰონტოს დიოცეზის განაპირა მხარეში და, კერძოდ, კოლხეთში პაფლაგონიელთა საგანმანათლებლო საქმიანობის შესაძლებლობას ამყარებს ერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული გარემოება: ეს არის სინოპის სავაჭრო აქტიურობა შავიზღვისპირეთში, მათ შორის კოლხების განსახლების არეალში, რომელიც ანტიკურ ხანაში საკმაოდ ვრცელი იყო.⁶³ ამ პერიოდში ქობულეთში, ფიჭვნარის ტერიტორიაზე და, ერთი მოსაზრებით, ფაზისშიც, სინოპელებს ახალშენებიც კი უნდა ჰქონოდათ (სინოპისა და ფაზისის კავშირი თავისებურად ბერძნულ მითოლოგიაშიც არის ასახული).⁶⁴ სინოპელთა ამგვარი აქტიურობა გვიანანტიკურ ხანებშიც გაგრძელებულა.⁶⁵ აქედან გამომდინარე, როგორც უკვე ვთქვით, სრულიად შესაძლებელია, პაფლაგონიელი ევგენიოსის კოლხეთში სწავლა მისი ოჯახის იქ ყოფნით იყოს განპირობებული, ისევე როგორც მოგვიანებით – მისი უკვე მასწავლებლად მოღვაწეობის ქამს – მისი ვაჟისა. იქნებ, იმიტომაც არ ასახელებს თემისტიოსი სკოლის ზუსტ ადგილს და მასწავლებელს, რომ შიშობს, მის მიერ ჰონტოს კიდეში განათლების მიღება ვინმემ ობიექტურ გარემოებებს არ მიაწეროს, მაშინ, როდესაც მისი მიზანია, ეს მამის სუბიექტურ არჩევანად წარმოაჩინოს – რომ შვილი გაგზავნა იქ, სადაც კარგი მასწავლებელი ეგულებოდა.

გარდა ამისა, თემისტიოსის ცნობა, ბარბაროსებისათვის რიტორიკის საჭიროების შესახებ (კერძოდ, სახალხო შეკრებებზე), ვფიქრობთ, გარკვეულწილად ეხმიანება 1998 წელს სოხუმში აღ-

⁶² Penela 2000, 4.

⁶³ Kakhidze, Iashvili and Vickers 2001, 283-284. კოლხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი სხვადასხვა ფორმის სინოპური ამფორებისა და მონეტების, ასევე ამ საკითხზე არსებული ლიტერატურის შესახებ იხ. ბურკაძე 2021, გვ. 16-17, 19, 39.

⁶⁴ Kakhidze, Iashvili, Vickers 2001, 283.

⁶⁵ გამყრელიძე 2012, 117-118. აქვე იხ. საკითხზე არსებული ლიტერატურა.

მოჩენილ ერთ ბერძნულ წარწერას, რომელშიც ხალხის ნებაზეა საუბარი.⁶⁶ მართალია, წარწერა II საუკუნით თარიღდება, ისევე როგორც არიანეს მიერ მოწოდებული ცნობები, მაგრამ მისი მნიშვნელობა ჩვენთვის ამით არ მცირდება.

მცხეთის საწერ მოწყობილობაზე გამოსახულ სასკოლო ავტორებთან მიმართებაში აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ევგენიოსის განსაკუთრებული დამოკიდებულება მენანდრეს მიმართ. მამისაღმი მიძღვნილ ეპიტაფიაში იმ ავტორთა ჩამოთვლისას, რომელთაც მისი ფილოსოფოსი მამა განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა, თემისტოსის ჰომეროსის (რომელიც სხვა ყველაფერთან ერთად აქ არისტოტელესა და პლატონის წინაპრად არის გამოცხადებული) შემდეგ პირველს მენანდრეს ასახელებს და იხსენიებს მას ეპითეტით „ოქროსი“: Μένανδρος ὁ χρυσοῖς (მის შემდეგ არიან დასახელებულნი: ევრიპიდე, სოფოკლე, მშვენიერი საფო და კეთილშობილი პინდარე) (Them. Or. 20, 236 c). რაც შეეხება დემოსთენეს, მას როგორც ავტორიტეტს თავად თემისტოსის იმოწმებს არაერთგზის და, მათ შორის, 27-ე სიტყვაშიც (Or. 27, 336 a). შეიძლება ითქვას, თემისტოსის სიტყვების შესწავლა მცხეთის არტეფაქტის შინაარსის უფრო უკეთ გაგებაშიც გვეხმარება.

ცხადია, მტკიცება იმისა, რომ თემისტოსის მამა მცხეთაშიც უნდა ჩამოსულიყო პედაგოგიური მიზნით, ადგილობრივი მმართველის სპეციალური მოწვევით (სამეფო ოჯახის წევრისათვის მასწავლებლის მოწვევა გავრცელებული პრაქტიკა იყო), არასწორი იქნება, მაგრამ დამუვებით, ვფიქრობთ, შეგვიძლია დავუშვათ, რომ საწერი მოწყობილობის პატრონი უსტამოსი, რომელიც მეფედ იწოდება, მისი მოწაფე ყოფილიყო თუნდაც პონტოს კიდე-

⁶⁶ წარწერის ტექსტს ვიმოწმებთ ლანა ბურკადის სადისერტაციო ნაშრომის მიხედვით, რომელიც, თავის მხრივ ვ.ვ. ველტროგრადოვასა და ა. ნ. გაბელიას ციტირებს: „ხალხის განკარგულება, გამოსაბტოს აღტაცება, ანაზღაურებადი, აღჭურვილი (თქვენი?) [Tirames] (ქარი?)“ (ბურკაძე 2021, 21).

ში არსებულ სკოლაში (ან სადმე სხვაგან, მაგალითად, ნეოკესარიამში⁶⁷), სახელი ევგენიოსი კი ელინური პაიდეიათი მოხიბლულს მასწავლებლის მიმართ პატივისცემის ნიშნად მიეღო⁶⁸ (რაც არ გამორიცხავს რომაული ორიენტაციის დემონსტრირების მოტივს). ხოლო, თუ ევგენიოსს არა უსტამოსის მეორე სახელად, არამედ მაინც სხვა პირის სახელად გავიგებთ, ამ შემთხვევაშიც საგანგებოდ მეფისათვის დამზადებულ მდიდრულ საწერ მოწყობილობაზე მასწავლებლის სახელის აღნიშვნა ასევე პატივისცემის გამომხატველად შეიძლება მივიჩნიოთ (თავისთავად ცხადია, ამგვარი დაშვებისათვის მცხეთის ინვენტარი და მისი წარწერები IV ს-ის დასაწყისით, ან III-IV სს-ის მიჯნით დათარიღებას უნდა ექვემდებარებოდეს, რაშიც საბოლოო სიტყვა ხელოვნებათმცოდნეებს და ეპიგრაფიკოსებს ეკუთვნით). როგორც მიიჩნევა, პონტოს დიოცეზის მოსაზღვრე იბერები განათლების მისაღებად კაპადოკიის კესარიასა და პონტოს ნეოკესარიამში მიდიოდნენ.⁶⁹ ალბათ, ასევე (თუ მეტად არა) უნდა ესარგებლათ მათ პონტოს კიდეში არსებული იმ ელინური სკოლით, რომლის შესახებაც თემისტეოსი ლაპარაკობს. შემდეგ კი, სრულიად შესაძლებელია, ანალოგიური სასწავლებლის დაარსება მათ საკუთარ ქვეყანაშიც მოენდომებინათ.

აღმოსავლეთის ქართველობის ინტერესზე ელინური კულტურის მიმართ IV ს-ის ასევე კარგად ცნობილი წარმართი რიტორის – **ლიბანიოსის** (დაახლ. 314-392) ნაწერებიდანაც ვიგებთ. მის აღრესატთა შორის არის მხედართმთავარი **ბაკური**, რომელიც მრავალ სანაქებო თვისებასთან ერთად სიტყვიერების სიყვარულითაც გამოირჩევა (Liban. Ep. 980). ზოგიერთი მოსაზრებით, იგი იბერიის სამეფო ოჯახის წევრი უნდა იყოს (შესაძლოა, მომავალი

⁶⁷ იხ. შენ. 42 და 78.

⁶⁸ მასწავლებლის სახელის მიღების ანალოგიურ მაგალითად შეიძლება მივუთითოთ ევსევი კესარიელის შემთხვევა, რომელიც მოწამებობრივად აღსრულებული თავისი მასწავლებლის პატივისცემით საკუთარ თავს პამფილედ მოიხსენიებდა.

⁶⁹ ხინთიბიძე 1969, 60.

მეფეც)⁷⁰, ვისგანაც შეიტყვევს ბიზანტიელებმა იბერიის გაქრისტიანების შესახებ ტყვე ქალის მიერ. სამწუხაროდ, თავად ბაკურის წერილებს ჩვენამდე არ მოუღწევია, შემორჩენილია მხოლოდ ლიბანიოსის პასუხი. გარდა პირადად ბაკურისთვის გაგზავნილი წერილისა, მისი სახელი ლიბანიოსის სხვა წერილებშიც იხსენიება (*Liban. Ep.* 963 და 964)⁷¹.

იბერების სწრაფვას ელინური პაიდეიასადმი, ვფიქრობთ, ირიბად აღიარებს თავად თემისტოსიც, რომელიც თავის ერთ-ერთ სიტყვაში ლაპარაკობს იბერის ელინად ქცევის შესაძლებლობაზე იმპერიის სწორი, ანუ ფილოსოფიასთან შეერთებული მმართველობის პირობებში (*Or.* 13, 166 c.)⁷²

ამრიგად, რა შეგვიძლია ვთქვათ „პონტოს კიდეში“ არსებულ „მუზების ტაძართან“ დაკავშირებით, რომლის არსებობა თემისტოსის წყალობით შევითყვევთ? *Oratio* 27-ის ტექსტის ისტორიულ კონტექსტში შესწავლის საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია დავადასტუროთ, რომ ეს ელინისტური ტიპის რიტორიკულ-ფილოსოფიური სკოლა (სადაც სახალხო შეკრებებზე თავის გამოჩენას ასწავლიან და არა იმას, რასაც, თემისტოსის თქმით, ადგილობრივი ბარბაროსები თვლიან პაიდეიად) კოლხების განსახლების რეგიონშია (მიუხედავად იმისა, რომ კოლხებთან ერთად ადგილობრივ მოსახლეობად არმენიელებიც იხსენიებიან): გარდა კოლხებთან დაკავშირებული მითების მოხმობისა, ამას მოწმობს *ხორიონის* განსაზღვრა ფაზისსა და თერმოდონტზე მითითებით, რაც კოლხებთან დაკავშირებით სხვა წყაროებშიც გვხვდება და გარკვეულ დროსა და ტრადიციას ასახავს.⁷³ თემისტოსის ინფორმაციაში

⁷⁰ ნიკოლოზიშვილი 2010, 123-138.

⁷¹ იხ. ყაუხჩიშვილი და გამყრელიძე 1961, 63-66.

⁷² უნდა ითქვას, რომ აქ იბერები თემისტოსს არცთუ სახარბიელო სახით ჰყავს წარმოდგენილი. პასაჟი შეეხება სიმახინჯის გარდაქმნას მის საპირისპირო მშვენიერებად, როგორცაა ველურის შინაურად ქცევა, ბარბაროსის გაკეთილშობილება და ა. შ. სწორედ ამ კონტექსტში იხსენიება არმენიელის რომაელად ქცევა, ხოლო იბერიისა – ელინად.

⁷³ საინტერესოა, ქართველური ტომებით დასახლებული მთელი შავიზღვისპირეთის ერთი ხორიონის გარშემო მოაზრება, ხომ არ შეიძლება ამ დროის ბიზანტიელების

ჩვენთვის სწორედ ეს არის არსებითი – რომ სკოლა კოლხების განსახლების რეგიონში იყო, რაც ნიშნავს იმას, რომ მათ ელინურ უმაღლეს განათლებაზე წვდომა თავიანთ სამშობლოშივე ჰქონდათ, და რომ ამ სიკეთით სარგებლობა ასევე შეეძლოთ მათ მეზობელ ეთნოსებსაც. თემისტიოსი არ ლაპარაკობს პირდაპირ ბარბაროსთა განსწავლაზე, მაგრამ მისი ნათქვამი სკოლის დამაარსებელზე, ელინთა⁷⁴ სახალხო დღესასწაულებზე (ან, უბრალოდ, შეკრებებზე) თავის გამოჩენას ასწავლიდაო, იმას უნდა გულისხმობდეს, რომ სკოლაში არაელინი მოსახლეობის წარმომადგენლებიც სწავლობდნენ და ამგვარად, ელინურ ცივილიზაციასთან მათი ზიარება ხდებოდა.⁷⁵ ამ თვალსაზრისით გასათვალისწინებელია ელინისტურ-რომაული საგანმანათლებლო იდეალებისადმი სწრაფვის ის ნიშნებიც, რომლებიც ამავე ეპოქაში იბერიაში ვლინდება.⁷⁶ თემისტიოსის ტექსტის განხილვა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს არქეოლოგიურ მონაცემებთან ურთიერთკავშირში გვეხმარება, ერთი მხრივ, თავად ტექსტის, ხოლო მეორე მხრივ, არტეფაქტების ინტერპრეტაციაში, რაც, შედეგად, ელინური ჰაიდელისადმი დამოკიდებულების საერთო სურათს (უფრო სწორად, სურათის მონახაზს) წარმოგვიდგენს.

რაც შეეხება კონკრეტულ ადგილს „პონტოს კიდეში“, იმას, თუ სახელდობრ სად შეიძლებოდა ყოფილიყო თემისტიოსის

მიერ მათ ერთიან ხალხად, ანუ ოდინდელი დიდი კოლხეთის შთამომავლებად აღქმაზე მიანიშნებდა?

⁷⁴ როგორც უკვე აღვნიშნეთ ზემოთ, ჩვენი აზრით, ეს სიტყვა თემისტიოსის ძირითად ტექსტში უნდა იყოს.

⁷⁵ რიტორიკაში განსწავლის დამადასტურებლად მიიჩნევა სიმონ ყაუხჩიშვილი VI ს-ის ისტორიკოსის, აგათიას მიერ გადმოცემულ სიტყვიერ დაპირისპირებას ბიზანტიური და სპარსული ორიენტაციის მომხრე კოლხებს შორის (ყაუხჩიშვილი და გამყრელიძე 1961, 54-58). აგათიას ბერძნული ტექსტი პარალელური ქართული თარგმანით იხ. შრ.-ში: ყაუხჩიშვილი 1938, 63-81.

⁷⁶ რომის იმპერია თავადაც იქნებოდა დაინტერესებული ამგვარი სკოლების არსებობით. ალექსანდრე მაკედონელის შემდეგ ნათლად იყო გაგნობიერებული გლობალიზაციის საჭიროება სახელმწიფოს ერთიანობისათვის. იხ. ასევე მუნ. 72.

„მუზეების ტაძარი“, ვფიქრობ, გვაქვს საფუძველი, ვამტკიცოთ, რომ სკოლა აღმოსავლეთის მხარეს პონტოს საზღვართან ახლოს, სავარაუდოდ, ელინურ-რომაულ დასახლებაში (ბერძნების კოლონია, ნავსადგური, ასევე რომაული გარნიზონების სამყოფელის მიმდებარედ) ან მის სიახლოვეს უნდა ყოფილიყო და არა – დასავლეთის საზღვართან, გამომდინარე იქიდან, რომ მისი მთავარი ორიენტირი არის ფაზისი (πλησίον Φάσιδος) და არა თერმოდონტი (ეს „სადაც იქ არის“ ἔκει δὲ πους). ამდენად, თემისტოსის სკოლა ვერ იქნებოდა **ნეოკესარიაში**, რომელიც პონტოს დასავლეთ საზღვართან იყო ახლოს, მდინარე ირისის შენაკადთან. მართალია, ქართველი და სომეხი ეთნოსები ამ ადგილებშიც მეზობლობდნენ, მაგრამ ნეოკესარიის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას, ალბათ, ლოგიკური იქნებოდა, თემისტოსის პირველად დაესახელებინა არა ფაზისთან სიახლოვე, არამედ თერმოდონტთან. ნეოკესარიის მისათითებლად ფაზისის დასახელებას გამართლება ექნებოდა იმ შემთხვევაში, ბერძნულ-რომაულ წყაროებში მდ. ირისის ფაზისად მოხსენიება რომ დასტურდებოდა, რაც ჩვენთვის ცნობილი არ არის.⁷⁷ ამასთან, ნეოკესარიას, რომელიც მეოთხე საუკუნეში სახელგანთქმული ცენტრია განათლებისა,⁷⁸ არც მანამდე ეთქმოდა უჩინო ადგილი, არანაირი გაგებით, ყოველ შემთხვევაში, მეზობელი პაფლაგონიელებისათვის.⁷⁹ ასე რომ, „ამაზე ბევრად უჩინო ადგილს“

⁷⁷ უნდა ითქვას, რომ ევნაპის ფრაგმენტი სუბარმაქიოსის შესახებ, ისევე როგორც დიოდორე სიცილიელისა – ამაძონებზე, იძლევა შესაძლებლობას მათ მიერ ნახსენები ფაზისის ირისად გაგებისათვის, მაგრამ ამგვარ ინტერპრეტაციას სერიოზული არგუმენტირება ესაჭიროება.

⁷⁸ სრულიად შესაძლებელია, ევგენიოსს ამ ადგილასაც ჰქონოდა თავისი სკოლა და მცხეთის საწერ მოწყობილობას ნეოკესარიასთან ჰქონდეს კავშირი.

⁷⁹ ნეოკესარია იყო რეზიდენცია პონტოს სამეფოს მმართველისა მითრიდატე დიდისა და შემდეგ პოლემონის დროსაც, და არც ამის მერე ჰქონდა უმნიშვნელო როლი. მესამე საუკუნიდან, გრიგოლ სასწაულთმოქმედის ეპისკოპოსობის დროიდან, ის ქრისტიანთა რელიგიური ცენტრიც არის (315 წელს აქ საეკლესიო კრებაც კი ჩატარებულა). მიუხედავად 344 წელს მიწისძვრისაგან გამოწვეული დიდი ნგრევისა,

თემისტოისი ვერ უწოდებდა იმ ქალაქს, რომელიც არც პაფლაგონიის ქალაქებზე ნაკლებად ჩინებული იყო და არც უჩინარი მეტისმეტი სიმორის გამო. მით უფრო **სინოპში** (ან მის სიახლოვეს) ვერ იქნებოდა სკოლა, რადგან ეს ქალაქი, გარდა იმისა, რომ სწორედაც „გამოჩენილი“ იყო, კიდევ უფრო შორს არის ფაზისიდან (გადამწყვეტი მნიშვნელობისა არ არის, მაგრამ მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ ამ დროს სინოპი და მისი მიდამოები აღარ არის პოლემონის პონტოს, ანუ, მარტივად, პონტოს საზღვრებში).

ამრიგად, თემისტოისის სკოლის ადგილი პონტოს აღმოსავლეთ კიდეშია საძიებელი, მაგრამ კონკრეტული ქალაქის თუ გეოგრაფიული პუნქტის დასაზუსტებლად მისი ინფორმაცია არასაკმარისია; *Oratio* 27-ის ტექსტი სხვადასხვა ვარაუდის დამკვიდრების საშუალებას იძლევა. გამოთქმა „ფაზისის მახლობლად“, ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, რიონსა და **ფოთის** მიდამოზე გვაფიქრებინებს, სადაც ქალაქი ფაზისი იყო გაშენებული. თემისტოისის პაფლაგონიელობიდან გამომდინარე, გასათვალისწინებელია ასევე ფაზისსა და სინოპს შორის არსებული ისტორიული კავშირები, რომელთაც მითოლოგიაშიც კი ჰპოვეს ასახვა (ამის შესახებ იხ. ზემოთ). მართალია, ფაზისი „უჩინოდ“ პაფლაგონიელებისათვის თუნდაც ამის გამო ვერ ჩაითვლება (გარდა იმისა, რომ, ზოგადად, ბერძნებისათვის ვერ ჩაითვლება ასეთად), მაგრამ თემისტოისს (თუ იგი ფაზისის ახლომდებარე რომელიმე ნაკლებად ცნობილ ადგილზე არ მიგვანიშნებს), შეიძლებოდა მისი სამშობლოდან ამ ქალაქის სიმორე და ბარბაროსთა გარემოცვა ჰქონოდა მხედველობაში.

არიანეს გადმოცემით, II საუკუნეში ფაზისში პორტთან ციხესიმაგრეა, თხრილშემოვლებული, რომელშიც რომაული გარნიზონი დგას. ფაზისელებს თავიანთი ქალღმერთის ქანდაკებაც დაუდგამთ, ფიდიასის რეას მსგავსი. ისინი არგონავტების აქ მოსვლის შესახებ გადმოცემას მიაგებენ პატივს; რკინის ღუზასაც

ის მაინც მნიშვნელოვან ქალაქად რჩება. ნეოკესარიამი ჰქონდა მიღებული ენციკლური განათლება ევაგრე პონტოელს (345–399).

კი ინახავენ, როგორც არგოსაგან დატოვებულს. დასახლება, სადაც ვაჭრობას ეწევიან და სადაც ვაჭრებთან ერთად ყოფილი სამხედრო მოსამსახურენი (სავარაუდოდ, იმპერიის აღმოსავლეთ რეგიონებიდან) სახლდებიან, გამაგრებული გალავნის გვერდით არის (*Arr. Peripl. M. Eux.* 9). ამ ქალაქის მოსახლეობისათვის სკოლის საჭიროება ბუნებრივი უნდა იყოს.

ზოსიმეც (V ს-ის ბოლო) ლაპარაკობს მდ. ფაზისთან IV საუკუნის პირველ ნახევარში არსებულ რომაელების სიმაგრეებზე (*Zos. H.n.* 2.33.1),⁸⁰ და ასევე ახსენებს ადგილს „ფაზისის მახლობლად (πλησίον Φάσιδος), სადაც, ამბობენ, აღმართულია ფაზისელი არტემიდეს ტაძარი და აიეტის სასახლეო“ (*Zos. H.n.* 1.32.3). ზოსიმეს ნათქვამი, როგორც ვხედავთ, „ფაზისის მახლობლად“ (πλησίον Φάσιδος) აიეტის სასახლის შესახებ პირდაპირ ეხმიანება თემისტიოსის ტექსტს „ფაზისის მახლობლად“ არგონავტების საკვირველი გადარჩენის შესახებ.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, გარკვეული მინიშნებები თემისტიოსისა გვაკლდებულებს, სკოლის ადგილად ჭოროხის ახლომდებარე დასახლების შესაძლებლობაც განვიხილოთ. არსებითი ის კი არ არის, რომ თერმოდონტია ძალზე დამორებული ფაზისიდან (არც ჭოროხია ახლოს), არც ის, რომ თემისტიოსის იქ სწავლის პერიოდისათვის ფაზისი, შეიძლება, აღარ ექვემდებარებოდა რომის გავლენას⁸¹ (თემისტიოსის ტექსტში პონტო, სრულიად შესაძლებელია, უფრო ფართო გაგებით მოიაზრებოდეს), მთავარი არის ის, რომ კოლხებს აქ სომეხი მოსახლეობა არ ემეზობლებოდა. თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თემისტიოსი ფაზისის მიდამოებზე საუბრისას ამბობს – თერმოდონტიც სადაც იქვეაო, არც კოლხების მეზობლად სომეხების მოხსენიება გამორიცხავს სკოლის ფოთში თუ მის შემოგარენში ფუნქციონირებას⁸² (არც სომეხი ვაჭრების შესაძლო სიმრავლეა მოულოდნელი საპორტო ქალაქთან ახლოს).

⁸⁰ შდრ. მელიქიშვილი 1970, 554-555; იხ. ასევე შენ. 24.

⁸¹ მელიქიშვილი 1970, 555; ლომოური 1973, 159.

⁸² ცხადია, თემისტიოსის ინფორმაციასთან დაკავშირებით საერთოდ არ განვიხილავთ შავი ზღვის ჩრდილოეთით არც მდ. ფაზისის და არც არგონავტების იქ

და მაინც, თუკი ფაზისის განვინილავთ ჭოროხის დასახელებად თემისტიოსის ტექსტში (და ამ შემთხვევაში „პონტოს კიდე“, გავიგებთ მას ზღვის რკალად თუ დიოცეზის აღმოსავლეთ საზღვრად, დაახლოებით ერთი და იგივე ადგილი იქნება), კონკრეტულად სად შეიძლებოდა ყოფილიყო ელინური სისტემის სკოლა? მდინარე ჭოროხთან ყველაზე ახლოს ზღვის სანაპიროზე იყო აფსაროსი (**გონიო**). არიანეს დროს ამ ადგილას მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრეა, სადაც რომაელთა გარნიზონი დგას. მისი თქმით, ქალაქის სახელს მედეას ძმის, აფსირტეს სახელს უკავშირებენ, რომელიც აქ მოუკლავთ (*Arr. Peripl. M. Eux. 6.1-4*). პროკოპი კესარიელის თქმით, აფსაროსი ოდესღაც ხალხმრავალი ქალაქი ყოფილა, თეატრით, იპოდრომითა და ყველა იმ ნაგებობით, რაც დიდი ქალაქისთვის არის დამახასიათებელი, თუმცა მის დროს, მეექვსე საუკუნეში, მხოლოდ მათი ნაშთი ყოფილა შემორჩენილი (*Procop. Bell. 8.2.11 sqq.*). გონიოში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები ადასტურებენ აქ ნაგებობათა მნიშვნელოვანი კომპლექსის არსებობას, მაგრამ სპეციალისტების მიერ მათი დათარიღება III-ს არ სცილდება.⁸³

გონიოდან არც ისე შორს არის **ციხისძირი** და, ამდენად, მისი ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას თემისტიოსს ასევე შეეძლო კოლხები და სომხური მოსახლეობა მეზობლებად მოეხსენიებინა. ციხისძირში ელინისტურ-რომაული ხანის დასახლების ნაგებობათა ნაშთი და მნიშვნელოვანი ნივთებია აღმოჩენილი (უმთავრესად, I-IV საუკუნეებისა), რომელთა ნაწილი სპეციალისტთა აზრით რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებიდან შემოტანილი პროდუქციაა. ნივთებს შორის არის მდიდრულ სამარხში აღმოჩენილი აგრაფი ბასილევსისა და, რაც განსაკუთრებით საინტერესოა, ნაპოვნია ბავშვების დასაკრძალავად გან-

---

მისვლის შესახებ გადმოცემებს, ასევე – არც არაქსის ფაზისად მოხსენიების შესაძლებლობას.

⁸³ გონიო-აფსაროსის გათხრების შედეგები, ასევე აფსაროსის შესახებ ისტორიული წყაროები ვრცლად არის მიმოხილული ლანა ბურკაძის სადისერტაციო ნაშრომში (იხ. ბიბლიოგრაფია).

კუთვნილი ამფორა-სამარხები, აქ ბერძნული ეთნიკური ელემენტის არსებობის დამადასტურებელი.⁸⁴

სკოლა ასევე შეიძლებოდა ყოფილიყო გონიოს დასავლეთით მდებარე დასახლებებთან, მაგალითად, **ათინასთან**⁸⁵ (დღევანდელი ფაზარი), და სხვ. ამ მხარეში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს **ტრაპეზუნტი**, სინოპის ძველი კოლონია, რომლის მიდამოები პოლემონის პონტოს საზღვარი იყო კონსტანტინეს რეფორმამდე და რომელსაც აღმოსავლეთით კოლხები ემუხოებოდნენ, ხოლო სამხრეთით არმენიელები.⁸⁶ მიუხედავად ამისა, ის უფრო კოლხებთან არის დაკავშირებული,⁸⁷ ვიდრე არმენიელებთან (ყოველ შემთხვევაში, თემისტოსის დროისათვის). არიანეს დროს ამ ბერძნულ კოლონიაში არაბერძენი მოსახლეობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა (*Arr. Peripl. M. Eux. 1*). ტრაპეზუნტი უფრო ახლოს არის ჭოროხთან, ვიდრე თერმოდონტთან (ხოლო ამ უკანასკნელსა და რიონს თითქმის თანაბრად არის დაშორებული)...⁸⁸

როგორც უკვე ვთქვით, თემისტოსი, სამწუხაროდ, „მუზეების ტაძრის“ კონკრეტულ ქალაქთან დასაკავშირებლად საკმარის ინფორმაციას არ გვაწვდის და, ამდენად ჩვენ მხოლოდ იმ შესაძლებლობების აღნიშვნა შეგვიძლია, რასაც მისი ტექსტის ანალიზი იძლევა.

ამრიგად, ჩვენ შევეცადეთ, გვიანანტიკური პერიოდის ავტორის – თემისტოსის *Oratio 27*-ში გადმოცემული ინფორმაცია პონტოს კიდეში არსებულ რიტორიკულ სასწავლებელთან დაკავშირებით გაგვეანალიზებინა ისტორიულ-კულტურულ კონტექსტში, სამეცნიერო სიახლეების გათვალისწინებით და კიდევ

⁸⁴ ციხისძირის არქეოლოგიური გათხრების, აქ მოპოვებული მასალის შესახებ იხ.: ინაიშვილი 1993.

⁸⁵ შევნიშნავთ, რომ სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ავტორი განსხვავებულად აღწერს მის მოსახლეობას.

⁸⁶ არიანე კოლხებთან ერთად სხვა ქართველურ ეთნოსებსაც ასახელებს (*Arr. Peripl. M. Eux. 11.1*). მეექვსე საუკუნეში სურათი უკვე შეცვლილია.

⁸⁷ ძველ წყაროებში ტრაპეზუნტის მიდამოების კოლხთა ქვეყნად მოხსენიების შესახებ იხ.: ჯავახიშვილი 1950, 11; Kakhidze, Iashvili, Vickers 2001, 284.

⁸⁸ ამჯერად ჩვენ მხოლოდ ზღვის სანაპიროზე არსებული ელინურ-რომაული დასახლებული პუნქტები გავითვალისწინეთ, მაგრამ სკოლა, შესაძლებელია, სხვა ადგილასაც ყოფილიყო.

ერთხელ გაგვემახვილებინა ყურადღება მის მნიშვნელობაზე III-IV საუკუნეების ქართულ სახელმწიფოებში აღზრდა-განათლების საკითხის შესასწავლად, მეტი არგუმენტი მოგვეძებნა ელინისტური ტიპის სკოლის პონტოს რეგიონის აღმოსავლეთ ნაწილში კოლხთა განსახლების არეალში ფუნქციონირების სასარგებლოდ და ასევე გვეჩვენებინა საჭიროებაც და პერპექტივაც საკითხის შემდგომი ინტერდისციპლინარული – ფილოლოგიური, ისტორიული, არქეოლოგიური, ხელოვნებათმცოდნეობითი – კვლევებისა.

ბიბლიოგრაფია:

Adler, Ada (ed). 2001. *Suidae Lexicon (5 vol.)*. München, Leipzig: De Gruyter.

Amm. Marc.= Seyfart, Wolfgang (ed.). 1999. *Rerum gestarum libri qui supersunt (2 vol.)*. Stuttgart et Lipsiae: Teubner.

ანტიკური კავკასია (1) 2022. *ანტიკური კავკასია Caucasus antiquus: ენციკლოპედია*, I, მე-2 შესწ. გამოც., რედაქტორები: რისმაგ გორდეზიანი, მაია დანელია, გიორგი უგულავა. წინასიტყვაობა რისმაგ გორდეზიანისა. თბილისი: „ლოგოსი“.

ანტიკური კავკასია (4.1) 2020. *ანტიკური კავკასია Caucasus antiquus: ენციკლოპედია*, IV.1, რედაქტორები: რისმაგ გორდეზიანი, მაია დანელია, გიორგი უგულავა. წინასიტყვაობა რისმაგ გორდეზიანისა. თბილისი: „ლოგოსი“.

Ap. Rhod. Argon. = Mooney, George W. (ed.). 1912. *Apollonius Rhodius, Argonautica*. London: Longmans, Green.

Arr. Peripl. M. Eux. = Roos, Antoon Gerard (ed.). 1907. *Flavii Arriani quae exstant omnia (2 vol.)*. Lipsiae: Teubner.

აფაქიძე, ანდრია, ყიფიანი, გურამ, ნიკოლაიშვილი, ვახტანგ, მანუჩელაძე გიორგი და კაპანაძე მარინა. 2003. „სვეტიცხოვლის ეზოში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოები. მცხეთა 2001.“

2001-2002 წლების სავლე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. მცხეთის არქეოლოგიური ინსტიტუტი, VI სამეცნიერო სესია. თბილისი: 81-123.

ბოხოჩაძე, ალექსი. 1981. არქეოლოგიური გათხრები აღიანსა და ძალისში. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.

Boissevain, Ursulus Philippus (ed.) 1906. *Excerpta de sententiis, in Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*. vol. 4. Berlin: Weidmann.

ბურკაძე, ლანა. 1921. რომაული სამხედრო დასახლებები კოლხეთში. დისერტაცია არქეოლოგიის ხარისხის მოსაპოვებლად: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. (ხელნაწერის უფლებით)

გამსახურდია, სიმონ. 1975. სწავლა-განათლება ძველ საქართველოში. თბილისი.

Demeg. = *Demegoria Constantii* in Schenkl, Heinrich, Downey, Glanville and Norman, A. F. (eds). *Themistii orationes quae supersunt*. Vol. III (1974), 121-128. Leipzig: Teubner.

დიდმელამვილი, ქეთევან. 2016. „საწერი მოწყობილობები მცხეთიდან“. *მუზეუმი და კულტურული მემკვიდრეობა*, III, თბილისი.

Dindorfius, Guilielmus (ed.). 1832. *Themistii Orationes*. Leipzig: C.Cnobloch.

Diod. Sic. = Dinsdorf, Ludwig August (ed.). 1828. *Diodorus Siculus, Bibliotheca historica*. Lipsiae: C.H.F. Hardmanni.

დუნდუა, თედო. 2002. ჰუბლიკიუს აგრიპა, ფლავიუს დადე და ორმაგი მოქალაქეობა – არის თუ არა ეს მომავალი ევროპის მოდელი? თბილისი: „მერიდიანი“.

გამყრელიძე, გელა. 2012. „გრაფიტოიანი სინოპური და კოლხური ამფორები ქალაქ ფოთი-ფაზისის კონტექსტში“, *Online არქეოლოგია*, 2012 (# 2), ონ-ლაინ მის.:

https://www.heritagesites.ge/uploads/files/59ef47a0f2c65.pdf?fbclid=IwAR3wc1AHf1_0nmOBF1_P6uvPQH6UnfQF6VNpTT92nnaQTIS1-zdEvYstTBo.

გრიგოლია, გურამ. 1994. *ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები*. თბილისი: მეცნიერება.

Gr. Naz. Or. 41= Funebri oratio in laudem Basilii Magni Caesareae in Cappado

Gr. Nyss. Ep. = Maraval, Pierre (ed.). 1990. *Grégoire de Nysse, Lettres (SC 363)*. Paris: Les Éditions du Cerf.

Gr. Nyss. V. Macr. = Maraval, Pierre (ed.) 1971. *Grégoire de Nysse, Vie de sainte Macrine*, Introduction, texte critique, traduction, notes et index (SC 178). Paris: Les Éditions du Cerf.

Heater, Peter and Moncur, David 2001. *Politics, Philosophy, and Empire in the Fourth Century. Select Orations of Themistius*, Translated with an introduction by P. Heater and D. Moncur: Liverpool University Press.

Heath, Malcolm. 2004. *Menander: A Rhetor in Context*. Oxford: OUP.

Hdt. = Rosen, Haiim (ed.) 87-95. *Herodoti Historiae. Vol. 1-2. Leipzig: Teubner*.

ინაიშვილი, ნინო. 1993. *ციხისძირის ახ. წ. I-IV სს. არქეოლოგიური ძეგლები*. თბილისი: მეცნიერება.

Kakhidze, Amiran, Iashvili Irakli and Vickers, Michael. (2001). "Silver coins of Black Sea coastal cities from the fifth century BC necropolis at Pichvnari", *Numismatic Chronicle* 161: 282-287.

Kazhdan. 1991. *Kazhdan, Alexander (ed). The Oxford Dictionary of Byzantium (3 Vol.)*. New York: Oxford University Press.

კეჭალმაძე, ნათელა. 1961. *ფლავიუს არიანეს მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო*, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები, რუკა. თბილისი: მეცნიერება.

კობახიძე, ეკატერინე და ფიფია, ნათია. 2022. „ამაზასპოსის ეპიტაფია“. ელექტრონული ჟურნალი: ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია. #8. ელ-მისამართი:

<http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAЕ/article/view/253>: 83. 260-273.

Курбатов, Г. Д. 1984. "Риторика", 331-357. Удальцова, З. В. (ред.), *Культура Византии, IV-первая половина VII в.* Москва: Издательство "Наука".

ლომოური, ნოდარ. 1973. „დასავლეთ საქართველო (ეგრისი) IV-V საუკუნეებში“. შ. მესხია (რედ.), *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. 2, გვ. 159-188. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

ლორთქიფანიძე, ნინო. 2022. „ბერძნული ენა და საქართველოში აღმოჩენილი ანტიკური ხელოვნების ნიმუშები“, *თუზისები სამეცნიერო კონფერენციის „ენა – ნორმა და დევიაცია“*, ეძღვნება თინათინ გიორგობიანის 80 წლის იუბილეს, 2022, 24–25 ნოემბერი. თბილისი: 45-47.

მელიქიშვილი, გიორგი. 1970. „საქართველო ახ. წ. I–III საუკუნეებში“. გ. მელიქიშვილი (რედ.) *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. 1, გვ. 500-569. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

მშვილდაძე, მარიკა. 2017. „ულპიას საბუქდავი ბუქდის შესწავლის საკითხისათვის“. *ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები*, XII. თბილისი: 53-61.

მშვილდაძე, მარიკა. 2018. „ფლავიუსებისა და ანტონინუსების საიმპერატორო გვართან დაკავშირებული ნივთები სვეტიცხოვლის N 14 მდიდრული აკლამიდან“. *ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები*. XIII. თბილისი: 103-115.

ნიკოლოზიშვილი, ნიკოლოზ. 2010. „თემისტოსი და ბაკური იბერიელის რომაული სამხედრო კარიერის დასაწყისი“, *ქართული წყაროთმცოდნეობა*, XII. თბილისი: 123-138.

ნიკოლოზიშვილი, ნიკოლოზ. 2019. „ევნაპი სარდელის სუბარმახიოსი და მისი იდენტიფიკაციის მნიშვნელობა გვიანანტიკური ქართლის სამეფოს ისტორიის რეკონსტრუქციისათვის“. *კადმოსი, ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი*. N 19. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი: გვ. 162-208.

Penella, Robert J. 2000. *The Private Orations of Themistius* (translated, annotated, and introduced by R. J. Penella): University of California Press.

Phot. *Lexic.* = Naber, Samuel Adrianus (ed.). 1864-1865. *Photii Patriarchae Lexicon* (2 Vol.). Leidae: Brill.

Proc. Bell. = Haurly, Jacobus and Wirth, Gerhard (eds.), 1963. *Procopii Caesariensis De bellis libri V-VIII (Bellum Gothicum)*. Leipzig: Teubner.

Seeck, Otto. 1906. *Die Briefe des Libanius zeitlich geordnet*. Leipzig: Hinrichs.

Swain, Simon. 2013. *Themistius, Julian, and Greek Political Theory under Rome*. Texts, Translations, and Studies of Four Key Works: Cambridge University Press.

Them. Or. = Schenkl, Heinrich, Downey, Glanville and Norman, A. F. (eds). 1965-1974. *Themistii orationes quae supersunt*. Vol. I (1965), Vol.II (1971), Vol. III (1974). Leipzig: Teubner.

ურუშაძე, აკაკი. 1964. *ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულე-ბაში*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემა.

Vanderspoel, John. 1995. *Themistius and the Imperial Court: Oratory, Civic Duty, and Paideia from Constantius to Theodosius*: University of Michigan Press.

Zos. H.n. = Paschoud, François 1971. *Zosime: Histoire Nouvelle*. Paris : Les Belles Lettres.

ფიფია, ნათია, კობახიძე, ეკატერინე და დუნდუა, თეოდ. 2023. *ანტიკური ხანის ბერძნულ-ლათინური წარწერები როგორც საქართველოს ისტორიის წყარო*. თბილისი: გამომცემლობა „სამშობლო“.

ყაუხჩიშვილი, თინათინ. 1957. *სტრაბონის გეოგრაფია. ცნობები საქართველოს შესახებ*. თბილისი: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ყაუხჩიშვილი, თინათინ. 2004. *საქართველოს ბერძნული წარწერების კორპუსი*. მე-2 შესწორ. და შევს. გამომცემა. თბილისი: ლოგოსი.

ყაუხჩიშვილი, სიმონ და გამყრელიძე, ალექსანდრე. 1961. *გეორგია, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*, ტ. 1. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.

ყაუხჩიშვილი, სიმონ. 1938. *გეორგია, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*, ტ. 3, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.

ყაუხჩიშვილი, სიმონ. 1973. *ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია*. თბილისი: განათლება.

ჯავახიშვილი, ივანე. 1950. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები. ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. წ. 1. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ხინთიბიძე, ელგუჯა. 1969. *ბიზანტიურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობანი*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ხინთიბიძე, ელგუჯა. 1982. *ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისათვის*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Magda Mtchedlidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

“The Temple of the Muses” at the Edge of Pontus and the Question of the Hellenic Paideia in 3rd-4th Century Georgia

Key words: Themistius, rhetorical school, Phasis, Thermodon, Mtskheta

Scarce written records survive about education in Georgian kingdoms in antiquity. The gap can be partly filled with information provided by a 4th-century Greek rhetorician, philosopher and statesman, Themistius, about a Hellenic school (*ἀνάκτορον τῶν Μουσῶν*) near Phasis, at the "edge of Pontus" (*ἐν τῇ ἐσχάτῃ τοῦ Πόντου*), which scholars identify either as Poti or Sinope or Neocaesarea. The exact location of the school is difficult to establish as Themistius mentions also the river Thermodon, which is quite far from Phasis. However, according to the myths he relates, the region was inhabited by the Colchians and supposedly bordered with Armenian settlements. The study of Byzantine sources shows that the mentioning of Phasis together with Thermodon is not confusing but serves as an additional proof for associating the place of the school with Colchis. The article examines all relevant details from Themistius' *Oratio 27* in terms of philological analysis and also considers the 3rd-4th century historical and cultural context. I share the opinion that the school must have been situated near the eastern and not the western border of Pontus' diocese. However, the identification of the city is the task of a further interdisciplinary study that would examine the information provided in Themistius' text in the light of archeological evidence from the territories of Ancient Colchis and Iberia (first of all, the writing tools discovered in Mtskheta, etc.).

ქეთევან ნადარეიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური როლი ე.წ. მითრიდატული ომების კონტექსტში ბერძენი მწერლების

(მემნონი, აპიანოსი, დიო კასიოსი, პლუტარქოსი,
სტრაბონი) მიხედვით

საკვანძო სიტყვები: იდენტობა; იბერები; კოლხები; გეოპოლიტიკური ფუნქცია; ბერძნული და რომაული რეპრეზენტაციები.

ქართველური ეთნოსების ისტორიული ფესვების ანალიზისას ძალზე მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრა, თუ როგორ მოიაზრებდნენ ანტიკურ ეპოქაში მათ იდენტობას სხვა ხალხები, როგორ იქმნებოდა წარმოდგენები ე.წ. „სხვების“ მიერ ქართველთა შესახებ ისტორიის მანძილზე. უძველეს ხალხთა შორის განსაკუთრებით საყურადღებო ანტიკური მწერლების – ბერძენებისა და რომაელების რეპრეზენტაციები გახლავთ. ანტიკური წყაროების კვლევამ ნათელყო, რომ ქართველური ეთნოსების ბერძნულ-რომაული ქსენოსტერეოტიპების ჩამოყალიბების პროცესში ანტიკური მწერლებისათვის განსაკუთრებით აქტუალური რამდენიმე დისკურსი გახლდათ, კერძოდ, ქართველური ხალხების გეოპოლიტიკური ფუნქცია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის

გზაგასაყარზე; ქართველური ეთნოსების სხვა ეთნოსებიდან თუ რეგიონებიდან წარმომავლობა; მათი ისტორიული კავშირი ევროპის ტერიტორიაზე არსებულ სხვადასხვა დასახლებასთან; ქართველური ეთნოსების მატერიალური კულტურის, მათი ე.წ. ethea-სა თუ ადათ-წესების ასპექტები; ქართველურ ტომთა კულტურული ორიენტაცია და ელინურ ცივილიზაციასთან მათი სიახლოვე/სიშორე, როგორც მათი ცივილიზებულობის/ბარბაროსობის განმსაზღვრელი.

ქართველური ტომების ბერძნული და რომაული რეპრეზენტირების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ეპოქა რომაული ბატონობის ხანა გახლდათ, რადგან სწორედ ამ პერიოდში ამიერკავკასია თანდათანობით ექცევა რომის იმპერიის ინტერესების სფეროში.

სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ფორმატში ჩვენ შევისწავლეთ ქართველური ეთნოსების რომაული ბატონობის პერიოდის ლათინურენოვანი მწერლების რეპრეზენტაციები.¹ მოკლედ რომ შევაჯამოთ, მათ შესახებ შემდეგი შეიძლება ითქვას: ქართველური ეთნოსების ლათინურენოვანი მწერლების წარმოსახვაში კვლავ ინარჩუნებს აქტუალობას ძველი თემები. ამასთან, ამ პერიოდის რომაელი მწერლებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი ხდება ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური ორიენტაციისა თუ პოლიტიკური პრეფერენციების საკითხები. ბუნებრივია, ამ კუთხით კვლევის შემდგომ ეტაპს ამავე ეპოქის ბერძენ მწერალთა რეპრეზენტაციების შესწავლა წარმოადგენს. უნდა ითქვას, რომ დასახელებული პერიოდის ბერძენ მწერლებთან მსჯელობა ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური ორიენტაციის თაობაზე საკმაოდ მოცულობითია და ეს ხდება, როგორც წესი, ამა თუ იმ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენის კონტექსტში (იგულისხმება ომები, პოლიტიკური დაპირისპირება, დიპლომატიური ურთიერთობა და სხვ.). ამჯერად ამ საკითხს სწორედ ძველი მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი პოლიტიკური მოვლენის – ე.წ. მითრიდატული ომების კონტექსტში განვიხი-

¹ Nadareishvili 2016; ნადარეიშვილი 2016; ნადარეიშვილი 2019.

ლავთ, იმ ომების კონტექსტში, რომლებიც უაღრესად აქტუალური იყო რომისა და აღმოსავლეთის ურთიერთობისთვის.

მითრიდატული ომების მნიშვნელოვანებამ ანტიკურობის სხვადასხვა პერიოდში მასზე დიდძალი ლიტერატურის შექმნა განაპირობა. ამ ლიტერატურაში თავისი გარკვეული ადგილი ქართველურ ეთნოსთა შესახებ თხრობას უჭირავს, რამეთუ ისინი ამ ომის სხვადასხვა ეტაპზე აქტიურად ფიგურირებენ. ასე მაგალითად, სტრაბონი არაერთხელ აცხადებდა, რომ საქართველოს ამბებს მითრიდატეს ომების აღმწერელთაგან და პომპეუსის ლაშქრობასთან დაკავშირებული მონათხრობებიდან იცნობდა.² ჩვენ საკვლევი თემა – მითრიდატულ ომებში ქართველური ტომების გეოპოლიტიკური იდენტობის საკითხი სწორედ ე.წ. მითრიდატეს ისტორიკოსების – მემნონის, აპიანოსის, პლუტარქოსის, დიო კასიოსისა და ასევე სტრაბონის რეპრეზენტაციათა მიხედვით შევისწავლეთ.³

ნაშრომის ფორმატიდან გამომდინარე გადავწყვიტეთ გვერდიგვერდ წარმოგვედგინა მითრიდატული ომების პანორამა და ზემოთ ჩამოთვლილ ავტორთა რეპრეზენტაციები ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური ორიენტაციის შესახებ, მით უფრო, რომ სწორედ ეს ავტორები გვევლინებიან ჩვენი ისტორიის ამ მონაკვეთის პოლიტიკური ისტორიის წყაროდ.

პონტოს მეფე მითრიდატე VI ევპატორი (ძვ.წ. 116-63 წწ.) უკვე მეფობის დასაწყისში აქტიურად იბრძვის თავისი სამეფოს გასაფართოებლად – პონტოს სამეფოს უერთებს შავიზღვისპირეთის არაერთ ქვეყანას და თავის მორჩილებაში გადაჰყავს მთელი აღმოსავლეთ და ჩრდილო შავიზღვისპირეთი ტავროსულ ქერსონესამდე.⁴ შესაბამისად, მის სამეფოს უერთდება კოლხეთი,

² ყაუხჩიშვილი 1976, 137.

³ მემნონი, სავარაუდოდ ძვ.წ. I – ახ.წ. I სს.; პლუტარქოსი – I-II სს.; აპიანოსი – I-II სს.; დიო კასიოსი – II-III სს.; სტრაბონი – ძვ.წ. I – ახ.წ. I სს.

⁴ გორდეუზიანი 2018, 302. მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს სტრაბონის ცნობაზე – XII, 3, 28, რომლის მიხედვითაც მითრიდატესი გახდა კოლხეთისა და „ყველა იმათი“ ბატონი, რომლებიც გადასცა თუ დაუთმო ანტიპატროსმა. მისი აზრით, „ყველა იმათში“ იგულისხმებიან ის ტომები, რომლებიც მანამდე ანტიპატროსის (მცირე არმენიის მმართველის) ქვეშევრდომები იყვნენ. მათ შორის კი შეიძლება მოაზრებულ იქნენ კოლხეთის ფარგლებს გარეთ აღმოჩენილი ქართველური ტომები.

მცირე არმენია, ბოსფორის სამეფო. სტრაბონი „გეოგრაფიაში“ ორ ადგილას აღნიშნავს, რომ მითრიდატეს ხელში კოლხეთი მას შემდეგ გადავიდა, რაც მისი ძალაუფლება მნიშვნელოვნად გაძლიერდა (Str. XI,2,18; XII,3, 28). კოლხეთის ანექსიის ფაქტს გამოკვეთილად აფიქსირებენ მემნონი და აპიანოსი. მემნონის მიხედვით, „მითრიდატემ ომით დაიმორჩილა ფასისის მიდამოები“ (Memn. XV, 30,3). აპიანოსი კოლხების ხსენებისას მათ მებრძოლ ბუნებას უსვამს ხაზს და კარგ მეომრებად მოიხსენიებს (App. Mith. 15).⁵

სამწუხაროდ, არცერთი ანტიკური ავტორი მითრიდატეს მიერ კოლხეთის დაპყრობის თარიღს არ გვამცნობს. მეცნიერებაში არ არის ერთიანი მოსაზრება, თუ როდის მოხდა კოლხეთის ანექსია. ერთი მოსაზრების თანახმად, ძვ.წ. 110-10 წწ-ში მითრიდატე ხელთ იგდებს ფასისის მიდამოებს, ძვ.წ. 105-90 წწ-ში კი მის შიგნითა, ცენტრალურ რეგიონებს.⁶ სხვათა აზრით, მითრიდატემ კოლხეთი ბოსფორის სამეფოს შეერთების შემდეგ, ე.ი. ძვ.წ. 107 წლის შემდეგ დაიპყრო.⁷

კოლხეთი პონტოს სამეფოს სატრაპია ხდება. სტრაბონის მიხედვით, იქ მმართველად და გამგებლად ქვეყნისა მუდამ იგზავნებოდა ვინმე მითრიდატეს მეგობართაგანი (Str. XI, 2,18). ამ უკანასკნელის ფუნქცია სანაოსნო სამსახურისთვის პონტოს სამეფოს უზრუნველყოფა იყო (იგულისხმება, უპირველეს ყოვლისა, საშენი მასალა – ხე-ტყე ფლოტისთვის). სტრაბონისვე ცნობით, მითრიდატეს კოლხეთში 75 ციხე-სიმაგრე აუშენებია, რომლებშიც თავისი განძეულობის დიდი ნაწილი ჰქონდა მოთავსებული (Str. XII, 3,28).

ამის შემდეგ მითრიდატე არმენიის მეფე ტიგრან II-სთან ერთად იბრძვის მთელი მცირე აზიის ხელში ჩასაგდებად.⁸ მითრიდატე ამ ომს რომაელთა წინააღმდეგ აზიელთა საღვთო

⁵ ეს ცნობები გვადლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ აქ მითრიდატეს სერიოზული წინააღმდეგობა დახვდა. იხ. ფიფია 1998, 18-23.

⁶ Лордкипанидзе 1970, 17-19; ლომოური 1962, 21.

⁷ Дундуа 1982, 20-21; ო. ლორთქიფანიძის აზრით, კოლხეთის ანექსია ძვ.წ. 105 წლის შემდეგ არაუგვიანეს 90-იანი წლების დასასრულისთვის უნდა განხორციელებულიყო (ლორთქიფანიძე 2010, 233).

⁸ მელიქიშვილი 1970, 500.

ომად აცხადებს და საწყის ეტაპზე წარმატებებსაც აღწევს. ბუნებრივია, მას უპირისპირდება რომი, რომელიც ძვ.წ. II ს-იდან მოყოლებული მცირე აზიას თავისი ინტერესების სფეროდ მიიჩნევს.

გარკვეული პერიოდის შემდეგ მითრიდატეს დამორჩილებული მოსახლეობაც უპირისპირდება, რომელმაც ნახა, რომ პონტოს მეფის ბატონობა რომაელებზე უკეთესი არ იყო. აპიანოსი გვამცნობს, რომ პონტოში დაბრუნებულმა მითრიდატემ გადამდგარ კოლხებსა და ბოსფორელებს ომი გაუმართა (App. *Mith.* 64). კოლხები მითრიდატეს მისი ვაჟიშვილის, სახელად მითრიდატეს, მეფედ დაყენებას მოსთხოვენ. პონტოს მეფე მათ თანხმდება და ძვ.წ. 83 წ-ს მათ თავის ვაჟიშვილს უგზავნის მეფედ. ეს კი ნიშნავდა იმას, რომ კოლხეთი კვლავ სამეფოს (თუმცა ვასალურის) სტატუსს იბრუნებს. მაგრამ ეს დიდი ხანი არ გრძელდება. მორიგი სამხედრო წარმატებების მოპოვების შემდეგ, მითრიდატე კოლხებს მეფეს კვლავ ართმევს. იგი საკუთარ შვილს ღალატში ადანაშაულებს. მეფე ეჭვობდა, რომ კოლხების უწინდელი აჯანყება მისი ვაჟის მიერ იყო მოწყობილი, რომელსაც მეფობა სურდა. აპიანოსის გადმოცემით, მითრიდატემ „მოაყვანილა იგი... და შემდეგ დიდხანს არ გაუვლია, რომ მოკლა კიდევაც“ (App. *Mith.* 64). თ. ღუნდუას ვარაუდით, მითრიდატე VI-მ შვილის წინააღმდეგ სამხედრო ძალა გამოიყენა. მეცნიერის მიხედვით, მამა-შვილის სამხედრო შეტაკება ვანში (ვანს იგი მითრიდატეს ვაჟის სამეფო რეზიდენციად თვლის) უნდა მომხდარიყო, რის საბუთადაც მას ვანში აღმოჩენილი ნახანძრალი მიაჩნია.⁹ სავარაუდოდ, მით-

⁹ ღუნდუა 2017, 84. მითრიდატე უმცროსის რეზიდენციის ადგილმდებარეობას ო. ლორთქიფანიძე საკმაოდ რთულ და სადისკუსიო საკითხად თვლის (ლორთქიფანიძე 2010, 236).

თ. ღუნდუა ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ კოლხები მითრიდატესგან მეფედ კონკრეტულად მის ვაჟს – მითრიდატეს მოითხოვდნენ. იგი არ გამორიცხავს, რომ მითრიდატე უმცროსი, შესაძლოა, მამის წარუმატებლობის პერიოდში დაკავშირებოდა კოლხებს და ისინი აჯანყებისკენ წაექუზებინა. თუმცა ამასთან, მეცნიერის აზრით, კოლხების განდგომა უფრო დრამა მიუზუებით იყო ინსპირირებული, რომლებშიც ანტიმითრიდატული განწყობა უნდა იგულისხმებოდეს (ღუნდუა 2017, 87 შმდგ).

რიდატე უმცროსი სიკვდილით ძვ.წ. 80 წ-ს დასაჯეს. ამის შემდეგ კოლხეთი კვლავ სატრაპია გახდა.

ძვ.წ. 73 წ-ს მითრიდატე რომაელებთან მესამე ომს იწყებს, რომლის დროსაც ლუკულუსის სარდლობით რომაელები რამდენიმე მნიშვნელოვან გამარჯვებას აღწევენ. ძვ.წ. 70 წ-ს რომაელთა მთავარსარდალი პონტოს სამეფოს დედაქალაქს – სინოპეს არტყამს ალყას. ამ დროს მახარე – მითრიდატეს მეორე ვაჟი-შვილი დალატობს მამას და ლუკულუსს მეგობრობას და მოკავშირეობას სთავაზობს. იგი რომაელებს სინოპელებისთვის მომზადებულ სურსათსაც უგზავნის. მაშინ კლეოქარესის (მითრიდატეს ერთგული მთავარსარდლის) მომხრეები ტოვებენ ქალაქს და პონტოს აღმოსავლეთ მხარეში აფარებენ თავს. აქ ლაზები და სანიგები სახლობენ (Memn. 37,4-7).¹⁰ როგორც ამ პასაჟიდან ჩანს, ეს ადგილები – ანუ კოლხეთის რეგიონები მითრიდატეს მიმართ ამ ეტაპზე ლოიალურობით გამოირჩევა.

ძვ.წ. 69 წ-ს რომაელები არმენიაში შედიან და ქ. ტიგრანოკერტას ალყაში მოაქცევენ. სწორედ ამ დროს გამოდიან საომარ ასპარეზზე იბერები და ალბანები. ისინი ტიგრან II-ისა და პონტოს მეფის მოკავშირეებად გვევლინებიან „... კარგი განწყობილების გამო, ან საჩუქრებით მოსყიდულები“, გვამცნობს პლუტარქოსი (Plut. Luc. XXVI). ამდენად, ერთი თუ მეორე მიზეზის გამო მათი საბრძოლო მოტივაციის თაობაზე ერთი შეიძლება ითქვას – ჩამოთვლილი ხალხები წინააღმდეგი არიან აღმოსავლეთით რომის დაპყრობითი პოლიტიკისა.

მომდევნო, ძვ.წ. 68 წ-ს არმენიის დედაქალაქ არტაქსატასთან გამართული ბრძოლის დროს რომაელების წინააღმდეგ კავკასიისა და აზიის ხალხთა ფართო კოალიცია გამოდის, რომელთა წინა ხაზზე ცხენოსანი მშვილდოსნები – მარდები და შუბოსანი იბერები იდგნენ. პლუტარქოსის მიხედვით, ტიგან II როგორც საუკეთესო მებრძოლთ, სწორედ მათ უცხადებდა ნდობას (Plut.

¹⁰ სატომო სახელი Λαζίαι, როგორც თ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, ყველაზე ადრე მემონთან გვხვდება, შემდეგ კი პლინიუსთან. მეცნიერის მიხედვით, პონტოს უკიდურესი აღმოსავლეთი ნაწილი ბერძენებისთვის შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ჩრდილო მონაკვეთი იყო. შესაბამისად, მემნონთან ლაზები სადღაც დიოსკურიასთან ცხოვრობდნენ სანიგებთან ერთად (ყაუხჩიშვილი 1976, 171-72).

Luc. XXXI). ორივე ბრძოლაში რომაელები იმარჯვებენ, თუმცა ლუკულუსი მიზეზთა და მიზეზთა გამო ომის გაგრძელებას ვერ ახერხებს.

ამ ომების გარდამტეხი ეტაპი ძვ.წ. 66 წ-ს დგება, როდესაც რომაელთა მთავარსარდლად პომპეუსი ინიშნება. პომპეუსი უკვე დასუსტებულ მითრიდატეს „მცირე არმენიაში“ ამარცხებს (*Dio Cass. IXL*).¹¹ მითრიდატე სასწრაფოდ ტოვებს პონტოს და ბოსფორის სამეფოსკენ მიმავალი გზად კოლხეთში ჩერდება.

წყაროთა ფრაგმენტული ხასიათიდან გამომდინარე მითრიდატეს გაქცევის მარშრუტი დავის საგანია. სტრაბონი გვამცნობს: „... პომპეუსის მიერ დევნილი მითრიდატე აქ გამოიქცა, პონტოს სამეფოს ამ უკიდურეს [კუთხეში], დაიპყრო დასტირასთან აკილისენეს წყალუხვი მთა... და აქ ცხოვრობდა მანამ, სანამ ალყაშემორტყმული იძულებული არ გახდა გაქცეულიყო მთების გადაღმა კოლხეთში და იქიდან ბოსფორში“ (*Str. XII, 3,28*). აპიანოსის მიხედვით, დევნილი მითრიდატე შეჭრილა „ხოტენეში, არმენიაში. აქ მან უკუაგდო ხოტენები და იბერები, რომლებიც მას ისრითა და შურდულებით აბრკოლებდნენ და მდინარე აფსაროსზე გადავიდა“ (*App. Mith. 101*).¹² ამ ორი წყაროს შეჯამებით გამოდის, რომ მითრიდატეს კოლხეთისკენ სვლა ევფრატის მახლობლად, აკელისენეს წყალუხვ მთასთან დაუწყია, შემდეგ ხოტენესთან მდ. აფსაროსზე (თან. ჭოროხზე) გადასულა. კიდევ უფრო დაუზუსტებელია, თუ რა გზით იარა მან აფსაროსიდან დიოსკურიამდე, სადაც, აპიანოსის მიხედვით, მითრიდატემ ზამთარი გატარა (*App. Mith. 101*).¹³

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ პონტოს მეფე ძვ.წ. 66-65 წწ-ის ზამთარს ატარებს არა კოლხეთის ცენტრალურ რეგიონში მდებარე ქალაქში, არამედ პროელინურად განწყობილ დიოსკურიამში. ამისი მიზეზი, ნ. ლომოურის ვარაუდით, კოლხთა

¹¹ *SC. XXIX*, 951-ის კომენტატორის მიხედვით, ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ის ვივარაუდოთ, რომ პომპეუსმა ალყა შემოარტყა მითრიდატეს ჯარის გარკვეულ დაჯგუფებებს ნიკოპოლისის მახლობლად.

¹² გორდეუზიანის აზრით, ამ შემთხვევაში მხოლოდ ხოტენეს ტერიტორიაზე მოსახლე იბერების მოკრძალებული ლაშქარი იგულისხმება (გორდეუზიანი 2018, 304).

¹³ იხ. ასევე ლორთქიფანიძე 2010, 238.

ლოიალობაში მითრიდატეს დაეჭვება უნდა ყოფილიყო.¹⁴ შემდეგ წელს მითრიდატე მეოტური ტომების დახმარებით ახერხებს ბოსფორის სამეფოს დაბრუნებას, რომელიც მის ვაჟს – მახარეს ჰქონდა ხელში ჩაგდებული, თუმცა, საბოლოოდ, ძვ.წ. 63 წ-ს სიცოცხლეს თვითმკვლელობით ასრულებს.

დიო კასიოსისა და პლუტარქოსის გადმოცემების მიხედვით, პომპეუსი მითრიდატეს არ დადევნებია. მისთვის, როგორც ჩანს, უპირველეს ამოცანას მითრიდატეს მოკავშირეების – იბერთა და ალბანთა დამარცხება წარმოადგენდა. განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს აპიანოსი. მისი თქმით, პომპეუსმა მისდია მითრიდატეს კოლხებამდე, კოლხეთში ჩავიდა, მოიარა კოლხეთი, კოლხეთის მიღმა კი მისი დევნა შეწყვიტა. აპიანოსი გვატყობინებს, რომ ტომთა ნაწილი მას ატარებდა, მაგრამ ალბანთა და იბერთა მეფეები ასე არ მოიქცნენ და 70 000 კაცით პომპეუსს მდ. კირნოსთან (მტკვართან) ჩაუსაფრდნენ. როცა ამ ჩასაფრების შესახებ შეიტყო, რომაელთა მხედართმთავარმა მდინარეზე ხიდი გასდო და ბარბაროსები ტყეში შერევა. ისტორიკოსის მიხედვით, იბერები და ალბანები ერთობ დახელოვნებულნი იყვნენ ტყეში ბრძოლაში. ისინი იმალებიან და უჩინრად ესხმიან მტერს თავს. სწორედ ამიტომ პომპეუსმა მათ ალყა შემოარტყა, ცეცხლი წაუკიდა, გამოსულებს კი დევნიდა, ვიდრე ყველამ მძევლები და საჩუქრები არ გამოუგზავნაო (App. *Mith.* 103). აქედან შემობრუნებულ პომპეუსს კი არმენიაზე გაულაშქრავს, ბრალს სდებდა რა ტიგრანს მითრიდატეს დახმარებაში (App. *Mith.* 104).

იბერთა და ალბანთა წინააღმდეგ პომპეუსის გაბრძოლების ამ აპიანოსისეულ მონათხრობს ლომოური არაზუსტ ვერსიად თვლის და უპირატესობას დიო კასიოსისა და პლუტარქოსის გადმოცემებს ანიჭებს, რომლებიც ძირითად მოვლენათა შესახებ ერთმანეთს ემთხვევა. ამ უკანასკნელთა მიხედვით კი პომპეუსს თავდაპირველად ტიგრანი დაუმარცხებია, შემდეგ ალბანელები, მომდევნო წლის ზაფხულს ულაშქრია იბერიაში და ბოლოს კოლხეთში წასულა.¹⁵

¹⁴ ლომოური 1962, 297 შმდგ.

¹⁵ ლომოური 1966, 99.

დიო კასიოსის მიხედვით, არმენიაში ჩატარებული სამხედრო ოპერაციების შემდეგ პომპეუსმა ჯარი სამად გაჰყო და მდ. კირნოსთან დაიზამთრა. მიუხედავად იმისა, რომ ალბანები თავდაპირველად რომაელ მთავარსარდალს თავიანთ მიწა-წყალზე გატარებას პირდებიან (Plut. *Pomp.* XXXIV), მოულოდნელად კრონოსის დღესასწაულის წინ 40 000 ლაშქრით თავს ესხმიან მას. დიო კასიოსის მიხედვით, მათ, ერთი მხრივ, ახალგაზრდა ტიგრანის სიამოვნება უნდოდათ, რაკილა მათი მეფის – ოროიდესის მეგობარი იყო, მეორე მხრივ, კი რომაელების ალბანიაში შეჭრისა ეშინოდათ. საბოლოოდ, ალბანელები რომაელებთან მარცხდებიან და დაჟინებული თხოვნის შემდეგ ზავს სდებენ რომთან (Dio Cass. XXXVI, 54).

ძვ.წ. 65 წ-ს პომპეუსი იბერთა წინააღმდეგ ილაშქრებს. პლუტარქოსის მიხედვით, იბერები რიცხოვნებით ალბანებს არ ჩამოუვარდებოდნენ, გულადობითაც სხვებზე უფრო მამაცნი იყვნენ (Plut. *Pomp.* XXXIV). ამ შემთხვევაშიც საყურადღებოა, თუ როგორ მოიაზრებს ბერძენი მწერალი იბერთა საბრძოლო მოტივაციას – იბერებს ძალიან უნდოდათ მითრიდატესთვის ეამებინათ და პომპეუსი უკუეჭციათო (Plut. *Pomp.* XXXIV).

დიო კასიოსის უფრო ვრცელი მონათხრობის მიხედვით, იბერთა მეფემ, არტოკესმა დესპანი გააგზავნა პომპეუსთან მეგობრობის აღქმით, მაგრამ მალულად უეცარ თავდასხმას ამზადებდა. პომპეუსმა ეს შეიტყო, არ აცალა, მოულოდნელად შეიჭრა იბერთა ტერიტორიაზე და აკროპოლისს მიაღდა. მრავალეტაპიანი ბრძოლის შემდეგ იბერები მარცხდებიან პომპეუსთან და ზავს ითხოვენ.¹⁶ რომაელი მხედართმთავარი იბერთა მეფეს მძევლად შვილების მიცემას სთხოვს. იბერთა მეფე ამას აჭიანურებს, თუმცა საბოლოოდ იძულებულია დასთანხმდეს პომპეუსს და მათ შორის ზავი იდება (Dio Cass. XXXVII, 2). პლუტარქოსის გადმოცე-

¹⁶ ყაუხჩიშვილი 1976, 182. პლუტარქოსის მიხედვით, ამ ბრძოლაში იბერებს საკმაოდ დიდი ჯარი ჰყავდათ – მათგან 9 000 კაცი მოკლულ იქნა, ხოლო ათი ათასზე მეტი რომაელებს ჩაუვარდათ ტყვედ (Plut. *Pomp.* XXXIV). ეს რიცხვი იბერიის მოსახლეობის მრავალრიცხოვნებაზე მეტყველებს. პლუტარქოსიც წერს, რომ კავკასიონის იმ ტომთა შორის, რომლის მიწა-წყალზე გავლითაც გაემართა პომპეუსი მითრიდატეს წინააღმდეგ, ყველაზე მრავალრიცხოვანი ალბანები და იბერები იყვნენო (Plut. *Pomp.* XXXIV).

მით, არტოკესმა რომაელს დიდებული ძღვენი – ოქროს საწოლი, ტახტი და მაგიდა გაუგზავნა (*Plut. Pomp. XXXVI*). ამ ამბავს რომაელ მწერალთა რეპრეზენტაციებშიც ვხვდებით. ყოველივე ეს იბერიის მეფის ფინანსურ სიძლიერეზე მეტყველებს და ამასთან, გარკვეულწილად, უკავშირდება ბარბაროსთა ცნობილ სტერეოტიპს – ფუფუნებისა და ოქროს მოყვარულობას.¹⁷

ალბანთა და იბერთა დალაშქვრის შემდეგ პომპეუსმა გადაწყვიტა კოლხეთში ჩასულიყო, იქიდან კი ბოსფორისკენ დაძრულიყო მითრიდატეს წინააღმდეგ. ის „დაიძრა განზრახული მიმართულებით და გაიარა კოლხთა მიწა და მათი მიმდებარე მეზობელი ქვეყნები, მოქმედებდა რა ზოგან დარწმუნებით, ზოგანაც დაშინებით“ (*Dio Cass. XXXVII, 3*). ნ. ლომოურის მიხედვით, ეს ცნობა მოწმობს შემდეგს – „კოლხეთში მოსახლე ცალკეული ტომები პომპეუსს ნებაყოფლობით არ ნებდებოდნენ და ამ უკანასკნელს უხდებოდა რომაელთათვის ჩვეული გზით – ხან დიპლომატიით, ხან კი ძალით ამ მხარის დამორჩილება“.¹⁸ გ. მელიქიშვილს მიაჩნია, რომ კოლხეთში პომპეუსს ბევრჯერ მოუხდა შებრძოლება ადგილობრივ მოსახლეობასთან, რაზეც მეტყველებს კოლხთა სკეპტუხის – ოლთაკესის დატყვევება.¹⁹

კოლხეთის დამორჩილებისა და მითრიდატეს სიკვდილის შემდეგ პომპეუსი კოლხთა დინასტიად არისტარქოსს ნიშნავს. აპიანოსი პომპეუსის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში მიმართულების დაყენებას დაწვრილებით გადმოგვცემს (*App. Mith. 114*).²⁰

¹⁷ ნადარეიშვილი 2019.

¹⁸ ლომოური 1966, 110; გორდუზიანი 2018, 304. რ. გორდუზიანის მიხედვით, ანტიკური წყაროები არ გვაწვდის საკმარის ცნობებს იმის შესახებ, თუ რა წინააღმდეგობა შეხვდა პომპეუსს კოლხეთში (იგულისხმება რა სახის – შენიშვნა ჩვენია, ქ.ნ.). ამის პარალელურად, მეცნიერი ასხენებს ვანის ნაქალაქარში ამ პერიოდში მომხდარი დიდი ნგრევისა და ხანძრის კვალს, რაც, შესაძლოა, პომპეუსის ლაშქრობის შედეგი ყოფილიყო.

¹⁹ მელიქიშვილი 1970, 504. კ. ფიფიას მიხედვით, პომპეუსს „სკეპტუხიათა ნაწილის დამორჩილება ბრძოლით მოუწია“ (ფიფია 2012, 12).

²⁰ თავის მხრივ, სტრაბონიც გვიყვება, რომ მითრიდატეს დამარცხების შემდეგ პომპეუსმა თავის თანამებრძოლ დინასტებს გაუნაწილა არმენიასთან და კოლხეთის ირგვლივ მდებარე ადგილები (*Str. XII, 3,1*). თუმცა სტრაბონი საკუთრივ კოლხეთში დინასტიის დაყენების ფაქტის შესახებ არ წერს.

კოლხეთის დამორჩილების შემდეგ პომპეუსმა ალბანთა წინააღმდეგ ლაშქრობა განიზრახა. რათა ამ უკანასკნელთათვის თავდასხმა მოულოდნელი ყოფილიყო, მთავარსარდალმა შემოვლითი გზა აირჩია, რომელიც არმენიაზე გადიოდა. რაინაკის მიხედვით, სწორედ პომპეუსის ლაშქრობის ამ მონაკვეთში ჰქონდა ადგილი ერთ-ერთი ქართველური ტომის, კერძოდ ჰეპტაკომეტების (სტრაბონი მათ მოსინიკებთან აიგივებს) დაპირისპირებას რომაელი მთავარსადლის რაზმებთან. სტრაბონის გადმოცემით, ჰეპტაკომეტების ველურმა ტომებმა, რომლებიც სკიდისესის მთებში ბინადრობენ, ამოწყვიტეს პომპეუსის სამი რაზმი. მათ გამაცოფებელი თაფლი შეურიეს კრატერებში. პომპეუსის ჯარისკაცებმა ეს რომ იგემეს, დაგიჟდნენ და ჰეპტაკომეტებმაც ისინი ადვილად გაჟლიტეს (Str. XII, 3,18).²¹ ეს ეპიზოდი ამ ტომთა გარკვეულ პრეფერენციებზე უნდა მეტყველებდეს.

აღმოსავლეთის ლაშქრობის წარმატებით დამთავრების შემდეგ პომპეუსმა რომში გრანდიოზული ტრიუმფი გადაიხადა. პომპეუსის ტრიუმფში მონაწილე დაპყრობილ ხალხთა შორის იყვნენ აღმოსავლეთ იბერები (App. *Mith.* 117). სხვა დამორჩილებულ მმართველთა შორის წარმოდგენილი იყვნენ კოლხთა სკეპტუხი ოლთაკესი, იბერთა სამი და ალბანთა ორი წინამძღოლი. საზეიმო მსვლელობისას სხვა ნივთებთან ერთად მიჰქონდათ ფირფიტა. მასზე იმ მეფეთა სახელების გვერდით, რომლებიც რომაელებმა დაამარცხეს, ვხვდებით იბერთა მეფის – არტოკესის და ალბანთა მეფის – ოროიძესის სახელებსაც (App. *Mith.* 117).

რა შეიძლება დასკვნის სახით ითქვას მითრიდატულ ომებში ქართველური ეთნოსების საომარ მოტივაციებსა თუ პოლიტიკურ პრეფერენციებზე, როგორც ამას ბერძენი ავტორები ხედავდნენ? პლუტარქოსის მიხედვით, ტიგრანოკერტასთან გამართული ბრძოლისას იბერები ალბანებთან ერთად მითრიდატეს და ტიგრანის მოკავშირეები არიან ტიგრანის მიმართ კარგი განწყობისა თუ მეფის საჩუქრებით მოტივირებულნი. შესაბამისად, ისინი ამა თუ იმ მიზეზის გამო რომის ექსპანსიის წინააღმდეგ გამოდიან,

²¹ Reinach 1890, 398 – მოგვყავს მანანდიანის მიხედვით (Манандян 1939, 78).

ანტირომაულ ბანაკს მიეკუთვნებიან. დასკვნით ეტაპზე, როდესაც მითრიდატე უკვე დამარცხებულია, იბერები და ალბანები უკვე დამოუკიდებლად აგრძელებენ რომაელებისადმი წინააღმდეგობის გაწევას. პლუტარქოსის მიხედვით, იბერები ამას იმიტომ აკეთებდნენ, რომ ძალიან უნდოდათ მითრიდატესთვის ეამებინათ და პომპეუსი უკუეციათ.²² დიო კასიოსის მიხედვით, ალბანებს, რომლებიც რომაელებს არმენიაში დაესხნენ თავს, ამისთვის ორი მიზეზი ჰქონდათ – პირველი, უნდოდათ ახალგაზრდა ტიგრანისთვის ესამოვნებინათ, მეორეც – რომაელების ალბანეთში შეჭრის ეშინოდათ. ბერძენი ისტორიკოსი ხაზს უსვამს იმას, რომ ალბანები მზაკვრულად მოქმედებდნენ, პომპეუსისთვის მიცემულ პირობას ტეხავენ. ასევე ვერაგულად იქცევიან იბერები (განსხვავება ამ მოქმედებათა შორის ისაა, რომ იბერები საკუთარ ტერიტორიაზე იბრძვიან), ვერაგულად იმიტომ, რომ პომპეუსს დესპანს უგზავნიან მეგობრობის აღქმით, სინამდვილეში კი უეცარ თავდასხმას ამზადებენ. ვფიქრობთ, იბერთა და ალბანთა საომარი მოტივაციების გააზრებისას, ბერძენ მწერალებთან, განსაკუთრებით კი დიო კასიოსთან, ამკარად იკვთება ავტორის მიკერძოება. დიო კასიოსის მიხედვით, რომის სტრატეგიულ ამოცანას არ წარმოადგენს ალბანთა და იბერთა წინააღმდეგ ომი და მხოლოდ ამ უკანასკნელთა საქციელი იწვევს პომპეუსს, რომაელთა მთავარსარდალის, საპასუხო ქმედებას. ბერძენი ისტორიკოსის თვალთახედვით, პომპეუსი ამ ხალხებს მხოლოდ იმას სთხოვს, რომ მათ თავიანთ ტერიტორიაზე ჯარი გაატარებინონ, ისინი კი ერთს პირდებიან, მეორეს კი აკეთებენ (ან განუზრახავთ, რომ გააკეთონ).

მემნონი, აპიანოსი, დიო კასიუსი და პლუტარქოსი მითრიდატეს მიმართ კოლხების განწყობის თაობაზე არაფერს არ მოგვითხრობენ (მათგან ვიცით მხოლოდ ფაქტები, რომლებიც ზემოთ მოვიხსენიეთ: მითრიდატეს მიერ ფასისის მიდამოების დაპყრობა და კოლხების აჯანყება და მითრიდატესთვის მისი

²² ყაუხჩიშვილი 1976, 182. ბუნებრივია, მეცნიერები კრიტიკულად უდგებიან იბერთა მოტივაციის ამგვარ წარმოდგენას. ბრძოლა იბერიის ტერიტორიაზე მიდის. შესაბამისად, იბერები თავს იცავენ. თ. ყაუხჩიშვილის მიხედვით, ეს კიდევ საკითხავია, რამდენად მითრიდატეს საამებლად უნდოდათ იბერებს პომპეუსის უკუეცვა.

შვილის მეფედ დასმის მოთხოვნა). რაც შეეხება ამის თაობაზე მეცნიერთა ვარაუდებს, ზემოთ ჩვენ მოვიყვანეთ ნ. ლომოურის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, ლტოლვილმა მითრიდატემ ზამთარი კოლხთა ცენტრალურ ქალაქში იმიტომ არ გაატარა, რომ მათ ლოიალობაში დარწმუნებული არ იყო. მეორე მხრივ, ისინი ნებაყოფლობით არც პომპეუსს ნებდებიან და იმიტომ ამ უკანასკნელს კოლხეთში ხან დარწმუნებით უწევს მოქმედება, ხანაც – ძალის გამოყენება. მოვიყვანეთ ასევე თ. დუნდუას თვალსაზრისი მითრიდატე უმცროსის პოლიტიკური პრეფერენციების შესახებ.

სტრაბონის ცნობები მითრიდატე VI-ის და კოლხთა ურთიერთობის შესახებ, როგორც მეცნიერებაშია აღნიშნული, ძუნწი, თუმცა საყურადღებოა. მათ ფაქტობრივი ხასიათი აქვთ. როგორც ზემოთ წარმოვადგინეთ, სტრაბონი გვამცნობს მითრიდატეს ხელში კოლხეთის გადასვლას, ამ მმართველობის ხასიათს; კოლხეთის ფუნქციას მითრიდატესთვის; მითრიდატეს გაქცევის მარშრუტს (ნაწილობრივ). რაც შეეხება პომპეუსის ლაშქრობას უშუალოდ კოლხეთში, ამაზე სტრაბონის „გეოგრაფიაში“ არაფერია ნათქვამი. ზემოთ მოყვანილი ამონარიდები (Str. XII, 3,1; XII, 3,18) კოლხეთის გარეთ მდებარე ადგილებს/ქართველურ ტომებს ეხება.²³

აი, ამგვარად წარმოგვიდგება ალბანების და იბერების საბრძოლო მოტივაცია და მათი გეოპოლიტიკური იდენტობა რომისა და მითრიდატეს დაპირისპირების კონტექსტში ბერძენ ისტორიკოსთა აღქმით. რაც შეეხება მეორე მხარის – რომის დამოკიდებულებას და მის ქმედებას ალბანთა და იბერთა მიმართ, ამ მწერალთა მიხედვით, მას იძულებითი ხასიათი აქვს. საყურადღებოა, რომ ამგვარ ნარატივს აგრძელებენ რომაული ეპოქის სხვა ისტორიკოსებიც. მოვლენათა ასეთი შეფასება არ არის გაუგებარი – რომის ექსპანსიური აღმოსავლური პოლიტიკიდან გამომდინარე მის ინტერესებში შედის ამიერკავკასიის სახელმწიფოების კეთილგანწყობის მოპოვება, მათი მოკავშირეებად, ხოლო მათი ტერიტორიის პლაცდარმად ქვევა მთავარ მეტოქესთან – პართიასთან დაპირისპირებისას. შესაბამისად, ამ მწერალთა ნარა-

²³ იხ. ასევე ლორთქიფანიძე 2010, 238 მმდგ.

ტივსაც იდეოლოგიური ხასიათი აქვს – რომის იმპერია არ არის ამ ტომების მიმართ აგრესიულად განწყობილი და არც მათთან ომი სურს.

ქართველი ისტორიკოსები თუ კლასიკური ფილოლოგიის სპეციალისტები ყოველთვის ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ ძვ.წ. I ს-დან მოყოლებული იკვეთება რომის იმპერიის ინტერესი ამიერკავკასიის მიმართ. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდაა გაზიარებული მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, ამიერკავკასიის ქვეყნების მიმართ რომაელთა ინტერესი, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკურ-სტრატეგიული გახლდათ, რამეთუ ეს ქვეყნები პართიის წინააღმდეგ ბრძოლისას მოსახერხებელ პლაცდარმად გვევლინებოდა. ამიერკავკასია მნიშვნელოვანი იყო, როგორც შორეული აღმოსავლეთის შავ ზღვასთან დამაკავშირებელი სავაჭრო დერეფანი. ამასთან ერთად, და ეს განსაკუთრებით მომავალში ხდება რომისთვის საცნაური, იბერიას სტრატეგიული ბარიერის ფუნქცია ჰქონდა. ერთი მხრივ, მას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ჩრდილოეთის მომთაბარე ტომებთან და, მეორე მხრივ, ფლობდა კავკასიის გადასასვლელებს.²⁴

როგორც ჩანს, მათ მოსაზრებებს არ იცნობს ედვარდ დაბროვა, რომლის მიხედვითაც, ბევრი ისტორიკოსი ყურადღებას არ აქცევდა მითრიდატული ომების კავკასიურ ეპიზოდს და მას მხოლოდ აღმოსავლეთით პომპეუსის ლაშქრობის თანმდევ მოვლენად მიიჩნევდა. შერვინ-ვაითი იყო, მისი აზრით, ერთადერთი მეცნიერი, რომელმაც წყაროთა შესწავლის შემდეგ დაასკვნა, რომ ალბანეთისა და იბერიის მეფეების წინააღმდეგ პომპეუსის ლაშქრობა იყო წინასწარგანზრახული ქმედება, რომელიც რომაული გავლენის სფეროში ტრანსკავკასიის ინკორპორაციას ისახავდა მიზნად.²⁵

²⁴ ჯანაშია 1949, 184; ლომოური 1966, 102-ში ჩამოთვლილია იმ მეცნიერთა ნაშრომები, რომლებიც ამ საკითხს განიხილავენ; Амирашвили 1938, 166; ყაუხჩიშვილი 1976, 196; მელიქიშვილი 1970, 509.

²⁵ Dabrowa 1987, 67. შერვინ-ვაითის დასახელებული ნაშრომია Sherwin-White, Roman Foreign Policy in the East 168 BC to AD 1, London, 1984. რომისა და ამიერკავკასიის სახელმწიფოთა ურთიერთობისთვის იხ. ასევე Браунд 1991.

სამწუხაროდ, სტატიამი ვეღარ წარმოვადგინეთ ზემოთ განხილული ბერძენი ავტორების სხვა ნარატივები ქართველური ეთნოსების შესახებ, როგორებიცაა, მაგალითად, დისკურსები ქართველური ეთნოსების ელინურ ცივილიზაციასთან კავშირის, თუ ქართველური ეთნოსების კულტურის (ფართო გაგებით) თაობაზე. ეს ნარატივები ქართველური ხალხების შესახებ ამავე პერიოდის სხვა ბერძნულ და რომაულ რეპრეზენტაციებთან ერთად უთუოდ იმაზე მეტყველებს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო რომაული სამყაროსა და მისი მოღვაწეებისათვის იმპერიის ექსპანსიური აღმოსავლური პოლიტიკიდან გამომდინარე ამიერკავკასიის ხალხების და კერძოდ, ქართველური ეთნოსების პოლიტიკური პრეფერენციების და ორიენტაციის, საბოლოო ჯამში, მათი გეოპოლიტიკური იდენტობის გააზრება.

ბიბლიოგრაფია:

Амиранашвили (Болтунова), Анна. 1938. „Иберия и Римская экспансия в Азии“. *ВДИ*, 4 (5), 161-173.

Браунд, Давид. 1991. „Римское присутствие в Колхиде и Иберии“. *ВДИ*, 4. 34-52.

გორდეზიანი, რისმაგ. 2018. „კოლხისი“. *Caucasus Antiquus*, III. თბილისი: ლოგოსი. 282-307.

Dabrowa, Edward. 1987. „Roman Policy in Transcaucasia from Pompey to Domitian“. In: *The Defence of the Roman and Byzantine East*, BAR International Series, 297. 67-73.

დუნდუა, თედო. 2017. *საქართველოს უძველესი და ძველი ისტორიის ნარკვევები*. თბილისი: მერიდიანი.

Дундуа, Георгий. 1982. Монетное дело и монетное обращение в Грузии в античную эпоху (VI в. до н.э. – IV в. н.э.). Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора исторических наук. Тбилиси.

ლომონოზოვი, ნოდარ. 1962. *კოლხეთის სანაპიროს ბერძნული კოლონიზაცია*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ლომონოზოვი, ნოდარ. 1966. *დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ლორთქიფანიძე, ოთარ. 2010. *ძველი საქართველო [კოლხეთი და იბერია] სტრატონის გეოგრაფიაში, ახალი კომენტარები*. თბილისი.

Лордкипанидзе, Гурам. 1970. *К истории древней Колхиды*. Тбилиси: Ганатлеба.

Манандян, Яков. 1939. „Круговой путь Помпея в Закавказье“. *ВДИ*, 4 (9), 70-82.

მელიქიშვილი, გიორგი, რედ. 1970. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

Nadareishvili, Ketevan. 2016. „The Identity of Ancient Kartvelian Tribes in Roman Representations: The Place, Function, and Geopolitical Orientation of Peoples at the Crossroads“. In: *Annual Meeting of the American Philological Association*, Harvard University, USA.

ნადარეიშვილი, ქეთევან. 2016. „ქართველური ეთნოსების ანტიკური რეპრეზენტაციები ევროპული იდენტობის დისკურსში“ *VII საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები*, თბილისი: თსუ-ს გამომცემლობა, 451-54.

ნადარეიშვილი, ქეთევან. 2019. „ქართველური ეთნოსების გეოპოლიტიკური ორიენტაციისა და როლის პრობლემატიკა რომაელ მწერალთა რეპრეზენტაციებში“, *ლოგოსი წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში* 5, 137-170.

SC. – *Scythica et Caucasica. Вестник древней истории*. 1947-49. Приложение. В. В. Латышев. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Москва.

Reinach, Theodor. 1890. *Mithridate Eupator*. Paris.

ფიფია, კახაბერ. 1998. „კოლხეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიიდან (ძვ.წ. I საუკუნე)“, *საისტორიო ძიებანი*, I, 18-23.

ფიფია, კახაბერ. 2012. *რომის აღმოსავლური პოლიტიკა და ცალკეული „სამეფოების“ წარმოქმნა კოლხეთში (ახ.წ. II ს.)*. თბილისი: უნივერსალი.

ყაუხჩიშვილი, თინათინ. 1976. *საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჯანაშია, სიმონ. 1949. *შრომები*. ტ. I. თბილისი: საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა.

Ketevan Nadareishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The Geopolitical Role of the Kartvelian People in the Context of the Mithridatic Wars by the Greek Authors (Memnon, Appian, Dio Cassius, Plutarch, Strabo)

Key words: Identity; Iberians; Colchians; Geopolitical Function; Greek and Roman Representations.

The problem of the geopolitical orientation of the Kartvelian people presented in the ancient authors' narratives appears to be especially noteworthy while studying the identity issues of these ethnoses. This question of political preferences of the peoples inhabiting the Caucasus, Kartvelian tribes included, became extremely critical during the Roman Empire period due to its expansive eastern foreign policy.

The aim of the paper is to analyze the geopolitical role of the Kartvelian tribes in the context of one of the main political events of the ancient world – the Mithridatic Wars, as represented by the Greek authors of the Roman Empire period, namely, Memnon, Plutarch, Dio Cassius, and Appian. Research revealed that the above authors pay quite a lot attention to the issues concerning the political orientation and preferences of the Kartvelian people when narrating the events of the Mithridatic Wars. They seem to be interested in finding out the motivation of the Kartvelian ethnoses as both: (1) allies of the Armenian king and Mithridates; and (2) independent war actors. Additionally, the writers tried to define the aims of the Rome's Eastern politics with regards to peoples inhabiting the crossroads of Europe and Asia.

The conclusions of the paper will suggest useful insights concerning the Kartvelian people's geopolitical identity during the period of Rome's active striving to incorporate Transcaucasia in the sphere of its influence as viewed by the mentioned Greek authors.

მანანა ფხაკაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

მედეას სახე აკაკი წერეთლის დრამაში „მედი“

საკვანძო სიტყვები: მედეა, აკაკი, გონება, გრძნობა

სხვადასხვა დროისა და სხვადასხვა ქვეყნის ლიტერატურაში დიდია ინტერესი არგონავტების თქმულებისა¹ და მისი ერთ-ერთი მთავარი გმირის მედეას სახისადმი². ამას მრავალი მიზეზი განაპირობებს, მხოლოდ ორზე შევჩერდები, პირველი – არგონავტების თქმულების მრავალი ეპიზოდი, რომელიც რეცეფციებისათვის მწერლებს ამოუწურავ იმპულსებს აძლევს და მეორე, მედეას, როგორც ოიდიპოსის სახის, პარადიგმატულობა. ამ პარადიგმატულობას კი, ალბათ, ადამიანში ემოციისა და რაციოს ჭიდილი განაპირობებს.

ჩემი მოსაზრების განსამტკიცებლად დავიმოწმებ ძველი ბერძენი, „ყველაზე მეტად ტრაგიკული“ ტრაგიკოსის ევრიპიდეს ტრაგედია „მედეას“ შემდეგ სტრიქონებს:

Μυμὸς δὲ κρείσσαν τῶν ἔμῳ βουλεσμάτων,

ὄσπερ πμεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς. (Eur. Med. 1079-1080)

„ვაი, რომ **ვნებამ სძლია და დათრგუნა ჩემი გონება**, კაცთა მოდგმის ამ ჯალათმა უსასტიკესმა“³.

---

¹ Frenzel 1976, 34 შმდგ.

² Moormann 1995, 389.

³ ევრიპიდე 1999, 62.

თუმცა, მგონია, ვერიპიდეეს მედეას სახის ინტერპრეტაციისას ნაკლები ყურადღება მიექცა ზემოხსენებულ უმთავრესს და ყურადღება გამახვილდა სხვა ასპექტებზე, ასე მაგალითად, მედეა ბარბაროსი⁴, ჯადოქარი⁵, მიტოვებული ცოლი და დაუცველი დედა⁶, შვილების მკვლელი დედა⁷, ტრაგიკული ძალის მქონე ქალი⁸, ტრავმირებული ქალი⁹, „თეოსი“¹⁰, ირაციონალური ძალა¹¹, შეძლებული ქალი¹², საკუთარი თავის დამცველი და დამსჯელი¹³, ყველასგან განსხვავებული ქალი¹⁴ და ა.შ. და ა.შ.

ვერიპიდეეს მედეას ცალსახად დახასიათება, ბუნებრივია, შეუძლებელია. სხვადასხვა სიტუაციაში ის ადამიანურ ბევრ სისუსტესა და სიძლიერს ამჟღავნებს. არიტოტელეს დახასიათებითაც, ვერიპიდეეს ისეთი გმირები გამოჰყავს სცენაზე, როგორებიც ჩვენ ვართ.¹⁵

ვერიპიდეეს სახელს უკავშირდება მედეას ისეთი სახის შექმნა, რომელიც შემდგომ საუკუნეებში სხვასდასხვა დროისა და ქვეყნის მწერლებისათვის სანიმუშოდ და შთაგონების წყაროდ იქცა¹⁶.

საქართველოშიც განსაკუთრებული ინტერესი არაგონავტების თქმულებისადმი შუა საუკუნეებიდან შეინიშნება. დიდმა სასულიერო მოღვაწემ, ათონზე ქართული სალიტერატურო სკოლის დამაარსებელმა, მთარგმნელმა ექვთიმე ათონელმა (X-XI სს.) თარგმნა პატრიარქ გერმანეს თხზულება „მოთხრობები მიქაელ მთავარანგელოზის საოცრებების შესახებ“, დანართებიც ჩაურთო და მათ შორის ერთი არგონავტების თქმულებიდან – ბრძოლა

⁴ Schmid and Stahlin 1940, 360; Dhillon 2014, 204; Page 1962, XIX.

⁵ Lesky 1972, 147.

⁶ Knox 1979, 214.

⁷ Hadaegh and Shams 2014, 330.

⁸ Conacher 1967, 184.

⁹ Musurillo 1966, 73.

¹⁰ Cunningham 1954, 152.

¹¹ Kitto 1954, 209.

¹² Vellacot 1975, 110.

¹³ Schadewaldt 1991, 391.

¹⁴ ნადარეიშვილი 2008, 217.

¹⁵ “ამ საყვედურის პასუხად შეიძლება იგივე ითქვას, რაც სოფოკლემ თქვა ერთხელ: მე ვხატავ ადამიანებს ისე, როგორიც ისინი უნდა იყვნენ, ვერიპიდეე კი ისე, როგორიც ისინი არიანო” (არისტოტელე 2009, 139).

¹⁶ დაწვრილებით იხ. Hamburger 1962, 135 შმდგ.

ბერბიკების მითოლოგიურ მეფე ამიკოსთან¹⁷. აგიოგრაფიულ ციტატებში „წიგნისაგან სიბილაისაი“ ნათქვამია: „იაზონ, წინამძღუარმან ართონაფტეთა, მან ქალაქსა ათინას ტაძარი დიდი აღაშენა და მივიდა სამისნოსა მას დელფისასა და ჰკითხა აპოლონს ღმერთსა სხვადასხვა მოვლენის შესახებ“¹⁸.

ანტიოქიასთან შავ მთაზე საეკლესიო მოღვაწემ, ფილოსოფოსმა, მთარგმნელმა ეფრემ მცირემ (XI ს.) გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვის „დიდისა ბასილის ეპიტაფიასა შინა შემოღებულნი“ კომენტარებში მოიყვანა იასონის მიერ დრაკონის კბილების დათესვის ამბავი¹⁹.

ვახუშტი ბატონიშვილთან (XVIII ს.), გეოგრაფოსსა და ისტორიკოსთან ასეთი ცნობა გვხვდება: „ამას სწერენ ევროპელნი კოლხიდად, სადიდამ იაზონ წარიღო ოქროს რუნი, ანუ საწმისი“²⁰. იოანე ბაგრატიონმა, სახელმწიფო მოღვაწემ, განმანათლებელ-ენციკლოპედისტმა, მწერალმა, მეცნიერმა, ლექსიკოგრაფმა დაწვრილებით გადმოსცა იასონის მთელი ისტორია: დაბადება, აღზრდა, არგონავტების ლაშქრობა, ურჩხულის დამარცხება, მედეას დახმარებით ოქროს საწმისის მოპოვება, საბერძნეთში დაბრუნება, მედეას მიტოვება, ასევე მიტოვებული ცოლის შურისძიება – ქმრის ახალი საცოლისა და საკუთარი შვილების მოკვლა²¹. ივანე გვარამაძემ, პუბლიცისტმა, ეთნოგრაფმა, მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ (XIX ს.)²² თავის თხზულებებში მოიხსენია ოქროს საწმისი.

მაგრამ უნდა აღვნიშნო, რომ ამ ავტორებს მხოლოდ მეტნაკლები სისრულით ნახსენები აქვთ არგონავტების თქმულება და მედეას სახელი. ზემოხსენული ავტორებისაგან განსხვავებით აკაკი წერეთელმა პირველად ქართულ ლიტერატურაში მხატვრულად დაამუშავა არგონავტების თქმულება. აკაკი წერეთელს ამ თქმულებისა და კერძოდ მედეასადმი მიძღვნილი დრამა

¹⁷ კეკელიძე 1945, 259.

¹⁸ კეკელიძე 1958, 7-8.

¹⁹ კეკელიძე 1957, 17.

²⁰ ბატონიშვილი, ვ. 1973, 775.

²¹ ბატონიშვილი, იო. 1990, 333-335.

²² გვარამაძე 1882, 77-79.

ტრილოგიად ჰქონდა ჩაფიქრებული – „მედია კოლხიდაში“, „მედია ელლადაში“ და „მედია სამშობლოში დაბრუნებული“, მაგრამ მან მხოლოდ პირველი და მეორეს დასაწყისი დაასრულა.

აკაკი ასევე პირველად შეეცადა მეცნიერულად აეხსნა არგონავტების თქმულება, დრამის გამოქვეყნებულ პირველ ნაწილს „მედია“ დაურთო მნიშვნელოვანი სამეცნიერო კომენტარი, რომელიც ცალკე დაიბეჭდა²³ და რომლის განვრცობას იგი ტრილოგიის დასრულების შემდეგ აპირებდა.²⁴

მედეას სახისადმი ინტერესი, ალბათ, იმანაც განაპირობა, რომ აკაკი დიდ ყურადღებას უთმობდა ქალების საკითხს, მისი აზრით, ქალი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქვეყნის ცხოვრებაში: „რომელიმე ხალხის გაცნობა თუ გინდა, ჯერ ქალები უნდა გაიცნოთ, როგორც ეროვნების ბარომეტრი“²⁵.

თავის დრამაში „მედია“ მწერალმა, როგორც მისი შემოქმედებისათვისაა დამახასიათებელი²⁶, ორი ძველ ბერძნული თქმულება – არგონავტებისა და პრომეთე-ამირანის მითი გააერთიანა: „ერთიცა და მეორეც ჩვენი ქვეყნის შვილია: აქ შობილან, გაზრდილან და კოლხეთით ასე გადასულან ზღაპრულ ელლადაში“²⁷ და ადგილობრივი რეალიებითაც უხვად გააჯერა („თინა“ „მზე შინა“, „ჭყონდიდი“, „ძუძუზე კბენა“).

მე-19 საუკუნის ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთმა ლიდერმა, დიდმა პოეტმა პატრიოტული გრძნობების გასაღვიძებლად თავისი ქვეყნის ბრწყინვალე წარსულს და მის ლეგენდარულ მეფე/მამასახლის იათა/აიეტს მიმართა: „კოლხეთის მხარე, დიდ იბერიის მცირე ნაწილი; სიმდიდრით ყოვლად მოუღალავი, მშვენიერებით გარშემო-

²³ წერეთელი 1957, 491 შმდგ.

²⁴ წერეთელი 1957, 493. „როცა სამივეს ერთად გამოვცემთ, მაშინ უფრო ვრცელ გამოკვლევას ჩავურთავთ ზემოთქმულის შესახებ და დღეს კი მხოლოდ იმას შევნიშნავთ, რაც საჭირო იქნება ამ პირველი ნაწილისათვის“.

²⁵ წერეთელი 1957, 347.

²⁶ „აკაკის პოეზიის მუდმივ ხატთა სისტემაში მნიშვნელოვანია სიზმრისეული და ზღაპრულ-ლეგენდური, ბიბლიური და ისტორიული ხატები, განსაკუთრებით კი გამოკვეთილია წარმომავლობით რელიგიური, ასევე გადმოცემა-ლეგენდებიდან, ჟამთააღმწერლის ანდა პოეტთაგან მომდინარე სახეები“ (კიკნაძე 1978. 324)

²⁷ წერეთელი 1957, 491.

სილი!”²⁸, „ვინ არის მეფე ზღვათა და ხმელთა,/ იათა მთავარს რომ შეედაროს“) ... „მაღლით მთიებსაც კი ეხარბება/ ამქვეყნიური ჩემი დიდება“²⁹ ან ... „იათა მამასახლისი/ მისი სიმდიდრით ქვეყნად განთქმული,/ ვისაც სიუხვით და ვაჟკაცობით მოგებული აქვს კოლხეთის გული“³⁰.

აკაკიმ არგონავტების ტრადიციული თქმულება მნიშვნელოვნად შეცვალა. ასე მაგალითად, იაზონი „ოთხივე კუთხით ქვეყნად განთქმული“³¹ ჯადო წამლების შემზავებელი³² მედიას ხელის სათხოვნელად და არა ოქროს საწმისის წასაღებად ჩამოდის კოლხეთში. მედიას ბევრი ღირსეული მთხოვნელი ჰყავს, მაგრამ აიეტის ასული იმას გაყვება, ვინც კაცად გადაცმულ ელვის სისწრაფის და მეხის სიძლიერის ქალს ორთაბრძოლაში დაამარცხებს. მაგრამ ასეთი გმირი ჯერ არ ჩანს. დამარცხებულების თავებს კი აიეტის სასახლის წინ ოქროს გალავნის (აქ აკაკი უდავოდ ხაზს უსვამს გადმოცემას ოქრომრავალი კოლხეთის შესახებ) მესერზე აცვამენ. თესალიიდან ჩამოსული იაზონი უმეგობრდება მედიას ძმა იასირს. მისგან და არა მედიასაგან იგებს საიდუმლოს (თუმცა აქ სხვადასხვა საიდუმლოებების გაგებაზეა საუბარი – ტრადიციულ თქმულებაში და წყაროებში – ოქროს საწმისის მოპოვების, აქ კი – ბრძოლაში გამარჯვების). იაზონი იასირის დახმარებით იმარჯვებს და მზითვად და ასევე ორ ქვეყანას შორის მეგობრობის განსამტკიცებლად ოქროსმატყლოვანი ვერძის უკან საბერძნეთში წაღებას ითხოვს: „ოქროსმატყლოვან ვერძს ვითხოვ თქვენგან, უნდა ელლადას ის დაუბრუნოთ და ორი ქვეყნის ძმური კავშირი შეჰკრათ საერთოდ და საუკუნოდ“³³. ოქროს საწმისს გველემაპი და ორი კურო სდარაჯობს, მაგრამ იაზონი ჯადოსნური მომღერალი ორთეოსის დახმარებით იპარავს... ოქროს საწმისს და მედია და მის ძმა იასირთან ერთად საბერძნეთისაკენ მიემხრება. იასირს კი

²⁸ წერეთელი 1956, 189.

²⁹ წერეთელი 1956, 244.

³⁰ წერეთელი 1956, 190.

³¹ წერეთელი 1956, 196.

³² Pkhakadze and Chagunava 2010-2011, 366.

³³ წერეთელი 1956, 223.

„აღელვებულ ზღვის დასამშვიდებლად“³⁴ მსხვერპლად სწირავენ ბერძნები და არა მედეა, როგორც ეს გადმოცემებშია.

განსხვავებით თქმულებისაგან, შეცვლილია ცნობილი ოპოზიცია ბერძენი/ბარბაროსი ბარბაროსის სასარგებლოდ – „რომ ვეღარ ხედავ ჩვეულებრივად, ბერძნის მოყვრობით თუ რა მოგველის?! ვისგან ნახულა ქვეყნად ნაშობი კრავი ფოცხვერის და მტრედი გველის? განთქმული არის ქვეყნად ბერძნების გაუტანლობა, უმადურობა... სხვა ქვეყნის ერის არად ჩაგდება და თავის ტომით მედიდურობა“³⁵. ასევე ბერძენთ მხარის და საქართველოს შედარებისას, აშკარა უპირატესობა ამ უკანასკნელის მხარეზეა და ამ უპირატესობას ყოველთვის ბერძენი იაზონი ახმოვანებს: „მშვენიერია ჩვენი ელლადა, /მაგრამ ეს მცირე ბარბაროსთ მხარე/ ასე სჯობია მას შედარებით,/ როგორც ვარსკვლავებს – გავსილი მთვარე... ამდენ სხვადასხვა სანახაობას/ ვეღარ უმართავს ხორციელი თვალს.../სჩანს, ამ ქვეყნისთვის რომ მოუცლია/ შემოქმედების დიად ძალთაძალს“³⁶ ან „აქ, ვხედავ, ყველა ცხადი ყოფილა,/ რაც იქ მეგონა სიზმარჩვენება!.. ღმერთების წალკოტს მიმსგავსებია/საკვირველებით სავსე ქვეყანა“³⁷.

აკაკიმ დრამაში ასევე შეცვალა თქმულების პერსონაჟების სახელები: მედია – მედეას, იათა – აიეტის, იასირ – აფსირტოსის, თირთა – ცირცეს ან კირკეს, ორთეოზი ორფეოსის ნაცვლად. უკეთ რომ ვთქვათ, კი არ შეცვალა, არამედ გააქართულა ბერძნული სახელები, რადგან, დარწმუნებულია, რომ, „ბერძნებმა გაიტანეს სხვა ქვეყნებიდან სულ სხვა ხალხების ამბები, შეისისხლხორცეს, თავისებურად გადააკეთეს და ფერცვლილი უკანვე დააბრუნეს“³⁸. სახელებს აკაკი ვრცელ კომენტარს ურთავს. ქართულ ძირს გამოყოფს აკაკი „მედიას“ სახელიდანაც (ის „მედეას ნაცვლად იყენებს ფორმა „მედიას“). VIII საუკუნემდე დედაკაცის ცნების აღმნიშვნელი სიტყვა „ქალის“ ნაცვლად (მომდინარეობს არა-

³⁴ წერეთელი 1956, 243.

³⁵ წერეთელი 1956, 227.

³⁶ წერეთელი 1956, 186-187.

³⁷ წერეთელი 1956, 197.

³⁸ წერეთელი 1956, 491.

ბული „ქალიმ“-დან) საქართველოში გავრცელებული იყო სიტყვა „დია“, რომლისგანაც წარმოდგება სიტყვა „დიასახლისი“ და კნინობითი „დიაცი“. დღესაც შეიძლება ისეთ პირებთან შეხვედრა, რომლებსაც ჰქვიან „კაცია“ ანუ „მე ვარ კაცი“, „ქალია“ ანუ „მე ვარ ქალი“ და რატომ არ შეიძლება – კითხულობს აკაკი, რომ სახელი „მედიაც“ არსებულიყო. ეს ქართული სახელი ბერძნულად „მედეად“ გადაკეთდა და აკაკის ცნობით, ასეთი გადაკეთების ბევრი მაგალითი არსებობს. კონკრეტულად ასეთ მაგალითად ის ასახელებს მდინარის ბერძნულ სახელწოდებას – „ჰიპიუსს“, რომელიც ქართულ ენაზე ცხენისწყალს გულისხმობს. სამკურნალო ბალახი „მოლი“, რომელსაც, მითის ცნობით, მედეა აგროვებდა, ამკარად ქართულ „მოლს“ შეესაბამებოდა და ა.შ.³⁹. აქვე არ შეიძლება არ აღვნიშნო კიდევ ერთი ტერმინი, რომელიც წმინდა ბერძნული წარმომავლობისაა და აკაკის პირიქით, ბერძნულიდან გადმოქართებული აქვს. ეს არის სიტყვა „არგონავტები“, რომლიც აკაკის წარმოდგენილი აქვს როგორც „არგონავტელები“.

აკაკის პოემაში მედეას ძმასთან აფსირტოსთან დაკავშირებული პასაჟებიც შევცვლილია. იასირ /აფსირტოსს მედია კი არა, მდევერების ჩამოსატოვებლად მსხვერპლად ბერძნები სწირავენ. ოქროს საწმისის მოდარაჯეების დამარცხებასაც იასირ/იაზონი არა მედიას, არამედ, როგორც „ორფიკულ არგონავტიკაშია“ ორფეოსისა და თეთრი ძროხის დახმარებით ახერხებს. და აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პოემის წყაროდ სხვა ბერძენი მწერლების მონაცემებთან ერთად აკაკი „ორფიკული არგონავტიკას“ და აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკას“ იყენებდა.

სხვა ბერძენი მწერლების მონაცემები კი, სავარაუდოდ, ახლად გამოცემული ლატიშევის კრებულიდან აიღო, ლატიშევის კრებული გამოვიდა, 1893 წელს, ხოლო აკაკი თავის დრამას ათარიღებს 1897-ით. ასევე ლატიშევის კრებულის გამოყენებას გვაფიქრებინებს რუსული ფორმით მოყვანილი სახელი ესხილი, პინდარი, აპოლონ როდოსელი, კლავდი კლავდიანი და ა.შ. გარდა ამისა ლატიშევიდან წარმომავლობაზე მიუთითებს შემდეგი თანხვედ-

³⁹ წერეთელი 1957, 492.

რები: ლატიშევს მოყვანილი აქვს ბერძენი მწერლების ცხოვრების თარიღები, რომლებიც აკაკისთანაც მეორდება და რომლებიც ხშირად არ ემთხვევა სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულ თარიღებს.

ყველაზე მეტად კი აკაკიმ მედეას სახე შეცვალა. სამშობლოს მოდალატისა და ძმის გამწირავის ნაცვლად სამშობლოს ერთგული იდელიზირებული კოლხი ასულის სახე წარმოგვიდგინა: „როგორ გავბედო/ წინააღმდეგი ქვეყნის და რჯულის!..“⁴⁰, მაგრამ *amor vincit omnia* (სიყვარული ყველაფერზე იმარჯვებს) და მოულოდნელად თავდატეხილ სიყვარულს მედეა ასე გამოხატავს “წარსულის, აწმყოს და მომავალი/ გრძნობის ის არის შესაკრებელი/ იაზონია მისი სახელი, სიკვდილ-სიცოცხლეს ვისგანაც ელი“. ან „ის მიწის შვილი არ არის, ვფიცავ, თვით მნათობია ცით ჩამოსული, ღმერთი ძლიერი და შვენიერი, მხოლოდ დროებით სხეულშესხმული“⁴¹. იაზონზე გამიჯნურებულს უჭირს სამშობლოსთან, ყველაფერ იმასთან, რაც ეძვირფასება, განშორება: “მშვიდობით, ჩემო ტკბილო ქვეყანა!.. /მშვიდობით, ჩემო სამშობლო მხარე!/ მშვიდობით, ჩემო სალოცავებო:/ მზევ, ვარსკვლავებო და ნაზო მთვარე! /მშვიდობით, ჩემო კარგო დედამავ!.. / ჩემო მამიდა და ჩემო ძიძა!.. მშვიდობით... თვალით რასაც კი ვჭვრეტდი: ცაო ფირუზო და ზურმუხტ მიწა!..“⁴²

სავარაუდოა, რომ ტრილოგიის პირველი ნაწილში წარმოდგენილი ასეთი მედეა არ დახოცავდა შვილებს და მათ ბერძნები დახოცავდნენ, როგორც ეს ერთ ბერძნულ წყაროშია: „ფილოსოფოსებში მეტად გავრცელებულია ამბავი, რომელსაც პარმენისკეც გადმოგვცემს: ევრიპიდემ, თითქოს კორინთელებისაგან ხუთი ტალანტი აიღო და ბავშვების დაკვლა მედეას გადააბრალა. მედეას ბავშვები კი მოკლეს კორინთელებმა, რომლებიც აღშფოთებულები იყვნენ იმით, რომ [მედეას] მეფობა უნდოდა, ვინა-

⁴⁰ წერეთელი 1956, 213.

⁴¹ წერეთელი 1956, 182.

⁴² წერეთელი 1956, 235. უნდა აღვნიშნო, რომ ჩვენთვის „განთიადიდან“ (1892) ცნობილი საქართველოს ლამის ლოგოდ ქცეული სტრიქონები: „ცა ფირუზ, ხმელეთ ზურმუხტო“, აქაც მეორდება.

იდან კორინთო მისი მამისეული ხვედრი იყო . ...კორინთოზე რომ მედეა გამეფდა, ამას ევმელოსი გვიყვება და სიმონიდეს⁴³.

სავარაუდოდ, მედეას რეაბილიტაციასაც აკაკიმ დაუდო სათავე და ეს პათოსი, როგორც ვიცით, შენარჩუნებული იქნა შემდგომდროინდელ ქართულ მწერლობაშიც. განსაკუთრებით ლევან სანიკიძის რომანსა „ამბავი კოლხი ასულისა“ და პიესაში „მედეა“.⁴⁴

აფროდიტესა და არტემისის მსგავსს მედიას უჭირს სამშობლოს დატოვება, მაგრამ სიყვარული მის გონიერებაზე უფრო ძლიერია: „არა, მამიდა! ყოველთვის ვერ სჭრის/ ჩვეულებრივად ჭკუა-გონება:/ როცა **სურვილი გახელმწიფდება,/ გონებაც გრძნობას დაემონება**“⁴⁵. არადა მამიდა თირთა, იგივე ცირცე ან კირკე დარწმუნებულია, რომ: „ჭკუის ურჩობა, გულის მონება,/ საყოველთაოდ დედათ წესია,/ მაგრამ მედიას ჭკუა-გონება/ ყველა გრძნობაზე უმტკიცესია:/ არ გადაჰყვება წამიერ გრძნობას, პირველ საამოს, მერე სატანჯველს... /არ შეუფარდებს ცხადს – საოცნებოს/ და საეჭველზე არ სცვლის უეჭველს“⁴⁶.

ეს პასაჟი ამ დრამაში ჩემთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია. როგორც ცნობილია, ევრიპიდეს მედეა გახდა ამ პერსონაჟის შემდგომდროინდელი დიდი პოპულარობის მიზეზი. რისი საფუძველიც კი, როგორც მგონია, თითოეულ ადამიანში ანუ ჩვენგანში მიმდინარე რაციოსა და ემოციის დაუძლეველი ბრძოლაა. ადამიანებს კი ასე სჩვევიათ, ხშირად ემოციის ტყვეობაში მოხ-

⁴³ ურუშაძე 1964, 277.

⁴⁴ ლევან სანიკიძემ განსხვავებით ბერძნული წყაროებისგან (პინდაროსის სქოლიოები, პარმენისკე, პავსანიასი, კლაუდიუს ელიანუსი და სხვ.) თავის ნაწარმოებებში (პიესა „მედეა“ და რომანის „ამბავი კოლხი ასულისა“ ბოლო ნაწილი შინაარსობლივად ერთმანეთის მსგავსია) მედეა შვილების მკვლელად კი არა, ბერძნული აგრესიის, უდირისი მუღლის და გაუზიარებელი სიყვარულის მსხვერპლად გამოიყვანა. შვილების მოკვლის დანაშაულისგან გათავისუფლებული მედეას მრავლმნიშვნელოვანი სახე გაამარტივა და ტრაგიკულიდან მელოდრამატულად აქცია. განსხვავებით აკაკისა და ლევან სანიკიძის მედეასგან ოთარ ჭილაძის რომან-მეტაფორის „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“ (I ნაწილი) ქართული ლიტერატურის კიდევ ერთ მნიშვნელოვანი მედეა ფსიქოლოგიურად დრმა დრამატული და რთული სახეა, რომელიც უნებლიედ, ისონისადმი ფატალური სიყვარულის გამო მინოსის, კრეტის მეფის პოლიტიკური აგრესიის თანამზრახველი და კოლხეთის მეფის აიეტის სამეფოს დაღუპვის საბაბი ხდება.

⁴⁵ წერეთელი 1956, 234.

⁴⁶ წერეთელი 1956, 234.

ვედრილი ძალიან გონიერი ადამიანიც კი ერთ წამში ანგრევს ყველაფერს, რასაც რუღუნებით, გონიერებით, თავშეკავებით წლების მანძილზე აშენებს და ელოლიავება.

ევრიპიდეს და ტრადიციული თქმულებისაგან ზემოხსენებული უამრავი განსხვავების მიუხედავად, ჩემი აზრით, აკაკიმ ყველა შემდეგდროინდელ მწერალზე უკეთ გაიგო ევრიპიდეს მედეას სახის პარადიგმატულობის არსი, ანუ როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, ემოციისა და რაციოს ჭიდილი და ემოციის დაუძღველი ძალა.

ბიბლიოგრაფია:

არისტოტელე. 2009. *პოეტიკა*. თარგმნა ბაჩანა ბრეგვაძემ. *ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია, ელინური ხანის პროზა, ელინიზმისა და რომაული ბატონობის პერიოდის ბერძნული ლიტერატურა* (ძვ.წ. IV ს. – ახ. წ. V ს.). რედ. ნანა ტონია, 116-142. თბილისი: ლოგოსი.

ბატონიშვილი, ვახუშტი. 1973. *ქართლის ცხოვრება*. IV, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

ბატონიშვილი, იოანე. 1990. *ხუმარსწავლა*. I, თბილისი: მერანი.
გვარამაძე, ივანე. 1882. *ისტორიის სახელმძღვანელო* – ქართლის ცხოვრება. თბილისი.

Conacher, D. J. 1967. *Euripidean Drama: Myth, Theme and Structure*. Toronto: University of Toronto Press.

Cunningham, M.P. 1954. "Medea apo mexanes". *CP*, v. 49, 3.

Dhillon, Monika, 2014. "Medea by Euripides: a postmodern scrutiny". *RJELAL*, 2, 4, 204

ევრიპიდე. 1999. *მედეა*. თარგმანი ბ. ბრეგვაძისა, თბილისი: ლოგოსი.

Frenzel, E. 1976. *Stoffe der Weltliteratur, Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Langsschnitte*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Hadaegh, Bahee, and Shams, Parisa. 2014. "The Child-murdering Mother: Dionysian or Apollonian? A Study of Nietzsche's View on Euripidean Tragedy". *JLTR* 5(2).

Hamburger, K. 1962. *Von Sophokles zu Sartre: griechische Dramenfiguren, antik und modern*. Stuttgart.

კაკელიძე, კორნელი. 1945. *ექვთიმე ათონელის მთარგმნლობითი მოღვაწეობის ერთი მაგალითი*, ეტუდიები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიისთვის, II, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

კაკელიძე, კორნელი. 1957. *ეტუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*. V, თბილისი.

კაკელიძე, კორნელი. 1958. *ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია*, II, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

კიკნაძე, გრ. 1978. *ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები*. თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Kitto, H. D. F. 1954. *Greek Tragedy*. Garden City, New York: Doubleday.

Knox, B. M. W. 1979. "The Medea of Euripides". *YCLS* 25.

Lesky, A. 1972. *Die tragische Dichtung der Hellenen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Moormann, E. M. and Uitterhoeve W. 1995. *Lexikon der antiken Gestalten. Mit ihrem Vortleben in Kunst, Dichtung und Musik* (Übersetz. Marinus Putz). Stuttgart.

Musurillo, H. 1966. "Euripides' "Medea": Areconsideration". *AJP* V. 87, 1.

ნადარეიშვილი, ქეთევან. 2008. *ქალი კლასიკურ ათენსა და ბერძნულ ტრაგედიაში*. თბილისი: ლოგოსი.

Page, D. 1938. *Poetae Melici Greci*. Oxford: Clarendon Press.

Pkhakadze, Manana, and Chagunava, Raul. 2010-2011. "Medea and The Description of Megrelia by Arcangelo Lamberti". *Phasis. Greek and Roman Studies* 13-14: 365-373.

ურუშაძე, აკაკი. 1964. *ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში*. თბილისი: თსუ გამომც.

Schadewaldt, W. 1991. *Die griechische Tragodie*, 4. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Schmid, W. and Stahlin, O. 1940. *Geschichte der Griechischen Literatur*, Bd. III.

Vellacot, P. 1957. *Ironic Drama. A Study in Euripide' Metod and Meaning*. London: Cambridge University Press.

წერეთელი, აკაკი. 1956. *დრამატული ნაწერები ლექსად*. თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა.

წერეთელი, აკაკი. 1957. *კრიტიკა პუბლიცისტიკა*. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა.

Manana Pkhakadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The image of Medea in the drama of Akaki Tsereteli „Media“

Key words: Medea, Akaki Tsereteli, anger (feeling), mind (logic)

The first literary processing of the Legend of Argonauts in the Georgian literature belongs to XIX century classicist Akaki Tsereteli. Akaki significantly changed the traditional Legend of Argonauts (Jason arrives to ask for Medea' hand, he wins the fight with the help of Medea's brother, Yasir/Absyrtos and seizes the Golden Fleece with the help of Orpheus) and especially, the image of Medea (Medea does not kill Absyrtos etc.). These differences notwithstanding, the most significant are the thorough understanding of Medea's paradigmatic image similar to Euripides, struggle between mind (logic) and feeling (anger).

სოფიო შამანიდი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

პენელოპეს სახე ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში

საკვანძო სიტყვები: ანტიკური ლიტერატურა, ოდისეა, ანტიკური ტრადიციის აღქმა თანამედროვე ლიტერატურაში, პენელოპე

ჰომეროსის გმირებიდან მკითხველისთვის ერთ-ერთი ყველაზე სათნო და საყვარელი პერსონაჟი უდაოდ პენელოპეა – პენელოპე, რომელიც განდა სიმბოლო ერთგული ცოლისა და სანიმუშო დედისა; ქალი, რომელიც 20 წელი ერთგულად ელოდა ქმარს; ქალი, რომელმაც, ფაქტობრივად, მარტომ გაზარდა შვილი; ქალი, რომელმაც შეინახა კერის სიწმინდე. თუმცა, უკვე ანტიკურობაში პენელოპეს სახის არაერთგვაროვან ინტერპრეტაციებს ვხვდებით: ანტიკური წყაროები ხან პანის დედად მოიხსენიებენ პენელოპეს, ხან 112-ვე სასიძოსთან სარეგელის გამოზიარებელ ქალად; მრავალგვარი ახსნა ეძებნება ოდისევსის მიერ ცოლისთვის გამოცდის მოწყობის მიზეზს, ტელემაქოსის ეჭვიანობას, ასევე, პენელოპეს სიზმრის ინტერპრეტაციას.¹ მეორე მხრივ, ჰომეროსს არც არსად უმტკიცებია, რომ პენელოპე ქმრის

---

¹ ცანავა 2011, 167-205.

ერთგულია. ჰომეროსი პენელოპესთვის ყველაზე ხშირად ეპითეტს „περίφρα“ იყენებს, რაც „ჭკვიანს“, „გონიერს“ ნიშნავს და არცერთ შემთხვევაში „ერთგულს“.² გონიერება კი სულაც არ გამოირიცხავს ღალატს ან ღალატის დაშვებას. მხოლოდ და მხოლოდ ერთხელ გამოიყენება *ოდისეაში* პენელოპესთან მიმართებაში ეპითეტი „ერთგული“ – „αστή“ და ისიც გამწარებული (და უკვე მკვდარი) აგამემნონის მიერ: ჰადესში ჩასულ ოდისევსს ცოლის მიერ მოკლული აგამემნონი შესჩივლებს, შენ რა გენადვლება, ერთგული ცოლი შინ გელოდებო (Hom. *Od.* XI, 441-456).

თანამედროვე ლიტერატურაში პენელოპეს პირველი და ყველაზე რადიკალური ინტერპრეტაცია, ალბათ, ჯეიმს ჯოისის ეკუთვნის („ულისე“, 1922) – მისი მოლი ბლუმი ერთგული (ან გონიერი) პენელოპეს სრული ანტიპოდი.³ ჯოისმა დაუდო, სავარაუდოდ, პენელოპეს ამგვარ ინტერპრეტაციას საფუძველი დასავლურ ლიტერატურაში. შეიძლება ითქვას, რომ ჯოისის მიერ ინტერპრეტირებული პენელოპე ძალზე მიმზიდველი გახდა მწერლებისთვის. ცხადია, ეს მეტამორფოზა, უპირველეს ყოვლისა, ეპოქის გამოძახილი იყო.⁴

მაგრამ, დავუბრუნდეთ ახალ ბერძნულ ლიტერატურას.⁵ თანამედროვე ბერძენი მწერლები ბევრად უფრო სენსიტიურები

² <https://logeion.uchicago.edu/περίφρα>

პენელოპეს ერთგული ცოლის სტატუსის გამყარებას *ოდისეას* თარგმანებმაც შეუწყო ხელი, სადაც ხშირად ტერმინი *περίφρα* სწორედ „ერთგულად“ არის ნათარგმნი. ეს შეცდომა თანამედროვე თარგმანებში გამოსწორდა, იხ. *Καστριδάκη* 2003.

³ ჯოისამდე სხვა მწერლებიც წერდნენ პენელოპეზე, მაგრამ მათთან პენელოპე მსუბუქი ფლირტი შემოიფარგლებოდა, მაგალითად, სამუელ ბატლერი (Samuel Butler, *The Authoress of the Odyssey*, 1897), ოსკარ უალიდი (The Women of Homer, 1876).

⁴ პენელოპეს სახის დასავლურ ვარიაციებზე დეტალურად წერს ანგელა კასტრინაკი: *Καστριδάκη* 2003.

⁵ პენელოპეს სახის ინტერპრეტაციას ომის შემდგომდროინდელ ბერძნულ ლიტერატურაში განიხილავს თავის სტატიამი *Χεϊლაძე* 2022, 240-251.

აღმოჩნდნენ პენელოპეს მიმართ, ვიდრე მათი ევროპელი კოლეგები, თუმცა, პენელოპეს სახის ყოველი მომღვეწო ინტერპრეტაცია სულ უფრო თამამია და სულ უფრო შორდება მის პირველსახეს (პროტოტიპს). იმდენი ნაწარმოები ეძღვნება ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში პენელოპეს, რომ ცალკე წიგნის დაწერა შეიძლება, ამიტომ აქ იმ ტექსტებზე გავამახვილებ ყურადღებას, რომელიც პერსონაჟის დროში ტრანსფორმაციის პროცესს გვიჩვენებს. ცხადია, ყველა შემთხვევაში, პენელოპე განხილულია ოდისევსთან ერთად – ანუ, მისი საქციელის შეფასება მხოლოდ ოდისევსთან მიმართებაში ხდება (იშვიათად ტელემაქოსთან).⁶ პენელოპე ოდისევსის გარეშე თანამედროვე ბერძნულ ლიტერატურაში, ფაქტობრივად, არ არსებობს.

ერთ-ერთი პირველი, ვინც პენელოპეზე დაწერს, კოსტის პალამასია. პალამასს ისე უყვარდა ჰომეროსის ეს პერსონაჟი, რომ საკუთარ შვილსაც კი დაარქვა მისი სახელი. პალამასს პენელოპეს სახე რამდენიმე ლექსში აქვს გამოყენებული. აქ ორიოდეს მოვიყვან: ლექსში *პენელოპე*⁷ პოეტის მიზანია, წარმოაჩინოს პენელოპეს სახით ერთგული ცოლის ხატი, რომელიც მზად არის უსასრულოდ ელოდოს თავის მეგობარს, ხოლო ჯილდო ამგვარი ქალისა არის ქმარი, რომელიც აუცილებლად დაბრუნდება. პენელოპეს მოლოდინის საჩვენებლად პოეტი იფარგლება მხოლოდ რამდენიმე შტრიხით. მას „ომებმა და უცხო მხარემ წაართვეს“ მეგობარი, გარშემო მტრები ჰყავს შემოხვეული, მაგრამ იგი მაინც მხოლოდ თავის მეგობარს ელოდება და საქსოვ დაზგასთან „ქსოვს თავის სიყვარულს“. ამის შემდეგ პალამასი გადადის

⁶ ცალკე საკითხია ტელემაქოსის და პენელოპეს ურთიერთობა, რაც ასე საინტერესოდ აქვს გადმოცემული ჰომეროსს და რაც დღესაც აქტუალურია თინეიჯერი ბიჭის დედასთან ურთიერთობის გასააზრებლად. აქ მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ ურთიერთობების, გრძნობების, დაფარული თუ ღია ვნებების, სისუსტის თუ სიძლიერის არც ერთი ვარიანტი არ გამოჩენია ჰომეროსს და ამ მხრივაც უსაზღვრო მასალას გვაძლევს ინტერპრეტაციისთვის.

⁷ Παλαμάς 1963, 73.

პენელოპეს „მეგობარზე“, რომლის სახელსაც არ ახსენებს, თუმცა ხაზს უსვამს მის სიღიადეს. იმ დაბრკოლებებს შორის, რომლებიც ცოლთან შეხვედრაში უშლიან ხელს, ასახელებს მხოლოდ სკილას და სირენებს, მაგრამ არ ახსენებს არც ერთ ქალს,⁸ რომელიც პენელოპეს მეგობარს სახლში მიმავალ გზაზე შეხვდა და დასძინს, რომ ვერაფერი შეაჩერებს პენელოპეს მეუღლეს, დაბრუნდეს ბოლოს და ბოლოს მასთან. ანუ, აქ ერთგვარი მცდელობაა იდეალური წყვილის წარმოჩენისა, რის გამოც განზრახ უგულვებელყოფილია რამდენიმე „დაბრკოლება“, რომელიც სამშობლოში მიმავალ ოდისევსს გზად ეღობება. ეს დაუსახელებელი დაბრკოლებები კირკეა, რომელთანაც ოდისევსმა 3 წელი გაატარა, კალიფსო, ვისთანაც ოდისევსმა შვიდი წელი დაჰყო და ნავსიკაა.

გაცილებით უფრო საინტერესოა, ანტიკური სახეების ინტერპრეტაციის თვალსაზრისით, ლექსი *ფემიოსი*.⁹ ეს ლექსი უფრო

⁸ გავიხსენოთ, რომ არც ითაკაზე დაბრუნებული ოდისევსი უყვება პენელოპეს იმ ქალების შესახებ, ვინც მისი მოგზაურობის დროს შეხვდა.

⁹ პალამასის ეს ლექსი შედგება ორი ნაწილისაგან. ერთი წარმოგვიდგენს ფემიოსის სიტყვებს, ხოლო მეორე თავად პოეტის რეპლიკას ამ სიტყვებზე. თუკი გავითვალისწინებთ ფემიოსის *ოდისეას* სიუჟეტში მონაწილეობას, ვნახავთ, რომ პალამასი გვთავაზობს ჰომეროსის ფემიოსისაგან არსებითად განსხვავებულ პერსონაჟს. იგი თითქოს ცდილობს წარმოიდგინოს, თუ რა შეიძლებოდა ეფიქრა ფემიოსს, როდესაც მას ესოდენ უდავირად მიმართავდნენ სასიძოები და როგორ შეეძლო დაეფასებინა ოდისევსს აედის ერთგულება. როგორც ცნობილია, *ოდისეაში* ფემიოსი არსად უპირისპირდება საჯაროდ სასიძოებს, ოდისევსი კი არ მოიხმობს აედს თავისთან, როგორც ეს პალამასთან არის, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ ტელემახოსის თხოვნით დაინდობს მას. ყურადღებას იპყრობს ის, რომ ფემიოსის სიტყვებში სასიძოების მიმართ არა მარტო უკმაყოფილება არის გამოთქმული ("ვიდაც დღერთი გავაჯავრე, რაღაც ცოდვა ჩავიღინე, / აქ რომ მოვხვდი თქვენთან ერთად... / და ჩემი კითარის ჰანგი / თქვენს ყმუილს უერთდება, მგლებო"), არამედ მუქარაც კი ("დაბრუნდება შურისმაძიებელი ქმარი. და მოზიდავს ისარს / და უმოწყალოდ ფრინველებს მისცემს თქვენს თავს"). ჰომეროსის ფემიოსისგან განსხვავებით პალამასის გმირს არ უშინია სასიძოების და ის არ ემორჩილება მათ, ვისაც იგი მხოლოდ "გასართობად" სჭირდებათ: "გინდოდით მორჩილი მონა / თქვენი გართობისათვის?... / არ მეშინია თქვენი სიყალბის". რითი შეიძლება ავხსნათ პალამასთან ფემიოსის სახის ამგვარი მეტამორფოზა? აქ შეიძლებოდა მხოლოდ იმ

მეტად ფემიოსისა და სასიძოების ურთიერთობას ეხება – ფემიოსი ნანობს, რომ ის მოხვდა "მგლების" გარემოცვაში, რომ მასში "მოქეიფენი" მხოლოდ გამრთობს ხედავენ, რომ ადვირახსნილი ხალხი ამდენის უფლებას აძლევს თავს მხოლოდ იმიტომ, რომ "მეფე არ არის და ცარიელია სასახლე", თუმცა ლექსის მეორე ნაწილში შემოდის პენელოპე: მიუხედავად ამისა, სასახლეში სხვა სულიც ტრიალებს, რადგან "ყველა კუნჭული სავსეა პენელოპეთი", პენელოპე ღმერთების შეწევნით თავს იცავს მათი [სასიძოების] ხელყოფისგან იმით, რომ "დღე და ღამე იბრძვის, ქსოვს და ქსოვს", და ბოლოს და ბოლოს დაბრუნებული ქმარი შურს იძიებს თითოეულზე.

პალამასის დამოკიდებულება ანტიკური პერსონაჟებისადმი, ზოგადად, მსგავსია – იგი არ ცდილობს, შეცვალოს მათი პირველსახე, მასთან ვერ ნახავ ანტიკური პერსონაჟების გამარჯებას, გაგროტესკებას, ან მათ უარყოფით კონტექსტში წარმოჩენას. პირიქით, ზოგჯერ არც თუ ისე გამორჩეულ პერსონაჟს უფრო სიმპატიურად აქცევს (მაგალითისთვის იხ. სქოლიო 8). შესაბამისად, ოდისევსიც და პენელოპეც, ბერძნული ლიტერატურის მთავარი და საყვარელი პერსონაჟები, მხოლოდ ნათელ ფერებში წარმოგვიდგინა.¹⁰ ცხადია, არც ქალის ფუნქციის და მნიშვნელობის ხაზგასმას ცდილობს პალამასი პენელოპესადმი ლექსების მიძღვნით – მისთვის პენელოპე ერთგული ცოლის, დიასახლისის, კარგი დედის მოდელია და არავითარ შემთხვევაში ქალის, რომელიც ახერხებს, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, თავად განაგოს საკუთარი ცხოვრება. ეს ეპოქა ჯერ არ დამდგარა.

ვარაუდის წამოყენება, რომ პალამასი ექომაგება პოეტს, რომლის ღირსება ხელჰყვეს უღირსმა აღმიანებმა (Παλαμάς 1963, 188).

¹⁰ პალამასთან ანტიკური ტრადიციის შემოქმედებით ათვისებაზე იხ: შამანიდი 2013, 90-119.

და რადგან იმ ეპოქაში ვართ, როდესაც ქალის როლი ჯერ კიდევ მეორეხარისხოვანია, პენელოპეც იმ ლექსებში უნდა ვეძებოთ, რომლებიც ოდისევსს ეძღვნება.

ალექსანდრიელი პოეტი კონსტანტინოს კავაფისი რამდენიმე ლექსს უძღვნის ოდისეას თემას, მათ შორის – *მეორე ოდისეა* (1894)¹¹ და *ითაკა* (1911)¹². საინტერესოა, რომ თუკი პირველ ლექსში აღწერილია ოდისევსის ითაკით „შემოზღუდულობა“ და სურვილი ახალი თავგადასავლის დაწყებისა (ხაზი, რომელიც მომდევნო ეპოქებში ერთერთი ყველაზე უფრო პოპულარული იქნება ოდისევსთან დაკავშირებით), მეორეში პირიქით, ერთგავრი მინიშნებაა, რომ შესაძლოა, მოგზაურობის სასრული წერტილი/ითაკა არ იყოს ისეთი, როგორსაც მოელი, მაგრამ: „ახლა მას [ითაკას] არაფერი გააჩნია. და თუ დატაკი ჰპოვო იგი, არ გეგონოს, თითქოს დაგცინა. რადგან ის ბრძენი, შენ რომ იქეცი – უამრავი გამოცდილებით, უკვე თავადაც მიხვდებოდი, ითაკები რასაც ნიშნავენ“.¹³ ლექსში *მეორე ოდისეა* პენელოპე მათ რიცხვშია, ვისაც, წესით, ოდისევსი შინ უნდა დაეკავებინა, თუმცა ამოდ: „და ტელემაქეს სიყვარულიც და ერთგულებაც პენელოპესი და მამამისის სიბერეც და თავისი ძველი მეგობრებიც და თავისი ხალხის თავგანწირვაც და მშვიდობაც და საკუთარ სახლში სულის მოთქმაც მობეზრდა და ადგა, წავიდა“.¹⁴ ანუ, ლექსი საერთოდ არ ეძღვნება პენელოპეს. პირიქით, ქალის როლი (ისევე, როგორც ოჯახის სხვა წევრებისა) ოდისევსის ცხოვრებაში დაკნინებულია, იგი არც თუ ისე მნიშვნელოვანი ყოფილა. აქ შევნიშნავთ, რომ პენელოპეს შემთხვევაში გამოყენებულია ტერმინი *παιστή* და არა *περιόχων*, როგორც ეს ჰომეროსთანაა. სავარაუდოდ, კავაფისს არა პენელოპეს გონიერებაზე

¹¹ კავაფისი 2021, ტ. 2, 71-73.

¹² კავაფისი 2021, ტ. 1, 91-93.

¹³ თარგმანი თათია მთვარელიძისა. თარგმანი გამოქვეყნებული არ არის.

¹⁴ თარგმანი თათია მთვარელიძისა. თარგმანი გამოქვეყნებული არ არის.

უნდოდა ხაზის გასმა, არამედ მის ერთგულებაზე. თუმცა, შესაძლოა, ეს ტერმინი ჰომეროსის იმდროინდელი თარგმანების¹⁵ გავლენით მოხვდა კავაფისის ლექსში ან, უბრალოდ მან ის კლიშე გამოიყენა, რომელიც ამ ქალი პერსონაჟის შემთხვევაში ყველაზე ხშირად გვხვდება.

მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ბერძნული ლიტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამორჩეული, ნობელიანტი პოეტის, გეორგოს სეფერისის მთელი შემოქმედების „პროტაგონისტი“ – თუ შეიძლება ასე ითქვას, ოდისევსია, მას, ფაქტობრივად, საერთოდ არ აინტერესებს პენელოპე. მართალია, მისი შემოქმედების ერთ-ერთი მთავარი ხაზი სამშობლოში/ითაკაში დაბრუნების პათოსს ატარებს, არსადაა ნახსენები პენელოპეს განცდები. აქ ძირითადი ხაზი ოდისევსისა და მისი მეგობრების ვერდაბრუნებაა, ოდისევსის გზა, რომელიც ვერა და ვერ დასრულდა სამშობლოში დაბრუნებით.¹⁶ ამ მოსაზრებას (პენელოპეს უგულვებელყოფას) ამყარებს ერთი ლექსი, რომელიც ოდისევსს ეძღვნება და რომელშიც საკმაოდ ბევრი დეტალია იმ დაბრკოლებებიდან მოყვანილი, რომელიც ოდისევსს გზად შეხვდა. ლექსში *მინაწერი უცხო სტრიქონზე* (1931)¹⁷ პალამასის მსგავსად, სეფერისიც არ ახსენებს იმ ქალებს,¹⁸ ვისთანაც ოდისევსმა შინდასაბრუნებელი ათწლიანი მოგზაურობის დიდი ნაწილი გაატარა, მაგრამ პალამასისგან განსხვავებით, სეფერისის ოდისევსისთვის პენელოპეზე უფრო მნიშვნელოვანი კერიდან ამოსული კვამლი და მოხუცებული ძალი აღმოჩნდა: „და აი, ისევ ოდისევსის მოდის აჩრდილი, მლაშე ზღვასთან ჭილილისაგან სისხლჩამდგარი თვალებით კვლავ მიმზერს ამაყად. იმ თვალებშივე ანთებია შლეგი წადილი,

¹⁵ იხ. სქოლიო 2.

¹⁶ შამანიდი 2009, 123-216.

¹⁷ Σεφέρης 1998, ბერძენი ავტორების შემთხვევაში, როდესაც გვერდი მითითებული არ არის, ვსარგებლობ ბმულით <https://www.greek-language.gr>

¹⁸ მის სხვა ლექსებში ვხვდებით ოდისევსის სხვა ქალებს. განსაკუთრებით ხშირად კირკეს.

კვლავ იხილოს კვამლი, რომელიც მისი სახლის სითბოს ამოსდის, ძაღლი, რომელიც მის მოლოდინში შეაბერდა უზოს ალაცაფს“.¹⁹ ცხადია, შესაძლებელია, მკითხველმა „სახლის სითბოში“ სწორედ პენელოპეს მონატრება ამოიკითხოს, მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება – პენელოპე ნახსენები არ არის.²⁰

შეიძლება ითქვას, რომ პირველი ბერძენი მწერალი, რომელმაც ეჭვი შეიტანა პენელოპეს ერთგულებაში ნიკოს კაზანდაკისია.²¹ სავარაუდოდ მასზე გავლენა იქონია პენელოპეს ევროპულმა ინტერპრეტაციებმა.²² პიესა „ოდისევსი“, რომელიც კაზანდაკისმა 1915 წლისთვის დაასრულა, გვიყვება ოდისევსის ამბებს მას შემდეგ, რაც იგი ითაკაში დაბრუნდა, თუმცა ის, რაც დახვდა მნიშვნელოვნად აცდენილი იყო მისი მოლოდინისგან. რაც შეეხება პენელოპეს, ოდისევსმა მას სწორედ მაშინ „მოუსწრო“, როდესაც ის გათხოვებას აპირებდა, თავისი ნაბიჯის გასამართლებლად კი ის ფიცი მოჰყავდა, რომელიც ტროაში გამგზავრების წინ თავად ოდისევსმა დაადებინა: „ბევრი ჩვენგანი დაიღუპება, ცოლო, ბევრი ვეღარ დაბრუნდება სამშობლოში... სახლს კარგად მოუარე, ჩემ მშობლებს ღირსეული სიბერე ჰქონდეთ... და როდესაც ჩვენ შვილს პირველი წვერი ამოუვა, მიატოვე ჩემი

¹⁹ „მინაწერი უცხო სტრიქონზე“ (1931), თარგმანი თათია მთვარელიძისა. თარგმანი გამოქვეყნებული არ არის.

²⁰ არ ვიცი, რამდენად არის შესაძლებელი ამ პარალელის გაკეთება, მაგრამ როდესაც არისტოტელე თავის *პოეტიკაში* ოდისევსს მინაარსზე საუბრობს, არსად ახსენებს პენელოპეს (არც სხვა ქალებს): „ასე მაგალითად, „ოდისევსი“ მთელი მინაარსი შეიძლება სულ რამდენიმე ფრაზით გადმოვცეთ: გმირი წლების განმავლობაში დაეხეტება ხმელსა თუ ზღვაზე. მას სდევნის პოსეიდონი. ის მარტოა. ამასობაში სასიძოები მთელ მის ავლა-დიდებას ანიავებენ და ბოროტს იზრახავენ მისი ძის მიმართ. ხანგრძლივი ტანჯვა-წამების შემდეგ ის შინ ბრუნდება, თავის ვინაობას უმეტავენებს ზოგიერთ შინაურს და თავს ესხმის სასიძოებს, რომლებსაც მუსრს გაავლებს, თვითონ კი გადარჩება. ამით ამოიწურება პოემის მთელი მინაარსი. დანარჩენი კი ეპიზოდებია“ (Arist. *Poet.* 1455b.17-23; არისტოტელე 2009, 130-131).

²¹ Καζαντζაკიς 1964.

²² კაზანდაკისის შემოქმედების მკვლევარის, პრეველაკისის მიხედვით პოეტი ჰაუპტმანის *Der Bogen des Odysseus* გავლენის ქვეშ წერდა თავის ნაწარმოებს, იხ: Πρεβελάκις 1958, 97.

სახლი და აირჩიე ქმრად ვინც გინდა“. პენელოპე თვლის, რომ ახლა სწორედ ის დროა, რომ სასიძოებიდან ერთ-ერთი აირჩიოს „სამეფო საწოლის“ გასაზიარებლად, თუმცა შემდეგ მოქმედება ვითარდება როგორც *ოდისეაში*: მშვილდს ოდისევსი მოზიდავს და ცოლსაც დაიბრუნებს.

ეს ხაზი – პენელოპეს და ოდისევსის კვლავ შეერთების „ტიკვილი“ ბევრგან გვხვდება.

სასოწარკვეთილი და განხიბლულია პენელოპე იანის რიცოსის ლექსში *სასოწარკვეთილი პენელიპე* (1968).²³ უკან დაბრუნებული ოდისევსის შემხედვარე პენელოპეს გული უწუხდება – ამ კაცს ელოდა ოცი წელი? ამის ლოდინში გალია ცხოვრება? სავარძელში ჩაეშვება და მკვდარი სასიძოების მიმოფანტულ სხეულებს დანანებით გადახედავს, „როგორც საკუთარ მკვდარ ვნებებს“. პალამასისგან განსხვავებით, რიცოსისთვის დამახასიათებელია ანტიკური პერსონაჟების უარყოფით კონტექსტში წარმოჩენა, უფრო სწორედ, მათი იმ მომენტში ჩვენება, როდესაც ისინი ყველაზე უფრო მოწყვლადები არიან – რიცოსთან ანტიკური პერსონაჟები ჩვეულებრივი ადამიანები არიან, ყოველგვარი გმირის შარავანდედის გარეშე, თავისი სისუსტეებით. პენელოპეც ჩვეულებრივი ქალია, რომელსაც ადარ მოსწონს თავისი პარტნიორი და მისი პროტოტიპისგან განსხვავებით, არ ხარობს მისი დაბრუნებით.²⁴

ანტიკური ტრადიციის საინტერესო რეცეფციას ვხვდებით ბერძენი დრამატურგის იაკოვოს კამბანელისის შემოქმედებაში.²⁵ ოდისევსის პერიპეტიებს კამბანელისის ორი პიესა ეძღვნება: *სატირული კომედია ოდისევსო, დაბრუნდი სახლში!* (1966) და *უკანასკნელი მოქმედება*,²⁶ რომელიც 30 წლის ინტერვალით შეიქმნა

²³ Πίτσος 1972.

²⁴ Shamanidi 2013.

²⁵ ანტიკურობის რეცეფციისთვის კამბანელისთან იხ. შამანიდი 2019.

²⁶ Καμπανέλλης 1998, 165-243.

(1997).²⁷ ორივე პიესაში პენელოპეს ოდისევსის დანახვაც აღარ უნდა, ის კარგად გრძნობს თავს ქმრის გარეშე და მისი უეცარი გამოჩენა მხოლოდ პრობლემებს უქმნის როგორც თავად ქალს, ასე მთელ ითაკასაც – კუნძულის მმართველობას არ აწყობს დაბეჩავებული ოდისევსის გამოჩენა, იმიტომ რომ ის ძალიან შორს არის იმ ლეგენდისგან, რომელიც მის, როგორც გმირის ირგვლივ შეუქმნია ხალხს. პიესაში უკანასკნელი მოქმედება პენელოპე სასიყვარულო ურთიერთობებზე ადვილად დამყოლი ქალი ჩანს, რასაც ტელემაქოსის რეპლიკებიდან ვხვდებით: დედა, გონს მოეგე. დედა, წესიერად მოიქეცი და ა.შ.

ეპოქის ცვლასთან ერთად შეიცვალა დამოკიდებულება პენელოპესადმიც – ამაში, მართალია დაგვიანებით, მაგრამ ქალთა ემანსიპაციის დაწყებამ და ფემინიზმის მომძლავრებამაც შეიტანა თავისი წვლილი. აღსანიშნია ისიც, რომ თანამედროვე ბერძენი ავტორებიდან, რომლებიც პენელოპეზე წერენ, დიდი წილი ქალ მწერლებზე მოდის – ზოგი მათგანი „იცავს“ პენელოპეს, ზოგი მას ძლიერ, დამოუკიდებელ ქალად ხედავს, ზოგიც საერთოდ ართმევს ერთგულის შარავანდედს, ყველაზე ხშირად კი პენელოპეს ხელსაქმე ლექსის წერასთან არის გაიგივებული. აქაც მხოლოდ რამდენიმე მათგანზე შევაჩერებ ყურადღებას.

პენელოპეს „დამცველთაგან“ შეიძლება დავასახელოთ პოეტი დორა მოაცუ-ვარნალი. თავის ლექსში *პენელოპე* (1976) იგი ახსენებს ანტიკურობაში არსებულ და მისი ეპოქის შემოქმედების მიერ ატაცებულ არასახარბიელო ინფორმაციას პენელოპეს შესახებ: „შენი ერთგულების შემურდა ზოგს; მძიმე ამბები დაიწერა შენზე. მახინჯი პანი, თხისწვერა, შენ ნაბიჭვრად გაასადღეს. მაგრამ შენ, პენელოპე, სულ დარჩები ერთგული საკუთარი ქმრისა, ოდისევსისა“.

²⁷ ამ ორ პიესას ეძღვება სტატია: ს. შამანიდი, „ოდისევსის სახე ი. კამბანელისის შემოქმედებაში“.

კატერინა ანგელაკი-რუკმა, რომელიც სიცოცხლეშივე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მკითხველში, „ბერძნული პოეზიის პენელოპედ“ წოდებულმა სხვადასხვა წლებში სამი ლექსი მიუძღვნა პენელოპეს (ერთ კრებულს პენელოპეს სახელიც კი დაარქვა): *სასიძოები* (1984), *სხვა პენელოპე* (1995), *ამბობს პენელოპე* (1977). პოეტი საკუთარ თავს აიგივებს პენელოპესთან, ოდონდ კი არ ქსოვს, არამედ წერს: „არ ვქარგავდი, არ ვქსოვდი, წერას ვიწყებდი და ვშლიდი“. მთავარი თემა არა კონკრეტული ოდისევსის მოლოდინია, არამედ სიმარტოვე, რომელიც პოეტმა/პენელოპემ აირჩია საკუთარი ცხოვრების საზრისად – „არყოფნა ჩემი ცხოვრების საზრისია“, მარტოობა გაუსაძლისია, მაგრამ შვება პოეტისთვის მის შემოქმედებას მოაქვს. ერთი სიტყვით რომ შევაჯამოთ, პენელოპე-ოდისევსის ტანდემს აქ არა ქალის/ცოლის მიერ კაცის/ქმრის მოლოდინის დატვირთვა აქვს, არამედ პენელოპე თავად არის მარტოობის და მოლოდინის სიმბოლო.

ანგელა კასტრინაკი თავის ლექსში *ერთგულების პირობა* (2002) ოდისევსს მოხუც პროფესორად წარმოგვიდგენს, რომელიც ლექციების წასაკითხად მიდის ოცი კვირით (და არა ოცი წლით, როგორც ოდისევსი) და პენელოპესთან ამ დროის განმავლობაში მიმოწერა აქვს ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით. აქ საინტერესო ის არის, რომ ვიდრე ოდისევსი წასულია, პენელოპე წყვეტს ურთიერთობას ცოლ-ქმრის ცხოვრებაში არსებულ ადიულტერთან და მხოლოდ, როდესაც ოდისევსის უკან დაბრუნების დრო მოდის, მაშინ გააბამს ურთიერთობას სხვა კაცთან: „როდესაც ოდისევსი ოცი კვირით საზღვარგარეთ წავიდა, სხვადასხვა უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად, პენელოპე სახლში ჩაიკეტა. არც კინოში დადიოდა და აღარც ტავერნებში. თ.-სთან მიმოწერაც შეწყვიტა. ამ უკანასკნელს კი, მისი ლოგიკიდან გამომდინარე, ეგონა, რომ უფრო ხშირად შეხვდებოდნენ ახლა ერთმანეთს“; „ასე დარჩა ერთგული მთელი ოცი კვირა. ოცი კვირა

მხოლოდ ოდისევსზე ფიქრობდა“; „[ოდისევსის] დაბრუნებამდე სამი დღით ადრე პენელოპემ გაიცნო ტ. და ვიდრე ოდისევსი ჩემოდანში მოგზაურობის ნაალაფარის ჩატენვას ცდილობდა, (ძირითადად წიგნების), ის [პენელოპე] მიაძინებდა ხოლმე პატარა მახოს (ტელემაქოსის შემოკლებული ფორმა, ს.შ.) და გარეთ გადიოდა. გაშლილი მკლავებით დახვდა შორსწასულს, ტელეფონით კი ტ.-ს პაემანი დაუნიშნა. ჩუმად იკონტაქტებდნენ და როდესაც შესაძლებლობა ექნებოდათ, შეხვდებოდნენ“; „ჰო, როდესაც ოდისევსი დაბრუნდა, პენელოპემ მეგობარი გაიჩინა. არ არის მისი ბრალი: არ შეეძლო ცხოვრება ისე, თუ ვინმე მისგან შორს არ იყო“.

კულა ადალოდლუ 2013 წელს აქვეყნებს ორ მცირე ზომის ლექსს: *წერ...* და *ოდისევს, Dear*. პირველში პოეტის მუდმივი შემოქმედებითი პროცესი პენელოპეს დაუსრულებელ ხელსაქმესთანაა შედარებული, მეორეში კი ოდისევსს აფრთხილებს, რომ მალე დაასრულებს ქარგვას: „იმედი მაქვს, კარგად ერთობი ძმაკაცებთან ერთად. უნდა გითხრა, მართალია, არ დამხმარებიხარ, მაგრამ ამოვხსენი ის მათემატიკური ფორმულები, ამდენ ხანს რომ მაწვალა. ალბათ, მალე დავასრულებ ჩემს ნაქარგს. იმის თქმა მინდა, რომ უშენოდაც კარგად გავართვი თავი!“ თანამედროვე პენელოპეს აღარ სჭირდება ოდისევსი, ის თავს თავად ართმევს დაბრკოლებებს. აქ ერთგვარი ირონიული ოპოზიციაც იჩენს თავს: პენელოპე მათემატიკურ ფორმულებს ხსნის, მაშინ როდესაც ოდისევსი ძმაკაცებთან ერთად ქეიფობს. ჭკვიანი, დამოუკიდებელი ქალი vs. მოქეიფე, უპასუხისმგებლო კაცი.

ლენა პაპას რამდენიმე ლექსი აქვს დაწერილი ოდისეას თემაზე (*ოდისევსი* (1996), *ოდისევსი* (2001), *პენელოპე* (2001)) – ყველა ლექსში მთავარი თემა ოდისევსის დაბრუნებასთან დაკავშირებული მოლოდინების გაცამტვერებაა. პირველი *ოდისევსი* კავაფისის *ითაკას* ეხმიანება, ოღონდ ეს მოგზაურობა ოდისევსისთვის შემეცნება კი არ იყო და ამ მოგზაურობით კი არ

გამდიდრდა, როგორც ეს კავაფისის ოდისევსის შემთხვევაშია, არამედ, პირიქით, ყველგან თავისი ნაწილი დატოვა და „გადარიბებული“ დაუბრუნდა პენელოპეს. ამდენი ლოდინის, თმენის, იმედის შემდეგ პენელოპე უნდა დასჯერდეს იმას, რაც დაუბრუნდა და მეტიც, მისი ხელახლა შეყვარებაც უნდა შეძლოს. მეორე *ოდისევსი* პირველ პირშია დაწერილი და თავად ოდისევსია მთხრობელი, ოდისევსი, რომელმაც ყველაფერი ნახა, ყველაფერი გამოსცადა, ყველაფერი უკან მოიტოვა, მოგზაურობის საშიშროებაც, ქალებიც, დაბრკოლებებიც და ახლა უკან ბრუნდება პენელოპესთან, და ეს მისი ყველაზე დიდი „გმირობაა“. მესამე ლექსი კი, *პენელოპე*, ერთგვარი პასუხია ოდისევსის დაბრუნებაზე – პენელოპე, რომელსაც არ აურჩევია საკუთარი ბედი, ლოდინში გაეტარებინა ცხოვრება, არ იცის, მზად არის თუ არა გააგრძელოს ურთიერთობა კაცთან, რომელსაც სხვა ქალების აჩრდილები მოყვება – მარად ახალგაზრდების და ლამაზების, რომელთა სახელებს მის მკლავებში მძინარე წამოიყვრებს ხოლმე. რეზიუმე რომ გვაკეთოთ: ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ – შეუძლებელია ის, რაც 20 წლის წინ დატოვე, იგივე იყოს ახლაც, შეუძლებელია 20 წლის წინანდელი გრძნობები ისეთივე მძაფრი და ვნებიანი იყოს 20 წლის გასვლის შემდეგაც.

ქალი პოეტებისგან განსხვავებულ აქცენტს აკეთებს ღიორდის მანუსაკისიც თავის ლექსში *პენელოპე* (2005). მასთან პენელოპე, მიუხედავად იმისა, რომ ერთგული რჩება საკუთარი ქმრისა და სანიმუშო დედაც არის, მას მოსწონს მის გარშემო შემოკრებილი ახალგაზრდა კაცები, რომელთაც, მართალია, იმედს აძლევს, მაგრამ მალევე გააწილებს ხოლმე და საზოგადოების თვალში შეუბღალავ სახელს დაიმკვიდრებს. განა რა არის იმაზე მნიშვნელოვანი, ვიდრე სიცოცხლეშივე გახდე სიმბოლო (ამ შემთხვევაში ერთგულებისა) – სარკაზმით დასძენს პოეტი. პენელოპემ იცის, რომ ოდისევსის დაბრუნებისთანავე მისი ცხოვრება მოსაწყენი გახდება და ის რუტინაში გადაეშვება: „როდესაც ოდისევსი დაბ-

რუნდება, ის სხვა ცოლებს დაემსგავსება. და, რასაკვირველია, მოიწყენს ერთფეროვან მიღებებზე... მეფე ქმრის გვერდით“.

ეს მხოლოდ მცირე ჩამონათვალია იმ ნაწარმოებებისა, სადაც პენელოპეს სახის ინტერპრეტაციას ვხვდებით. ამ და თანამედროვე ბერძნული ლიტერატურის სხვა ტექსტებზე დაყრდნობით შემდეგი დასკვნის გაკეთება შეიძლება:

ა) ევროპული ლიტერატურისგან განსხვავებით, სადაც საკმაოდ ადრე დაიწყო პენელოპეს სახის „დესაკრალიზაცია“, ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში მის მიმართ დამოკიდებულება პირველ ეტაპზე არ სცდებოდა ჰომეროსისეული პენელოპეს ზედაპირულ ინტერპრეტაციას და მთავარი ხაზი აქ ქალის ერთგულების ხაზგასმა იყო;

ბ) პენელოპე ახალ ბერძნულ ლიტერატურაში გვიან ხდება საინტერესო, როგორც დამოუკიდებელი პერსონაჟი და საკმაოდ ხანს ის ოდისევსის დაბრუნებისთვის საჭირო „ატრიბუტად“ გამოიყენება – ერთ-ერთ იმ საგანთაგანი/სუბიექტთაგანია (და არა უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე „სახლიდან ამოსული კვამლი“ ან „ძალი“), რომლის გამოც ოდისევსი, მართალია, შინ ბრუნდება, მაგრამ მალევე ისევ მიდის, რადგან არაფერია მისთვის იმაზე უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე გზა/მოგზაურობა/შემეცნება. თუკი ოდისევსი ერთგვარი „ინტელექტუალური“ გმირია, რომლისთვისაც მთელი მისი ცხოვრება შემეცნებაა, შესაბამისად, ცოდნის მიღება და სიახლეებთან ზიარება, პენელოპე მხოლოდ საგანია, რომელსაც იგი სახლში ტოვებს.

გ) უკანასკნელი ტექსტები, რომელთა ავტორები მეტწილად ქალები არიან, უფრო თამამ პენელოპეს წარმოგვიდგენენ – ქალს, რომელიც, მართალია, ქმარს ელოდება, მაგრამ სურვილის შემთხვევაში შეუძლია სულაც არ დარჩეს მისი ერთგული, ხოლო ქმრის დაბრუნების შემდეგ რწმუნდება, რომ ამ კაცის ლოდინი ნამდვილად არ ღირდა. ამ ტექსტებში ოდისევსი ძალიან შორს არის ჰომეროსის ოდისევსისგან.

ცხადია, ეს პროცესი არ დასრულებულა და მომავალშიც ბევრი ბერძენი შემოქმედი მიუძღვნის ქმნილებებს პენელოპეს. არ ვიცი, როგორი იქნება მისდამი დამოკიდებულება მომდევნო ეპოქებში. შესაძლებელია, პენელოპე თავად გახდეს ოდისევსი – თავად წავიდეს სამოგზაუროდ, გაითქვას სახელი, როგორც ჭკვიანმა ადამიანმა, თავად გაიჩინოს საყვარლები და ბოლოს, გამოცდილებებისგან გადაღლილი, ოდისევსს დაუბრუნდეს – თანამედროვე ეპოქა ამგვარი ქალი პერსონაჟის შექმნის შესაძლებლობას თამამად იძლევა, თუმცა ეს უკვე მომავალი ფილოლოგების კვლევის საგანი იქნება.

ბიბლიოგრაფია:

- Αγγελάκη-Ρουκ, Κατερίνα. 1995. *Ωραία έρημος η σάρκα*. Αθήνα.
- Αγγελάκη-Ρουκ, Κατερίνα. 1977. *Τα σκόρπια χαρτιά της Πηνελόπης*. Θεσσαλονίκη.
- Αγγελάκη-Ρουκ, Κατερίνα. 1984. *Οι μνηστήρες*. Αθήνα.
- Αδαλόγλου, Αδαλόγλου. 2013. *Οδυσσέας, τρόπον τινά*. Θεσσαλονίκη.
- არისტოტელე. 2009. *პოეტიკა*. თარგმნა ბაჩანა ბრეგვაძემ. *ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია, ელინური ხანის პროზა, ელინიზმისა და რომაული ბატონობის პერიოდის ბერძნული ლიტერატურა (ძვ.წ. IV ს. – ახ. წ. V ს.)*. რედ. ნანა ტონია, 116-142. თბილისი: ლოგოსი.
- Βάρναλη, Δώρα Μοάτσου . 1976. *Ποιήματα. Σονέτα*. Αθήνα.
- Butler, Samuel. 1987. *The Authoress of the Odyssey*.
- კავაფისი, კონსტანტინოს. 2021. *გულის ეპოსი, აღიარებული ლექსები*, ტ. 1, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მ. კაკაშვილმა. თბილისი, 91-93.

კავაფისი, კონსტანტინოს. 2021. *გულის ეპოსი, გადაძალუღი ლექსები*, ტ. 2, შუადგონა და გამოსაცემად მოამზადა მ. კაკაშვილმა. თბილისი, 71-73

Καστρινάκη, Αγγέλα. 2003. «Η Πηνελόπη στον 20ό αιώνα». στο *Η λογοτεχνία, μια σκανταλιά, μια δια-φυγή ελευθερίας*. Πόλις, Αθήνα.

Καστρινάκη, Αγγέλα. 2002. *Εκδοχές της Πηνελόπης*. Αθήνα.

Καζαντζάκης, Νίκος. 1964. *Θέατρο, Α, Τραγωδίες με αρχαία θέματα*. Αθήνα.

Καμπανέλλης, Ιάκωβος. 1998. *Θέατρο*. τ. Ζ. Αθήνα.

LSJ, A Greek-English Lexicon. 1961. compiled by H.G. Liddell and R. Scott. Oxford.

Μανουσάκης, Γιώργης. 2005. *Σπασμένα αγάλματα και πικροβότανα*. Αθήνα.

Παλαμάς, Κώστης. 1963. *Άπαντα*. τ. Γ'. Αθήνα.

Παππά, Λένα. 1997. *Τα ποιήματα*. Β' τόμος. Αθήνα.

Παππά, Λένα. 2001. *Τα ποιήματα*. Γ' τόμος. Αθήνα.

Πρεβελάκης, Παντέλης. 1958. *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας*. Αθήνα.

Ρίτσος, Γιάννης. 1972. *Πέτρες. Επαναλήψεις. Κιγκλίδωμα*. Αθήνα.

Σεφέρης, Γιώργος. 1998. *Ποιήματα*. Αθήνα.

Shamanidi, Sophie. 2013. „Male Characters of "The Fourth Dimension" by Yannis Ritsos“. *Phasis* 15-16: 212-219.

Wilde, Oscar. 1876. *The Women of Homer*.

Χείλαρης, Δημήτρης. 2022. «Μεταπλάσεις του μύθου της Πηνελόπης στη νεοελληνική μεταπολεμική ποίηση». στο *Σύγκριση της Ελληνικής με τις ξένες λογοτεχνίες και τις καλές τέχνες*, 31. Αθήνα.

<https://www.greek-language.gr>

შამანიდი, სოფიო. 2009. *კლასიკური ტრადიციის ახალ ბერძნულ მწერლობაში და გიორგოს სეფერისი*. თბილისი.

შამანიდი, სოფიო. 2013. *კლასიკური ტრადიცია ახალ ბერძნულ მწერლობაში*. თბილისი.

შამანიდი, სოფიო. 2019. „ანტიკური დრამა თანამედროვე ბერძნულ დრამატურგიაში და იაკოვოს კამბანელისი“. *ნეოგრეცისტია* 3. 68-77. თბილისი.

შამანიდი, სოფიო. 2023. „ოდისევსის სახე კამბანელისის შემოქმედებაში“. *ნეოგრეცისტია* 4. თბილისი, იბეჭდება.

ცანავა, რუსუდან. 2011. „ოდისეას“ სახეები და ნიღბები. თბილისი.

Sophie Shamanidi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Penelope in Modern Greek Literature

Key words: ancient literature, Odyssey, perception of ancient tradition in modern literature, Penelope

Penelope is undoubtedly one of the most virtuous and beloved characters among Homer's heroes – a woman who has transformed into a symbol of a faithful wife and an exemplary mother; A woman who faithfully waited for her husband for 20 years; A woman who, in fact, raised her child all alone; A woman who kept her household sacred. However, we encountered controversial interpretations of Penelope's image since ancient times: ancient sources sometimes refer to Penelope as Pan's mother or as a woman being in intimate relationships with all of the 112 suitors. Various explanations are attributed to why Odysseus decides to set up a test for his wife, the jealousy of Telemachus or the interpretation of Penelope's dream. On the other hand, Homer has never claimed that Penelope is faithful to her husband. Homer most often characterizes Penelope with the epithet "πείρωτος," which means "clever" or "wise". Penelope is referred to

as "faithful" – "πιστή" only once in the whole *Odyssey* and that too by the embittered (and already dead) Agamemnon.

The first and most radical interpretation of Penelope's character in modern literature probably belongs to James Joyce ("*Ulysses*" 1922) – his Molly Bloom is the complete antithesis of the faithful (or wise) Penelope. Joyce is a foundation for this interpretation of Penelope in Western literature. Joyce's interpretation of Penelope became very attractive to writers. Obviously, this metamorphosis was, first of all, an echo of the era.

Modern Greek writers proved to be much more sensitive towards Penelope compared to their European counterparts; however, each subsequent interpretation of Penelope's image is bolder and much distanced from her initial prototype.

The article reviews the interpretations of Penelope's image in modern Greek literature, trying to understand what most authors focus on in different eras and why is Penelope's image addressed mainly by female authors.

ლელა ჩოთალიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

დავით ქელიძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბოტანიკის ინსტიტუტი,
საქართველო

ნანა ხოჭოლაგა-მაჭავარიანი

თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი,
საქართველო

მცენარეთა ლათინური სახელების ქართულად გადმოტანის თავისებურებანი

საკვანძო სიტყვები: ლათინური ფიტონიმები, ქართულად გად-
მოტანა, სალიტერატურო ენის ნორმები.

ლათინური და ძველი ბერძნული ენები არის ის ბაზისი, რომელზეც იგება ახალი და იხვეწება უკვე დამკვიდრებული საერთაშორისო ბოტანიკური ტერმინოლოგია. ბოტანიკური ნომენკლატურის თანამედროვე კოდექსების მიხედვით, მცენარეთა ყველა სისტემატიკური ჯგუფის საერთაშორისო სამეცნიერო სახელწოდება უნდა დაიწეროს ლათინური ანბანით და დაემორჩილოს ლათინური ენის გრამატიკის წესებს იმისდა მიუხედავად, თუ რომელი ენიდან არის ის ნასესხები.

თავდაპირველად მცენარეთა კლასიფიკაციის საწყისი დანაყოფის (ტაქსონის) - სახეობის (species, *ei*) აღნიშვნა ლათინურში სხვადასხვა სიტყვით ხდებოდა, რაც მეტად მოუხერხებელი იყო. მხოლოდ XVIII საუკუნეში კარლ ლინემ (1707-1778) შემოიტანა ბინომინალური ნომენკლატურის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც, თითოეული სახეობა განისაზღვრა ორი ლათინური სახელწოდებით: **გვარი და სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი**.¹

მცენარეთა ქართული ნომენკლატურული სახელების სისტემატური დალაგება მე-19 საუკუნეში დაიწყო. თანამედროვე ქართული ბოტანიკური ნომენკლატურული სახელები ყველაზე სრულყოფილად წარმოდგენილია ბოტანიკოს ალექსანდრე მაყაშვილის (1896-1962) „ბოტანიკურ ლექსიკონში“. ² მისმა გამოცემამ (I გამოცემა - 1949 წ., II - 1961წ.) თავი მოუყარა ქართველურ ენათა, ქართულის დიალექტთა უმდიდრეს ლექსიკურ მასალას.

ცნობილია, რომ ლათინურ ენაზე ყოველწლიურად იქმნება მცენარეთა ახალი სამეცნიერო სახელწოდებები. მათი ქართული მნიშვნელობები კი უმეტესწილად არ არსებობს. საკითხის აქტუალობამ გვიბიძგა, შექმნილიყო ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი, სადაც მოხდა ახალი ფიტონიმების დროული, სისტემატური აღნუსხვა; ლათინური სამეცნიერო ფიტონიმებისა და მათი ქართული შესატყვისების თავმოყრა; იმ სახელების თარგმნა და სამეცნიერო ფიტონიმებად ჩამოყალიბება, რომელთა ქართული შესატყვისები არ არსებობდა. ³

მასალის სრულყოფისა და ქართულად თარგმნილ სახელთა დაწერილობის საკითხის მოგვარების მიზნით, აუცილებელი გახდა ლექსიკონის ახალი ვერსიის შემუშავება, რომელიც მოიცავს საქართველოში გავრცელებულ 3700-მდე მცენარის ლათინურ

¹ Linnaeus 1753.

² მაყაშვილი 1991.

³ ჩოთალიშვილი 2012.

ნურ-ქართულ სახელს. მცენარეთა სახეობების ლათინური სამეცნიერო სახელები ამოღებულია საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხიდან.⁴ ლექსიკონი ასევე შეივსო ფიტონიმთა ქართული სახელების განახლებული ვერსიებით “მცენარეთა სახელების კრებისით ლექსიკონის” მონაცემების მიხედვით (ნ. ხოჭოლავა-მაჭავარიანი, დ. ჭელიძე), რომელიც მომზადდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნოლდ ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტში და მალე გამოიცემა. იგი ეფუძნება ალ. მაყაშვილის “ბოტანიკურ ლექსიკონს” და მდიდრდება სხვადასხვა წყაროებიდან მოპოვებული მასალით (ძველი ქართული ლექსიკონები, დიალექტური ლექსიკონები, ველზე მოპოვებული მასალა და სხვ.).

ფიტონიმების ლათინურიდან ქართულში სწორად გადმოტანისა და მათი გამართული დაწერილობისათვის, დადგენილი წესების გათვალისწინებასთან ერთად, ხშირად აუცილებელი ხდება ახალი რეკომენდაციების შემუშავება და უკვე დამკვიდრებული ფორმების ცვლილება. ამ დროს ერთმანეთთან უნდა შეჯერდეს ლათინური და ქართული ენების მონაცემები. გასათვალისწინებელია ორივე ენის თავისებურებანი, კანონზომიერებანი, ასევე, სიახლეები საერთაშორისო ბოტანიკურ ნომენკლატურაში და სხვა. შესაბამისად, **„მცენარეთა სახელების ლათინურ-ქართულ ლექსიკონზე“** და **„მცენარეთა სახელების კრებისით ლექსიკონზე“** მუშაობისას ლინგვისტურ-ფილოლოგიური ანალიზის საფუძველზე შევიმუშავეთ ლათინურ ფიტონიმთა ქართულად გადმოტანის წესები და განვახორციელეთ გარკვეული ცვლილებები:

I. ბინომინალურობის პრინციპი

ბოტანიკური ნომენკლატურის მიხედვით, თითოეული სახეობა განისაზღვრება ორი ლათინური სახელით: თავდაპირველად

⁴ საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხა 2018.

სახელდება მცენარის გვარი, შემდეგ - სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი.⁵

ბინომინალურობის პრინციპი ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში წარმატებით გატარდა. თუმცა ლათინური თანმიმდევრობა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების გათვალისწინებით, პირიქითაა - სახეობის განმსაზღვრელ ეპითეტს მოსდევს გვარის სახელწოდება:

- *Betula ermanii* - ერმანის არყი
- *Cytinus rubra* - წითელი ციტინუსი
- *Coriandrum sativum* - სათესი კორიანდრუმი
- *Agropyron pectinatum* - სავაცხლიანი ჭანგა
- *Alchemilla aurata* - მოოქროვილი მარმუჭი
- *Carex cuspidata* - ბასრწვერა ისლი

ეს ფორმა ბუნებრივია თანამედროვე ქართულისათვის, ის მართებულია ენის ნორმების მიხედვითაც და გადასინჯვას არ საჭიროებს.

II. გვარისა და სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტის გადმოტანა, მართლწერა

1. ბოტანიკური ნომენკლატურის საერთაშორისო კოდექსის მიხედვით, გვარის სახელწოდება ერთი სიტყვა უნდა იყოს. ქართულში ბინომინალურობის პრინციპის წარმატებით გატარების მიუხედავად, დასტურდება გამონაკლისები, რომლებიც უნდა გასწორდეს.

გასასწორებელია:

ა) გვარის ქართული სახელწოდება ერთი სიტყვა კი არ არის, არამედ შედგება ორი დამოუკიდებელი ერთეულისაგან:

- *Helichrysum graveolens* - სურნელოვანი მთის ნეგო
- *Potamogeton crispus* - ხუჭუჭა წყლის ვაზი

⁵ Linnaeus 1753; International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants 2018.

ბ) მცენარის გვარი ლათინურ ფიტონიმში ერთ სიტყვას წარმოადგენს, ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში კი - დეფისით იწერება:

- *Ficaria calthifolia* - დიდბაიასფოთოლა **ჩაწყობილა-ბაია**
- *Potentilla anserina* - ბატის **მარწყვი-ბალახი**

2. ბოტანიკური ნომენკლატურის საერთაშორისო კოდექსის მიხედვით, თუ **სახეობის** განმსაზღვრელი **ეპითეტი** შედგება ორი ან მეტი სიტყვისაგან, იგი ერთ სიტყვად უნდა ვაქციოთ, ამიტომ ლათინურში კომპონენტებს ერთმანეთთან აკავშირებენ მათი **შერწყმის** ან **დეფისის** გამოყენების გზით,⁶ მიუხედავად იმისა, რომ ეს დეფისი სულაც არ არის განპირობებული თავად ლათინური ენის მართლწერით. წესი საყოველთაოდაა გატარებული ლათინურ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში.

გასასწორებელია:

ორი სრულმნიშვნელოვანი სიტყვის შერწყმით მიღებული ლათინური ეპითეტი ქართულ ბოტანიკურ ნომენკლატურაში ზოგჯერ დეფისითაა წარმოდგენილი:

- *Juncus alpinoarticulatus* - **ალპურ-შენაწევრებული** ჭილი
- *Hieracium laetevirens* - **ხასხასა-მწვანე** ხარწყა

ამგვარად, სამეცნიერო სახელთა ლათინურიდან ქართულად გადმოტანისას დეფისის დაწერილობის წესი არაერთგვაროვნადაა გატარებული როგორც ლათინურიდან თარგმნილ სამეცნიერო სახელებში, ასევე, დიალექტური მასალიდან, ძველი ქართული ლექსიკონებიდან შერჩეულ ან ბოტანიკოსთა მიერ შექმნილ სამეცნიერო სახელთა დაწერილობისას.

თანამედროვე ქართული ენის ნორმების მიხედვით, არსებობს დეფისის გამოყენების მკაცრად და მკაფიოდ განსაზღვრული წესი – დეფისი იწერება მხოლოდ იქ, სადაც იგულისხმება **და** კავშირი. გარდა ამისა, ერთცნებიანი სიტყვა (რასაც რეალურად წარმოად-

⁶ International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants 2018.

გენს მცენარეთა სახელწოდებები) ერთად უნდა იწერებოდეს: ეს შეიძლება იყოს გეოგრაფიული სახელწოდებები, მცენარის გვარი, სახეობა და ა. შ.

სწორედ ამის გათვალისწინებით გადმოვიტანეთ ლათინური ფიტონიმების ქართული შესატყვისები, ასევე, ცვლილებები განვახორციელეთ ქართულში აქამდე დამკვიდრებული ზოგიერთი სამეცნიერო სახელის დაწერილობაშიც.

ცვლილებები:

როგორც **გვარის** სახელწოდება, ასევე, **სახეობის** განმსაზღვრელი **ეპითეტი**, თუკი აქამდე ქართულად ორი სიტყვით ან დეფისით იყო წარმოდგენილი, მათი შერწყმის გზით ვაქციეთ ერთ სიტყვად, მაგალითად:

გვარი:

- *Helichrysum graveolens* - სურნელოვანი მთის ნეგო > სურნელოვანი მთისნეგო
- *Potamogeton crispus* - ხუჭუჭა წყლის ვაზი > ხუჭუჭა წყლისვაზი
- *Ficaria calthifolia* - დიდბაიასფოთოლა ჩაწყობილა-ბაია > დიდბაიასფოთოლა ჩაწყობილაბაია

სახეობის ეპითეტი:

- *Dryopteris filix-mas* - მამალგვიმრა იფხლი
- *Vaccinium vitis-idaea* - იდასვაზი მოცვი, წითელი მოცვი

თუკი შერწყმის შედეგად მიღებული რთული ფორმის მეორე კომპონენტი თანხმოვანფუძიანი სახელია, მას დაერთვის **მქონებლობის -ა სუფიქსი**, რომელსაც ქართულში მკვეთრად გამოხატული მაფიტონიმებელი ფუნქციაც გააჩნია.⁷

⁷ ხოჭოლავა-მაჭავარიანი 2003, 148-163.

გვარი:

- *Potentilla anserina* - ბატის მარწყვი-ბალახი > ბატის მარწყვაბალახ-ა
- *Marrubium vulgare* - ჩვეულებრივი ფოლორცის ბალახი > ჩვეულებრივი ფოლორცისბალახა

სახეობის ეპითეტი:

- *Echinochloa crus-galli* - მამლისდეზ-ა ექინოქლოა (ბურჩხა)
- *Paliurus spina-christi* - ქრისტესეკალ-ა პალიურუსი (ძეძვი)
- *Inula oculus-christi* - ქრისტესთვალ-ა ინულა
- *Coix lacryma-jobi* - იობისცრემლ--ა კოიქსი (ჩალამძივი)
- *Neottia nidus-avis* - ჩიტბუდ-ა ნეოტია
- *Prangos acris-romanae* - რომაულთად-ა პრანგოსი
- *Dryopteris filix-mas* - მამალგვიმრ-ა იფხლი

**III. მოძველებული ლათინური ფიტონიმების
თანამედროვე ნომენკლატურით ჩანაცვლება**

დროთა განმავლობაში ზოგიერთ ფიტონიმს ბოტანიკურ საერთაშორისო ნომენკლატურაში ეცვლება სახელი, შესაბამისად, აღ. მაყაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ წარმოდგენილი მოძველებული ფორმები ჩავანაცვლეთ ახალი სამეცნიერო სახელებით:

- *Polygonum alpinum* > *Polygonum panjutinii* - პანიუტინის პოლიგონუმი (წართხალი)
- *Achillea micrantha* > *Achillea Biebersteinii* - ბიბერშტეინის ფარსმანდუკი
- *Ornithogalum pyrenaicum* > *Ornithogalum ponticum* - პონტოური ძალღნიორა
- *Populus hybrida* > *Populus canescens* - ნაცარა პოპულუსი (ხვალო, ქალის ვერხვი)

IV. ზოგიერთი ტაქსონომიური ერთეულის ქართული სახელწოდების დაზუსტება გვარსახეობრივი ურთიერთმიმართების კუთხით

1. ზოგჯერ აუცილებელი ხდება ლექსიკონში ცალკე თავსიტყვად გამოიყოს (ითარგმნოს ან შეიქმნას) გვარის აღმნიშვნელი ქართული სახელწოდება, მაგ., აღ. მაყაშვილის ლექსიკონის ლათინურ საძიებელში დასტურდება ორი სახეობა: *Aristolochia clematitis* - **ძირმწარა** და *Aristolochia iberica* - **ქართული ძირმწარა**, მაგრამ ლექსიკონის ძირითადი ტექსტი ამ მითითებებს არ შეესაბამება, რადგან: ა) მასში ქართულ თავსიტყვასთან (სამეცნიერო სახელთან) – **ძირმწარა** – მითითებულია მხოლოდ ლათინური *Aristolochia iberica*; ბ) არსად ჩანს სახელი **ქართული ძირმწარა**; გ) არ იძებნება სახეობის ლათინური სახელი *Aristolochia clematitis* (ამასთან, არც ამ სახეობათა გაერთიანებაზეა რაიმე მინიშნება); დ) ლექსიკონში ცალკე თავსიტყვად არ იძებნება ამ გვარის ქართული სახელწოდება.

გაუგებრობის მოსაგვარებლად განვახორციელებთ შემდეგი ცვლილებები:

ა) რადგან საქართველოს ფლორის მონაცემების მიხედვით, გვაქვს *Aristolochia*-ს რამდენიმე სახეობა, ამ გვარის სახეობებს კი ქართული სახელდება ერთმანეთისგან ვერ განარჩევს, ცალკე გამოვიტანეთ გვარ *Aristolochia*-ს ქართული სახელწოდება - **ძირმწარა**, ანუ ყველა სახეობის *Aristolochia*-ს უწოდეთ **ძირმწარა**. შესაბამისად, გვაქვს:

- *Aristolochia iberica* - იბერიული ძირმწარა
- *Aristolochia fimbriata* - ხუჭუჭა ძირმწარა
- *Aristolochia pontica* - ჰონტოური ძირმწარა
- *Aristolochia steupii* - სტეიპის ძირმწარა

ბ) ცალკე გამოყავით, ე. ი. დავამატეთ სახეობა *Aristolochia clematitis*-ის ქართული სამეცნიერო სახელი - **ხვიარა ძირმწარა**-

რა (კატაბარდასებრი ძირმწარა). ამ სახელის შექმნისას გავითვალისწინეთ ლათინურის მონაცემი (**clematitis - კატა-ბარდასებრი**) და მცენარის ზრდა-განვითარების ხასიათი.

2. „**მცენარეთა სახელების კრებისთ ლექსიკონში**“ ერთ-გვარი **ომონიმიისა** და ბუნდოვანების თავიდან ასაცილებლად „**მანანა**“ სამეცნიერო სახელით აღვნიშნეთ არა რამდენიმე სახეობის მცენარე, როგორც ეს წარმოდგენილია ალ. მაყაშვილის „**ბოტანიკურ ლექსიკონში**“, არამედ სახელები „**მანანა**“ და „**ბიბლიური მანანა**“ სამეცნიერო სახელებად დავტოვეთ მხოლოდ **Lecanora esculenta**-სთვის რადგან:

- ✓ ის უკავშირდება ცნობილ ბიბლიურ ეპიზოდს;
- ✓ სწორედ ამ მნიშვნელობით დასტურდება ძველ ქართულ ლექსიკონებში (რ. ერისთავი, დ. ჩუბინაშვილი);
- ✓ დამკვიდრებულია სპეციალურ ლიტერატურაში (ალ. მაყაშვილი).

შესაბამისად, განვასორციელებთ შემდეგი ცვლილებები:

- **მანანა > მანანა, ბიბლიური მანანა - Lecanora esculenta**
- ჩვეულებრივი **მანანა > ჩვეულებრივი კალუნა - Calluna vulgaris**
- **წყლის მანანა > გლიცერია - Glyceria**
- **მანანა > ერიკა - Erica**
- **ხემაგვარი მანანა > ხემაგვარი ერიკა - Erica arborea**
- **მანანინი იალღუნი - Tamarix mannifera**

V. ადამიანის გვარ-სახელები ლათინურ ფიტონიმებში

ცნობილი ადამიანები (ძირითადად, მეცნიერები, მცენარეთა აღმომჩენნი ან აღმწერნი), რომელთა საკუთარი სახელები დასტურდება ფიტონიმებში, სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები არიან და, შესაბამისად, მათი გვარ-სახელებიც განსხვავებულად ქლერს ენათა ფონოლოგიური სტრუქტურის განსხვავებულობი-

დან გამომდინარე. ამიტომ ამ გვარ-სახელთა გადმოტანისას გავითვალისწინეთ შემდეგი:

1. კონკრეტული ენის ფონეტიკური წესები, წარმოთქმის თავისებურებანი (გვარების უმეტესობას ლათინური დაწერილობით თუ წავიკითხავთ, სულ სხვა ჟღერადობა ექნება) და ამ ფონეტიკურ თავისებურებათა ქართულად გადმოტანის წესები, მაგალითად:

- *Araujia sericifera* - აბრეშუმისანი არაუხია (**António de Araújo e Azevedo** - არაუხო, პორტუგალიელი ბოტანიკოსი)
- *Campanula panjutinii* - პანიუტინის კამპანულა (**П. С. Панютин** - პანიუტინი, რუსი ბოტანიკოსი)
- *Bunium bourgaei* - ბურჟოს ბუნიუმი (**Eugène Bourgeau** - ბურჟო, ფრანგი ბოტანიკოსი)
- *Campanula beauverdiana* - ბოვერის კამპანულა (**Gustave Beauverd**, ბოვერი - შვეიცარიელი ბოტანიკოსი)
- *Campanula aucheri* - ოშეს კამპანულა, ქარცხვი (**Pierre Martin Rémi Aucher-Éloy** - ოშე, ფრანგი ფარმაცევტი)

2. ზოგიერთი საკუთარი სახელის ქართულად გადმოტანის ტრადიცია:

- *Hieracium elisabethae* - ელისაბედის ხარწყა
- *Campanula irinae* - ირინეს კამპანულა

3. ზოგიერთი ფიტონიმის წარმოშობის ისტორიის გათვალისწინება:

ა) სახელი **მარია/მარიამი** ლათინურ ფიტონიმებში რამდენიმე ფორმით გვხვდება:

mariae, mariamae, marianum. პირველ ორ შემთხვევაში ეპითეტი ნათესაობით ბრუნვაში **-ae** დაბოლოებით წარმოდგენილი საკუთარი სახელია და კუთვნილებაზე მიუთითებს, ქართულად შემდეგნაირად ითარგმნება:

- *Inula mariae* - მარიას ინულა
- *Polygala mariamae* - მარიამის წიწინაური

ფორმა **marianum** მხოლოდ ერთხელ გვხვდება ფიტონიმში *Silybum marianum*. ზოგიერთი მკვლევარი მას აკავშირებს ზღვის აღმნიშვნელ ლათინურ სახელთან **mare** ან **მარიანას დრმულთან**, თუმცა ფიტონიმის წარმომავლობის შესწავლამ აჩვენა, რომ ეპითეტი **marianum** უკავშირდება **ღვთისმშობლის** სახელს. ლეგენდის მიხედვით, თეთრი ლაქები მცენარის ფოთლებზე გაჩნდა ღვთისმშობლის რძის წვეთებისგან, როდესაც ის კვებავდა ჩვილ იესოს, შესაბამისად, *Silybum marianum* გადმოდის, როგორც **მარიამის ბაყაყურა**.⁸

ბ) *Agrimonia eupatoria* - **ევპატორის** აგრიმონია (ბირკავა).

ეპითეტი **eupatoria** მომდინარეობს ბერძნული სახელწოდებიდან **εὐπατορία**, რომელიც შეიძლება დაგვეკავშირებინა ქალაქის სახელთან და გვეთარგმნა, როგორც **ევპატორიის აგრიმონია**, თუმცა ფიტონიმის წარმომავლობის შესწავლამ აჩვენა, რომ ამ სახეობას კარლ ლინემ სახელი მიანიჭა პონტოს მეფის, **მითრიდატე VI ევპატორის** პატივსაცემად. გადმოცემის მიხედვით, მითრიდატემ აღმოაჩინა და პირველმა გააცნო მცენარის სამკურნალო თვისებები ძველი საბერძნეთის ექიმებს, ამიტომ სახეობის ეპითეტი **eupatoria** ითარგმნა, როგორც „**ევპატორის**“ და არა „**ევპატორიის**“.

VI. გეოგრაფიული სახელები ლათინურ ფიტონიმებში

ფიტონიმთა ლათინურ სამეცნიერო სახელებში მცენარეთა სახეობების აღმნიშვნელი ეპითეტის საწარმოებლად ხშირად გამოიყენება იმ გეოგრაფიული ობიექტის სახელი, სადაც ხარობს ან საიდანაცაა ეს მცენარე. ეპითეტებად გამოყენებული ეს ტოპონიმები მთელი მსოფლიოს მონაცემებს გულისხმობს. გეოგრაფიულ დასახელებებში გვხვდება როგორც მაკროტოპონიმები,

⁸ Vogel 1923.

ასევე, ორონიმები, ჰიდრონიმები, ოიკონიმები, ურბანონიმები და სხვ.

ტოპონიმებიდან მცენარეთა სახეობების ეპითეტები ლათინურში სხვადასხვაგვარად იწარმოება:

1. ეპითეტის შესაქმნელად გამოყენებულია სუფიქსები: **-an;** - **ēns,** **-ic** (Argemone mexic-**an**-a, Argusia sibir-**ic**-a, Astragalus bachmar-**ens**-is);

2. იშვიათად ტოპონიმი ნათესაობით ბრუნვაშიც დგას, ანუ კუთვნილებაზე მიუთითებს -Astragalus kazbeki-i.

ამგვარი ლათინური სახელების ქართულად გადმოტანისას ერთი და იგივე ეპითეტი შეიძლება ითარგმნოს სხვადასხვაგვარად, რაც ერთგვარ ბუნდოვანებას იწვევს, მაგ.: germanicus - გერმანიის, გერმანული; tiflisiensis - თბილისური, თბილისის...

ამ და, ასევე, სხვა მიზეზებით განპირობებული არაერთგვაროვნებათა თავიდან ასაცილებლად ქართულად გადმოტანისას გასათვალისწინებელია:

1. ეპითეტებად გამოყენებულ გეოგრაფიულ სახელთა თავდაპირველი ენობრივი კუთვნილება და ქართულში ამ ენიდან სესხების წესები:

Glyceria lithuanica - ლიეტუვის გლიცერია

Avena persica - სპარსული შვრია

2. ქართულისათვის ძირითადია გეოგრაფიულ სახელთა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა (კუთვნილების სემანტიკა), როგორცაა: ჰორიზონტის მხარეები, კონტინენტები, ქვეყნები, შტატები, ქალაქები, მხარეები, სოფლები, დასახლებები, კუნძულები, ჰიდრონიმები, მთები, ხეობები, მინდვრები, არხები, მაგალითად:

ჰორიზონტის მხარე

Celtis australis - სამხრეთის აკაკი

Centaurea orientalis - აღმოსავლეთის ღიღილო

კონტინენტი

Cuscuta europaea - ევროპის აბრეშუმა

Malcolmia africana - აფრიკის მალკომია

ქვეყანა, პროვინცია

Cirsium anatolicum - ანატოლიის ნარი

Physalis peruviana - პერუს ონტკოფა

შტატი

Tradescantia virginiana - ვირჯინიის ჟორტანა (ჟორიკანა)

Solanum carolinense - კაროლინის სოლანუმი

ქალაქი

Ranunculus constantinopolitanus - კონსტანტინოპოლის ბაია

Polygonum tiflisiense - თბილისის პოლიგონუმი

სოფელი

Centaurea bagadensis - ბაგადას დიდილო

Pimpinella schatilensis - შატილის პიმპინელა

კუნძული, ნახევარკუნძული

Pteris cretica - კრეტის პტერისი, ტაბელა

Gentiana pyrenaica - პირენეის ნადველა

ზღვა

Nonea capsica - კასპიის ნონეა

Anthemis euxina - ევქსინის ირაგა

მდინარე

Onobrychis cyri - მტკვრის ესპარცეტი

Populus euphratica - ევფრატის პოპულუსი, ტურანგი

მთა

Poa araratica - არარატის თივაქასრა

Pimpinella idae - იდას პიმპინელა

ხეობა, ველი

Primula darialica - დარიალის ფურისულა

Galatella eldarica - ელდარის გალატელა

ტბა*Pyrethrum sevanense* - სევანის გვირილა*Astragalus goktschaicus* - გოგჩის ასტრაგალუსი**საქართველოს კუთხე***Onobrychis kakhetica* - კახეთის ესპარცეტი*Cirsium imereticum* - იმერეთის ნარი

3. ზოგიერთი სახელი ფორმდება წარმომავლობის -ურ/-ულ სუფიქსით. ესენია:

ისტორიული ტოპონიმი

Iris iberica - იბერიული ზამბახი (თუკი ეპითეტი გულისხმობს ესპანეთის *იბერიას*, მაშინ იგი ითარგმნება, როგორც *იბერიის*).

Rhinanthus colchicus - კოლხური ხრიალა*Avena persica* - სპარსული შვრია

Ruscus aculeatus subsp. ponticus - პონტოური რუსკუსი, თავისარა

ბუნებრივი ზონა*Poa alpina* - ალპური თივაქასრა*Hierochloë arctica* - არქტიკული ჰიეროქლოე**ეთნონიმი***Rosa didoensis* – დიდოური ასკილი*Psephellus circassicus* - ჩერქეზული ფსეფელუსი

4. ვითვალისწინებთ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურასა და ლექსიკოგრაფიაში დამკვიდრებულ ზოგიერთ ტრადიციას (რომელთაც გეოგრაფიული თუ ლინგვისტური ახსნაც მოეძებნება) და, შესაბამისად, გვაქვს:

ბერძნული და არა **საბერძნეთის**

ლათინური ზედსართავი სახელი *graecus, a, um* ნაწარმოებია ბერძნული ეთნონიმიდან *Γραικοί* და არა ქვეყნის აღმნიშვნელი სახელწოდებიდან. აქედან გამომდინარე, სახეობის ეპითეტი *graecus, a, um* გადმოვიტანეთ, როგორც **ბერძნული** (და არა, როგორც **საბერძნეთის**):

Sorbus graeca - ბერძნული სორბუსი (ამბურა)

Alyssoides graeca - ბერძნული ალისოიდესი

ქართული და არა საქართველოს

Petasites georgicus - ქართული ბუერა

Rubus georgicus - ქართული მაცვალი

კავკასიური და არა კავკასიის

Alcea transcaucasica - ამიერკავკასიური ალცეა

Rhododendron caucasicum - კავკასიური როდოდენდრონი (დეკა)

VII. ლათინურ ფიტონიმთა ზოგიერთი თავისებურების ქართულად გადმოტანის სპეციფიკა

1. ზოგჯერ ლათინურ ფიტონიმში გვარისა და სახეობის ეპითეტის აღსანიშნავად სხვადასხვა ენაზე მცენარის გვარის დასახელებაა წარმოდგენილი. ამ დროს სახეობის განმსაზღვრელი ეპითეტი გადმოგვაქვს ტერმინით „ჩვეულებრივი“, მაგალითად:

- *Carum carvi* - ჩვეულებრივი კარუმი (*carum* - ბერძნული, *carvi* - სანსკრიტი)
- *Viburnum lantana* - ჩვეულებრივი ვიბურნუმი (უზანი) (*viburnum* - ლათინური, *lantana* - იტალიური)
- *Papaver rhoeas* - ჩვეულებრივი ყაყაჩო (*papaver* - ლათინური, *rhoeas* - ბერძნული)

2. როცა ფიტონიმის გვარიცა და სახეობის აღმნიშვნელი ეპითეტიც სახელობით ბრუნვაშია და ეპითეტად არა ჩვეულებრივი მსაზღვრელი, არამედ რომელიმე მცენარის გვარი გვევლინება, ამგვარი ეპითეტები გადმოგვაქვს ნათ. ბრუნვის ფორმას დართული ებრ- სუფიქსით ან ფუძეს დართული ა-სუფიქსით, ამასთან, ვითვალისწინებთ აღსანიშნი მცენარის მსგავსებას ეპითეტით აღნიშნულ მცენარესთან, მაგალითად:

- *Punica granatum* – ბროწეულ-ა ჰუნისკა
- *Calamintha nepeta* – კატაპიტნა-ს-ებრ-ი კალამინთა

VIII. ქართული ლექსიკის თავისებურების გათვალისწინება და შემოქმედებითი მიდგომა

1. ლათინური *luteo-albus, a, um* სიტყვასიტყვით არის **ყვითელ-თეთრი**. ქართულში ამ ფერის აღსანიშნავად მიზან-შეწონილად მივიჩნიეთ ქვ.-იმერულ დიალექტში დადასტურებული „წაქისფერი“. შესაბამისად, *Laphangium luteo-album* ვთარგმნეთ, როგორც **წაქისფერი** ბერულა.

2. *caesius, a, um* ლათინური ენის ლექსიკონებში თარგმნილია, როგორც ღია ნაცრისფერი, მოლურჯო ან გამჭვირვალე ლურჯი,⁹ ლავანდისფერი,¹⁰ ლურჯ-ნაცრისფერი. ქართულში ამ ფერის აღსანიშნავად მცენარეთა ფერის თავისებურებიდან გამომდინარე შევარჩიეთ **ფოლადისფერი**:

- *Rubus caesius* - ფოლადისფერი მაცვალი (ძალღმაცვალა)
- *Orobanche caesia* - ფოლადისფერი კელაპტარა (ცისფერი კელაპტარა)

3. ლათინურ ფიტონიმებში სახეობის ეპითეტად ხშირად გვხვდება შემდეგი ზედსართავები: **pygmaeus, nanus, pumilus**.

pygmaeus, a, um გამოიყენება თავისი სახეობის ნორმალურ ზომაზე გაცილებით დაბალი მცენარის აღსანიშნავად. პიგმეებს ძველი ბერძნები და რომაელები უწოდებდნენ აფრიკული ჯუჯების ტომს, რომლებიც წეროებთან იბრძოდნენ.¹¹

nanus, i, m; nana, ae, f. ასევე ბერძნული წარმოშობის სიტყვაა. მისი ლათინური ეკვივალენტია **pumilus, a, um** - ჯუჯა, პატარა, მზარდი, დაბალი, მოკლე, “ჩამორჩენილი იმავე

⁹ Magill 1990.

¹⁰ Lindley 1849.

¹¹ Stearn 1996.

გვარის ან ოჯახის სხვა სახეობებთან შედარებით”.¹² ეს ზედსართავები გამოიყენება იმ სახეობების ეპითეტებად, რომელთა სიმადლეში ზრდა შეფერხებულია ბუნებრივი პირობებიდან გამომდინარე (ალპური სარტყელი, ჭაობები...).

როგორც ვხედავთ, სამივე ზედსართავი მცენარის ერთსა და იმავე თვისებას გამოხატავს. ბოტანიკოსი დე კანდოლიც მიუთითებს, რომ *Delphinium pumilum* = *Delphinium pygmaeum*.¹³ ქართულში ტანმორჩილის, დაბალის აღსანიშნავად გამოიყენება ორი ეპითეტი: **ქონდარა** და **ჯუჯა**. რადგან ქართულ ბოტანიკურ ტერმინოლოგიაში ძირითადად დამკვიდრებულია „**ქონდარა**“, სამივე ზედსართავი ქართულად გადმოვიტანეთ, როგორც „**ქონდარა**“ (ალ. მაყაშვილიც მიმართავს ხოლმე ამ ხერხს):

- *Cyperus pygmaeus* - **ქონდარა** თავნასკვა
- *Galeopsis nana* - **ქონდარა** გალეოფსისი
- *Iris pumila* - **ქონდარა** ზამბახი

4. ლათინური ეპითეტი **sativus, a, um** რიგ შემთხვევაში ვთარგმნეთ, როგორც **სათესი**, ზოგ ფიტონიმში კი – **ნათესის**. თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში გავითვალისწინეთ მცენარის საბინადრო ადგილი და მისი თავისებურება: „**სათესი**“ – ის მცენარე, რომელიც გამოყვანილია, ანუ კულტურული (გარეულისგან განსხვავებით), ხოლო „**ნათესის**“ – სარეველა, რომელიც ნათეს კულტურებში თავად ამოდის:

- *Lathyrus sativus* - **ნათესის** ლათირუსი (ცულისპირა)
- *Nigella sativa* - **სათესი** ნიგელა (სოინჯი)

5. რაც შეეხება ზედსართავს **arvensis, e**, ქართული ენა განარჩევს ორ ფორმას: **ყანის**, **მინდვრის**. ამის მიხედვით, ქართული სამეცნიერო სახელის შექმნისას გავითვალისწინეთ

¹² Lindley 1849.

¹³ Candolle 1824.

კონკრეტული მცენარის საბინადრო ადგილი (ყანა ან მინდორი):

- *Ranunculus arvensis* - **ყანის** ბაია
- *Sinapis arvensis* - **მინდვრის** მდოგვი

დასკვნა. მცენარეთა ლათინური ნომენკლატურის ქართულად გადმოტანისას და უკვე დამკვიდრებული ფორმების ცვლილებისას ვითვალისწინებთ კარლ ლინეს მიერ შემოტანილ, საერთაშორისოდ აღიარებულ ე.წ. „ბინომინალურობის პრინციპს“ და თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის ნორმებს.

ვფიქრობთ, ანალიზის შედეგად ჩვენ მიერ შემუშავებული ახალი რეკომენდაციები გამოავლენს ქართულში დადასტურებულ რიგ უზუსტობებს და განაპირობებს მართებული ფორმების დამკვიდრებას, დაეხმარება სპეციალისტებსა და სხვა დაინტერესებულ პირებს ახალი ფიტონიმების თარგმნისას.

ბიბლიოგრაფია:

Candolle, Aug. Pyramo de. 1824. Prodromus Systematis Naturalis Regni Vegetabilis. Pars I. Parisiis: Sumptibus Sociorum Treuttel et Würtz, rue de Bourbon, n° 17.

ჩოთალიშვილი, ლელა. 2011. *ლათინური ბიოლოგიისათვის*. თბილისი: ლოგოსი.

ჩოთალიშვილი, ლელა. 2012. *ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი*. თბილისი: ლოგოსი.

ხოჭოლავა-მაჭავარიანი, ნანა. 2003. „ა- სუფიქსიანი მცენარეთა სახელები ქართულში“, *ბესარიონ ჯორბენაძეს: კრებული მიძღვნილი დაბადების 60 წლისთავისადმი*. რედ. გიორგი გოგოლაშვილი, 148-163. თბილისი: ქართული ენა.

- Дворецкий, Иóсиф. 1958. *Древнегреческо-русский словарь*. Тт. I-II, Москва: ГИС.
- Дворецкий, Иóсиф. 1986. *Латинско-русский словарь*. Москва: Русский язык.
- Eckel, Patricia. 2011. *A Grammatical Dictionary of Botanical Latin*. Missouri Botanical Garden.
- Erhardt, Walter. Götz, Erich. Bödeker, Nils and Seybold, Siegmund. 2008. *Zander*. Handwörterbuch der Pflanzennamen. 18. Auflage. Stuttgart: Gmbh & Co.
- Gledhill, David. 2008. *The Names of Plants*. Cambridge: Cambridge University Press.
- <https://www.mobot.org/mobot/latindict/abbreviations.shtml>
- International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Shenzhen Code)*. 2018. Koeltz Botanical Books.
- Lindley, John. 2015. *Elements Of Botany, Structural, Physiological, Systematical, And Medical*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linnaeus, Carl. 1753. *Species Plantarum*. Stockholm: Impensis Laurentii Salvii.
- Magill, Road. 1990. *Glossarium polyglottum bryologiae. A multilingual glossary for bryology*. Missouri Botanical Garden.
- მაყაშვილი, ალექსანდრე. 1991. *ბოტანიკური ლექსიკონი (მცენარეთა სახელწოდებანი)*. თბილისი: **მეცნიერება**.
- საქართველოს ფლორა. 1971-2015. ტტ. 1-15. თბილისი: მეცნიერება.
- საქართველოს ფლორის ნომენკლატურული ნუსხა. 2018. თბილისი: ილიას სახ. უნივერსიტეტი.
- Stearn, William. 2007. *Botanical Latin Paperback*. Portland, Oregon: Timber Press.
- Stearn, William. 1996. *Stearn's Dictionary of Plant Names for Gardeners*. Portland, Oregon: Timber Press.

Vogel, Alfred. 1923. Plant Encyclopaedia.

<https://www.avogel.ch/en/plant-encyclopaedia/>

Lela Chotalishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

David Tchelidze

Ilia State University, Botanical Institut, Georgia

Nana Khotcholava-Matchavariani

TSU Arnold Chikobava Institute of Linguistics, Georgia

For the correct translation of the scientific names of plants from Latin into Georgian

Key words: Latin phytonyms, translation to Georgian, scientific language norms.

Latin and ancient Greek are the basis on which new international botanical terminology is built and on which the established one is refined.

For the correct translation of the scientific names of plants from Latin into Georgian and their correct spelling, along with taking into account the established rules, it is often necessary to develop new recommendations and change the already established forms. At this time, the data of the **Latin** and **Georgian** languages should be verified; It is necessary to take into account the features and patterns of both languages; As well as news of international botanical nomenclature etc.

During the work on “**Latin-Georgian Dictionary of Plant Names**” and “**Accumulative Glossary of Plant Names**”, based on linguistic

and philological analysis, we have developed rules for translating Latin phytonyms into Georgian and made some changes:

- Replacement of obsolete Latin phytonyms with modern nomenclature.
- Clarification of the Georgian name of some taxonomic units from the point of view of the generic relationship.
- Correction of incorrect spelling.
- The specificity of the translation of some features of Latin phytonyms into Georgian.
- The peculiarity of the Georgian vocabulary is taken into account and a creative approach is applied.
- Accounting for the history of the origin of some phytonyms.
- Epithets comprised of two words were fused into one word by suppressing the hyphen, thus merging the two words and abiding by the norms of Georgian scientific language.
- When importing generic and specific names, we have taken into account the phonetic rules and specific pronunciation of the language of origin, the translation practices from these languages to Georgian, as well as the etymology of the phytonyms.

ანნა ცანაგა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ევრიპიდეის ტრაგედიის “იფიგენია ავლისში” კინემატოგრაფიული ტრანსკოდინამიკის ძირითადი პრინციპები იორდოს ლანთიმოსის ფილმში “წმინდა ირმის მკვლელობა”

საკვანძო სიტყვები: ტრაგედია, კინო, რეცეფცია, ევრიპიდე, მითი

შესავალი: ანტიკური ტრაგედიის ნარატივები, თემები და გმირები კინემატოგრაფში ამ ვიზუალური მედიუმის დაბადების დღიდანვე არის წარმოდგენილი. ჯერ კიდევ მუნჯ კინოში შეიქმნა ძველი ბერძნული დრამის არაერთი საინტერესო კინოდაპტაცია¹. იგივე ტენდენცია გაგრძელდა XX საუკუნის ხმოვან კინოში, რასაც შედეგად მოჰყვა ისეთი საეტაპო რეჟისორების ანტიკური ტრაგედიით დაინტერესება, როგორებიც არიან: პიერ პაოლო პაზოლინი, ლუკინო ვისკონტი, მიხალის კაკოიანისი, ლარს ფონ ტრიერი, თეო ანგელოპულოსი, ტონი ჰარისონი, ვერნერ ჰერცოგი და ა.შ. მათ კინონარატივებად აქციეს ესქილეს „ორესტეა“ და „მიჯაჭვული პრომეთე“, სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“; ევრიპიდეს „მელეა“, „ელექტრა“ და ა.შ. (მიმოხილვი-

¹ მუნჯ კინოში ანტიკური ტრაგედიის რეცეპირებისთვის იხ. Michelakis 2008, 75-88; MacKinnon 1986, 43-65.

სათვის იხ. Michelakis 2013)². რეჟისორებმა ტექსტებში მხატვრულად ათვისებულ უნივერსალურ მითოსურ პარადიგმებს ის ვიზუალური მანიფესტაცია თუ მსოფლმხედველობრივი ასპექტები შესძინეს, რომლებიც ადაპტაციის მათეულ კონცეფციას, სოციო-პოლიტიკურ კონტექსტსა თუ ესთეტიკურ ხედვას შეესაბამებოდა. განსხვავებით აღნიშნული დრამებისგან, ევრიპიდეს „იფიგენია ავლისში“ მეოცე საუკუნის კინემატოგრაფში ინტერპრეტაციის მრავალფეროვნებითა და მრავალრიცხოვნებით არ გამოირჩევა, თუმცა ტრაგედიაში მაინც მიიქცია კინემატოგრაფისტთა ყურადღება და შედეგად შეიქმნა ისეთი მნიშვნელოვანი სურათი, როგორცაა მიხალის კაკოიანისის „იფიგენია“ (1977 წელი), რომელიც დღემდე ძველი ბერძნული დრამის კლასიკური რეცეპირების კუთხით მნიშვნელოვან კინოპროდუქტს წარმოადგენს³.

XXI საუკუნის კინოში, რომელიც, გარკვეულწილად, დეკადანსის პერიოდს გადის, ასევე შეინიშნება დაინტერესება ანტიკური ტრაგედიით. ამ კუთხით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თანამედროვეობის ერთ-ერთი გამორჩეული ბერძენი რეჟისორის, იორღოს ლანთიმოსის, ფილმი „წმინდა ირმის მკვლელობა“, რომელიც ევრიპიდეს ტრაგედიის „იფიგენია ავლისში“ უახლეს კინორეცეფციას წარმოადგენს⁴. სურათის პრემიერა 2017

² Stathi 2015, 322.

³ ევრიპიდეს „იფიგენია ავლისში“ კინორეცეპირების მიმოხილვისათვის იხ. Hall 2005; 3-41; Michelakis 2006a, 105-129; 2006b, 152-154; McDonald 2001, 90-101; MacKinnon 2007, 107-119.

⁴ 21-ე საუკუნის კინემატოგრაფისათვის ევრიპიდეს „იფიგენია ავლისში“ განსაკუთრებით მიზიდველი აღმოჩნდა. 2007 წელს ეკრანებზე გამოვიდა არგენტინული საავტორო კინოს მნიშვნელოვანი წარმომადგენლის, აგნეს დე ოლივიერას, ფილმი „უცხოელი“ („Extranjera“), რომელიც ევრიპიდეს ტექსტის თავისუფალ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს; რეჟისორი სურათში არქაულ მითსა და ადამიანის მსხვერპლშეწირვის მოტივს არგენტინაში პატრიარქალური საზოგადოების შეზღუდულობისა და გენდერული სუბორდინაციის პრობლემატიკის საჩვენებლად იყენებს. მიმოხილვისათვის იხ. Nikoloutos 2010, 92-113.

წელს კანის 70-ე კინოფესტივალზე შედგა და საუკეთესო სცენარის კატეგორიაში დაჯილდოვდა⁵.

იორდოს ლანთიმოსმა კინოსამყაროს ყურადღება 2009 წელს თავისი საეტაპო ფილმით - „ეშვი“⁶ მიიქცია და დაიმკვიდრა ადგილი როგორც XXI საუკუნის ერთ-ერთმა ყველაზე უფრო ორიგინალურმა, წინააღმდეგობრივმა, სრულიად გამორჩეული კინოენისა და ხედვის მქონე რეჟისორმა; შემოქმედის რამდენადმე აბსურდული, იდიოსინკრეტული და შემადრწუნებელი სამყაროს ცენტრში დგას ადამიანი და მისი კომპლექსური ბუნება, ისეთი თემები, როგორებიცაა: მოზარდობა, პერვერსია და სექსუალობა; ძალაუფლება, ძალადობა, ტრავმა, იზოლაცია, მენტალური პათოლოგიები, დისფუნქციური ოჯახი და დისტოპიური სამყარო⁷; ამ კონტექსტში, მიმაჩნია, რომ, გარკვეულწილად, ლოგიკურიცაა ლანთიმოსის დაინტერესება ძველი ბერძენი დრამატურგით, რომელიც ასევე განსაკუთრებული სიმწვავით ფოკუსირებდა ადამიანსა და მისი პოლარული ბუნების ჩვენებაზე ექსტრემალურ გარემოსა თუ დეპროიზებულ სამყაროში⁸. მიუხედავად ორ შემოქმედს შორის თემატური და მსოფლმხედველობრივი მსგავსებისა, ანტიკური ტრაგედიის კინოადაპტაცია, როგორც კულტურული ფენომენი, კომპლექსურ შემოქმედებით პროცესთან არის დაკავშირებული; იგი ძალიან დიდი დროითი ინტერვალით, რეპრეზენტაციის განსხვავებული მედიუმისათვის განკუთვნილი და განსხვავებულ კულტურულ გარემოში შექმნილი ორიგინალის ახალ სოციო-კულტურულ,

⁵ ფილმის სცენარი ეკუთვნის იორდოს ლანთიმოსსა და ეფთიმის ფილიპუსს, რომელიც ლანთიმოსის თითქმის ყველა ფილმის სცენარის თანაავტორია; სურათის საფესტივალო, შემოქმედებითი და სხვა ტექნიკური ხასიათის ოფიციალური მონაცემები განთავსებულია ვებ-გვერდზე: <https://www.imdb.com/title/tt5715874/>

⁶ <https://www.imdb.com/title/tt1379182/>

⁷ იორდოს ლანთიმოსის კინემატოგრაფიული სტილისა და თემატიკის მიმოხილვისთვის იხ. Sisman 2020.

⁸ გორდუზიანი 2019, 454-459.

მედიალურ და ენობრივ სისტემაში გადმოტანასა (ე.წ. ტრანს-კოდიფიცირება/ტრანსკულტურიზაცია) და უკვე ახალი ფორმით ახალი სამიზნე აუდიტორიისათვის მიწოდებას გულისხმობს; თავის მხრივ, ორიგინალის მოდიფიკაციის ხარისხი და თვისობრიობა უშუალოდ არის დაკავშირებული და დამოკიდებული რეჟისორის მსოფლმხედველობრივ ასპექტებთან და ჩანაფიქრთან⁹. სანამ აღნიშნულ კონტექსტში უშუალოდ ევრიპიდეს ტრაგედიის ტექსტისა და მისი ლანთიმოსისეული კინოდისკურსის ურთიერთმიმართების ფორმალურ-ესთეტიკურ საკითხებს შევხებოდე, მინდა მოკლედ მიმოვიხილო მეთოდოლოგიური მიდგომები, რომლებიც აქტიურად გამოიყენება ტრაგედიის ტექსტების (ზოგადად ვერბალური ტექსტების) კინორეაქციების კვლევის სფეროში;

მეთოდოლოგია: ანტიკური ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ადაპტაციის კვლევისათვის გამოყენებული მეთოდოლოგიური ჩარჩო მრავალრიცხოვანი და ინტერდისციპლინურია. იგი მოიცავს კინოთეორიას/კრიტიკას, კომპარატივისტიკას, რეცეფციის კვლევებსა და ლიტერატურულ კრიტიკას. ხშირ შემთხვევებში გამოყენებულია წაკითხვის ფსიქოანალიტიკური, გენდერული, ფემინისტური მეთოდებიც¹⁰. რამდენადაც ანტიკური ტრაგედიის კინოადაპტაცია, უპირველესად, რეპრეზენტაციის ორ განსხვავებულ სისტემას შორის გაცვლით პროცესს გულისხმობს, სემიოტიკა და ინტერ-სემიოტიკური თარგმანის პრინციპები ასევე არსებითად მნიშვნელოვანი მეთოდოლოგიური წინამძღვრებია, რომლებიც უშუალოდ იკვლევს ნიშანთა ერთი

⁹ Michelakis 2004, 201; Hardwick 2005, 110; Weissbrod 2005, 45-47; Nikoloutsos 2010, 95; Stathi 2015; 321-322.

¹⁰ მეთოდოლოგიური მიმოხილვისათვის იხ. Michelakis 2013; McDonald 1983; MacKinnon 1986.

სისტემიდან სხვა ტიპის ნიშანთა სისტემაში ტექსტის გადატანის ძირითად მოდელებს;

კვლევის სემიოტიკური მიდგომის მიხედვით, კინემატოგრაფიული გამოხატულება ისეთსავე დამოუკიდებელ ენობრივ სისტემას წარმოადგენს როგორც ვერბალური ტექსტი. სხვაობა მხოლოდ იმ ნიშნებშია, რომელთაც ეს სისტემები იყენებენ ამ თუ იმ აზრის გამოსახატავად¹¹. აღნიშნულ დებულებაზე დაყრდნობით, როდესაც საქმე ეხება ნიშანთა ერთი სისტემიდან მეორეში ტექსტის გადატანას, ტერმინს “თარგმანი” შენარჩუნებული აქვს იგივე სემანტიკური ღირებულება რა მნიშვნელობითაც იგი გამოიყენება ერთი ენიდან მეორე ენაზე თარგმანის შემთხვევაში¹². აღნიშნული თეზის საწყის წერტილად მიიჩნევა სემიოტიკოს რომან ჯაკობსონის მოსაზრება სხვადასხვა საკომუნიკაციო სისტემაში ნიშანთა მნიშვნელობების შესახებ. კერძოდ, ჯაკობსონი მიიჩნევდა, რომ ნიშნის მნიშვნელობას ქმნის: 1. მისი თარგმანი იმავე ენაზე არსებულ სხვა ნიშანში, ან ნიშანთა თანმიმდევრობაში; 2. მისი თარგმანი სხვა ენის ნიშანთა სისტემაში; 3. სხვა სემიოტიკურ (მაგ. ვიზუალური) ენაზე თარგმანი. ჯაკობსონი თარგმანის თითოეული ვარიანტისათვის იყენებდა ტერმინებს: “ინტრა-ენობრივი”, “ინტერ-ენობრივი” და “ინტერ-სემიოტიკური”; ამ უკანასკნელს მკვლევარი უწოდებდა ტრანსმუტაციას და ხსნიდა როგორც ვერბალური ნიშნების ახსნას/გადატანას არავერბალური სისტემის ნიშნების მეშვეობით¹³. ჯაკობსონის თეორიაზე დაყრდნობით, იტამარ ივენ -ზოარმა შეიმუშავა ე.წ. ტრანსფერის თეორია, რომელიც ახალი თაობის მკვლევრებისათვის პრივილეგირე-

¹¹ Metz 1974, 31-35.

¹² Weissbrod 2006; 42-43; Stathi 2015, 321-322.

¹³ Jakobson 1987[1959], 428-435; Stathi 2015, 321-322.

ბულ მეთოდოლოგიურ მიდგომად იქცა ტექსტების კინომედოლოგიაში გადატანისა და მათი შემდგომი კვლევისათვის¹⁴.

ივენ-ზოარის ტრანსფერის თეორიაში გამოიყოფა სამი საკვანძო ტერმინი: "სისტემა", "რეპერტუარი" და "მოდელი". „სისტემას“ ქმნის გარკვეული კულტურული მედიუმების ერთობლიობა (მაგ. თეატრი, კინემატოგრაფი, ფოტოგრაფია და სხვა აუდიო-ვიზუალური მედიუმები) და მათი ურთიერთმიმართება. კულტურა კი ფუნქციონირებს როგორც მაკროსისტემა, რომელიც საკუთარ თავში მოიცავს მიკროსისტემებს; სისტემის პროდუქტები (პიესა, თეატრალური წარმოდგენა, კინოსურათი, ინსტალაციები და ა.შ.) იქმნება სისტემის რეპერტუარის დახმარებით. რეპერტუარი შემოქმედს აწვდის როგორც ცალკეულ ელემენტებს, ასევე მოდელს, ანუ ელემენტებისაგან შემდგარ მზა კომბინაციებსა და მათი გამოყენების წესებს; მაგალითად, თუ პროდუქტი არის ტექსტი, მაშინ მოდელი განსაზღვრავს იმ ჟანრსა და მის მახასიათებლებს, რომლის ფარგლებშიც ეს ტექსტი იქმნება; რეპერტუარის გამოყენებას (რაც გარკვეული მოდელისათვის უპირატესობის მინიჭებას ნიშნავს) გარკვეული ნორმები განსაზღვრავს. ნორმები კი, თავის მხრივ, ფაქტობრივი ქცევისთვის განკუთვნილ ინსტრუქციებს წარმოადგენს, რომლებიც კულტურულ სისტემაში არსებულ ღირებულებებს აირეკლავენ¹⁵. „ტრანსფერის“ შემთხვევაში, რაც გულისხმობს A სისტემაში არსებული ტექსტის (ვერბალური//ვიზუალური) B სისტემაში ხელახალ შექმნას – შემოქმედი გარკვეული ნორმებით “ხელმძღვანელობს”, რათა მოახდინოს ორიგინალის მეტნაკლები სიზუსტით რეკონსტრუქცია, და/ან მოარგოს ეს ორიგინალი სამიზნე სისტემის რეპერტუარს, და/ან მოახდინოს გარ-

¹⁴ ტრანსფერის თეორიის მეთოდოლოგიის მიმოხილვისათვის იხ. Cattrysse 1992, 53-70.

¹⁵ Weissbrod 2006, 43-44; Toury 1995, 53-59.

კვეული კომპრომისი ამ ორ ერთმანეთთან დაშორებულ სისტემას შორის¹⁶¹⁷.

ინტერსემიოტიკური გაცვლის (ინტერსემიოსისი) პროცესში ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა, რომელიც უშუალოდ ძველი ბერძნული ტრაგედიის ტექსტის კინომედიუმში გადატანისას იჩენს თავს, არის ის საკმაოდ დიდი დროითი ინტერვალი, რომელიც ორიგინალს აშორებს საბოლოო პროდუქტთან. თარგმანის თეორეტიკოსის, ჯეიმს ჰოლმსის, მიხედვით, ვერბალური ტექსტების დროითი დაშორება რეპრეზენტაციის სამ დონეზე იჩენს თავს, ესენია: 1. ლინგვისტური დონე; 2. ლიტერატურულ-პოეტიკური დონე; 3. სოციო-კულტურული დონე.¹⁸

მთარგმნელს შეუძლია ტექსტის სიძველე სამსავე დონეზე აღადგინოს; მოახდინოს მისი სრული მოდერნიზაცია ან წავიდეს გარკვეულ კომპრომისზე, რაც გულისხმობს სიძველის დაცვას ერთ დონეზე, ხოლო დანარჩენის მოდერნიზებას, ან პირიქით.¹⁹

მიუხედავად იმისა, რომ ჰოლმსის ეს მოდელი მხოლოდ ვერბალურ ტექსტებს მოიცავს, ეს უკანასკნელი აქტიურად გამოიყენება ინტერსემიოტიკური გაცვლის შემთხვევაშიც. კინორეჟისორების წინაშეც ასევე დგას საკითხი, თუ როგორ და რა ხარისხით უნდა იყოს დაცული ტექსტის სიძველე ამ უკანასკნელის კინემატოგრაფიული მეწყვილის შექმნისას.

ანტიკური ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ათვისების ნიმუშთა კვლევებზე დაყრდნობით, ირინე სტატი ტრაგედიების ტრანსფორმირების სამ მოდელს გამოყოფს. ესენია: 1. სიძველის დაცვა ათვისების ყველა დონეზე; რეჟისორი მკაცრად

¹⁶ Even-Zohar 1990a, 73-78; Even-Zohar 1997, 373-381; Weissbrod 2006, 43-44.

¹⁷ იტამარ ივენ-ზოარის ტრანსფერის თეორიის მიმოხილვისათვის იხ. Weissbrod 2004, 23-41.

¹⁸ Holmes 1988b, 33-45.

¹⁹ Holmes 1988a, 67-80.

მიჰყვება ტრაგედიის ტექსტს და ცდილობს მოახდინოს მისი ნარატიული და მხატვრული დინამიკის სრული გადატანა შესაბამის კულტურულ და ფიზიკურ გარემოში (კაკოიანისის „ტროელი ქალები“ 1971); 2. ნაწილობრივი მოდერნიზაცია; შენარჩუნებულია ტექსტის სადიალოგო პარტიები და ნარატიული სემენტები; იცვლება დრო-სივრცული კონტექსტი (ჯანკოს „ელექტრა, ჩემო სიყვარულო“ 1974); 3. აბსოლუტური მოდერნიზაცია; რეჟისორი თავისუფლად ექცევა ტექსტს, ხშირ შემთხვევაში შენარჩუნებულია მხოლოდ ფაბულა, მეტნაკლები ვარიანტულობით ტექსტის ძირითადი მნიშვნელობები და კონცეპტუალური გზავნილები (ანგელოპულოსი „მოხეტიალე მუსიკოსები“ 1975).²⁰

კომპარატივისტიკის, რეცეფციის კვლევის, ინტერსემიოტიკური გაცვლისა და თარგმანის მეთოდოლოგიური მიდგომების გამოყენებით სტატია მიზნად ისახავს გამოავლინოს ევრიპიდეს ტრაგედიის „იფიგენია ავლისში“ ტრანსკოდიფიცირებისა და ტრანსკულტურიზაციის ის ფორმალურ-ესთეტიკური სტრატეგიები თუ საშუალებები, რომელთაც იორლოს ლანთიმოსი მიმართავს ტექსტის კინონარატივად ქცევის პროცესში.

ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ინტერსემიოსის ძირითადი პრინციპები: ლინგვისტურ-ნარატიული დონე

ვფიქრობთ, ევრიპიდეს ტრაგედიის იორლოს ლანთიმოსისეული ადაპტაცია ტრანსკოდიფიცირების იმ კატეგორიას უნდა განეკუთვნებოდეს, რომელიც ორიგინალის სრულ მოდერნიზაციას გულისხმობს. შესაბამისად, შევეცდებით ვაჩვენოთ, რომ რეჟისორი ტექსტის არქაულობას არღვევს ინტერსემიოტიკური ათვისების ყველა: ლინგვისტურ, ნარატიულ, სტილისტიკურ და სოციო-კულტურულ დონეზე და მათ ხელახალ რეკონსტრუ-

²⁰ Stathi 2015, 323-324.

ირებას თანამედროვე ფორმალურ კატეგორიებში ორიგინალის მისეულ რეკონცეპტუალიზაციას უმორჩილებს.

ლინგვისტურ დონეზე ტრაგედიის ადაპტაცია ტექსტის აბსოლუტურ ნიველირებას გულისხმობს, ანუ ფილმში არ არის გამოყენებული დრამის სადიალოგო პარტიები. ამ კუთხით ტრაგედიის ტრანსფერი, უპირველესად, ამ უკანასკნელის ნარატიული სტრუქტურის ახლებური დამუშავებით ხორციელდება. შესაბამისად, ინტერკულტურული გაცვლა ტექსტის ცენტრალური პერსონაჟებისა და სიუჟეტის ახალი, ვიზუალური მედიუმის რეპერტუარისათვის მახასიათებელი ელემენტების მეშვეობით რეკონსტრუქციას გულისხმობს. ამ კუთხით, ფილმი იცავს ე.წ. არალიტერატურული კინოსა და დრამატურგიის პრინციპებს, რომლებშიც ნარატიული მნიშვნელობის შექმნისას წამყვანი როლი ენიჭება ისეთ გამომსახველობით და აუდიო-ვიზუალურ კოდებს, როგორებიცაა: ხატი, ჟესტი, ხმა, მუსიკა, კოსტიუმი და არა სიტყვას, როგორც სამეტყველო აქტს²¹. ეს უკანასკნელი, უმეტესწილად, ფუნქციურად დატვირთულია არა შინაარსის, არამედ მნიშვნელობის თვალსაზრისით, ანუ ლანთიმოსისათვის არსებითია აჩვენოს არა მხოლოდ ის, თუ რას ლაპარაკობენ პერსონაჟები, არამედ ის, თუ როგორ საუბრობენ ისინი და, შესაბამისად, დიალოგების სტილისტიკა დამატებით სემიოტიკურ ნიშნად აქციოს ტრაგედიის კინოენაში გადატანის პროცესში.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ორიგინალის ტექსტის სრული უგულებელყოფისა, ტრანსკოდიფიცირების იგივე პრინციპი არ ეხება ფილმის სათაურს; უფრო მეტიც, პირდაპირი მიმართება ევრიპიდეს ტრაგედიასთან სწორედ სურათის სათაურში ჩანს. სახელწოდება – „წმინდა ირმის მკვლელობა“, ამბის დონეზე იფიგენიას მითსა და ევრიპიდეს ტექსტის საკვანძო

²¹ Stathi 2015, 327.

ეპიზოდებს, კერძოდ, აგამემნონის მიერ არტემისის წმინდა ირმის/თხის მოკვდინებასა და იფიგენიას მსხვერპლშეწირვისას ასულის ასევე ირმით ჩანაცვლების ეპიზოდს ციტირებს²²; შესაბამისად, საინტერესო წინააღმდეგობრივი მიმართება ყალიბდება კინოსურათსა და მის სათაურს შორის; კერძოდ, კინონარატივი, რომელიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ტრაგედიის სრული მოდერნიზაციის კლასიკური შემთხვევაა, სწორედ სათაურის დონეზე იცავს არქაიზაციას; მიმაჩნია, რომ აღნიშნული დიქტომიის დაუფარავი მანიფესტაცია ლანთიმოსის მხატვრული კონცეფციის არსებითი ნაწილი უნდა იყოს; როგორც რეჟისორი ინტერვიუებში აღნიშნავს, მისმა ინტერესმა დანაშაულისა და სასჯელის არქაული მითოსური მოდელისადმი რეჟისორი და სცენარის თანაავტორი იფიგენიას ამბის ევრიპიდესეულ ვერსიამდე მიიყვანა²³. ამ კონტექსტში სათაურშივე სწორედ მითსა და ორიგინალზე პირდაპირი მინიშნებით, ლანთიმოსს, ვფიქრობ, მიზანმიმართულად სურს ფილმი კონცეპტუალურად მითოსური აზროვნების სფეროშივე დატოვოს. სათაურისა და სურათის ძირითადი ნაწილის, ერთი შეხედვით, შეუთავსებლობა უნდა გამოხატავდეს იმ მთავარ პრობლემას, რომელიც ფილმის სიუჟეტის გააზრებისას იკვეთება. ეს უკანასკნელი კი გამოიხატება თანამედროვე რაციონალური საზოგადოების მიერ ირაციონალურის აბსოლუტურ უგულებელყოფასა და მიუღებლობაში. კულტურული მოდელი, რომელიც არეგულირებს თანამედროვე ადამიანის ყოფას, მთლიანად გამორიცხავს მითოსურ და იმ ტიპის აზროვნებას, რომელიც სამყაროს სწორ ფუნქციონირებას ციკლურობისა და ბალანსის იდეაზე აფუძნებს. აღნიშნულის ფარგლებში კი ჩადენილი დანაშაული ერთმნიშვნელოვნად სასჯელით უნდა გა-

²² იფიგენიას მითის სხვადასხვა ვერსიის მიმოხილვისათვის იხ. ცანავა 2005, 116-117.

²³ Sims 2017.

ნეიტრალდეს, რათა აღდგეს სოციალური წესრიგი²⁴. შესაბამისად, ამ კონტექსტში იორლოს ლანთიმოსის ფილმი შეიძლება გავიგოთ როგორც აზროვნების არქაული მოდელის ვიზუალური რეპრეზენტაცია/განმარტება; ანუ ბერძენი რეჟისორი ახდენს იფიგენიას მითის იმგვარ აქტუალიზაციას, როცა ეს უკანასკნელი გასაგები ხდება სამიზნე, თანამედროვე აუდიტორიისათვის; ეს შედეგი კი ევრიპიდეს ტრაგედიის ნარატიული სტრუქტურის ახალ კულტურულ მოდელსა და XXI საუკუნის მკვლევარებისათვის გასაგებ ეგზისტენციალურ თუ სააზროვნო სისტემებში გადათარგმნის მეშვეობით ხორციელდება.

ტრაგედიის ინტერსემიოსისის ცენტრალურ ნაწილს ორიგინალის ნარატიული სამყაროს - პერსონაჟები, სიუჟეტური განვითარება, სივრცული და სოციო-კულტურული კონტექსტი - ახალ მოდელში გადატანა და ამ პროცესისას განხორციელებული ცვლილებები ქმნის²⁵. იმისათვის, რომ თვალი გავადევნოთ აღნიშნულ პროცესს, უპირველესად, ძალიან მოკლედ წარმოვადგენთ იმ თხრობით ელემენტებს, რომელთა ერთობლიობა ევრიპიდეს ტექსტში ქმნის ამბავს.

ტრაგედია იწყება *in medias res* ავლისში დაბანაკებული აგამემნონისა და ბერძენთა ლაშქრის ჩვენებით. ატრიდი წერილს გზავნის კლიტემნესტრასთან, რომელიც იფიგენიასთან ერთად მოემგზავრება ავლისისაკენ ცრუ საბაბით, თითქოს აგამემნონს ქალწულის აქილევსზე დაქორწინება სურს. სინამდვილეში ასული მსხვერპლად უნდა შეეწიროს არტემისს, რომელიც არ აძლევს საშუალებას ლაშქარს ტროასაკენ დაიძრას. აგამემნონი ცდილობს იპოვოს გამოსავალი სიტუაციიდან. მისი სასოწარკვეთა მენელაოსზეც კი ახდენს გავლენას და იგი მზადყოფნას გამოხატავს დაეხმაროს ძმას შვილის დახსნაში. ავლისში ჩა-

²⁴ გორდეზიანი 2019, 18-19, სქოლიო 1; ცანავა 2005, 188.

²⁵ Nikoloutsos 2010, 100; Stathi 2015, 331.

მოსული კლიტემნესტრა და იფიგენია აქილევსის მეშვეობით მალევე შეიტყობენ საქმის რეალურ მდგომარეობას. შეძრწუნებული დედა-შვილი განსხვავებული გზებით ცდილობს გამოსავლის პოვნას. ამ ფონზე გააფთრებული აქაველთა ლაშქარი ტროასკენ გაცურვას ითხოვს. აგამემნონი ხვდება, რომ ჯართან შებმას აზრი არ აქვს და იძულებული ხდება ქალღმერთის ნებას დამორჩილდეს. აქილევსი მზადაა მცირე ლაშქრით შეებრძოლოს ბერძენთა ჯარს. საბოლოოდ, იფიგენია კრიზისული სიტუაციის განმმუხტველად გვევლინება. ქალწული გადაწყვეტს მსხვერპლად შეიწიროს ელადას და გადაარჩინოს მამა სრულ კატასტროფას. ტრაგედიის დასასრულს შემოდის მაცნე და ჰყვება, თუ როგორი ღირსებით ეგებებოდა იფიგენია სიკვდილს. ბოლო მომენტში, როცა მისთვის სამსხვერპლო დანა უნდა დაერტყათ, მოულოდნელად ქალღმერთმა არტემისმა იფიგენია ირმით ჩაანაცვლა და გოგონა გაუჩინარდა²⁶.

თუ ტრაგედიის სიუჟეტი კონკრეტულ ნარატიულ სქემამდე იქნება დაყვანილი, შედეგად გამოიყოფა სამი ცენტრალური სემანტი. ესენია: 1. პრობლემა (ჩადენილია დანაშული, ამის გამო ჯარი ვერ მიდის ტროაში, იფიგენია მსხვერპლად უნდა შეიწიროს); 2. გამოსავლის ძიება; 3. საბოლოო გადაწყვეტილება (მსხვერპლშეწირვის აქტი და ჩანაცვლება). თითოეულ ერთეულს შიგნით გამოიყოფა მცირე თხრობითი ელემენტები: 1. კლიტემნესტრასა და იფიგენიას მოტყუებით ჩამოყვანა; 2. მენელაოსის ტრანსფორმაცია 3. სიმართლის გაცხადება; 5. პერსონაჟები ეძებენ გამოსავალს; 6. იფიგენიას ტრანსფორმაცია;

ტრაგედიის ლანთიმოსისეული ინტერსემიოსისი ფორმალური თვალსაზრისით უარყოფს ტექსტის ნარატიული სქემის რაიმე ფორმით შენარჩუნებას. რეჟისორი ორიგინალის ყველა სიუჟეტურ ელემენტს ახალი კულტურული ნორმებით რეგული-

²⁶ გორდეზიანი 2019, 447-450; ბერაია 2013, 64-66.

რებად დრო-სივრცულ მოცემულობაში თარგმნის, უძებნის თითოეულ მათგანს ადეკვატურ შესატყვისობას და აწყობს ახალ ნარატიულ სამყაროს, რომელსაც ფორმალურ - ვიზუალური კუთხით საერთო არაფერი აქვს ძველ ბერძნულ ორიგინალთან.

უნდა აღინიშნოს, რომ ტრაგედიის მსგავსად, სიუჟეტის დონეზე, ფილმი ასევე *in medias res* პრინციპით იწყება. შთამბეჭდავი დასაწყისი კადრების შემდეგ პირველი ნარატიული ფრაგმენტები სტივენისა და მოზარდი ბიჭის, მარტინის, უცნაური, გაურკვეველი ხასიათის მეგობრობას ასახავს. სტივენი ხვდება ახალგაზრდას კაფეტერიაში, ქალაქგარეთ, ანებივრებს საჩუქრებით და სახლშიც კი ეპატიჟება ვახშამზე ცოლისა და შვილების გასაცნობად. მარტინი სტივენის ოჯახზე თავდაპირველად დადებით შთაბეჭდილებას ახდენს. ბავშვებს ის მოსწონთ. კიმს, რომელიც სულ ახალი შესულია მოზარდობის ასაკში²⁷, რაც არაერთგზის არის მინიშნებული ფილმში, რომანტიკული განცდებიც კი უჩნდება ყმაწვილის მიმართ. ვახშმის დასრულების შემდეგ სტივენის ცოლის, ანას, კითხვაზე, თუ საიდან იცნობს კაცი ბიჭს, ფილმში პირველად გაისმის, რომ მარტინი სტივენის პაციენტის შვილია, რომელიც ავარიაში გარდაიცვალა რამდენიმე წლის წინ. ექიმი ცდილობს ეს დანაკარგი შეუმსუბუქოს ახალგაზრდას და მასზე მზრუნველობს. გარკვეული დროის შემდეგ სტივენის უმცროს შვილი, ბობი, უცნაური სენით ავადდება – ბავშვი ვერ ახერხებს ფეხით გადაადგილებას და უარს ამბობს საკვების მიღებაზე. სამედიცინო გამოკვლევების მთელი სერია უძღურია, დაადგინოს დაავადების ფსიქოსომატური ბუნება. საავადმყოფოში მოულოდნელად გამოცხადებული მარტინი სტივენს უხსნის, რომ ბობის უცნაური მდგომარეო-

²⁷ მოზარდობა და სექსუალობა იორდოს ლანთიმოსის კინოს ცენტრალური თემატია. Sisman 2020.

ბა სასჯელია ექიმის მიერ ჩადენილ დანაშაულზე, კერძოდ, მარტინი სტივენს მამის დაღუპვაში სდებს ბრალს. ფილმის სიუჟეტური განვითარების ამ ეტაპზე ცხადი ხდება, რომ მარტინის მამა არა ავარიაში, არამედ ოპერაციისას გარდაიცვალა, რომელსაც ალკოჰოლის გავლენის ქვეშ მყოფი სტივენი ატარებდა. მარტინის თქმით, ბოხის ფიზიკური მდგომარეობით სასჯელი არ სრულდება, იგივე ელოდება კიშსა და ანას. თავად სასჯელი სამსაფეხურიანია; იგი იწყება ფეხების წართმევითა და საკვებზე უარის თქმით, მეორე ეტაპია თვალებიდან სისხლდენა, ხოლო ბოლოს დგება სიკვდილი. მარტინის უწყებას აბსოლუტური ხასიათი არ გააჩნია. სტივენს ეძლევა არჩევანი: ან საკუთარი ნებით მოკლას ოჯახის ერთ-ერთი წევრი, ან დაეღუპება ყველა. მცირე ხანში კიმი კარგავს გადაადგილების უნარს და სტივენი იძულებული ხდება სიმართლე გაუმხილოს მეუღლეს. სასოწარკვეთილი ცოლ-ქმარი უკანასკნელი ძალებითა და სხვადასხვა ხერხით ცდილობს ბავშვების გადარჩენას. დაძაბულობა კულმინაციას აღწევს და სწორედ ამ დროს კიმი გამოთქვამს მზადყოფნას მსხვერპლად შეეწიროს ოჯახის კეთილდღეობას. მედიცინის უძღურებისა და პირადი ინიციატივების სრული კრახის შემდეგ სტივენი იძულებული ხდება მიიღოს მარტინის არჩევანი და მსხვერპლად შეეწიროს ოჯახის ერთ-ერთი წევრი, რაშიც მას ანაც ეთანხმება. ბოლო სცენაში ჩანს სტივენი, რომელიც ტომრებით სახეებს უფარავს ოჯახის წევრებს. თავადაც სახედაფარული „რუსული რულეტკის“ პრინციპით ისვრის. ორი წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ მარტინი ბოხს კლავს. საფინალო სცენაში რეჟისორი აჩვენებს მარფების ოჯახს, რომელიც ტრაგედიის მიუხედავად ცხოვრებას მაინც აგრძელებს.

სქემატურად ფილმის სიუჟეტი, მსგავსად ევრიპიდეს ტექსტისა, სამ ძირითად ნარატიულ ელემენტამდე შეიძლება იქნეს დაყვანილი: 1) პრობლემა (ჩადენილია დანაშაული, ამის გამო

ისჯება ოჯახი, ერთი წევრი უნდა შეიწიროს); 2. გამოსავლის ძიება; 3. საბოლოო გადაწყვეტილება (მკვლელობის აქტი). ამ შემთხვევაშიც ცენტრალური სიუჟეტური ღერძის თითოეული ერთეულის შიგნით მიკრონარატიული მოვლენები გამოიყოფა. 1.მარტინისა და სტივენის მეგობრობა 2. სტუმრობა 3. მარტინი და კიმი (ცრუ „ქორწინება“) 4. სასჯელი და სიმართლის გამხელა; 6. გამოსავლის ძიება (მოქმედებები); 7. კიმის ტრანსფორმაცია;

ფაქტობრივად, მიუხედავად იმისა, რომ იორდოს ლანთიმოსი სიუჟეტური მატების კუთხით მიდის, კერძოდ, ტრაგედიის ტრანსფორმაციისას ფილმში შემოაქვს მთელი რიგი თხრობითი სიანხეები, ხელშეუხებლად ტოვებს ორიგინალის საკვანძო ნარატიულ ნაწილებს. უპირველეს ყოვლისა, რეჟისორი არ ეხება ამბის სამ ძირითად ელემენტს: პრობლემა და მისი არსი (დანაშული და სასჯელი); სიტუაციიდან გამოსავლის ძიება (მსხვერპლმწიფრვის/მკვლელობის თავიდან აცილების მცდელობები); საბოლოო გადაწყვეტილება (მსხვერპლმწიფრვა/მკვლელობა). რეჟისორი ჩამოთვლილ სეგმენტებს თანამედროვე კულტურული მოდელისათვის შესაფერის ფორმას აძლევს, მაგრამ არსობრივად მათ უცვლელს ტოვებს. ლანთიმოსი ასევე ფორმალურად ცვლის მცირე ე.წ. „გადამყვანი“ ტიპის თხრობითი ელემენტების ძირითად ასპექტებსაც.

ტრაგედიის ნარატიული სტრუქტურების ინტერსემიოსისის ფარგლებში საგანგებოდ უნდა გამოიყოს რამდენიმე ასპექტი, რომელთა მეშვეობითაც როგორც ევრიპიდეს ტექსტის, ისე ლანთიმოსის კინოვერსიის უკვე კონცეპტუალური მნიშვნელობები იქმნება.

1.სოციო-კულტურული ჩარჩო და პერსონაჟები: ფილმში ამბის სოციო-კულტურული ჩარჩო XXI საუკუნის ამერიკაა, ანუ გარემო ნაცნობი და მისაღები თანამედროვე მაყურებლისათვის. რეჟისორი კინოკრიტიკოს დევიდ სიმსთან მიცემულ ინტერ-

ვიუში აღნიშნავს, რომ მისი მიზანი ფილმში მაქსიმალურად რეალისტური გარემოს შექმნა და ამ კულტურულ კონტექსტში მითოსური ნარატივის ჩართვა იყო²⁸. როგორც სურათის სიუჟეტის მიმოხილვისას აღინიშნა, ფილმის მთავარი პერსონაჟები არიან შუაასაკის კარდიოვასკულარული ქირურგი სტივენ მარფი და მისი ოჯახის წევრები: მეუღლე – ოფთალმოლოგი ანა და ორი შვილი: თოთხმეტი წლის კიმი და ათი წლის ბობი.

---

²⁸ Sims 2017.

მთავარი პერსონაჟების გარემო იმგვარად არის აწყობილი, რომ ყველა – ფიზიკური, პროფესიული, ქონებრივი, სოციალურ – სივრცული მახასიათებლები მათ ამერიკული საზოგადოების მაღალ იერარქიულ საფეხურზე ათავსებს. შესაბამისად, კულტურული ტრანსფერის ფორმატში იორდოს ლანთიმოსმა ტრაგედიის აგამემნონი და მისი უახლოესი სახლელი თარგმნა თანამედროვე, წარმატებულ, მაღალი სტატუსის, განათლებისა და კაპიტალის მქონე ოჯახად, რომელიც, თავის მხრივ, სტივენის სოლიდურობის, რეალიზირებულობის ერთ-ერთი არსებითი გამოხატულებაა;

ამ კუთხით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სტივენის პროფესიაა (იგი ექიმი). ფილმში ამ უკანასკნელს, გარდა მისი მატარებლის მაღალ სოციალურ სტატუსზე პედალირებისა, გააჩნია მეორე, უფრო მნიშვნელოვანი დატვირთვა. კერძოდ, იგი მთავარი პერსონაჟის აზროვნების მოდელის მეტაფორული ასახვაა; როგორც კინოკრიტიკოსები მიუთითებენ, სტივენ მარფი, უპირველესად, მეცნიერებას განასახიერებს, იმ მეცნიერებას, რომელიც თანამედროვე დესაკრალიზებულ სამყაროში ღმერთის იდეას ანაცვლებს და ადამიანს ნებისმიერი პრობლემის რაციონალური, ანალიტიკური გზით შეცნობასა და გადაწყვეტას კარნახობს²⁹.

²⁹ Cooke 2018.

სწორედ გასაოცარი სამედიცინო მიღწევა აძლევს სტივენს შესაძლებლობას ჩაატაროს ოპერაცია გულზე, ადამიანის სხეულის მთავარ ორგანოზე, ჩაანაცვლოს იგი ან გაახანგრძლივოს მისი ფუნქციონირება. გულზე საოპერაციო ჩარევის შთამბეჭდავი კადრებითა და ამ ფიზიკურ გარემოში ექიმის საოპერაციო ხალათით შემოსილი მთავარი პერსონაჟის ექსპონირებით იწყება ფილმი. მოგვიანებით სტივენი სისხლიან ხალათსა და ხელთათმანებს იხდის და ნაგავში ყრის.

როგორც კრიტიკოსი ბრაიან ტალერიკო აღნიშნავს, მთელი ეს პროცესი აჩვენებს სტივენს სამედიცინო სასწაულის ჩადენის

პროცესში, რაც მას, გარკვეულწილად, ღმერთს ამსგავსებს³⁰. სტივენის მეუღლე, ანა, რომელიც კლიტემნესტრას საინტერესო კინონტექსტატია³¹, ძირითადი სოციო-კულტურული მახასიათებლების დონეზე, ფაქტობრივად, მარფის თანასწორუფლებიანი მეწყვილეა; მას, მეუღლის მსგავსად, შესანიშნავი კარიერა და წარმატებულ პირადი ცხოვრება გააჩნია. სტივენისა და ანას შვილები, კიმი და ბობი, ფილმის სიუჟეტურ და კონცეპტუალურ დონეზე თანაბრად ინაწილებენ იფიგენიას სახის სხვადასხვა ასპექტებს.

პერსონაჟების მაღალი სოციალური სტატუსის ერთ-ერთი ძირითადი მარკერი ფილმის სივრცული ორგანიზაციაა; ამ კუთხით რეჟისორი კონცენტრირდება ორ ცენტრალურ: საჯარო (სამსახურეობრივი) და პრივატულ (საოჯახო) გარემოზე და სწორედ ამ კონტექსტში აჩვენებს ფილმის მთავარ პერსონაჟებს. ამ კუთხით, ლანთიმოსი ზუსტად იცავს ევრიპიდეს ტრაგედიის ცენტრალურ სივრცულ ბინარულ ოპოზიციას: საზოგადოსა და პრივატულის ურთიერთკავშირს, თუმცა ტექსტისგან განსხვავებით, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ინტერპრეტირებულია, როგორც სახელმწიფოსა (საჯარო) და ოჯახს (პირადი) შორის არსებული დაპირისპირების მხატვრული ასახვა³², ლანთიმოსთან სოციალური სივრცეები მსგავს ანტითეზას აღარ ქმნიან. კინოვერსიაში ისინი, როგორც პროფესია, სტივენის სამყაროს ვიზუალურ-სიმბოლური ასახვაა. საავადმყოფო, სადაც მარფი მუშაობს, თანამედროვე ტიპის დაწესებულებაა. იგი ზედმიწევნით სუფთა და გომეტრიული სიზუსტით აგებულ არქიტექტურულ ნაგებობას წარმოადგენს, აღჭურვილს უახლესი სამედიცინო დანადგარებით.

³⁰ Tallerico 2017.

³¹ ანასა და კლიტემნესტრას სახეების ურთიერთმიმართებისათვის იხ. გვ. 169.

³² ნადარეიშვილი 2008, 242.

სტივენის სახლი, საავადმყოფოს მსგავსად, თანამედროვე, ფემინებელური, მდიდრული ნაგებობაა. ორივე სამოქმედო ლოკაცია ფიზიკური თვალსაზრისით პერფექციონიზმისა და ჰარმონიის განცდას იწვევს და სრულიად ცხადად მათში მცხოვრებთა და მომუშავეთა მაღალ სოციალურ სტატუსზე მიუთითებს, თუმცა, ამავედროულად, კინოგამოსახულების დონეზე მაყურებელში იმ ტიპის გაუცნობიერებელი შიშისა თუ საშიშრო-

ების შეგრძნებასაც იწვევს, რომელიც ძირითადად საშინელებათა ჟანრის ფილმებში მოდელირდება ხოლმე³³.

პერსონაჟების დონეზე არსებითი ცვლილება მარტინის გმირს უკავშირდება, რომელსაც ტრაგედიაში პროტოტიპი არ გააჩნია, თუმცა მეტატექსტუალურ დონეზე იმ ირაციონალური ძალის სახით არსებობს, რომელიც დანაშაულისა და მასზე მიგების საკითხს არეგულირებს.

შესაბამისად, ლანთიმოსთან მარტინი სწორედ ამ ირაციონალური ძალის პერსონიფიცირებაა, რომელიც წმინდა სიუჟეტურ დონეზე არტემისი/აგამემნონის კონფლიქტს ანაცვლებს, ხოლო კონცეფციის დონეზე რეჟისორის მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედს წარმოადგენს. როგორც რეჟისორი სიმსთან ინტერვიუში აღნიშნავს, მისი მიზანი არ ყოფილა მარტინის სახით შეექმნა ბოროტი ან კეთილი საწყისი; ამ შემთხვევაში მოზარდი ბიჭი სამყაროში ბალანსის იდეას განასახიერებს, რომლის პოვნა რეალურ ყოფაში, ლანთიმოსის აზრით, ფაქტობრივად, შეუძლებელია³⁴. შეიძლება ითქვას, მარტინთან, როგორც ფენომენტთან, ფილმის პერსონაჟების სხვადასხვა ტიპის კომუნიკაცია თანამედროვე საზოგადოების ვიზუალური ანარეკლია - იმ საზოგადოებისა, რომელიც თავგამოდებით

³³ Sims 2017.

³⁴ Sims 2017.

უარყოფს სამყაროში ირაციონალური კანონზომიერებებისა და, ზოგადად, ირაციონალურის არსებობას.

2. ტყუილის მოტივი: ევრიპიდეს ტექსტში დიდი ადგილი ეთმობა სიცრუის, ტყუილის მოტივს. აგამემნონი ატყუებს კლიტემნესტრასა და იფიგენიას და მხოლოდ კრიტიკულ მომენტში უმხელს სიმართლეს. მსგავსად, სტივენი საკუთარ კოლეგას არ უმხელს მასთან საავადმყოფოში მისული მარტინის ვინაობას; სტივენი ასევე უმაღლავს ანას მარტინთან ურთიერთობის რეალურ მიზეზს და მხოლოდ კრიტიკული სიტუაციის დადგომის შემდეგ იძულებულია თქვას, რა ხდება სინამდვილეში. მსგავსად იფიგენიასი, კიმიც ასევე მოტყუებული რჩება. იფიგენიას ავლისში მოხმობის ყალბი მიზეზი ქალწულის აქილევსზე გათხოვების ამბავია. ავლისში საქორწინოდ ჩამოსული ასული, რეალურად, სიკვდილზე “ხდება დაქორწინებული” და სწორედ აქედან, როგორც ქ. ნადარეიშვილი აღნიშნავს, ტრაგედიაში იწყება ქორწინებისა და მსხვერპლშეწირვის მოტივების დაკავშირება – გათამაშება^{35 36}. ამდენად, რეჟისორი კიმის შემთხვევაში სახეცვლილი ფორმით, მაგრამ მაინც იმეორებს ამავე მოდელს. მართალია, მარტინის პერსონაჟი ვერ ინტერპრეტირდება როგორც აქილევსის კინოსახე, (აღსანიშნავია, რომ ინტერსემიოსისის პროცესში ლანთიმოსი აქილევსის პერსონაჟს საერთოდ ტოვებს), თუმცა კიმთან მისი ურთიერთობა ქმნის სასიყვარულო კავშირის ილუზიას (ისე როგორც ეს ხდება იფიგენიასა და პელევსის ძის შემთხვევაში), რომელიც რეალურად სიკვდილის/მსხვერპლშეწირვის ნიღაბია მხოლოდ. ამდენად, კვაზიქორწინების, სიკვდილისა და მსხვერპლშეწირვის ურთიერთკავშირის იდეა და მისით ირონიული თამაში, ფაქტობრივად, ხელშეუხებლად, ოღონდ სრულიად ახალი ფორმით, არის გადმოტანილი ტრაგედიის კინოვერსიაში.

3. სასჯელი: ფილმში ასევე საინტერესოდ ინტერპრეტირდება სასჯელის ფორმა. ევრიპიდეს ტრაგედიაში ავლისში შეკრებილი ჯარი ვერ ახერხებს ტროაში გაცურვას ხელსაყრელი

³⁵ ნადარეიშვილი 2008, 245.

³⁶ ქორწინებისა და სიკვდილის მითორიტუალური მოდელის მიმოხილვისათვის იხ. ცანავა 2005, 126-127; სქოლიო 5. ნადარეიშვილი 2008, 245-246, სქოლიო 7.

ქარის არარსებობის გამო, რაც, პირველ რიგში, ჯარს უშლის ხელს გადაადგილებაში, ანუ ხდის მას შეუზღუდულს ფიზიკური თვალსაზრისით. კინოადაპტაციაში, რომელშიც კულტურული გაცვლა აბსოლუტურად გამორიცხავს ჯარის, ხელსაყრელი ქარის და მსგავსი ანაქრონიზმების არსებობას, სასჯელი კვლავ მსგავსი ფიზიკური შეუზღუდულობის ფარგლებში რჩება და იგი უშუალოდ სტივენის ოჯახის წევრებს ეხება როგორც მისი პერსონის არა მხოლოდ პრივატული, არამედ საზოგადო იმიჯის შემადგენელ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს (აგამემნონის საზოგადო იმიჯი უკავშირდება ჯარის მეთაურობასა და ტროას ომის წარმართვას). სურათში სასჯელის პირველი საფეხური სწორედ კიდურების მოწყვეტასთან არის დაკავშირებული; საინტერესოა, რომ სასჯელის პირველი ეტაპი ასევე მოიცავს საკვებზე გაურკვეველი მიზეზით უარის თქმასაც. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ რეჟისორი ამ დეტალით ირიბად მიუთითებს, ზოგადად, პელოპიდების მითში საკვების მნიშვნელობასა და ფუნქციაზე. ტანტალიდების გენეალოგიის ყველა რგოლში ხაზგასმულია ადამიანის დანაწევრება, საკვების მიღების რიტუალის დარღვევა და კანიბალური ნადიმები, რომელთაც დანაშაულის სტატუსი ეძლევა³⁷. სასჯელის მეორე ნაწილი თვალებიდან სისხლდენით იწყება. ეს უკანასკნელი ის მატებაა, რომელიც სიუჟეტური ინტერპრეტირებისას შეინიშნება, თუმცა იგი ფართო კონტექსტში არ არღვევს ტრაგედიის ცენტრალურ ნარატიულ ღერძს. ბოლო, მესამე საფეხური - ადამიანის სიკვდილს გულისხმობს; ლანთიმოსის ვარიანტში მარტინი არ ითხოვს კონკრეტულად კიმის/იფიგენიას მოკვდინებას. იგი ოჯახის ერთ-ერთ წევრს ითხოვს, თუმცა ფილმის მსვლელობისას ცხადი ხდება, რომ სტივენი საბოლოოდ მაინც ბავშვებზე ფოკუსირდება და სწორედ მათ შორის უწევს არჩევანის გაკეთება. ამ კუთხითაც რეჟისორი ორიგინალის ცენტრულ ნარატიულ ღერძს არ არღვევს.

4.გამოსავალი: კრიტიკული სიტუაციიდან გამოსავლის ძიების კუთხითაც ფილმი ტრაგედიის სიუჟეტურ ღერძს მიჰყვება.

³⁷ცანავა 2005, 85-91.

ევრიპიდეს პერსონაჟები a priori არ იღებენ ღვთაებრივ გადაწყვეტილებას. ამ შემთხვევაშიც, მსგავსად სიცრუისა და კვაზი-ქორწინების იდეისა, რეჟისორი მხოლოდ ფორმალურად ცვლის პერსონაჟების გადაწყვეტილებებს/ქმედებებს, თუმცა მათი მოტივაციის არსი, ირაციონალურთან ჭიდილი თუ მისგან თავის დახსნის მცდელობები, გარკვეულწილად, უცვლელი რჩება. ამ კუთხით, კლიტემნესტრას/ანას მოტივები და ქცევები იდენტურია. არც ერთ მათგანს არ ესმის, რატომ უნდა დაისაჯონ მათი შვილები მათივე მეუღლეების დანაშულის გამო. ორივე ქალი არსებული რესურსებით ცდილობს დაიხსნას საკუთარი ბავშვი/ბავშვები. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ კლიტემნესტრას სახის კინოინტერპრეტირებისას ახორციელებს ლანთიმოსი ფუნდამენტურ ცვლილებას. ტრაგედიაში იფიგენიას დედა, ფაქტობრივად, ერთადერთი თანმიმდევრული პერსონაჟია, რომელიც თავგამოდებით იცავს საკუთარ ასულს. ფილმში ანა ასევე თავგამოდებით ცდილობს დეტერმინირებული რეალობის შეცვლას, თუმცა უშედეგო მცდელობების შემდეგ იგი სასოწარკვეთილი დედის როლს თავს ანებებს და თავადვე სთავაზობს სტივენს ბავშვებს შორის არჩევანის გაკეთებას, რამდენადაც, ფიქრობს, რომ აზრი არ აქვს ირაციონალურთან ჭიდილს. უფრო მეტიც, ქალი იმით ამშვიდებს ქმარს, რომ მას კიდევ შეუძლია ბავშვის გაჩენა. ტრაგედიის ცენტრალური პერსონაჟის მსგავსი ტრანსფორმირება მიმართებას უნდა აჩვენებდეს ფილმში რეალიზებულ ლანთიმოსისეულ მსოფლმხედველობრივ ასპექტებთან, რომელთაც ქვემოთ ისევ დავუბრუნდები (იხ. გვ. 185).

მსგავსად ევრიპიდეს აგამემნონისა, არასწორხაზოვანია სტივენ მარფიც³⁸. სტივენი მარტინის „განაჩენა“ არათუ არ იღებს, არამედ ცდილობს რაციონალურად ჩასწვდეს მას, უარყოს იგი, სამედიცინო გამოკვლევებისა და ცოდნის მეშვეობით გაანეიტრალოს ირაციონალური, რაც სრული კრახით სრულდება. მსგავ-

³⁸ აგამემნონის მერყეობა, ცვალებადი გადაწყვეტილებები და მათი ახსნის მცდელობა ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად რჩება თანამედროვე კლასიკურ ფილოლოგიაში. ევრიპიდეს “იფიგენია ავლისში” პერსონაჟების მერყევი ხასიათისა და ფსიქოლოგიის შესახებ. იხ. Synodinou 2013 51-65; Sorum 1992, 527-542.

სად აგამემნონისა, სტივენი მთელი ფილმის განმავლობაში დგას ერთგვარ გზაგასაყარზე, საკუთარი პატივმოყვარეობის, ეგოსა და მამობრივი გრძნობის გადაკვეთის წერტილში, რაც, საბოლოოდ, მისი ტრაგიკული პროტოტიპის მსგავსად, ეგოსა და „სეკულარიზებული ანანკეს“³⁹ გამარჯვებით სრულდება.

5.იფიგენიას მეტამორფოზა: სიუჟეტის ადაპტაციის დონეზე, ლანთიმოსის ფოკუსში არ ექცევა იფიგენიას მოულოდნელი და ჰეროიკული გადაწყვეტილება, თუმცა აგამემნონის შვილის სახის არათანმიმდევრულობას რეჟისორი რამდენადმე ინარჩუნებს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ფუნქციურად ტვირთავს ორესტესის სახის კინოვერსიას, ბობს, რომელიც იფიგენიას ჩვილი ძმისგან განსხვავებით, საკმაოდ აქტიურად არის ჩართული მოქმედებაში. როგორც აღინიშნა, ლანთიმოსმა აგამემნონის ასულის სახე კიმისა და ბობის პერსონაჟებში გადაიაზრა; ბობი და კიმი ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად დარწმუნების საშუალებით ცდილობენ სტივენის გულის მოგებას ისევე, როგორც ამას ტრაგედიაში აკეთებს იფიგენია. ფილმის დასასრულს სახლიდან ცოცვით გაპარული კიმი, რომელიც სულ ცოტა ხნით ადრე ამაოდ ცდილობდა დატყვევებული მარტინის დათანხმებას მასთან ერთად გაქცეულიყო, მამას მზადყოფნას უცხადებს, რომ სწორედ ის შეიწიროს მსხვერპლად. მსგავსი მოულოდნელი ტრანსფორმაცია გაუგებარია მაყურებლისათვის ისევე, როგორც იფიგენიას საფინალო გადაწყვეტილება საღავო საკითხია თანამედროვე კლასიკურ ფილოლოგიაში⁴⁰. ფილმში დასტურდება მხოლოდ ორი ადგილი, რომელთა ფარგლებშიც რეჟისორი პირდაპირ, შეფარვის გარეშე მიუთითებს ორიგინალს, ერთ-ერთი მათგანი სწორედ აღნიშნული ეპიზოდია: კიმი, მიუხედავად იმისა, რომ არ იცავს ტრაგედიის შესაბამის ტექსტუალურ ნაწილს, ფაქტობრივად, ზუსტად იმეორებს იფიგენიას პათოსსა და მზაობას მოსალოდნელი სიკვდილისათვის⁴¹.

³⁹ ნადარეშვილი 2008, 250.

⁴⁰ საკითხის მიმოხილვისათვის იხ. ნადარეშვილი 2008, 258-260, სქოლიო 36.

⁴¹ მეორე ეპიზოდი უკავშირდება კიმისა და ბობის სკოლაში სტივენის ვიზიტს. სკოლის დირექტორის ოთახში მჯდომი მამა იმაზე დაყრდნობით, თუ რომელი

6. მსხვერპლშენიერვის ფორმა: ფილმის დასასრულს ლანთიმოსი ვიზუალური გადაწყვეტის კუთხით არსებითად ცვლის მსხვერპლშენიერვის/მკვლელობის აქტს.

სტივენი „ემორჩილება“ მარტინის გადაწყვეტილებას და ბრმა (პირდაპირი მნიშვნელობით) არჩევანითა და ტყვიით კლავს ბობს, ანუ მსხვერპლი ხდება ბიჭი და არა გოგო. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არ აქვს, რომელი შვილი ეწირება, რამდენადაც ორივე, კიმიცა და ბობიც, იფიგენიას თანამედროვე კინონიღბები არიან. გარდა ამისა ფილმში სტივენის არჩევანი და მასში მიმდინარე პროცესებია ის, რაც ყველაზე მეტად აინტერესებს რეჟისორს ისევე, როგორც ეს ევრიპიდეს შემთხვევაში ხდება – აგამემნონი და მისი ტანჯვა; გზა, რომელსაც მამა გადის საზარელი გადაწყვეტილების მიღებაამდე თუ მის შემდეგ.

ამდენად, კულტურული ტრანსფერის ფორმატში, იორდოს ლანთიმოსი სრულიად ითვალისწინებს XXI საუკუნის სამიზნე აუდიტორიის ხედვას, სოციო-კულტურულ კონტექსტს, აზროვნების მოდელსა და შესაბამის სემიოტიკურ სისტემაში თარგმნის ტრაგედიას, არღვევს არქაიზაციას როგორც მითის, ისე

ბავშვია უკეთესი მოსწრებითა და ყოფა-ქცევით, ცდილობს შვილებს შორის არჩევანი გააკეთოს. სწორედ ამ მომენტში სკოლის მასწავლებელი სტივენს ეუბნება, რომ კიშმა ძალიან კარგი თხზულება დაწერა ევრიპიდეს ტრაგედიის „იფიგენია ავლისში“ შესახებ.

ტრაგედიის სიუჟეტის დონეზე, თუმცა, ამავდროულად, იცავს ტექსტის ნარატიულ სტრუქტურას მთავარ ელემენტთა შესაბამისი ზუსტი და ოსტატური ჩანაცვლების მეშვეობით. მსგავსი მიდგომა გასაგებს ხდის არქაულ ტექსტს თანამედროვე მაყურებლისათვის. რეჟისორი თავადვე აღნიშნავს ინტერვიუში: „ჩემი მიზანია, აუდიტორიას მივცე საშუალება აქტიურად იყოს ჩართული ფილმის ყურების პროცესში. მე მომწონს ფილმების ისე კონსტრუირება, რომ შედეგმა არაკომფორტულად აგრძობინოს თავი მაყურებელს, თუმცა, ამავდროულად, შეაძლებინოს ისიამოვნოს, დააინტრიგოს და აიძულოს დაიწყოს ფიქრი (მის) მნიშვნელობაზე“⁴². ამდენად, ლანთიმოსი ხაზს უსვამს მაყურებლის როგორც ემოციური, ისე ინტელექტუალური ჩართულობის აუცილებლობას ფილმის ყურების პროცესში. ამ მიზნის მისაღწევად, რეჟისორი აუდიტორიისათვის ნაცნობ რეალობაში რთავს არქაულ მითოსურ ამბავს, თითქოს ერთგვარ „კომუფლიაჟს“ უწყობს ტრაგედიის სიუჟეტს და ასე კვაზიჩანაცვლების ნარატიული სტრატეგიით აწვდის მის ცენტრალურ მოვლენებსა და მოტივებს თანამედროვე მაყურებელს იმისათვის, რომ ამ უკანასკნელმა დაიწყოს ფიქრი – რა ხდება ამ ფილმში?!

ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ინტერსემიოსისის ძირითადი პრინციპები: ვიზუალური დონე

როგორც მარტინ ვინკლერი აღნიშნავს, ფილმი, უპირველესად, ვიზუალური ტექსტია⁴³, რაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გულისხმობს სურათის დრამატურგიის შექმნას ვიზუალური ნიშნების: ხატი, ჟესტი, მოძრაობა, ხმა, მუსიკა, კოსტიუმი, ფერი – მეშვეობით. როგორც სტატიის წინა ნაწილში იქნა ნაჩვენები, ტრაგედია დეკონსტრუირებულია და მისი სიუჟეტის სხვადასხვა სემანტიკა ოსტატურად არის შენიღბული ფილმის ნარატიულ სტრუქტურაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს უკანასკნელი ტექსტის ათვისების მხოლოდ პირველ დონეს წარმოადგენს. ევრიპიდეს ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ტრანსკოდიფიცირების პროცესში გამოიყოფა ათვისების მეორე დონე, რაც ორიგინალის

⁴² Stolworthy 2017.

⁴³ Winkler 2009, 20-22.

ძირითადი ასპექტების წმინდად ვიზუალურ თხრობაში გადატანას გულისხმობს კინომედუმიმსათვის მახასიათებელი რეპერტუარისა და გამომსახველობითი საშუალებების მეშვეობით. აქ იგულისხმება ტექსტის როგორც ნარატიულ–კონცეპტუალური ელემენტები, ისე ტრაგედიის ემოციური განწყობა და მაყურებელზე მისი ზემოქმედების მექანიზმი. ამ კუთხითაც გამოვყოფ ტექსტის მხოლოდ ყველაზე მნიშვნელოვან თხრობით სემენტებს, რომელთა ერთობლიობა ტრაგედიის კინოვერსიის მნიშვნელობას, მისი გააზრების ძირითად კონცეფციასა და ესთეტიკას ქმნის. ესენია: სივრცული ორგანიზაცია (სამოქმედო ლოკაციების ვიზუალიზაცია), მსხვერპლშეწირვის მოტივი, ღვთაება/ირაციონალურ ძალა.

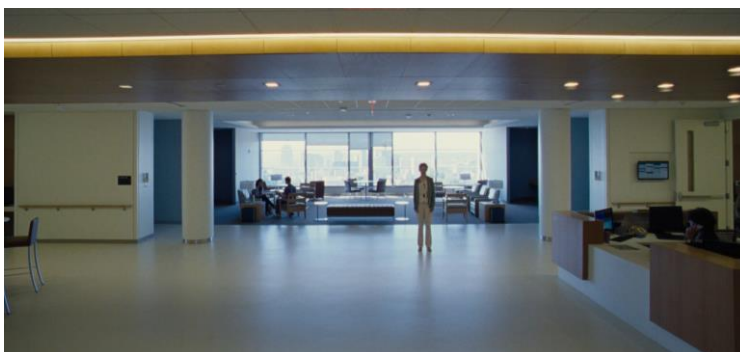
1.სივრცული ორგანიზაცია და ვიზუალიზაცია: ტექსტისა და ფილმის ნარატიული სტრუქტურების შედარებისას გამოიკვეთა, თუ როგორ ახდენს რეჟისორი ევრიპიდეს ტრაგედიის სასცენო აქტუალური სივრცის დეკონსტრუირების ფონზე ტექსტში რეალიზებული პრივატული და საჯარო სივრცეების შენარჩუნებას ამ უკანასკნელთა ურთიერთმიმართების უკვე ახლებური გადააზრებით. ეს ეფექტი (პრივატული/საჯარო სივრცეთა ერთიანობა) ფილმში მიიღწევა არა ვერბალური თხრობის, არამედ ვიზუალური ასახვის ფორმატში ტიმოს ბაკატაკისის კამერის ხანგრძლივი და ოსტატური ფოკუსირებით ჯერ სტივენის საცხოვრებელ სახლზე, ხოლო შემდეგ – საავადმყოფოზე, მერე პირიქით და ა.შ., რაც ამ ორ კარდინალურ ლოკაციას მკვეთრად მიჯნავს ერთმანეთისგან, მაგრამ არამცდარამც არ გულისხმობს მათ დაპირისპირებას. საერთო ხედით სტივენის მდიდრული საცხოვრებლის ხშირი და განსაკუთრებით ანფასის რაკურსით ჩვენება, ვფიქრობ, გარკვეულწილად, ატრიდების სასახლის ასოციაციასაც უნდა იწვევდეს. მიუხედავად იმისა, რომ ტრაგედიაში მოქმედება არა სასახლის, არამედ საომარი კარვის წინ ხდება, ვიზიარებ ედიტ ჰოლის მოსაზრებას, რომელსაც მიაჩნია, რომ კარავი, როგორც ტრაგედიის ძირითადი სამოქმედო არეალი, რეალურად ატრიდების სასახლის სასცენო სუროგატია ასევე სუროგატულ

სამოქალაქო კონტექსტში წარმოდგენილი⁴⁴. მიმაჩნია, რომ რეჟისორი სწორედ ამ ტიპის ჩანაცვლებას მიმართავს, როდესაც მარფების სახლის იდეას წამოსწევს წინ და მას შესაბამისი ვიზუალური მახასიათებლებით ტვირთავს. ეს ვიზუალური მახასიათებლები კი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, არის სიმწყობრე, სილამაზე, პერფექციონიზმი, გეომეტრიული სიზუსტე და აბსოლუტური, არაბუნებრივი სისუფთავეც კი. კამერის მუშაობის იმავე პრინციპითვე ხდება მეორე ცენტრალური ლოკაციის, საავადმყოფოს, ჩვენებაც, რაც კინოკრიტიკოს კევინ ლინკოლნს აფიქრებინებს, რომ: „ლანთიმოსის კამერას უნდა იგი (საავადმყოფო) აჩვენოს როგორც თანამედროვე მედიცინისა და მეცნიერების ტაძარი“⁴⁵. გარდა ამ კონცეპტუალური დატვირთვისა, არსებითად მნიშვნელოვანია, რომ საავადმყოფო სტივენის სახლის სივრცული ანალოგია იმავე ფიზიკური მახასიათებლებით მარკირებული როგორც ეს განხორციელდა სახლის შემთხვევაში.

⁴⁴ Hall 1997, 97.

⁴⁵ Lincoln 2017.

სარკისებური პრინციპით აგებული ორი ცენტრალური სივრცული ერთეული, სახლი/საავადმყოფო, ერთი მთლიანის ორ თანასწორუფლებიან ნაწილს წარმოადგენს და, როგორც ნარატიულ სტრუქტურებზე მსჯელობისას აღინიშნა, სემიოტიკური ფუნქციონირების დონეზე მათი მფლობელის მაღალი სოციალური სტატუსის, ძალაუფლებისა და პატივმოყვარეობის მთავარ მარკერებად გვევლინება. ამდენად, კინონარატივში სტივენის ხასიათის ამ საკვანძო შტრიხებს, რომლებიც მას აგამემნონის თანამედროვე სახედ აქცევს და მისი შემდგომი მოქმედებებისა თუ გადაწყვეტილებების მაპროვოცირებელი ხდება, რეჟისორი მაყურებელს აწვდის არა თხრობისა და სიტყვის, არამედ კამერის მოძრაობისა და ვიზუალური სახეების მემკვიბობით.

2. მსხვერპლშეწირვა/მკვლელობა: ტრაგედიის ყველაზე არსებითი ასპექტი, რომელიც ასევე ინტენსიურად არის ასახული ფილმის ვიზუალურ დისკურსში, ეხება მსხვერპლშეწირვის/მკვლელობის ვიზუალიზაციას. ფილმის სიუჟეტური განვითარების დონეზე მსხვერპლშეწირვის მოთხოვნა მარტინის მხრიდან გაისმის მხოლოდ მაშინ, როდესაც ფილმის ნახევარი უკვე გასულია. მიუხედავად ამისა, ვიზუალური მინიშნებები მოსალოდნელ მკვლელობაზე სურათის დასაწყისიდანვე შემოდის. ამ კუთხით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სტენლი კუბრიკის კინოსათვის მახასიათებელი ესთეტიკით აგებულ საწყის სცენასა და კადრებს, რომლებიც სწორედ ვიზუალური მეტყველების ფორმატში მთელი ფილმის განწყობას ქმნის და, გარკვეულწილად, მთავარ ამბავსაც კი ჰყვება⁴⁶. კამერა მსხვილი კადრით აჩვენებს საოპერაციო მაგიდაზე გადახსნილ მფეთქავ გულს, რომელიც რამდენიმე წამის განმავლობაში არ იძლევა მიზანსცენის მთლიანობაში აღქმის საშუალებას; პირველი ვიზუალური სახე თავისი არსით ამბივალენტურია, გაუგებარია, ვინ და რა მიზნით გადახსნა გულმკერდი. იმავე წამებში ე.წ. გრძელი ახლო კადრის ტექნიკის გამოყენებით კამერა ძალიან ნელა შორდება გულს და ცხადი ხდება, რომ ადამიანზე

⁴⁶ სცენის ნახვა შესაძლებელია ბმულზე:
<https://www.youtube.com/watch?v=OctQ1MsguRw>

საოპერაციო ჩარევის ამსახველ კადრებს ვუყურებთ და არა ვინმეს სიკვდილისა თუ მოკვდინების სცენას. მიუხედავად სიცხადისა, ოპერაციის ამსახველი კადრი მოულოდნელად იჭრება, ჩნდება ფილმის სათაური – „წმინდა ირმის მკვლელობა“ და შემდეგ მსხვილი ხელით კამერა ფილმის ერთ-ერთ საკვანძო ვიზუალურ მეტაფორაზე – სტივენის ხელებზე ფოკუსირდება. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გაურკვევლობა, რომელიც რეჟისორმა ფილმის პირველსავე კადრებში შექმნა, ბოლომდე არ ნეიტრალდება. ოპერაციისა და სურათის სახელწოდების არსობრივი შეუთავსებლობა ცხადს ხდის, რომ ის, რაც სიცოცხლის გადარჩენას ემსახურება, ამავედროულად, სიკვდილის/მკვლელობის კონოტაციითაც შეიძლება დაიტვირთოს. ამდენად, მსგავსად სივრცული ორგანიზაციისა, ფილმის ცენტრალური ამბავი სწორედ კინოსახეებისა და მათი ჩვენების რეჟიმში იხსნება. სცენის მომდევნო კადრში ექიმი იხსნის სისხლიან ხელთათმანებს, საოპერაციო ტანისამოსს და კალათში ყრის მათ. მხოლოდ ამ მოქმედების შემდეგ აჩვენებს ფილმის ოპერატორი სტივენ მარფის სახეს. მსგავსი ვიზუალური განაწილება, ჯერ ხელები, შემდეგ ექიმი, უდავოდ, აქცენტირებს ხელების სემიოტიკურ-სიმბოლურ მნიშვნელობაზე, რომელიც ასევე შენიშნულია კინოკრიტიკაში⁴⁷. მთავარი პერსონაჟის ხელები როგორც ვერბალურად, ისე ვიზუალურად კიდევ ორჯერ აქცენტირდება ფილმში: 1. მარტინის სახლში სტუმრობისას ბიჭის დედა თავდაპირველად აღნიშნავს, რომ ექიმის ხელები სუფთა და ლამაზია, ხოლო შემდეგ ვნებიანად იწყებს მათ კოცნას; 2. სტივენის ხელები სისხლით არის მოსვრილი იმ ეპიზოდში, როდესაც ექიმი მარტინს აწამებს (ეს სცენა თავისი არსით ოპოზიციურია საწყისი კადრების, რომლებშიც სისხლიანი ხელთათმანების მოხსნის შემდეგ პერსონაჟის სუფთა და ლამაზი ხელები ჩანს). ამდენად, ფილმის ვიზუალური შესავალი სემანტიკურად ორ დონეზე ფუნქციონირებს; ერთი მხრივ, იგი პირდაპირ მიუთითებს მკვლელობის აქტზე, ქმნის რა ნარატიულ ორაზროვნებას გულის მსხვილი კადრით რეპრე-

---

⁴⁷ Cooke 2018.

ზენტაციის მეშვეობით და ასევე აჩვენებს პოტენციურ/რეალურ მკვლელს – სტივენსა და მის ლამაზ, სუფთა ხელებს, რომლებსაც სიცოცხლის მინიჭების გარდა, შეუძლიათ ასევე სიცოცხლე წაიღონ – ადამიანი მოკლან. სწორედ ამ შტრიხებითა და სტივენის სახის შემდგომი განვითარებით რეჟისორი აგებს, როგორც კინოკრიტიკოსები მიუთითებენ⁴⁸, მთავარი პერსონაჟის ღმერთის მსგავსი დომინანტურობის იდეას, თუმცა ეს იდეა მხოლოდ მოჩვენებითია; უფრო მეტიც, მარტინის პერსონაჟის თანდათანობითი გახსნის ფონზე, ლანთიმოსი წმინდა/არაწმინდა ტიპის ოპოზიციას ქმნის, რომელშიც სტივენი, ერთმნიშვნელოვნად, წაბილწულის, არადვთაებრივის კატეგორიაში ექცევა.

მკვლელობაზე/მსხვერპლშეწირვაზე ვიზუალური მინიშნებები წარმოდგენილია ფილმის კიდევ რამდენიმე ეპიზოდში: მეგობარ ანესთეზიოლოგთან სტუმად მისული სტივენი დაჟინებული მზერით უცქერს, თუ როგორ ამუშავებს მეთიუ თევზს. მსხვილი კადრით არის ნაჩვენები თევზის გაფაჭვრისა და თავის მოჭრის კადრები. შემდეგ კამერა კვლავ სტივენის დაძაბულ სახეს უბრუნდება და, ფაქტობრივი ცოდნის არარსებობის მიუხედავად, ცხადი ხდება მინიშნება მოსალოდნელ უბედურებაზე. მეორე ეპიზოდი უკავშირდება კიმის მარტინთან პირველი სეირნობის ამსახველ სცენას⁴⁹, როდესაც გოგონა გადაწყვეტს, სიმღერით მოაწონოს თავი ახალგაზრდას. კიმი ლამაზი, ეული ხის ტანის გასწვრივ დგას და ამ პოზიციაში მყოფი უმღერის მარტინს. კამერა საერთო ხედის მეშვეობით აჩვენებს კადრის კომპოზიციასა და პერსონაჟებს. ფილმის ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ლამაზი სცენა ფიგურების განაწილებისა და კომპოზიციის აწყობის კუთხით საოცრად ჰგავს სამსხვერპლო პროცესს. ხესთან მდგომი მომღერალი კიმი სამსხვერპლო ბომონთან მდგომ იფიგენიას შეიძლება შევადაროთ, რომელმაც ჯერ კიდევ არ იცის, რომ ის, ვისაც უმღერის,

⁴⁸ Cooke 2018.

⁴⁹ სცენა იხილეთ ბმულზე:

<https://www.youtube.com/watch?v=QJ5tR9owUDk&list=LL&index=2&t=15>

მხოლოდ დამსჯელი ირაციონალური ძალაა და არა სიყვარულის ობიექტი.

კიდევ ერთი და ყველაზე უფრო შთამბეჭდავი ვიზუალური მინიშნება მოსალოდნელ მსხვერპლშეწირვაზე წარმოდგენილია სცენაში, რომელშიც მარტინი სტივენს პირველად აუწყებს სასჯელის აუცილებლობისა და მისი შინაარსის შესახებ. სანამ ეს მომენტი დადგება რამდენიმე წამით ადრე ბიჭი ექიმს აძლევს საჩუქარს და ეს საჩუქარი სხვა არაფერია თუ არა – დანა; მარტინი, ფაქტობრივად, ექიმს წინასწარ აძლევს მკვლელობის იარაღს. შეიძლება ითქვას, რომ რეჟისორი მაყურებელს სასჯელის უშუალო ვერბალურ განმოვანებამდე სწორედ ვიზუალური ენის მეშვეობით აუწყებს იმას, რაც რამდენიმე წამში სიტყვიერადაც გაფორმდება. ამ ეპიზოდიდან მკვლელობის მოთხოვნა ფაქტობრივ სახეს იღებს. ამდენად, ის, რაც მხოლოდ ვიზუალური ნიშნების დონეზე იყო მინიშნებული, ფილმის მეორე ნაწილის ცენტრალური ნარატიული იმპერატივი ხდება შესაბამისი ვიზუალური ფორმით ხორცმესხმული.

3.ღმერთი/ირაციონალური ძალა: ფილმის ერთ-ერთ ცენტრალურ დიქოტომიას თანამედროვე დესაკრალიზებულ სამყაროში ირაციონალური ძალის ჩართვა და მასთან პერსონაჟების კომუნიკაცია ქმნის. როგორც აღინიშნა, ევრიპიდეს ტრაგედიის არტემისი ლანთიმოსთან ნაწილობრივ მარტინის ფორმით რეალიზდა. ეს ჩანაცვლება გაფორმებულია არა მხოლოდ ამ პერსონაჟის ხასიათის განვითარების დონეზე, არამედ ამ უკანასკნელის ვიზუალური რეპრეზენტირების კუთხითაც. პირველად ეს რეპრეზენტაცია კინოციტირების დონეზე ხორციელდება ეპიზოდში, რომელშიც სტივენი საპასუხო სტუმრობით მიდის მარტინის სახლში, სადაც ხვდება ახალგაზრდასა და მის დედას. ვახშმის დასრულების შემდეგ ბიჭის თხოვნით სტივენი ფილმის საყურებლად რჩება. კადრში ვხედავთ ზურგით მჯდომარე მარტინს, ამ დროს კი ტელევიზორის ეკრანზე გადის ფილმი „ზაზუნას დღე“ (რეჟისორი: ჰაროლდ რემისი, 1993 წელი). კონკრეტულად სურათის ის ეპიზოდი, რომელშიც ბილ მიურეის გმირი ამბობს, რომ ის არის ღმერთი.

ფილმის ნარატიული განვითარების ამ ეტაპზე აღნიშნული ეპიზოდი უმნიშვნელო იუმორის გამოვლინებად შეიძლება ჩაითვალოს; თუმცა სურათის მეორე ნახევარში, როცა ცხადი ხდება ის, თუ რეალურად რა ძალას განასახიერებს მოზარდი ბიჭი, ასევე ცხადი ხდება, რომ რეჟისორმა ამის შესახებ ირონიული ფორმით (შავი იუმორი, ზოგადად, დამახასიათებელია ლანთიმოსის კინოესთეტიკისათვის) უკვე ამცნო მაყურებელს სწორედ ვიზუალური თხრობის, კინოციტაციის გამოყენებით. მეორე ეპიზოდი, რომელშიც უკვე პირდაპირ ხდება მარტინის გათანაბრება სწორედ არქაული ტიპის ღვთაებასთან ასევე სახეობრივი ჩვენების კატეგორიას განეკუთვნება. იგულისხმება ეპიზოდი, როდესაც სტივენის მიერ ნაწამები მარტინი სკამზეა მიბმული მარფების სახლის სარდაფში. აღსანიშნავია, რომ სხეულის მდგომარეობით, ხელებისა და ფეხების გადანაწილებით იგი ვიზუალურად ძალიან ჰგავს ანტიკური ეპოქის მჯდომარე ღმერთების ქანდაკებებს.

ამ ეფექტს კიდევ უფრო აძლიერებს მარტინთან ანას „სტუმრობა“. ანა, რომელსაც თან მოჰყავს კიდურებწართმეული ბავშვები, თავის მხრივ, საოცრად ჰგავს ანტიკური ეპოქის მავედრებელს. სტივენის ცოლი იარებს უშუშებს „ღვთაებას“ და ვედრების ნიშნად, მისი ძალის აღიარების ნიშნად ფეხებს უკოც-

ნის განრისხებულ „ღმერთს“, რომელიც ქალს ზედაც არ უყურებს და უსულსო ქანდაკების როლში რჩება.

მარტინი არ არის ერთადერთი სემიოტიკური ნიშანი, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება ირაციონალური ძალის რეპრეზენტაცია ფილმში. ამ ძალის ყოვლისმომცველობის წარმოდგენა არ უკავშირდება მხოლოდ რომელიმე პერსონაჟსა თუ ეპიზოდს. ამისათვის იორდოს ლანთიმოსი კინოთხრობის რეპერტუარის ცენტრალურ საშუალებას, კამერასა და მის მოძრაობას იყენებს. კერძოდ, კამერა, როგორც ვუაერისტი, თან დაჰყვება პერსონაჟებს, აკვირდება მათ მოქმედებებს სხვადასხვა მოსახერხებელი თუ მოუხერხებელი რაკურსით. იქმნება გაცდა, რომ ფილმის პერსონაჟები არ არიან მარტონი, რომ ვიდაც ან რაღაც მუდმივად უყურებს, უთვალთვალებს მათ.

დევიდ სიმსთან ინტერვიუში კამერის არასტანდარტულ მოძრაობასთან დაკავშირებით რეჟისორი აღნიშნავს: „მე ვგრძნობდი საჭიროებას, რომ კამერა ყოფილიყო დამოუკიდებელი არსება [არსი], არაამქვეყნიური. ვფიქრობდი მაღალ ან ძალიან დაბალ კუთხეებზე, საიდანაც კამერა გაჰყვებოდა ადამიანებს როგორც ქვემოდან ან ზემოდან მცოცავი. ეს იყო თავდაპირველი შეგრძნება, რომელიც ვფიქრობდი, რომ ამბის შესაფერისი იყო“⁵⁰. აღნიშნული ოპერატორული სტრატეგიით რეჟისორი ახერხებს იმას, რომ ფილმის ცენტრალური ასპექტი, ირაციონალური ძალა და მისი დომინანტურობის იდეა, არ ჩაკეტოს მხოლოდ რამდენიმე ეპიზოდის კომპოზიციური აგების ფარგლებში. შედეგად კამერის სრულიად თავისებური და ინტენსიური მოძრაობის მეშვეობით ირაციონალური ძალა სურათის მუდმივ ვიზუალურ ტონალობად იქცევა და განსაკუთრებულ სახეობრივ მეტყველებას სძენს ფილმს.

აღსანიშნავია, რომ სურათში ზემოთ განხილული თითოეული სეგმენტის სიტყვიერ თხრობას ყოველთვის წინ უსწრებს მათი ვიზუალური რეპრეზენტაცია, ანუ რეჟისორი ჯერ გვაჩვენებს ობიექტს/ფაქტს, ხოლო უკვე ამის შემდეგ სიტყვიერ ან ნარატიულ ფორმებს უძებნის ამავე თხრობით ნაწილებს. ამდენად, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ იორდოს ლანთიმოსი წმინდად კინოენისათვის დამახასიათებელი გამომსახველობითი მეთოდების მეშვეობით თარგმნის ევრიპიდეს ტრაგედიის

⁵⁰ Sims 2017.

ფუნდამენტურ იდეებს, შესაბამის ვიზუალურ-სემიოტიკურ ნიშნებს უძებნის იმ არქაულ სახეებს, რომლებიც ხელახლა უნდა რეკონსტრუირდნენ პოსტმოდერნულ ეპოქაში როგორც უნივერსალური იმპერატივები თუ იდეები.

ტრაგედიის კინემატოგრაფიული ინტერსემიოსისის ძირითადი პრინციპები: მსოფლმხედველობრივი ასპექტები

უნდა აღინიშნოს, რომ ფილმის მსვლელობისას პერსონაჟებს შორის გამართულ არც ერთ დიალოგში არ განიმარტება ევრიპიდეს ტრაგედიის სამყაროს რომელიმე ცენტრალური იდეა, თუ არ ჩავთვლით მარტინის წამების ეპიზოდს, როდესაც ბიჭი მონოლოგის ფორმატში უხსნის სტივენს დანაშულისა და სასჯელის განუყოფელი მთლიანობის იდეას. მარტინი ამ უკანასკნელის ფიზიკურ ილუსტრირებასაც ახორციელებს: კბენს სტივენს, ხოლო შემდეგ უკვე საკუთარ კანს იგლეჯს და ამ ვიზუალური მეტაფორის მეშვეობით უხსნის ექიმს სამყაროში დანაშაულის ჩადენით დარღვეული სოციალური ბალანსის აღდგენის ერთადერთ და აბსოლუტურ საშუალებას – მიზღვას. მიზღვა კი მითოსური, არქაული აზროვნების დონეზე ადამიანური მსხვერპლმეწირვის აქტის განხორციელებით მიიღწევა⁵¹⁵². ამდენად, რეჟისორისათვის მნიშვნელოვანია ჩადენილი დანაშაულის რაობა და მისი გადაწყვეტის ფორმები XXI საუკუნის ამერიკის მაღალი სოციალური კლასის საზოგადოებაში, რომელიც უფლებას აძლევს საკუთარ თავს იცხოვროს სუფთა და მდიდრულ ფიზიკურ თუ კულტურულ გარემოში, მაშინ, როდესაც სრულყოფილი ფასაღების მიღმა ჩადენილი დანაშაული უსასტიკესი ფორმით დარღვეული ბალანსის გამოსწორებას ითხოვს. ამ თვალსაზრისით, ლანთიმოსი რამდენადმე ცვლის „იფიგენია ავლისში“ რეალიზებულ ევრიპიდესეულ კონცეფციას, რომლის ფარგლებში დრამატურგისათვის არსებითია აჩვენოს არა იმდენად აგამემნონის მიერ

⁵¹ Girard 1979, 8-12.

⁵² პელოპიდების მითის კონტექსტში ადამიანური მსხვერპლმეწირვები არასწორად ჩატარებული რიტუალებია, რომლებიც მიზღვის დაუსრულებელ განმეორებას იწვევს. ცანავა 2005, 185-189.

არტემისის წინაშე ჩადენილი დანაშაულის არსი (რეალურად ტრაგედიაშია არაფერია ნათქვამი ქალღმერთის ატრიბუტ მრისხანების მიზეზების შესახებ⁵³), არამედ იკვლიოს ადამიანური მოტივების რაობა ომთან და მსხვერპლმეწირვასთან დაკავშირებით.⁵⁴ შეიძლება ითქვას, რომ რეჟისორი ამდაფრებს და ამძიმებს ყველა იმ ამკარა თუ ფარულ მსოფლმხედველობრივ აქცენტს, რომელიც ევრიპიდეს ტექსტში არის წარმოდგენილი. სწორედ ამ ტენდენციას უნდა უკავშირდებოდეს ცვლილებები ანას/ კლიტემნესტრას ქცევაში; ასევე აქილევსის დადებითი პერსონაჟის სრული გაუჩინარება კინოვერსიაში, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ადამიანური ბუნება ლანთიმოსისათვის გაცილებით უფრო ბნელი და უიმედოა, ვიდრე მისი დიდი ბერძენი წინამორბედისათვის. ამდენად, რეჟისორს აინტერესებს მედლის ორივე მხარე: როგორც კრიტიკულ სიტუაციაში მოქცეული ადამიან(ებ)ის საპასუხო რეაქციები, ისე წარსულში ჩადენილი დანაშაულის კომპლექსური საკითხი.

ამ კონტექსტში ლოგიკური და მოსალოდნელია ის ფაქტი, რომ ფილმში იორლოს ლანთიმოსი მთლიანად აქრობს იფიგენიას მიმართ და დასაცავად გამოვლენილ ევრიპიდესულ ჰუმანიზმს. ორიგინალის სამსხვერპლო პატარძლისგან განსხვავებით, კინოვერსიაში არ არსებობს ძალა, რომელიც მარფების ოჯახის ყველაზე წმინდა და უდანაშაულო წევრს, ბობს, გადაარჩენს. ვფიქრობ, რომ აღნიშნული უპრეცედენტო სისასტიკეც ის თვისობრივი სიახლეა, რომელიც რეჟისორს ევრიპიდეს ხედვისაგან მკვეთრად განარჩევს. ეს უკანასკნელი თანამედროვე რაციონალურ-მომხმარებლური ტიპის საზოგადოებისადმი ლანთიმოსის პესიმისტური განწყობილებით უნდა იყოს გამოწვეული, რომელსაც ტრაგედიის შემდეგ ჩვეულ რეჟიმში ცხოვრების გაგრძელება შეუძლია. შესაბამისად, კინოვერსიის სისასტიკე, უპირველესად, სწორედ კინომაყურებლის, სამიზნე აუდიტორიისკენ არის მიმართული, რომელსაც, განსხვავებით მისი დიდი შემოქმედებითი მეწყვილისგან, არ იცავს ტრავმისგან და შემადრწუნებელი ფორმით უბიძგებს იაზროვნოს, გააცნობი-

⁵³ Tsanova 2006, 205.

⁵⁴ Gamel 1999, 321.

ეროს საკუთარი ნაკლოვანი ადამიანური ბუნება; ის მახინჯი სოციო-კულტურული გარემო, რომელშიც ცხოვრობს და ფუნქციონირებს და რომელიც შესაძლოა დანაშაულის ჩადენის მაპროვოცირებელი იმპულსი გახდეს.

დასკვნა: ფილმის შესახებ მიცემულ ინტერვიუებში იორდოს ლანთიმოსი არაერთგზის აღნიშნავს, რომ მისი ინტერესის საგანი დანაშაულისა და სასჯელის, სამყაროში ბალანსის არსებობა -არარსებობის, ადამიანური ბუნებისა და ამ კონტექსტში მის მიერ გაკეთებული არჩევანის ამბივალენტურობის საკითხები იყო⁵⁵. აღნიშნული პრობლემების უნივერსალურობამ იგი ასევე უნივერსალურ წყაროსთან, ძველ ბერძნულ მითთან და ტრაგედიასთან მიიყვანა. როგორც ფილმის პრემიერისას კანის კინოფესტივალზე აღნიშნა, რეჟისორი შეეცადა დიალოგი გაემართა არქაულ, ძველ სააზროვნო მოდელებთან და მათი ინტეგრაცია მოეხდინა თანამედროვე სამყაროში⁵⁶.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ტრაგედიის ტექსტის კინოენაში გადატანის ძირითად ასპექტებსა და მოდელს სწორედ რეჟისორის მსოფლმხედველობრივი მიზნები და ორიგინალის მისეული ხედვა განსაზღვრავს. ლანთიმოსის მიზანი არ არის ისაუბროს, გააცნოს თანამედროვე მაყურებელს ევრიპიდე და მისი აზროვნების მექანიზმი. მისი მიზანია, ისაუბროს თანამედროვე საზოგადოებაზე და ადამიანურ ბუნებაზე ევრიპიდეს ტრაგედიისა და მასში ღიად თუ ფარულად არსებული გზავნილების მეშვეობით.

ფორმალურ-ესთეტიკური თვალსაზრისით, რამდენადაც რეჟისორის კონცეპტუალური ორიენტირი აღებულია თანამედროვე, XXI საუკუნის საზოგადოებაზე, ტექსტის ადაპტაციისას მას უწევს მოახდინოს სისტემური ცვლილებები, დაარღვიოს ორიგინალის არქაულობა ათვისების სამსავე დონეზე: ა) ტექსტუალურ-ლინგვისტური; ბ) სტილისტურ-პოეტიკური; გ) მსოფლმხედველობრივი (ნაწილობრივ). აღნიშნული მიდგომის ფარგლებში, რეჟისორი ახდენს ორიგინალის სივრცული ორგანიზა-

⁵⁵ Sims 2018.

⁵⁶ ინტერვიუს ნახვა შესაძლებელია ბმულზე:
<https://www.youtube.com/watch?v=35dRx2MUnic>

ციის, პერსონაჟებისა და ტრაგედიის ცენტრალური ნარატიული სქემის სრულ დეკონსტრუირებასა და მათ ხელახალ აგებას აზროვნების თანამედროვე მოდელის, სისტემებისა და მედიუმის რეპერტუარის მეშვეობით. ჩამოთვლილი კომპონენტების შედარებითმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ, ერთი შეხედვით, ეს აბსოლუტური ტრანსფორმაცია ტრაგედიის მხოლოდ ფორმის დონეზე ხელახალ მოდელირებას გულისხმობს და იგი არამცააარამც არ ეხება კონცეფციას, თუნდაც ძირითადი თხრობითი ელემენტების დონეზე; ანუ ლანთიმოსი ცვლის ფორმას, მაგრამ, ფაქტობრივად, არ ეხება შინაარსს. მსგავს მიდგომას შეიძლება ვუწოდოთ ორიგინალის ე.წ. „კომუფლაცირება“, რასაც არქაულ ელემენტთა შესაბამისი თანამედროვე ელემენტებით ოსტატური ჩანაცვლება ქმნის. ეს უკანასკნელი, ფაქტობრივად, მაკოორდინირებელი პრინციპია ტრაგედიის კინოში ინტერსემიოსის პროცესის წარმართვისას. ათვისების ეს სტრატეგია, უპირველესად, მოტივირებულია იმ ფაქტით, რომ იორდოს ლანთიმოსი ტექსტის ტრანსკოდიფიცირების პროცესში მუდმივად „ფიქრობს“, ითვალისწინებს სამიზნე აუდიტორიასა და ეპოქას, რომელშიც ის ცნოვრობს და რომლის დიდ ნაწილს არ გააჩნია რესურსი, იცოდეს ევრიპიდეს ტექსტი და ისიამოვნოს მისი ტრანსფორმაციის შედეგად მიღებული მხატვრული სურათით. უფრო მეტიც, მიმაჩნია, რომ ეს არც არის რეჟისორის მიზანი. პირიქით, შემოქმედის მიზანია დისკომფორტი შეუქმნას მაყურებელს იმ სახეებისა და ვიზუალური დეტალების მეშვეობით, რომლებიც სხვა არაფერია თუ არა ანტიკური პროტოტიპების სახეცვლილი კინონიღები.

სტატიაში ასევე გამოვლინდა ტრაგედიის ტრანსკოდიფიცირების მეორე – ვიზუალური დონე, რომლის ფარგლებში სემანტიკურად დატვირთული ნიშნების, კამერის მოძრაობის, ჟესტების, ფიზიკური საგნების მეშვეობით რეჟისორი ახდენს ევრიპიდეს ტრაგედიის ძირითადი კონცეპტების კინოკომუნიკაციას. ფილმში არქაული ტექსტის ათვისების ორი დონის – ნარატიული და ვიზუალური – ოსტატური სინთეზი ქმნის არისტოტელესული შიშისა და ძრწოლის ეფექტს მაყურებელ-

ში, რაც არაერთგზის აღინიშნა ფილმის გარშემო არსებულ კინოკრიტიკაში⁵⁷.

ამდენად, მიმაჩნია, რომ იორლოს ლანთიმოსის „წმინდა ირმის მკვლელობა“ თამამად შეგვიძლია განვიხილოთ პარადიგმად იმისა, თუ როგორ შეიძლება განხორციელდეს ძველი ბერძნული არქაული ტექსტის გადმოტანა თანამედროვეობის ყველაზე უფრო პოპულარულ მედიაში თან ისე, რომ არ დაიკარგოს ამ ლიტერატურის მაღალი მხატვრული დონე, ემოციური თუ არსობრივი გავლენა და იმ პრობლემატიკის უნივერსალური ბუნება, რომელიც ამ ტექსტში არის წარმოდგენილი.

ბიბლიოგრაფია:

ბერაია, ლამა. 2013. *ძველი ბერძნული მითების სამყარო, ტროას ომი*. მეოთხე გამოცემა. თბილისი: გამომცემლობა ლოგოსი

Cattrysse, Patrick. 1992. *Pour une Théorie de L'adaptation Filmique*. Berne: Lang

Even-Zohar, Itamar. 1990a. “Translation and Transfer”. *Polysystem Studies, a special issue of Poetics Today* 11(1): 73-78.

Even-Zohar, Itamar. 1990b. “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”. *Polysystem Studies, a special issue of Poetics Today* 11(1): 45-51.

Even-Zohar, Itamar. 1997. “The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer”. *Target* 9(2): 373-381.

Gamel, Mary-Kay. 1999. “Iphigenia at Aulis”. In *Woman on the Edge: Four Plays by Euripides*. Edited by Nancy Rabinowitz, Ruby Blondell, Bella Zweig and Mary-Kay Gamel, 305-430. New York- London: Routledge.

Girard, Rene. 1979. *Violence and Sacred*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press

---

⁵⁷ Cooke 2018; Sims 2017.

გორდეზიანი, რისმაგი. 2019. *ბერძნული ლიტერატურა, ელინური ეპოქის ეპოსი, ლირიკა, დრამა*. თბილისი: გამომცემლობა ლოგოსი

Jakobson, Roman. [1959]1987. "On linguistic aspects of Translation". In *Language in Literature*. Edited by Kristina Pomorska and Stephen, 428-435. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Hall, Edith. 1997. *Inventing the Barbarian: Greek Self-definition Through Tragedy*. Oxford: Oxford University Press

Hardwick, Lorna. 2005. "Refiguring Classical Texts: Aspects of Postcolonial condition". In *Classics and Colonialism*. Edited by Barbara Goff, 107-117. London: Gerlad Duckworth and Co Ltd.

Holmes, James. [1972] 1988a. "The Name and Nature of Translation Studies". *Papers on Translation and Translation Studies*. 67-80.

Holmes, James. [1971] 1988b. "The Cross-Temporal Factor in Verse Translation". *Papers on Translation and Translation Studies*. 35-44.

MacKinnon, Kenneth. 1986. *Greek Tragedy into Film*. Rutherford, Madison, Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press.

MacKinnon, Kenneth. 2007. "Greek Tragedy in Modern Times: Cacoyannis, Pasolini – and Enoch Powell". *International Journal of Classical Tradition*, 2.1: 107-119.

McDonald, Marianne. 1983. *Euripides in Cinema: The Heart Made Visible*. Philadelphia: Centrum Philadelphia.

McDonald, Marianne. 2001. "Eye of the Camera, Eye of the Victim: Iphigenia by Euripides and Cacoyannis". In *Classical Myth and Culture in Cinema*. Edited by Martin M. Winkle, 90-101. Oxford: OUP

Michelakis, Panthelis. 2004. "Greek Tregdy in Cinema: Theatre, Politics, History". In *Dionysus Since 69: Greek Tragedy at the Dawn of the Third Millennium*. Edited by Edith Hall, Fiona Macintosh and A. Wrigley, 199-218. Oxford: OUP

Michelakis, Panthelis. 2006a. "Reception, Performance and Sacrifice of Iphigenia". In *Classics and the Uses of Reception*. Edited by C. Martindale and Robert Thomas, 216-226. Oxford: Blackwell Publishing.

Mickelakis, Panthelis. 2008. “The Legend of Oedipus: Silen Cinema, Theatre, Photography”. In *Hellas on Screen, Cinematic Reception of Ancient History, Literature and Myth*. Edited by Irene Berti and Marta, G. Morcillo. 75-88. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

Michelakis, Panthelis. 2013. *Greek Tragedy on Screen*. Oxford: Oxford University Press.

Metz, Christian. 1974. *Film language: A semiotics of the cinema*. Chicago: University of Chicago Press.

Nikoloutsos, Konstantinos. P. 2010. “Appropriating Greek Myth: Iphigenia and Argentine Patriarchal Society in Ines de Oliveira Cezar’s *Extranjera*”. *Classical Receptions Journal*. Vol. 2: 92-113.

ნადარეიშვილი, ქეთევან. 2008. *ქალი კლასიკურ ათენსა და ბერძნულ ტრაგედიაში*. თბილისი: გამომცემლობა ლოგოსი

Stathi, Irene. 2015. “Intersemiotic Translation and Transfer Theory in Cinematic/Audiovisual Adaptations of Greek Drama”, In *International Handbook of Semiotics*. Edited by Peter. P Trifonas, 321-338. Springer, Netherlands.

Synodinou, Katerina. 2013. “Agamemnon's Change of Mind in Euripides' *Iphigenia at Aulis*”. *Logeion: A Journal of Ancient Theatre*, Vol. 3, 51-65.

Sorum, C. E. 1992. “Myth, Choice, and Meaning in Euripides' *Iphigenia at Aulis*”. *The American Journal of Philology*. Vol. 113, No. 4: 527-542.

Toury, Gideon. 1995. “Descriptive Translation Studies and beyond”. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

Tsanava, Rusudan. 2006. “Ritual and Folk Aspects of Euripides' Iphigenia”. *Phasis: Greek and Roman Studies* 9: 205-215

Weissbrod, Rachel. 2004. “From Translation to Transfer”. *Across Languages and Cultures* 5.1: 23-41.

Weissbrod, Rachel. 2006. “Inter - semiotic Translation: Shakespeare on Screen”. *Journal of Specialized Translation* 5: 42-56.

Winkler, Martin. M. 2009. *Cinema and Classical Texts: Apollo's New Light*. Cambridge: CUP

ცანავა, რუსუდან. 2005. *მითორიტუალური მოდელები, სიმბოლოები ანტიკურ მწერლობაში და ქართული ლიტერატურულ-*

ეთნოგრაფიული ჰერალდები. თბილისი: გამომცემლობა ლოგოსი

ელექტრონული მასალა:

Sims, David. Yorgos Lanthimos on His New Film *the Killing of a Sacred Deer*. The Atlantic. Accessed 17 July 2022

<https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2017/09/yorgos-lanthimos-killing-of-a-sacred-deer-interview/538902/>

Cooke, Shelby. 2018. The Modern Greek Tragedy: Examining Yorgos Lanthimos's *The Killing of a Sacred Deer* through Aristotle's Poetics. Film East. Accessed 17 July 2022

<https://www.film-east.com/the-killing-of-a-sacred-deer>

Tallerico, Braian. 2017. *The Killing of a Sacred Deer*. RogertEbert.com/Reviews. Accessed 17 July 2022;

<https://www.rogerebert.com/reviews/the-killing-of-a-sacred-deer-2017>

Stolworthy, Jacob. Yorgos Lanthimos: 'I don't know how to make a straightforward film' - interview with *The Killing of a Sacred Deer* director. INDEPENDENT/culture. Accessed 17 July 2022

<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/features/yorgos-lanthimos-the-killing-of-a-sacred-deer-colin-farrell-nicole-kidman-black-mirror-the-lobster-dogtooth-alps-a8019426.html>

Lincoln, Kevin. The Ancient Greek Plays That Explain How the Killing of a Sacred Deer Got Its Title. VULTURE, Accessed 17 July 2022

<https://www.vulture.com/2017/10/the-killing-of-a-sacred-deer-and-greek-myths.html>

Sisman, Bilgesu. 2020. An Analytical Guide to Yorgos Lanthimos' Early Films: Low on Intimacy, High on Violence. Hollywood Insider. Accessed 17 July 2022

<https://www.hollywoodinsider.com/yorgos-lanthimos-filmography-analysis/>

Anna Tsanova

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Re-telling the Tragedy: Cinematic Vision of Euripides' „Iphigenia at Aulis” in "The Killing of a Sacred Deer" by Yorgos Lanthimos

Key words: tragedy, reception, cinema, Euripides, myth

The article refers to the cinematographic adaptation, so-called “transcodification”, of ancient Greek tragedy in the example of Yorgos Lanthimos's film "The Killing of a Sacred Deer"(2017). The latter is the cinema reception of Euripides' tragedy "Iphigenia in Aulis". The article aims to show and analyze the main cinematographic means and strategies through which the director transfers Euripides' text into a visual medium. In this regard, two levels of transcodification are distinguished: narrative and visual. At the level of the narrative structure, the film transformation of the original text involves the substitution of the setting, characters, and plot events of the tragedy with completely different, but essentially identical, elements familiar to modern society. The visual level of transcodification involves the reconstruction of the main worldview and emotional aspects of the Euripidean tragedy through visual signs and camera movement. The combination of the above-mentioned two aspects allows the director to convey accurately and adequately the literary original to the target 21-century audience that is unfamiliar with the aesthetics of ancient Greek drama.

თარგმანები

ნინო თოიძე'Chin

ბებიის ზღაპარი

იყო და არა იყო რა, შესაძლოა - მომავალში ან კარგად დავიწყებულ წარსულში...

მაშინ, როდესაც ყველაფერი სრულყოფილი იყო: ადამიანები - „უსაზღვროდ“ თავისუფლები, საგნები - არსით და დანიშნულებით მარტივი, მხოლოდ საჭირო და საკმარისი...

ერთი ერი, ერთი დედაქალაქი, ერთადერთი ქვეყანა და ერთიანი სამყარო - ყველაფერი ერთში...

ფულიც ერთი გვექონდა penny'ვით პატარა, მაგრამ ყიდვა ყველაფრის შეეძლო.

მართლმსაჯულება - ჰუმანური, მაგრამ მკაცრი;

სამართლის კოდექსიც საერთო და ასევე სრულყოფილი, თუმცა დანაშაული - იშვიათი...

სასჯელი - შესაბამისი.

საქმე N1

ჩემი საქციელი „საშინელ“ დანაშაულად შეფასდა... შესაბამისად, სასჯელიც სამაგალითო იქნებოდა!

სისხლის სამართლის ახალი კოდექსის პირველი მერცხალი ვიყავი - ხმები დადიოდა, რომ ეს ბოლო ვერსია უკიდურესად ჰუმანური და იმავდროულად მკაცრი იყო... მეც ამაყი ვიყავი ამ ჩემი არაფრის მომცემი პირველობის გამო.

სასამართლო დარბაზში დამხვდა სამი მოსამართლე, თეთრ-ხალათიანი ქალი (ალბათ ექთანი) და ერთი მსუქანი მამაკაცი, რომელსაც იმდენად მორთული და ჭრელი მუნდირი ეცვა, რომ ჯამბაზს ჰგავდა.

მოსამართლეებმა ჩემს „საქმეს“ თვალი ზერელედ გადაავლეს და ერთი სიტყვით განაცხადეს: „დამნაშავე!“ მერე მუნდირიანმაც, ყურს ღლიდა მისი ბოხი ღვრინი, იგივე გამიმეორა.

ქალმა (მე რომ ექთანი მეგონა - ჯალათი ყოფილა!) რაღაც კალმისმაგვართ და ელვისებური მოძრაობით, შუბლზე მოლივლივ წერტილი დამასვა - სულ ოღნავი ჩხვლეტა ვიგრძენი... არადა ველოდი, რომ პროცედურა მტკივნეული იქნებოდა.

სასამართლო პროცესი (თითქმის საათი გასტანა) გადამეტებული პომპეზურობითა და სახელდახელო რიტუალებით, მთელი თავისი სიყალბით, მოსაწყენ რუტინად გადაიქცა და ზემოხსენებული სიამაყეც გამიქრო.

მოსამართლეების წასვლის შემდეგ ჯამბაზმა საქაღალდიდან ფურცელი ამოიღო და კითხვა დაიწყო თავისი მკვრივი ბანით, თითქმის კონტროქტავიდან...

დაძაბული, გაფაციცებით ვუსმენდი და ტექსტის გამოცნობას ვცდილობდი - ჩემი საბრალოდებო დასკვნა აღმოჩნდა.

მუნდირიანი წინადადებებს ლოზუნგებივით ისროდა და ეს სიტყვების გაგებასა და ფრაზების გაცალკევებას მიიოლებდა.

მთელი ვერდიქტი აკრძალვების სია და რჩევები იყო. წინადადებები - მარტივი, ტექსტი - ადვილი, მაგრამ კატეგორიული - კითხვებს არ ბადებდა... თუმცა ბოლოს უცნაური შთაბეჭდილება დამიტოვა.

წაკითხულ-ნათქვამი აკრძალვები ეხებოდა ყველას, ჩემ გარდა: არავის ჰქონდა ნება, შესწინააღმდეგებოდა ჩემს ნათქვამსა თუ ქმედებას; ყველას კატეგორიულად ეკრძალებოდა ჩემი დახმარება, შებრალება ან თუნდაც გაბრაზება ჩემზე (თუ არადა, იგივე სასჯელი თავად ემუქრებოდა)... ერთი სიტყვით, ჩემი მდგომარეობა ფასდებოდა, როგორც „არაფრად ჩასაგდება“.

P.S. ჩვენს შორეულ წარსულში, ერებში, რომლებმაც მორალური, მაღალგანვითარებული საზოგადოებები შექმნეს, მსგავსი სასჯელი არსებობდა და მაშინაც უკიდურეს ზომად

ითვლებოდა, თურმე. იმ „საამაყო“ ისტორიის წიგნებში „მოკვეთა“ ერქვა.

დასასრულ, კაცმა საზეიმოდ გადმომცა ეს ორგვერდიანი განა-ჩენ'ინსტრუქცია და ერთი თეთრი აბი, რომელიც გამჭვირვალე, ფოჩიანი შეფუთვით კანფეტს უფრო ჰგავდა... მერე კარი გამიღო და თავაზიანად გასასვლელისკენ მიმითითა.

ქალაქი ისეთივე იყო, როგორც გუშინ... შინისკენ გავწიე... კარიც შეღებული დამხვდა - ზუსტად ისე, როგორც დავტოვე - შევედი და დააკეტე; გრძელი, უინტერესო დღით დაღლილი, მხაპის ქვეშ მობეზრებამდე ვიდექი და ლოგინამდე ძლივს მივლასლასდი, მკვლარივით ჩამეძინა... ასე ჩაიარა პირველმა დღემ.

მეორე დღეს, გამთენიისას გავიღვიძე.

დასვენებული და კარგ გუნებაზე ვიყავი - გუშინდელის არაფერი მახსოვდა... კარგა ხანს საწოლში ვინებივრე და გარეთ გავედი.

ზაფხულის გრილი დილა იდგა.

უბნის კაფეში შესვლა გადაწყვიტე; მაგიდა ფანჯრის სიახლოვეს შევარჩიე, დაჯექი და იქ მყოფები შევათვალიერე. ჩემ პირდაპირ ხანში შესული წყვილი იჯდა გვერდითა კორპუსიდან, ჩემგან მარცხნივ უცნობი ახალგაზრდა, მის გვერდით მაგიდასთან კი - მეზობელი მამა-შვილი, რომლებიც დილაობით ჩვენი სახლის ბანზე ვარჯიშობდნენ ხოლმე.

მომეჩვენა, რომ მზერას მარილებდნენ... უხერხულობა ვიგრძენი.

ახალგაზრდა მიმტანი, კაფანდარა გოგონა მომიახლოვდა; ავხედე და... გაშეშდა, სახეზე შიშმა გადაურბინა, მყისვე შეტრიალდა და გამეცალა... გაღიმებული დავრჩი!

ველოდი... ახლა უკვე ყურადღებას აღარავინ მაქცევდა... ლოდინში ოცი წუთი გავიდა, მომბეზრდა...

„მშიერმა“ ბრაზმა „ჰეი?“-ოდ ამოხეთქა... არანაირი პასუხი!

ავყვირდი - ბოლოს და ბოლოს, აქეთაც მოგვხედეთ, მთელი საათია, რაც... და გამახსენდა - „უხილავი!“

ჯიბეები მოვიქექე, ინსტრუქცია მოვძებნე და გამალებით კითხვა დავიწყე; სწორად მახსოვდა: არც ჭამა მეკრძალებოდა,

არც ადგილში მქონდა შეზღუდვა... და საერთოდაც, როგორც უკვე ვთქვი, არაფერი ამ ჩემი განაჩენიდან არ იყო „ჩემზე“.

ბევრი აღარ მიფიქრია, წამოვდექი და დახლთან მივედი; შევარჩიე, რაც მინდოდა და იქვე, ადგილზევე შევუდექი ჭამას... არავითარი წინააღმდეგობა - არავისგან!

ჭამისას მივხვდი, რომ გადახდაც არ მომიწევდა, ამან დამამშვიდა... მეტიც, გამახალისა და კაფედან ძალიან კმაყოფილი გამოვედი.

შესანიშნავი დღე იყო... მეც - დანაყრებული, შესანიშნავად.

არხეინად და მჩატედ ვგრძნობდი თავს... ასე, ეშმაკური იდეა დამებადა!

ბავშვობიდან მარკებს ვაგროვებდი. ერთ მქონდა შეთვალე-რებული, კარგა ხანია. ცეცხლი უკიდა, და ფულის შეგროვება დღმდე ვერ მომეხერხებინა.

გადავწყვიტე, დღეს მეცადა ბედი. მაღაზია, სადაც ეს მარკა მეგულეობდა, ქალაქის მეორე ბოლოში იყო, მაგრამ მეტი საქმე არც არაფერი მქონდა... ჰოდა, თქმა და ქმნა ერთი იყო...

ყველაფერმა მშვიდობიანად ჩაიარა!

მხოლოდ პატრონის, თავაზიანი მოხუცი ფილატელისტის თვალეში (ბავშვობიდან ვიცნობდი) შიშის ზარი დავლანდე, ოფიციალტი გოგონას მაგვარი.

უკვე გვიანი საღამო იყო და უკან დაბრუნებულმა კუთხის კაფეში, ყოველგვარი აყალმაყალის გარეშე, ცივი ლუდიც დავლიე და შინ ავედი.

ამ მარკისთვის ხავერდის ჩარჩო მქონდა მომზადებული.

თაროზე შემოვდე, კარგა ხანს ვტკბებოდი მისი ცქერით და იქვე, ტახტზე ჩამეძინა...

დილით ყელის ტკივილმა გამაღვიძა, ბავშვობის მერე არაფერი მტკიებია, არც ვიცოდი, რა უნდა დამეღია.

ვიფიქრე, ექიმთან დამერეკა და ყურმილი ავიღე. ჩვეული „ტუ-ტუს“ ნაცვლად, ვიდაცის გულგრილი ხმა გავიგონე: „ართვლებით აბონენტად 111... ბრძანების თანახმად...“.

მთელი ფრაზიდან მხოლოდ რიცხვები მომხვდა ყურში... გამახსენდა, რომ ისინი ვერდიქტში ბევრგან შემხვდა და ყუ-

რადღებასაც არ ვაქცევდი. ყურმილი მოვისროლე და სამზარე-
ულოსკენ გავწიე, - რამე წამალი მექნება-მეთქი...

კარი გავადე და გუბეში შევტოპე - მაცივრიდან იწყებოდა.

- აჰა, სინათლევ გამითიშეს, „არ ითვლებით აბონენტად“ -
ჩავიციინე.

„პანდოლინის“¹ ორი აბი ვიპოვნე და გადავყლაპე.

ტკბილი გარსი ჰქონდა, მაგრამ დნობისას მომჟავო-მწკლარტე
გემომ ყელი ჩამწვა. საყლაპავის დაამება წყლით მინდოდა, მაგ-
რამ ჩემმა ონკანმა დაიდმუვლა და ერთადერთი წვეთი გამოტ-
ყორცნა. სასოწარკვეთილმა ჭიქა მთელი ძალით შევანარცხე
კედელს და ზედ ყვითელი ტკბილი საძილევ დავამატე (კედელს
კი არა, „პანდოლინს“).

ერთ საათში უკვე მეძინა...

კიდევ ერთმა დღემ ჩაიარა.

მომღევნო დღეს რაღაც აზრმა წამომავლო ლოგინიდან -
ერთმა კითხვამ „ინსტრუქციასთან“ დაკავშირებით.

- ყველგან ჩვეულებრივ ერთი წერტილი წერია, ამ „111...“-ის
სამი ერთიანის მერე კი - სამი? - პირველად მივაქციე ყურადღება
წერტილებს.

თაროებზე ძველი გრამატიკის წიგნი მოვანახე; ძებნა დავიწყე,
მსუბუქმა ცახცახმა ამიტანა...

- აი! სამი წერტილი! ბლა, ბლა, ბლა... დაუზუსტებელი, ესაო,
ისაო, დასასრულის გარეშო... დაუსრულებელიო?! - და ისევ
რეკომენდაციებს მივუბრუნდი.

- ეს ერთიანები, ნეტავ რა რიცხვებია? - უბრალოდ რიცხვები კი
არა, სასჯელის ვადა აღმოჩნდა. ასეთ რამეზე არც კი მიფიქრია,
თავზარი დამეცა!

ლოგინში ჩავხტი და საბანი თავზე წავიფარე, დავიმალე...

მერე...

- მუუძღებელია! - ხელახლა რამდენჯერმე გადავიკითხე
ტექსტი.

¹ „პანდოლინი“ - ე.წ. პანაცეა, „აბი გლეუკოზა“, ნაწარმოებია ბერძნული სიტყვიდან
Παντιόναμ - ყოვლისშემძლე (ავტორი).

- არ არსებობს, ბოლო არ ჰქონდეს, რაიმე ნიშანი ექნება, თუ ხანგრძლივობის არა, გარემოების... საქციელის?! მიზეზზე მაინც რამე მინიშნება, სადმე.... - არაფერი!

- ეგების და... მე „თავად“ უნდა მივხვდე, რატომ და როდის?! - არც ეს!

ჩემი გონება გამალეხტ მუშაობდა... მე გაშეშებული ვიდექი, რომ ფიქრები არ გამფანტვოდა და შიშნარევი ნეტარებით ვიჭერდი ყველა მხრიდან ტალღებად მოვარდნილ, გაგონილ ისტორიებს... ისტორიულ ფაქტებს... ალეგორიებს... დასკვნებს თუ აზრებს... ბოლოს ისევ ის სიტყვა დარჩა: „შეუძლებელია... შეუძლებელი“.

ქაღალდი შორს მოვისროლე, როგორც რაღაც მხამიანი, წამოვხტი და სახლიდან გავვარდი. სწრაფი ნაბიჯით, თითქმის სირბილით, კუთხის კაფეში შევედი, დახლთან მივედი და ჭამას შევუდექი. განურჩევლად ჩავნთქი საქმელი და ტკბილეული, ხან კოვზით, ხან ხელით... ამოვიყორე... ყურადღებას არავინ მაქცევდაა! ვერ დავნაყრდი! მეტიც, შიმშილი დანასავით მისერავდა კუჭ-ნაწლავს. ერთი ხელის მოსმით გადავყარე ნარჩენები ბარიდან. ოფიციატები გულგრილად განაგრძობდნენ შეკვეთების მიღებას. იქვე, ბართან ხუთკაციანი ჯგუფი სვამდა და იცინოდა... გავცოფდი! რამდენიმე მაგიდა ამოვაცირავე... ვიტრინას სკამი ვტყორცნე და „გამარჯვებული“ იქიდანვე გამოვედი ქუჩაში...

მოვბრუნდი - იგივე სურათი - მიმტანი მოწყენილი სახით აგროვებდა ნამსხვრევებს...

განგებ, ნელი ნაბიჯით გადავკვეთე გამზირი, მანქანები ჩერდებოდნენ და მოთმინებით, „მშვიდობიანად“ მითმობდნენ გზას... ცენტრალურ მოედნამდე ქუჩა სულ შუაში, მოძრაობის საპირისპიროდ, გავიარე და „ბავშვთა სამყაროს“ მივაღდე; შევედი;

იქვე, ბავშვებით სავსე პირველ სართულზე ყველაზე სათნო გოგონა ავარჩიე და სილა გავაწიანი... (ვიფიქრე, ბავშვი ბავშვიანმეთქი). გოგონამ მზერა გადამატარა, მერე lollipops-ი მარცხენა ლოყაში ამოიღო და გულგრილად ჩამიარა.

გავშეშდი!.. კარგა ხანს მოძრაობის უნარი დავკარგე... მერე გაცეცხლებული იქაურობას დავერიე... სათამაშოებს ვამტვრევდი... თაროებს ვშლიდი.... ყველაფერს ვლუნდი, რასაც მოვიხელთებდი... ბავშვები, მშობლების თანხლებით და მარტო, ჩერდებოდნენ, მარგამ არ გამირბოდნენ... ბოლოს და ბოლოს დავიდალე ან უფრო სწორად მივხვდი, რომ ყველაფერი ამაო იყო და გამოვიქეცი...

სახლამდე ვირბინე... კართან შევდექი; ნელ-ნელა, თითმის „ქურდულად“ შევედი; „ინსტრუქციას“ დავავლე ხელი და რაღაცნაირად მორიდებით, უხერხულად ჩამოვჯექი საწოლის კიდეზე.

კვითხულობდი და კვითხულობდი... ასე გავიდა დღე.

- „ინსტრუქცია“ და მხოლოდ „ინსტრუქციაა“ ჩემი ხსნა! - მეორე დილას ამ აზრით გავიღვიძე, კვირა დღე იყო...

ექვსი თვე გავიდა....

თავდაპირველად უხერხულად, უსიამოვნოდ ვგრძნობდი თავს...

მერე ნაკლებად...

მერე გავ(გულ) გრილდი და ბოლოს... შევეჩვიე კიდეც.

ფორიაქისა და წვალების არანაირი მიზეზი არ მქონდა: არც რიგებში მიწევდა დგომა, არც რაიმე ცნობა მჭირდებოდა, ჩემმა მარკების კოლექციამ ყოველგვარ წარმოსახვას გადააჭარბა, დავდიოდი პრუზენტაციებსა და პრემიერებზე, ვჭამდი საუკეთესო რესტორნებში, „ვერთობილი“, არ მჭირდებოდა სტადიონის ბილეთების „შოვნა“ - ყველგან შევდიოდი, მაგრამ კმაყოფილებას ვერ ვგრძნობდი, უქმად ჩავლილი დღის შეგრძნებით ვწვებოდი დასაძინებლად....

რაღაც მღრღნიდა... ის „რაღაც“, რაც ყოველთვის ასე მჭირდებოდა და არასდროს მყოფნიდა, ახლა ყველაზე მეტად მაკლდა... სწორედ იმ „რაღაც“-ას ვკარგავდი ყოველ დღე, წვეთ-წვეთად... უცნაური სიცარიელე მტანჯავდა.

ქალაქის მოჩვენებად ვიქეცი...

ახალი წლის დამდეგს პირველად მოთოვა.

ამინდი არ მანადვლებდა, შილიფად ჩაცმული გავედი ქუჩაში. უმიზნოდ ვიხეტიალე და სავაჭრო უბანს მივადექი სიცივისგან

გალურჯებული. მცირე ფიქრის შემდეგ ჯიქურ გავემართე ლუდხანისკენ, სადაც ხშირად დავდიოდა „გასათბობად“.

შესასვლელში ლამის დავეჯახე ერთ მაღალ, ჟღალთმიან, ტანმოსულ ქალს.

ვნებიანი ტუჩები, ლამაზი სახე, ჟროლა თვალები და... მოლივლივე დამდა შუბლზე... ჩემნაირი! ჩვენი თვალები ერთმანეთს შეეჩხა, წამიერად!

შემოვბრუნდი და ხაზგასმული გულგრილობით, დინჯი ნაბიჯით გავშორდი, მოსახვევში შევედი და... მოვკურცხლე!

ისე გავრბოდი, თითქოს მომდეკდნენ... ალალებდზე, იქით, საითკენაც გზას მივყავდი! გამზირებსა და შუკებს ვკვეთდი... იქამდე ვირბინე, სანამ სუნთვა არ შემეკრა. აქოშინებული და გაოფლიანებული ერთი უზარმაზარი შენობის წინ, სკამზე მოვწყდი.

რამდენჯერმე ღრმად ჩავისუნთქე და გონს მოვეგე, უბანი არ მეცნო. ახლა შემეძლო დავფიქრებულიყავი, რას გავურობდი... ვის?! ჩემ თავს?!

გამოხედვა ჩემსას მიუგავდა, მაშინვე ამოვიცანი სასოწარკვეთა, ეს პირველი დღების ნიშანი იყო:

იგივე „სამი წერტილი“ და ალბათ „ინსტრუქციასთან“ დაკავშირებული კითხვებიც იგივე!

შევშინდი?!

არა, არანაირი შიში!

მივხვდი, რომ შეშინება არც შემეძლო, არც არაფრის გაკეთება - უბრალოდ უძლური ვიყავი... არც ამ უძლურებასთან გაძლიანება, არანაირი წინააღმდეგობის უნარი... აბსოლუტური სიცარიელე და სრული მორჩილება...

ჯიბეები ინსტინქტურად მოვიქევე, თეთრ აბს მივაგენი - ეს იყო ნიშანი!

ირგვლივ მიმოვიხედე, დავრწმუნდი, რომ ვერავინ „მხედავდა“ და გადავყლაპე...

აბი გულსართიანი აღმოჩნდა. ზედაპირი მაშინვე გადნა, უგემურიც იყო.

შითავსმა კი სასა გამიშრო და მაშინვე „რადაც“ (რაც მყარი მომეჩვენა) ჯერ გასკდა და მტვერივით ამივსო პირი, მერე ძალიან

თხელ ფენად ვიგრძენი ლოყებზე, ენაზე... ბოლოს სასა ამი-
 ლესა... ვნეტარებდი... მოულოდნელად გავბრუყდი – ამ „რადაცის“
 ნარჩენები, რომლებსაც თხელი აპკივით ვგრძნობდი, ამოძრავდა.
 მძაფრი, პიტნის გემო მიიღო, შეგროვდა და მთელი პირი
 ამივსო... მერე, ეს უზარმაზარი ბლანტი მასა, თავლის წვეთივით
 ყელისკენ ცოცვით დაიდრა... მერე აჩქარდა... საყლაპავთან კიდე
 „დაფიქრდა“ და იხუვლა...

გზად ყველაფერს ყინავდა, თავლის დახამხამებაში გამსჭვალა
 ჩემი სხეული, ფეხებში ჩადგა და გამაშემა... კიღურები ყინულის
 სვეტებივით მყიფე და მძიმე გამიხდა...

შიგნეულობაც უცებ დამიმძიმდა და მოსწყდა ჩემს დანარჩენ
 „მეს“ (ან იმას, რაც აქამდე ჩემი სხეული მეგონა).

ნაწილი, რომელსაც ჯერ კიდე „საკუთარ თავად“ ვგრძნობდი,
 ერთი დარტყმით შეგროვდა, შემდეგ გულისცემას აყვა და ამ
 რიტმში თანდათან შემჭიდროვდა, აივსო - გამკვირვდა, თუმცა
 ამსუბუქდა... მოულოდნელად წყვილიაღმა მომიცვა.

არსაიდან მსუბუქმა სიომ დაუბერა, დამაბზრიალა და ამაფარ-
 ფატა - თითქოს ქაღალდის ვიყავი... მომწიფებული ჭუპრივით
 ერთი ღრმად ჩავისუნთქე, გავიზმორე და ხელები ფრთებივით
 გავშალე, გავთავისუფლდი, კამარა შევკარი... გავფრინდი...

პეპელა* ვიყავი!

ერთი საათის შემდეგ ვიღაც კაცმა საქმე #1-ის გარეკანზე
 წააწერა -

„თვითმოკვდინება“ - განაჩენი სისრულეშია მოყვანილი.

**P.P.S. იყო და არა იყო რა, შესაძლოა, მომავალში ან კარგად
 დავიწყებულ წარსულში...**

**მაშინ, როდესაც ყველაფერი სრულყოფილი იყო: ადა-
 მიანები - „უსაზღვროდ“ თავისუფლები, საგნები - არსით და
 დანიშნულებით მარტივი, მხოლოდ საჭირო და საკმარისი...**

---

* პეპელა, Πεταლისδα (ბერძნ.) - სიტყვის მეტაფორები ბერძნულ ენაში: სული, უმწიფარი
 ბუნება, ცვალებადი ხასიათი... (ავტორი).

ერთი ერი, ერთი დედაქალაქი, ერთადერთი ქვეყანა და ერთი'ანი სამყარო - ყველაფერი ერთში... ფულიც ერთი გვექონდა - penny'ვით ჰატრა, მაგრამ ყიდვა ყველაფერის შეეძლო.

მისი დანაშაული საზარელი იყო, სასჯელიც - შესაბამისად სამაგალითო... იცოდა, რომ ერთიანი, სრულყოფილი სამართლის კოდექსის პირველი გამოსაცდელი იყო...

თარგმანი ახალბერძნულიდან - ავტორი და მაია კაკაშვილი

თემისტიოსი

27-ე სიღჳგბ

იმის შესახებ, რომ მნიშვნელობა არა ადგილებს, არამედ ადამიანებს უნდა მივანიჭოთ¹

[331 d] რატომ არის, რომ ადამიანები სხვადასხვა ხელობათა შესასწავლად დიდებულ და სახელგანთქმულ ქალაქს კი არ ეძიებენ, არამედ კონკრეტული ხელობის საუკეთესო სპეციალისტს, დედამიწის რომელ მხარეში ან რომელ ზღვასთანაც არ უნდა სახლობდნენ ისინი, მაგრამ ეგრეთ წოდებულ განათლებას² ასე არ უდგებიან? მაგალითად, თუკი მჭედლობის სწავლას მჭედლობის მცოდნისაგან ცდილობენ, ავლოსზე ან კითარაზე დაკვრას კი იმათგან, ვისაც ეს კარგად გამოსდით, [332 a] განათლების შემთხვევაში ეძიებენ არა იმას, თუ ვისგან განისწავ-

---

* მთარგმნელი მადლობას უხდის კოლეგებს – მარინე ფერაძეს (თემისტიოსის *Oratio* 27-ის კრიტიკული გამოცემის მოწოდებისათვის) და ანა ხარანაულს (ქართულ თარგმანთან დაკავშირებული სასარგებლო რჩევებისათვის).

¹ ბერძნული ტექსტი იხ.: Schenkl, Heinrich, Downey, Glanville and Norman, A. F. (eds), *Themistii orationes quae supersunt*, Vol.II, Leipzig: Teubner, 1971, 153-168. კომენტარებისთვის ვითვალისწინებ ტექსტის ინგლისური (სრული) და რუსული (შემოკლებული) თარგმანების გამოცემებსაც: Robert J. Penella (tr.), *The Private Orations of Themistius*, University of California Press, 2000, 164–174; Грабарь-Пасекк, М.Е., *Памятники позднего античного ораторского и эпистолярного искусства II — V века*, Москва 1964.

² παιδεία (პაიდეია, აღზრდა-განათლება, კულტურა) უპირველეს ყოვლისა გამართულად და სასიამოვნოდ მეტყველებას გულისხმობდა, რაც რიტორიკის შესწავლით მიიღწეოდა. რიტორიკული სკოლა ელინისტურ-რომაულ ეპოქაში უმაღლესი განათლების შესაბამისია, რომელიც საუბრისა და წერის ხელოვნების დაუფლებასთან ერთად ფილოსოფიურ განათლებასაც იძლეოდა.

ლონ, არამედ – სად, თავად სიტყვიერებას³ კი არ ანიჭებენ მნიშვნელობას, არამედ იმას იკვლევენ და იღებენ მხედველობაში, არის თუ არა ქალაქი ძველი და ოდინდელი მითებით მდიდარი.⁴ მაგრამ, როგორადაც არაფერი გვიშლის ხელს, ერთი და იგივე ფუნქსიური შეკვერით, ანდა ერთი და იგივე ასოები ვწეროთ დიდების არმქონე ქალაქშიც და დიდებულშიც, ამგვარადვე არაფერი გვაბრკოლებს [აქაც და იქაც] ერთსა და იმავე მჭევრმეტყველებაში განვისწავლოთ. ახლა კი, ხურობა და მშენებლობა იქნება თუ ქსოვა – [b] მათ თითქმის ყველგან კიდებენ ხელს, მჭევრმეტყველებისათვის კი ამოურჩევიათ ერთი მხარე⁵ თუ ერთი ქალაქი და მათ, ვინც სადმე სხვაგან მჭევრმეტყველებს, ამუნათებენ, როგორც ორი ქალღმერთის მისტერიების გამთქმელებს.⁶ მე ვხედავ, რომ ჰერმესს ტაძრები ყველა მხარესა და ქალაქში ერთნაირად აუგეს, მჭევრმეტყველების სასწავლებლებს კი არ მიიჩნევენ იმის ღირსად, რომ ისინი ჰერმესის უფრო ჭეშმარიტ ტაძრებად მიიღონ.⁷ თუკი ვინმე აქ⁸ ოქროს, ვერცხლის

³ οἱ λόγοι (სიტყვები) აღნიშნავს რიტორიკულ სიტყვიერებას, მჭევრმეტყველებას. ელინურ სასწავლო სისტემაში რიტორიკა ლიტერატურის თეორიას, პოეტიკასაც მოიცავს, ვინაიდან სწორ და სასიამოვნო საუბარს ცნობილი მწერლების პოეტური და პროზაული ნაწარმოებების შესწავლით და მათი ენის ბავშვით ეუფლებიან. ამ ტრადიციის ამსახველია, მაგალითად, დავით გურამიშვილის მიერ შოთა რუსთაველის რიტორად მოხსენიება, როდესაც მისი ნათქვამის იგაჟრობას აღნიშნავს („ოდესდაც ბრძენმან რიტორმა შოთამ რგო იგავთ ხუო...“, იხ. „დავითიანი“, 1964, 8).

⁴ ქალაქებთან დაკავშირებული მითების მიმართ ხალხის ინტერესის შესახებ იხ. პლატონი, დიდი ჰიპია, 285 d. ქართული თარგანი იხ.: ბ. ბრეგვაძე (მთარგ.), *იონი, დიდი ჰიპია, მენონი*, თბილისი 1974, 59.

⁵ χάρα – ქვეყანა, მხარე. თემისტიოსს მხედველობაში აქვს, როგორც ჩანს, ატიკა და აენი.

⁶ იგულისხმება დემეტრესა და პერსეფონესთან დაკავშირებული ელევსინის მისტერიები. იმის შესახებ საუბარი, რაც მისტერიებზე ხდებოდა, მონაწილეებს სასტიკად ეკრძალებოდათ.

⁷ ღმერთი ჰერმესი მფარველად მიიჩნეოდა სიტყვიერებისა. ის სიტყვის სიმბოლოდაც გვეკნინება ფილოსოფოსებთან, რაც ბიზანტიელ მოაზროვნეთა ნაშრომებშიც ასახა. იხ. მაგალითად, ჰერმესის მეტაფორიკა იოანე იტალოსთან ჰერმეტიკული ფრაგმენტის ციტირებისას (იოანე იტალოსი, მესამე ჰიპოსტასის შესახებ, თარგ. მ. მჭედლიძისა, „ლოგოსი“, *წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში*, # 4, 2018, გვ. 310) და იოანე პეტრიწთან (მ. მჭედლიძე, ქართული ფილოსოფიური მწერლობა და იოანე პეტრიწი, წიგნში: *ქართული ლიტერატურა, ისტორია საერთაშორისო ლიტერატურული პროცესების ჭრილში*, 1, თბილისი, 2016, გვ. 74-75).

ან სპილოს ძვლისაგან [ჰერმესის] ქანდაკებას გააკეთებს, მას ეთაყვანებიან და [თავად ღმერთზე] არანაკლებ პატივს მიაგებენ, ხოლო ადგილობრივი ხელოვნებით სიტყვებისაგან შექმნილ ძეგლებს ითვალწუნებენ და უპატივცემულოდ ეპყრობიან. [c]

ამის შესახებ თქვენთან საუბარი, ვფიცავ ზევსს, აზრად მომივიდა არა იმიტომ, რომ ვილაცხო და არა იმიტომ, რომ უმნიშვნელო საკითხზე მოუშალებლად⁹ ლაპარაკის სურვილი მაქვს. არ ვარ არც ასეთი ბრძენი და არც ისეთი ყოჩაღი, როგორებიც ნეტარი სოფისტები არიან. გელაპარაკებით იმიტომ, რომ ერთი კაცი აქაურ მუსეიონებს¹⁰ მდარედ მიიჩნევს და პატივს არ სცემს; თანაც, არანაირ საყვედურს არ გამოთქვამს, რაკი, ალბათ, არც არაფერი აქვს სასაყვედურო. მაშ, ჩანს, ისიც ქალაქების მაძიებელია და არა სიტყვიერებისა. აბა, გინდათ, გადავარწმუნოთ იგი? შეგვიძლია, დავანახოთ, რომ ამ მხრივ მას არაფერი აქვს საწუხარი და [d] დასადონებელი, თუკი, რა თქმა უნდა, ისეთი რამეები გააჩნია, რომელთა დაფასებაც უფრო გონივრულია?

მე თვითონაც, კეთილო¹¹ ჭაბუკო, ამაზე¹² ბევრად არასაჩინო¹³ ადგილას დავკრიფე¹⁴ რიტორიკული სიტყვები, არა კულტურულ

⁸ იგულისხმება ადგილი (სავარაუდოდ, პაფლაგონია), სადაც თემისტოსის ეს სიტყვაა წარმოთქმული.

⁹ რიტორიკის ტექნიკა რამე თემაზე მოუშალებლად ლაპარაკის უნარის გამომუშავებასაც გულისხმობდა (ე.წ. სხედები), თუმცა თემისტოსის საჯაროდ მოუშალებლად გამოსვლას გაუმართლებლად მიიჩნევდა. ამ საკითხს ის სპეციალურად განიხილავს თავის 25-ე სიტყვაში (*Themistii orationes*, II, 113-116).

¹⁰ τὰ μυσεία. მუსეიონად, ანუ მუზეუმების ტაძრად, ან მუზეუმების სამყოფელად, გადატანით იწოდებოდა ხელოვნებისა და სიტყვიერების სკოლები, ასევე იმ ტიპის ფილოსოფიური სკოლა, რომელსაც საკუთარი ბიბლიოთეკაც ჰქონდა (ასე მოიხსენიებდნენ პლატონის აკადემიასაც, იხ. Liddell-Scott). განსაკუთრებით ცნობილია ალექსანდრიის მუსეიონი მისი გრანდიოზული ბიბლიოთეკით. მუზეუმების ტაძრად, მუსეიონად, სკოლის მოაზრების თვალსაჩინო ნიმუშია მცხეთაში აღმოჩენილი პენალი მუზეუმის გამოსახულებებით (დაახლ. III).

¹¹ χριστός გულისხმობს „კეთილგანწყობილს“, „დამყოლს“, „კეთილსინდისიერს“. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ მიმართვით თემისტოსი ერთგვარ ირონიას გამოხატავს ადრესატისადმი, რადგან მისი სიტყვის საბაბი სწორედაც არაკეთილგანწყობაა ახალგაზრდისა ადგილობრივი განათლების მიმართ. მიმართვის ფორმების ამგვარი ირონიული შერჩევა სოკრატესთვის გახლდათ დამახასიათებელი.

¹² იგულისხმება პაფლაგონია, სადაც თემისტოსი იმყოფებოდა იმჟამად.

¹³ ἀπαίρετος (რომლის შედარებითი ხარისხის ფორმაა ტექსტში) ნიშნავს ‘უჩინარსაც’, ანუ იმას, რაც არ ჩანს, დაფარულია და ‘არასახელგანთქმულსაც’, ‘არაგამოჩენილს’ ანუ

ელინურ მხარეში, არამედ ჰონტოს კიდეში, ფაზისის მახლობლად,¹⁵ სადაც თესალიიდან [მოსული] არგოს გადარჩენამ პოეტები განაცვიფრა, ზეცამ კი იგი მაღლა აღიტაცა¹⁶; იქ არის [333a] სადღაც თერმოდონტი,¹⁷ საქმენი ამაზონთა და თემისკირიონი¹⁸. მიუხედავად ამისა, ამგვარად ბარბაროსული და უკულტურო მხარე ერთი კაცის¹⁹ სიბრძნემ და სიქველემ აქცია ელინურად და მუზების ტაძრად, რომელიც, კოლხებსა და არმენიელთა შორის დასახლებული, ასწავლიდა არა ისრის სროლას ან შუბის ტყორცნას, არც ცხენზე ჯდომას შესაბამისად იქვე მცხოვრები ბარბაროსების აღზრდისა, არამედ ორატორული ხელოვნების

იმას, რაც ან ვინც ცნობილი არ არის. აქ ორივე ეს მნიშვნელობა შეიძლება მოვი-
აზროთ, გამომდინარე ადგილის სიშორიდან და ბარბაროსთა უკულტურობიდან.

¹⁴ ἀνερεψάμην (δρέπω ვკრეფ). ცოდნის შეძენის შედარება მღელღომი ყვაილების დაკრეფასთან კარგად ნაცნობი რიტორიკული ტროპია.

¹⁵ ἐν τῇ ἔσχατι τῶν Πόντου, πλησίον Φάσιδος. სკოლის ადგილად მიიჩნევა ფოთის მიდამოები (ს. ყაუხჩიშვილი, ა. გამყრელიძე, *გეორგია*, I, თბილისი, 1961, 51–54); პაფლაგონიის სინოპი (O. Seeck, *Die Briefe des Libanius*, Leipzig, 1906, 292), ნეოკესარია (J. Vanderspoel, *Themistius and the Imperial Court: Oratory, Civic Duty, and Paideia from Constantius to Theodosius*, University of Michigan Press, 1995, 34). Penella-ს დასაშვებად მიაჩნია „ფაზისი“ აქ აღნიშნავდეს როგორც მდინარეს, ისე ქალაქს (Penella, 165).

¹⁶ არგონავტების შინ დაბრუნების შემდეგ არგო ღმერთებმა ზეცაში თანავარსკვლავედად აქციეს. საკითხის შესახებ ვრცლად იხ. ჩვენი სტატია "ლოგოსის" ამავე ნომერში, გვ. 39-76.

¹⁷ Θερμαδων, οντος ὁ – თერმოდონტი, მდ. ჰონტოში, თემისკირას მხარეში, რომელიც კოლხების სამოსახლოდ არის ცნობილი ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში. თერმოდონტსა და ფაზისს კოლხთა სამოსახლოსთან დაკავშირებით ერთად ახსენებს ევნაპი, თემისტიოსის უმცროსი თანამედროვე (იხ. Adler, A. (ed), *Suidae Lexicon, IV, München, Leipzig, 2001, 398*).

¹⁸ Θεμισκίριον τὸ – ამაზონების ქალაქი მდ. თერმოდონტზე (ავგუსტუსის დროიდან აღარ არსებობდა), ან თემისკირა, მხარე ჰონტოს ტერიტორიაზე, მდინარე ირისის აღმოსავლეთით, რომელიც მიიჩნეოდა ამაზონების საცხოვრისად. თერმოდონტი და თემისკირა ამაზონებთან მიმართებაში ერთად იხსენიება, მაგ., პროკოპი კესარიელთან (*Bell. 8: 2, 2, 6-10*).

¹⁹ ტოპოსია, რომ კაცი ქმნის ადგილს. Vanderspoel-ის აზრით, რომელიც სკოლის ადგილად ნეოკესარიას მიიჩნევდა, ეს კაცი უნდა ყოფილიყო ბასილი დიდის მამა, რიტორი ბასილი (*Themistius, 34-35*).

დაუფლებას და ელინთა²⁰ სახალხო შეკრებებზე²¹ თავის გამოჩენას. სიმართლეა თუ არა ეს, რასაც ვამბობ, ცხადი ხდება უშუალოდ ჩემი საუბრიდან, რამდენად მნიშვნელოვანია იგი. [b] და იქ მიველი არა საკუთარი ინიციატივით და განსჯით, არამედ მიმავლინა კაცმა, ისეთმა კეთილმოსურნემ, როგორც მამა თუ იქნება და ისე მართებულად შემფასებელმა,²² როგორც ფილოსოფოსი შეიძლება იყოს. იქნებ, შენ ისიც აითვალწუნო, რაკი ფილოსოფია, რომელზეც ყველა ლაპარაკობს, თავადაც სადღაც აქ²³ შეიძინა,²⁴ მე კი, ალბათ, ბევრად მეტადაც, რამდენადაც მშობლიური სახლის კერიიდან ვეზიარე წმინდა რიტუალებს!²⁵

მამ, მოდი, ვნახოთ, მაინც რის გამო ვწუხვართ! მე თვითონ ჯერჯერობით არ შემიძლია ჩვენი პათოსის გაგება. [c] ჩვენს სხეულს ავადმყოფობა რომ სჭირდეს და ღმერთისგან²⁶ დახმარებას ვსაჭიროებდეთ, ის კი აქვე იყოს ტაძარში, აკროპოლისში, და ავადმყოფებს ეცხადებოდეს, როგორც ეს, ამბობენ, ოდესღაც ხდებოდა, განა აუცილებლად ტრიკეში უნდა წავსულიყავით და ეპიდავროსისაკენ გაგვეცურა²⁷ მათი ძველი დიდების გამო? თუ ორი ნაბიჯი უნდა გაგვევლო და მოგვეშორებინა ავადმყოფობა?

²⁰ Ἐλληνων არ არის შეტანილი კრიტიკული გამოცემის ტექსტში (*Themistii orationes*, II, 156), განსხვავებით G. Dindorf-ის გამოცემისაგან (*Themistii Orationes*, Leipzig, 1832, 402).

²¹ πατρις – საზეიმო ან რამე სხვა მიზნით ხალხმრავალი შეკრება.

²² მამას თემისტოსსა საგანგებოდ მიუძღვნა ეპიტაფია (*Orat.* 20, *Themistii orationes*, II, 1-16).

²³ ἔνθεν πού – შეიძლება გულისხმობდეს იმ ადგილსაც, სადაც თემისტოსი სიტყვას წარმოთქვამს და იმ ადგილსაც, რომლის შესახებაც ლაპარაკობს.

²⁴ სიტყვა συλλέγει ნიშნავს შეკრებას, შეგროვებას, შეძენას (მაგ., ქონების).

²⁵ იგულისხმება, რომ რიტორიკა და ფილოსოფია მას თავდაპირველად მამისაგან შეუსწავლია. შდრ. ზემოთ რიტორიკის შედარება მისტერიებთან. მამისადმი მიძღვნილ ეპიტაფიაში თემისტოსი „წმინდა მისტერიალ“ ისხენიებს ფილოსოფიას (*Them. Or.* 20, 234d).

²⁶ კონტექსტის მიხედვით, ასკლეპიოსი. შესაძლოა, ამ პასაჟში თემისტოსს აღექვანდრე პაფლაგონიელის (II ს) მიერ დაარსებული ასკლეპიოსის კულტი ჰქონდეს მხედველობაში, რომელსაც თანამედროვენი წინასწარმეტყველად მიიჩნევენ.

²⁷ ტრიკესა (თესალიაში) და ეპიდავროსში (პელოპონესის ნ.კ-ზე) იყო ასკლეპიოსის ცნობილი ტაძრები.

ან ცოტა ხნის წინ მისი მამა²⁸ რომ დაგვჭირვებოდა, როდესაც ის [ჩვენს] მეზობლებს ეცხადებოდა, ნუთუ ჩავთვლიდით, [d] რომ პაფლაგონიელთა სახელი დელფოსელებთან შედარებით ნაკლებად საპატიოა²⁹ და არ ღირს მისი [აქ] ხილვა? როგორც ჩანს, კასტალიისა³⁰ და დიდებული სახელების [მქონე ადგილებისაკენ] უნდა გვეჩქარა, პითოსისათვის მიგვეშურებინა,³¹ პარნასოსის სიძველით დავმტკბარიყავით და გვეხილა მდუმარე წინასწარმეტყველი ქალი, ხოლო თავად აპოლონი, რომლის წინასწარმეტყველებასაც ვსაჭიროებდით, მიგვეტოვებინა და გავბრაზებულიყავით მასზე, [334 a] რომ მან შუაგული პაფლაგონია ამჯობინა შუაგულ ელადას. სასაცილოები გამოვჩნდებოდით, თუკი ღმერთის გამო კი არ მივაგებდით პატივს ადგილსაც, არამედ ადგილის გამო ღმერთსაც უპატივცემულოდ მოვექცეოდით.³² მე მიღეთიც აღმაფრთოვანებს და კოლოფონიც,³³ აპოლონის ძველი სამყოფელი, ხოლო თუკი ღმერთი ახლა სადმე უფრო ახლოს დამკვიდრდება და წინასწარმეტყველების ძალას გამოავლენს, იმ ქალაქისკენ გავემართები და, ვფიცავ ზევსს, ასევე – სოფელშიც, ველზეც, ჭალაშიც და ხესთანაც მივალ, თუკი ეს ხე მისთვის სასურველი იქნება, როგორადაც ზევსზე ამბობენ, რომ მისთვის მუხა გახდა სასურველი დოდონაში.³⁴ ხომ ხედავ, მზე სადაც არ უნდა [b] ჩანდეს ზეცაში, მისი თაყვანისმცემლები იქითკენ იწვდიან ხელებს. თუმცა აღმოსავლეთი უფრო დიდებულია სხვა ადგილებზე და ჩვენ მას პირველად იქიდან ვხედავთ და არა სხვა რომელიმე მხრიდან.

²⁸ იგულისხ. აპოლონი. შესაძლოა, ამ შემთხვევაშიც აქ ალექსანდრე პაფლაგონიელთან დაკავშირებულ რამე ამბავზე იყოს მინიშნება; ანდა, იგულისხმებოდეს აპოლონთან (ასევე ჰალისთან) დაკავშირებული სინოპეს მითი, რომელიც პაფლაგონიის ქალაქ სინოპის ეპონიმია.

²⁹ პაფლაგონელებს ბერძნები არაცივილიზებულ ხალხად თვლიდნენ.

³⁰ კასტალია წყარო დელფოში, პარნასოსის მთის ძირას.

³¹ პითო, იგივე დელფო.

³² ანალოგიური აზრი აქვს გამოთქმული გრიგოლ ნოსელს წმინდა მიწაზე პილიგრიმობით შეპყრობილთა შესახებ – რომ ღმერთი ყველგან არის.

³³ აპოლონის ორაკულები იყო მიღეთოსსა და კოლოფონთანაც – შესაბამისად, დიდშია და კლაროსი.

³⁴ ზევსის ორაკული დოდონაში მუხის ფოთლების შრიალის მიხედვით წინასწარმეტყველებდა.

ხოლო შენ, რაკი აცხადებ, რომ ხარ მეტრფე განათლებისა და მჭევრმეტყველებისა,³⁵ განა განათლებისა და მჭევრმეტყველების ძიებაში არ უნდა იყო და, სადაც არ უნდა ჰპოვო ესენი, იქ არ უნდა გესათნოებოდეს დარჩენა და წადილის აღსრულება – იქნება ეს ათენი, პელოპონესი თუ ბეოტია? ბეოტიაც უვიცობის ადგილად მიიჩნეოდა და, მგონი, რომელიღაც ღორსაც კი უწოდებდნენ ბეოტიურს³⁶, მხედველობაში ჰქონდათ რა საერთო გაუნათლებლობა. [c] მიუხედავად ამისა, პინდარე, კორინა და ჰესიოდე არ გაუსვრია ამ ღორს.³⁷ სკვით ანაქარსისის შესახებ კი ნამდვილად გსმენია, რომ ის ბრძენიც იყო და სკვითიც.³⁸

ვფიქრობ, პოლიტიკოს კაცს სჭირდება, თანახმად პოეტიც,³⁹ სახელგანთქმული ქალაქი პირველობისათვის. ხოლო მჭევრმეტყველება არ საჭიროებს ცნობილ სამშობლოს, არამედ თანაბრად ღირებულება [ყველგან] და ისეც ხდება ხოლმე, რომ უდაბურ ადგილას აღმოცენებული დიდი ქალაქებისაზე მეტადაც კი ფასობს. თუმცა სტრატეგოსსაც, რომელიც სალამინში გაიზარდა⁴⁰ ჰომეროსი მიკენელზე⁴¹ უფრო მეტად აფასებს, ხოლო იმას, ვინც ფთიიდან იყო⁴² და თანაც მთებში აღზრდილი – ყველა ელინსა და ბარბაროსზე მეტად. ხოლო მე [d] მისი ეპოსი – ქიოსში შეთხზა ის თუ სმირნაში,⁴³ – მიჩვენია ყველაფერს ათენში შექმნილს და ყველაზე მეტად მისი კითხვის სურვილი მაქვს. რადგან მასში,

³⁵ παιδείας καὶ λόγῳ ἐραστῆς. პასაჟი მთლიანობაში შემეცნების ეროტიკულობაზე პლატონური ხედვის ამსახველია. გამოყენებულია ყველა ის ტერმინი, რომელიც სიყვარულის თემას უკავშირდება.

³⁶ გამოთქმაც არსებობდა „ბეოტიური ღორი“ ხეპრე ადამიანის აღსანიშნავად.

³⁷ კორინა (VI ს), პოეტი ქალი, ბეოტიიდან იყო, ისევე როგორც პინდარე და ჰესიოდე.

³⁸ ანაქარსისი (VI ს), ერთ-ერთი შვიდ ბრძენთაგან, სკვითი იყო წარმოშობით.

³⁹ მსგავს გამონათქვამს მიაწერს ამიანე მარცელინუსი სიმონიდეს, ხოლო პლუტარქე – ევრიპიდეს (იხ. Penella, 168, შენ. 6).

⁴⁰ იგულისხმება აიანტი და კვიპროსის ქალაქი სალამინი.

⁴¹ იგულისხმება აგამემნონი.

⁴² იგულისხმება აქილეუსი.

⁴³ ქიოსისა და სმირნის გარდა სხვა არაერთი ქალაქი იჩემებდა, რომ ის ჰომეროსის სამშობლო იყო.

ვფიქრობ, იმასაც გავიგებ, რომ ვერც ითაკაზე განსწავლულს მუშულის ხელს რამე მახვილგონიერებაში⁴⁴ და ვერც პილოსელს – იმაში, რომ თაფლზე ტკბილი ხმით მეტყველებდეს⁴⁵.

აბა, დაუკვირდი, სწორად ვმსჯელობ თუ არა: ვისაც [335 a] რამე უყვარს ნამდვილად და გულწრფელად, ისე კი არ უნდა წარმოგვიდგებოდეს, რომ მას ეს სადღაც ერთ ადგილას უყვარს, სადღაც კი – არა, არამედ ისე, რომ ყველგან უყვარს, როგორადაც ამას, მაგალითად, ოქროს მოყვარულთან დაკავშირებით ვხედავთ: არ ხდება ისე, რომ მას ათენში უყვარდეს ოქრო, მეგარაში კი არ აფასებდეს, ან, კორინთოში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდეს, სიკიონურს კი არად აგლებდეს, არამედ პაკტოლოსიდან მისცემ მას თუნდაც ნამცვეს – რომელიც, ამბობენ, კროისოსის დროს პაკტოლოსის დინებას მოჰქონდა⁴⁶ – თუ თრაკიის მალაროებიდან, რომლებსაც დიდი ხანია თხრიან, [b] თანაბარი სიამოვნებითა და ხალისით აიღებს. და ცხენისმოყვარე? ვერ ხედავ, რომ ყველა ცხენს, საიდანაც არ უნდა იყოს, იგი თანაბრად შეჰხარის? როდესაც გასაყიდ ცხენს ხედავს აგორაზე, უპირველეს ყოვლისა და განსაკუთრებით იმას უყურებს, რამდენად დიდია იგი და მშვენიერი, დარბის თუ არა სწრაფად და დიდხანს, ხოლო თესალიური, სიცილიური თუ კაპადოკიური, ამას მეორე რიგში იკითხავს, როდესაც შეიტყობს მისთვის დამახასიათებელ დირსებას. და ვისაც ძაღლები უყვარს, მისთვის ძვირფასი შენაძენია კელტური ლეკვებიც და ლაკონიურიც; [c] მას კასტორისის ჯიშიც აღელვებს⁴⁷, თვით არკადიულიც და კრეტულიც, რომელთაც ბუნებაში აქვთ, ნადირის ბუნაგს მიაკვლიონ, თუ სათანადოდ იქნებიან დაგეშილნი. ის არც სახლში შეჯვარებულებს იწუნებს, თუკი [ამათ] არც სილამაზით ჩამორჩებიან და არც სისწრაფით.

⁴⁴ ოდესევესუე აქ ჰომეროსის ეპითეტიით არის მინიშნება (იხ. ილიადა, 1, 311 და ხმრ.).

⁴⁵ ნესტორზეც ასევე ჰომეროსის ეპითეტიით არის მინიშნებული (იხ. ილიადა, 1, 249).

⁴⁶ პაკტოლოსი, მდინარე ლიდიამი, რომელსაც ოქროს ქვიშა მოჰქონდა.

⁴⁷ სიტყვასიტყვით, „კბენს“ (δάκνει).

განა ამგვარადვე არ ვიტყვით სიტყვისმოყვარეზე,⁴⁸ რომ ის სიტყვების მეტრფეა – არა აქაური სიტყვებისა ან იქაურის, არამედ მარტივად ყველასი?⁴⁹ მაშ, ვისაც ხელი მიუწვდება მჭევრმეტყველებაზე, მაგრამ მოიძულებს მას ქალაქის გამო, ხომ ვიტყვით, რომ ის არა სწავლისმოყვარე ან სიტყვისმოყვარე, არამედ – კორინთოსმოყვარე ან [d] არგოსისმოყვარეა, ან რომელიმე სხვა ქალაქის მეტრფეა, მაგრამ – არა განათლებისა, რადაც მას თავი მოაქვს?

თუმცა, მიდიური ცხენი უფრო მკვირცხლია სავრომატულზე, ასევე ერთია სილამაზე კასტორიელთა ძაღლებისა და მეორეა – ალოპეკიდებისა, და ამ სხვაობას თითოეული სახეობის შესაბამის სიმშვენიერეს შორის შენ განგიმარტავს ყველაფრის მცოდნე ქსენოფონტი. მე კი არ [336 a] ვიცი, როგორ განვასხვავო სიტყვები ერთმანეთისაგან გვარებისა და ეთნოსების მიხედვით, როგორადაც მელოდიებს განასხვავებენ ვიდაცები დორიულად, ფრიგიულად და იონიურად. ცალკეულ ადამიანთა მიხედვით შემიძლია, გამოვყო სიტყვათა გარკვეული [სტილისტური] სახეები და ტიპები⁵⁰, როგორიცაა, მაგალითად, პლატონის ჰარმონიულობა, დემოსთენესეული დაძაბულობა⁵¹, ან კიდეც სხვა ვინმეს სხვა რამე კარგი თვისება, მაგრამ ეს [სტილისტური] ტიპები შესაძლებელია გამოიმუშავო და თანწაიდო ყველგან,⁵² გინდა, სახმელეთო გზით მიდიოდე და, გინდა, [ზღვით] მიცურავდე, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ არც ნავი გაქვს და არც სახედარი გყავს. ამათ სული გადაზიდავს და იზრუნებს მათზე, თუკი შენ ამის სურვილი გაქნება; და არანაირი საშიშროება არ არსებობს იმისა, რომ მათ

⁴⁸ τὸν φιλόλογον.

⁴⁹ შდრ. პლატონი, სახელმწიფო, 5, 475 a შმდგ.

⁵⁰ ἰδέαις τινὰς καὶ τύπους.

⁵¹ τόνος.

⁵² შდრ. დავით გურამიშვილი: „სწავლა თან დასდევს მცოდნესა, რაზომსაც დაეტარების / აქვს უხილავი საუნჯე, ხელი არ შეაკარების /... ბრძენი სადაც არს, დარჩების, საუნჯე თან ექნებისა“ (დ. გურამიშვილი, დავითიანი, თბილისი, 1964, 19).

ოდესმე დაამძიმონ სული, როგორც ტვირთმა. [b] იქნებ, არ გსმენია, ჰომეროსი ფრთიანებს რომ უწოდებს სიტყვებს?⁵³ და რაც მეტია ფრთა, მით უფრო ამსუბუქებენ ისინი სულს⁵⁴ და უფრო ამაღლებულს ხდიან მას. დაე, ნუ ჩაგიქროლებენ და შენი ყურადღების მიღმა ნუ დარჩებიან სიტყვების ფრთები, არამედ ამას დაუფიქრდი ჩემთან ერთად: თუკი ერთ ადგილას უნდა დამკვიდრებულიყო მჭევრმეტყველება, ღმერთი⁵⁵ სიტყვებს ფრთებს არ მისცემდა. აბა, რაში დასჭირდებოდათ, თუკი მცენარეებივით უნდა ყოფილიყვნენ ფესვებგადმულნი? ფრთის ბუნება ამგვარად მუსიკის მონათესავეა და ამიტომაც, რომ სხვა ცხოველები, [c] რომლებიც უფროთონი არიან, ყველა არამუსიკალურია, ხოლო რომლებიც მუსიკალურნი არიან, ფრთიანებია – ბუღბული, გედი, ჭრიჭინობელა. ახლა ეს ისე არ გაიგო, რომ მე გელსა და ბუღბულს [სიტყვის] სამკაულად ვიყენებ, მარჯვე სოფისტებივით, რომლებიც სიტყვებს ალამაზებენ⁵⁶ და ფერუმარილივით იყენებენ ამ ფრინველებს; ამ [მაგალითებით] შენ იმას გიჩვენებ, რომ არ არის გაქვავებული და უძრავი რამ მუსიურობა⁵⁷, და არც ერთ ადგილზეა მისი ძალა, როგორც ეს გრძნეული წყლებისა და ანაორთქლთა შემთხვევაშია.⁵⁸

თუკი ფიქრობ, რომ სადაც პირველად გაჩნდა რიტორიკა, მხოლოდ იმ ქალაქს [d] შეჰფერის, განათლებას იძლეოდეს, ეს ასე არც პურის და არც ღვინის შემთხვევაშია, რადგან, სადაც ესენი პირველად გამოჩნდა, მხოლოდ იქ როდი იზრდება ხორბალი და ვაზი! შენ ნახავ, რომ პურის მომწოდებლები მიცურავენ ეგვიპტეში, თრაკიაში, ბოსფორსა და ქერონესოსში. შეიტყობ იმასაც,

⁵³ იხ. მაგ., ჰომეროსი, ილიადა, 1, 201 და ხმრ.

⁵⁴ შდრ. პლატონთან „სულის ფრთები“, რომელსაც გონიერება ასაზრდოებს: *Phaedr.* 245 e მმდგ.

⁵⁵ რომელ ღმერთს გულისხმობს აქ თემისტოისი, არ არის ნათელი.

⁵⁶ შდრ. კომოტიკა პლატონის „გორგიაში“ (463 b მმდგ).

⁵⁷ მუსიკა აქ ზოგად განათლებას გულისხმობს.

⁵⁸ დელფოში, გადმოცემით, კლდის ნაპრალიდან ამოდიოდა ორთქლი, რომელიც აბრუებდა წინასწარმეტყველს და ტრანსში აგდებდა.

რომ სხვებისგან მოაქვთ ჰური თავად ათენელებსაც, რომელთაგანაც იყო ტრიპტოლემოსი,⁵⁹ [337 a] დრაკონებიანი ეტლით რომ დაფრინავდა. იმასაც ამბობენ, რომ ცხენები ეტლში პირველად ერეხთევსმა შეაბა,⁶⁰ მაგრამ ახლა ცხენიან ეტლებს თითქმის ყველა ქალაქში ილირიელები მართავენ; და რამდენი ეგვიპტელი და რამდენი თრაკიელია მეეტლეთა შორის! გადმოცემით, იარაღიც პირველად ატიკაში გამოჩნდა, – ან კი როგორ არ იქნებოდა პირველად, როდესაც თავად ადამიანი [გაჩნდა აქ პირველად]?! ასე რომ, სწორედ ის დროა, ადამიანებიც, რომლებიც სხვა ადგილებიდან არიან, აითვალწუნო და მათ მიმართ უპატივცემულოდ განეწყო!

სრულიად შესაძლებელია, სათავე ერთგან დაედოს რამეს და მას უფრო მეტი გულმოდგინებით სხვაგან მოეკიდონ:[b] კომედიაც ძველად სიცილიაში გაჩნდა (სწორედ იქიდან იყვნენ ეპიქარმე და ფორმოსი), მაგრამ ათენში უფრო კარგად განვითარდა; ტრაგედიის გამომგონებლებიც სიკიონელები არიან, ხოლო სრულმყოფელი – ატიკელი პოეტები. და, თუკი შენ, ფიდიასის ოლიმპიელ ზევსს რომ ნახავ, ატიკა აღარ დაგჭირდება ფიდიასით აღსაფრთოვანებლად,⁶¹ პლატონის შემოქმედების ნაყოფი რომ გექნება აქ, ნუთუ არ მოიხიბლები ძეგლების დემიურგით მისი მამულისა და [c] სახლის გაცნობის გარეშე? მაშინ, ქიოსშიც გმართებს განათლების მიღება ჰომეროსის გამო, ჰესიოდეს გამო კი – ასკრეში, ასევე ბეოტიაში – პინდარეს გამო; ან სტაგირას როგორ არ უნდა მიაგო პატივი სტაგირიტის მცოდნემ, ან კვიპროსს – ზენონ კიტიონელი საიდანაც იყო?

მაგრამ, თუკი ამდენი კარგი რამის თქმის მიუხედავად, მაინც ვერაფერს მივაღწიე და შენ ისევ მწველი ეროსი გაქვს უცხო ნაამბობებისადმი, მაშინ არა მხოლოდ ელინებთან უნდა გაემ-

⁵⁹ ტრიპტოლემოსი, დემეტრესა და პერსეფონესთან დაკავშირებული გმირია, მიწათმოქმედების შემომღები და მთელს დედამიწაზე გამავრცელებელი.

⁶⁰ ერეხთევსი, ათენის მითური მეფე, რომლის სახელსაც ატარებს ტაძარი ათენის აკროპოლისზე, კარიბტიდების პორტიკით ცნობილი.

⁶¹ ფიდიასი ათენელი იყო.

გზავრო, არამედ – ეგვიპტეშიც, ეთიოპიასა და ინდოელებთანაც, რათა იქიდან დაბრუნებულმა უმნიშვნელო ამბები კი არ მოგვიყვე, ან ისეთები, რომლებზეც ყველა ლაპარაკობს, არამედ დრაკონებსა და სპილოებზე გვიამბო. ინდურ ჭიანჭველაზეც ვრცლად გექნება მოსაყოლი, რამდენადაც [d] ცხოველია დიდი. აი, ბრაჰმანები კი არ მიგიშვებენ შენ მაღლა თავისთან, არამედ ელვასა და მეხს დაგატენენ.⁶² ხოლო, თუკი მართლაც გწყურია მუზების წყაროს წყალი და წადილს არ თამაშობ, ახლომდინარე წყაროს დაეწაფე, რომლის წყალი სასიამოვნო დასალევია და გამჭვირვალეც, და ნულარ ეძიებ ჩემთან პირენესა და არეთუსას.⁶³ თანაც, ეს ძველთაგანვე, დასაბიდანვე, იქნა დადგენილი და ღმერთებისგან მოცემული კანონია. აქედან გამომდინარე, [338 a] მჭევრმეტყველების სიტყვები ეძიე ადამიანებში და არა – ადგილებში.

ამასთან დაკავშირებით მოგიყვები ერთ მოკლე, მაგრამ ძველ ამბავს: ⁶⁴ ოდესღაც მიწა შეუმკობელი იყო და სილამაზეს მოკლებული. ღმერთებმა გადაწყვიტეს, მისთვის მიეხედათ. და, აი, გზავნიან იაპეტოსის ⁶⁵ ორ ძეს და მათ მიწაზე ზრუნვას ანდობენ; მის შესამკობად ⁶⁶ სხვა სიკეთებთან ერთად მათ ყველა ცოცხალი არსების დაბადების ⁶⁷ უფლებასაც ანიჭებენ, რომლებსაც მიწიდან უნდა მიეღოთ არსებობა და შეემკოთ იგი. გაინაწილეს ეპიმეთემ და პრომეთემ [b] საქმე: ერთი ძერწავდა და სწორ ფორმას აძლევდა ცოცხალ არსებებს მიწის, ცეცხლისა და ამათი ბუნების [ნივთიერებების] შერევით, მეორე კი თავად მიწას

⁶² ინდოელ ბრაჰმანთა ლევიტაციის უნარისა და ასევე მათ მიერ ქუქა-ქუხილის კონტროლის შესახებ წერს ფილოსტრატე (II-III სს): *Vita Apoll.* 3, 13, 15, 17 (Penela, 172, შენ. 13).

⁶³ პირენე – წყარო კორინთოში, რომელიც იმ ადგილას გაჩნდა, სადაც ბელეროფონტმა პეგასი მოათვინიერა. რაც შეეხება არეთუსას, ამ სახელის წყარო მრავალ ადგილას იყო (ეგზეაზე, ითაკაზე და სხვ.). Penela-ს აზრით, აქ სირაკუზის წყარო იგულისხმება (გვ. 172, შენ. 14).

⁶⁴ შდრ. პლატონის ვერსიას: *Plat. Prot.* 320 c-322 d.

⁶⁵ იაპეტოსი – ტიტანი, გეასა და ურანოსის შვილი, მამა პრომეთესა და ეპიმეთესი.

⁶⁶ εἰς τὸν κόσμον.

⁶⁷ γένεσιν.

რთავდა და მის თითოეულ ნაწილს ღმერთებისგან ნაბოძებ [სიკეთეებს] არგუნებდა. განაწილებისას მან ერთი მხარე ნათესებით უხვი შექმნა, მეორე შეამკო ვენახებით, მესამე – ათენას ნაყოფით,⁶⁸ სხვა – ხეხილის სიმრავლით, კიდევ სხვა – თმასავით ხშირი ტყით;⁶⁹ ერთგან ოქრო ჩათესა, მეორეგან – სპილენძი, მესამე ადგილას – ვერცხლი, სხვაგან – რაღაც სხვა ამგვარი, რათა [მიწის] თითოეული ნაწილისათვის რაც შეიძლება თანაბრად გაენაწილებინა სამკაული. მას შემდეგ, რაც მან ყველა ეგრეთ წოდებული სიკეთე გაანაწილა, მამა ზევსმა, [c] მიწის მიმართ მოწყალება გამოიჩინა და ინება, მისთვის რაღაც ღვთაებრივიც ეწილადებინა: ის აძლევს მას მეორე – გონისა და აზროვნების – კრატერს;⁷⁰ და აძლევს იმისათვის, რომ მიწა მთლიანად ეზიაროს ამ საჩუქარს. ეპიმეთე საგონებელშია ზევსის ამ ბრძანების გამო, პრომეთე კი, რომელიც მიხვდა, რომ აზროვნება და ლოგოსი მიწაში ვერ აღმოცენდებოდა სხვა თესლებივით, რომ მხოლოდ ცოცხალი არსების სულს შეეძლო ამ თესლის მიღება და ზრდა, იღებს კრატერს და [მის შიგთავსს] ადამიანს ჩაასხამს. ამის გამოა, რომ ლოგოსი არის იქ, სადაც ადამიანია. მართლაც, როგორც ჩანს, ადამიანი გახდა [d] მხოლოდ რაღაც სათავსო და ადგილი განათლებისა და ლოგოსისა, რის გამოც, თუკი პარკოსნები და მცენარეები ერთ ადგილას უფრო თავისუფლად იზრდება, ვიდრე სხვაგან, მჭევრმეტყველების სიტყვები ნაყოფია ადამიანთა სულებისა და სწორედ მათში უნდა ვეძიოთ უკეთესი და უარესი მჭევრმეტყველება. თუმცა, ამასაც გარკვეული ხელოვნება ესაჭიროება, როგორადაც მიწათმოქმედების ნაყოფთ. დაუკვირდი, რა დიდი მსგავსებაა ამ ორ საქმიანობას შორის!

უპირველეს ყოვლისა, სული უნდა დაამუშავო და განადო [339 a] შესაფერისი თესვისათვის.⁷¹ მას დაამუშავებ, თუ იქნები სწავლისკენ მიდრეკილი და ყურადღებიანი, მაგრამ, თუკი მას

⁶⁸ იგულისხმება, ზეთისხილი.

⁶⁹ ტყისა და თმის ერთმანეთთან შედარება არც ქართული ენისთვის არის უცხო („ტყესავით ხშირი თმა“).

⁷⁰ შდრ. Them., *Orat.* 6,77d-78a.

⁷¹ მიწათმოქმედების მეტაფორისათვის შდრ. პლატონი: სახელმწიფო, 6, 492 a, ფედროსი, 276 b და სხვ.

გაქვავებულსა და დაუბარავს დატოვებ, მთესველი ამაოდ ჩაყრის მასში თესლს და გონიერებისა და სიქველის ნაცვლად სიავესა და უვიცობას აღმოაცენებს ეკლებივით. შემდეგ, როდესაც იგი დაითესება და დაირგვება, უნდა გათოხნო და დათესილი აღიდგინო მეხსიერებით; ასევე უნდა გაწმინდო ველური ამონაყარისაგან, რათა მან, მრავლად აღმოცენებულმა და მომძლავრებულმა, არ მოახრჩოს სასარგებლო და მოშენებული ნათესი. ყველაზე მეტად კი იმაზე უნდა ვიზრუნოთ, რომ, უბრალოდ, [b] არც კი დავთესოთ და არ დავრგოთ ის, რისგანაც ვერანაირ სასარგებლო ნაყოფს ვერ მოვიწევთ⁷². რადგან მჭევრმეტყველების სიტყვებს შორისაც, ისევე როგორც მცენარეებში, ბევრია სასიამოვნო და ფართოდ გატოტილი, მაგრამ უნაყოფო და უსარგებლო. ასე, მაგალითად, ჭადრისა და ვერხვის ჭალებს არ მიაგებენ დიდ პატივს მიწადმოქმედნი, თუმცა ისინი ფასეულია ქალწულთა სალაღობოდ, დაღლილი მოგზაურისათვის და მიდიელთა მეფისათვის, რომელსაც ოქროს ჭადარიც ჰქონია⁷³. უნდა გმოვარჩიოთ და დავუკვირდეთ, თესლთაგან რომელია სასარგებლო.

თუკი ვერცხლისკენ არის მიპყრობილი შენი [c] მზერა და სასარგებლოს მის მიხედვით ზომავ, მაშინ ის მჭევრმეტყველური სიტყვები უნდა ეძიო, რომლებიც შენთვის ფულს აღმოაცენებენ. ეს თესლი ბევრია სამსჯავროებშიც, სახალხო კრებებზეც, განსაკუთრებით კარგად კი ის აგორასა და ტრიბუნების გარემოში იფურჩქნება. მეც კი დაგისახელებ მათ, ვინც იქ უხვად მოიხვეჭა ვერცხლი. თუკი მათ დაუახლოვდები და მოემსახურები, მალე ისე დაგიგრძელებენ ენას და მას ისე უჩვეულოს გახდიან, რომ შენი ლაპარაკით არა მხოლოდ ათი ნაბიჯიდან, არამედ [d] ოციდან, და, ალბათ თვით სტადიონიდანაც⁷⁴ კი გადაუსწრებ სხვა

⁷² ἀποδράψαι. იხ. შენ. 14 პონტოს სკოლის პასაჟში.

⁷³ იგულისხმება ქსერქსე (შდრ. Hdt. 7, 27; Xen., Hell. 7,1, 38; Ael. VH. 2, 14).

⁷⁴ სტადიონი – სიგრძის საზომი (დაახლ. 185 მ.).

ადგილებიდან მოსულ რიტორებს. აი, ასეთი მარჯვე სოფისტები გვყავს!⁷⁵

მაგრამ, თუკი მზერა შენი საკუთარი თავისკენ გაქვს მიმართული, რათა საკუთარ თავზე უკეთესი გახდე, მაშინ სხვა ნერგი უნდა ეძიო – არა მიწიერი,⁷⁶ არამედ ზეციური, რომელიც თუნდაც არავისთვის იყოს სარგებლის მომტანი და არავის ალფროთოვანებდეს, შენს სულში დავანებული თავისთავად იქნება შენთვის ძალზე ძვირფასი. ის იშვიათი [მცენარეა]; და ის ცოტასთანაა, რადგან მისით ადამიანები დიდად არ არიან აღფრთოვანებულები. მიზეზი კი ისაა, რომ იგი არ შოულობს ოქროს და [340 a] ვერცხლს, რადგან არ სცემს მათ პატივს და არაფრად მიაჩნია. ამიტომ ადამიანებიც არ სცემენ მას პატივს. მაგრამ [მისი] ნაყოფი რომ ეხილათ და ეგემათ, იცოდე, რომ ისინიც გაიმეორებდნენ იმ გამონათქვამს – რომ მთელი მიწისზედა და მიწისქვეშა ოქრო არ არის სიქველის ფასი.⁷⁷ ახლა კი ამ სარგებლის არცოდნისა და გამოუცდელობის გამო ფოთლებს უვლიან გარშემო, ამით არიან განცვიფრებულნი და მხოლოდ ეს [ფოთლები] ჰგონიან მცენარე. სწორედ მისი ძირი მისცა ჰომეროსმა, უფრო სწორად კი ჰერმესმა ოდისევსს, როდესაც კირკესთან მივიდა [თავისი] ამხანაგების გამოსახსნელად სიამით გამოწვეული უგონობისაგან.⁷⁸ შენც მიიღებ [მას] ღმერთისაგან,

⁷⁵ სიტყვასიტყვით იმეორებს ფრაზას პლატონის „მენექსენოსიდან“ (235 c).

⁷⁶ შტრ. Pl., Tim. 90a; Them., Orat. 13,170b. ზეციური ნერგის მეტაფორას ვნახავთ ნეოპლატონიკოსებთანაც და პატრისტიკაშიც. თემისტოკოსი ამბობს, რომ ადამიანებს არ ალფროთოვანებს სიქველის ხილვა, რადგან არ იციან მისი რაობა. ამიტომ უკვირთ მისი იერსახე.

⁷⁷ ἀρετῆς οὐκ ἄνταξιός. შტრ. Pl., Laws 5, 728 a; Them., Orat. 21, 261c.

⁷⁸ ἔγ' ἠδυστῆς ἀλογίας. კირკე მასთან კუნძულზე მისულ ოდისევსის თანამგზავრებს ნაყენით გაუმასპინძლდა, მათ სამშობლოს ხსოვნა დააკარგვინა და ღორებად აქცია. მათ საძებნად მიმავალ ოდისევსს ჰერმესმა ბალახი, სახელად „მოლი“, მისცა, რომელმაც ის კირკეს ჯადოსგან დაიცვა (ჰომეროსი, ოდისეა, X, 210-349). კირკეს შესახებ მითის ინტერპრეტაციებს ვნახავთ ჰომეროსის კომენტატორებთან და ასევე ფილოსოფოსებთანაც (მაგალითად, პლოტინთან, ფსელოსთან და სხვ.). Penela (გვ.

თუკი ძალისხმევას არ დაიშურებ, [b] შენც გიჩვენებს მის ბუნებას, ისევე, როგორადაც ლაერტეს ძეს უჩვენა. ნუ ჩათვლი, რომ ეს საუნჯე შენთვის გამოუსადეგარი იქნება, რაკი არასოდეს მოხვდები იმ კუნძულის სიახლოვეს, ვერც კირკეს იხილავ ოდესმე და ვერც [მის] ნაყენს დალევ. კარგად იცოდე, კეთილო, რომ თუკი უხვად არ გექნება ეს საწამლავისაგან დამცავი საშუალება, ერთი კირკეს ნაცვლად მრავალნი შეაზავებენ შენთვის ნაყენს; და ესენი შორს როდი სახლობენ, რომ დიდი მოგზაურობა იყოს საჭირო [მათთან მისასვლელად], არამედ გამუდმებით შენთან არიან, [c] შენს ირგვლივ, გარს გერთყმიან და გიხმობენ თავისთან! [გგონია] ის ძირი ეგვიპტეში იზრდება, ან ჰომეროსის რომელიმე კუნძულზე, რომელიც ძალზე შორს არის და შენ ისევ დიდი ხნით გამგზავრება გჭირდება? თუკი [პოეტის] სიტყვების წვდომას შეეცდები, [მიხვდები, რომ] აქაც შეძლებ წამლის ამოთხრას, რადგან იგი სიმბოლოებითა და მინიშნებებით გვეუბნება:

„ძირი შავი ჰქონდა, ყვავილი კი რძეს ჰგავდა“.⁷⁹

და, თუკი ეპიკურ სიტყვათა აზრს ვერ წვდები, გინდა, გაგახსენო სხვა გამონათქვამიც, რომელიც ჯერ კიდევ ყმაწვილობისას ისწავლე [d] სკოლაში? ის ცხადად დაგანახებს და განგიმარტავს⁸⁰ ეპიკურ სიტყვას, რადგან [მისი ავტორი] ამბობს:

„ნამღვილი განათლების ძირი მწარეა, მაგრამ ტკბილია და საამო ნაყოფი“.⁸¹

თუკი „მწარეს“ შავით, ხოლო „ტკბილს“ „თეთრით“ შეცვლი, და ამასთანავე გაითვალისწინებ, რომ ბალახის მომცემი ღმერ-

173-174, შენ. 21) უთითებს ევსტათის (Eustathius, In Hom., Od. 10, p. 381 Stallbaum) და დიონ ქრიზოსტომოსს (Dio Chrys. Orat. 7 (8).2126).

⁷⁹ ჰომეროსი, ოდისეა, 10, 304.

⁸⁰ ἐπιγευσῆσθαι.

⁸¹ რიტორიკის სახელმძღვანელოებში ეს გამონათქვამი (*ბრეია*) მიეწერებოდა ისოკრატეს. იხ.: ლიბანიოსი (Progymnasmata, 3, 3), ჰერმოგენე (Prog. 3, 29), აფთონიოსი (10, 4, 16-17). თუმცა Penela-ს შენიშვნით, ზოგჯერ სხვა ავტორებსაც მიეწერებოდა (გვ. 174, შენ. 22). შდრ. დავით გურამიშვილი: „სწავლის ძირი მწარე არის, კენწეროში გატკბილდების“ (დავითიანი, გვ. 18).

თია, ცხადი გახდება ჰოეტის ჩანაფიქრი. შენ ასევე აღმოაჩენ, რომ მას ემოწმება ჰესიოდეს, რომელიც დასაწყისისათვის სიქველით შრომას ამჯობინებს, ხოლო დასარულად შვებას გვპირდება⁸². ასე რომ, თუკი ყველგან შეიძლება [411 a] სიქველეში წვრთნა⁸³, ასევე ყველგან შეიძლება იმ წამლის ამოთხრა. ვფიქრობ, ამაზე მიგვითითებს ჰომეროსი, რომელიც ჰერმესს დაამოძვრინებს ოდისევსს და მიაცემინებს მისთვის ბალახს ისე, რომ არც სხვა ადგილიდან მოაქვს იგი და არც შორს მიემგზავრება მის ასაღებად, არამედ მიწიდან ამოიღებს იქ, სადაც დგას⁸⁴. სხვას რას შეიძლება ამბობდეს [ჰომეროსი], თუ არა იმას, რომ [ეს საშუალება] ფერხთით აქვს და ახლოს მას, ვისაც მისი აღება შეუძლია?!⁸⁵

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა მაგდა მჭედლიძემ

⁸² შდრ. Hes. *Op.* 289-92. შევნიშნავთ, რომ დავით გურამიშვილის გამონათქვამს (იხ. წინა შენიშვნა) ჰესიოდესთანაც აქვს საერთო, რადგან „კენწეროს“ ახსენებს (შდრ. ἔπιθ δ'εἰς ἄκρον ἴκηται... *Op.* 291). იხ. ასევე ქვემოთ, შენ. 85.

⁸³ ἀρετὴν ἐξασκεῖν.

⁸⁴ ჰომეროსი, ოდისეა, 10, 302-303.

⁸⁵ თემისტოსის ეს აზრი ციტირებულია ევსტათის კომენტარებში, რომელიც იქვე დასძენს, რომ ამ ძირის ამოთხრა ადვილი არ არის, ისევე როგორც რთულია განათლებისა და სიქველის მწვერვალის პოვნა (παίδειάς ἄκρος ἂσπερ καὶ ἀρετῆς δισσχερεῖς ἐξεσπεῖν, Eustathius, In Hom., 1, 381).

რეკონსტრუქციები

პლავტუსი – ამფიტრიონი

ლიკა გორდეზიანი

თბილისი, ლოგოსი, 2022, 210 გვ.

2022 წელს გამოიცა რომაელი კომედიოგრაფოსის პლავტუსის კომედია „ამფიტრიონის“ პირველი ქართული პროზაული თარგმანი ვრცელი კომენტარებით (პლავტუსი. „ამფიტრიონი“. თბილისი: ლოგოსი, 2022 წ., 210 გვ.; ლათინურიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო ლიკა გორდეზიანმა; რედაქტორი: ია გაგუა; რეცენზენტი: მანანა ფხაკაძე).

ევროპული თეატრალური ტრადიციის, დასავლური კომედიის ფუძემდებლის, შექსპირის „შეცდომათა კომედიის“ და მოლიერის „ძუნწის“ ორიგინალის ავტორის, პლავტუსის ოცამდე კომედიიდან „ამფიტრიონი“ ქართულ ენაზე თარგმნილი მეორე კომედიაა. პირველი - იამზე გაგუას თარგმნილი „ფსევდოლი“ 2006 წელს გამოვიდა (პლავტუსი. „ფსევდოლი“; თბილისი: ლოგოსი, 94 გვ.; თარგმანი და კომენტარები იამზე გაგუასი, შესავალი წერილი მანანა ფხაკაძის; რედაქტორები: მანანა ღარიბაშვილი, თინათინ გიორგობიანი). რომაელი პლავტუსი, როგორც თავადაც აღნიშნავდა, ბერძენი კომედიოგრაფოსების, ახალი ატიკური კომედიის წარმომადგენლების კომედიების კონტამინაციით ორიგინალურ პიესებს ქმნიდა.

დიდი რომაელი კომედიოგრაფოსის „ამფიტრიონი“ პოპულარული გახდა ჯერ კიდევ შუა სუკუნეებიდან და დღემდე არ

შეწყვეტილა დრამატურგიაში, მხატვრულ ლიტერატურაში, საოპერო ხელოვნებაში, კინემატოგრაფში მისი ინტერპრეტაციის ცდები.

ამდენად, ქართულ ენაზე ამ მნიშვნელოვანი კომედიის თარგმანი ავსებს იმ ლაკუნას, რომელიც პლავტუსის და ზოგადად რომაული ლიტერატურის გადმოცემების სფეროში გვაქვს. მაგრამ ამ გონივრულად ზუსტ, ნათელ თარგმანს გარდა პლავტუსის შემოქმედების გაცნობისა პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს და თავისი სამიზნე ჯგუფიც ჰყავს, სახელდობრ -სტუდენტები, რომლებთანაც ერთად ამ ტექსტზე მუშაობამ ხელი შეუწყო მთარგმნელს პლავტუსის „ამფიტრიონის“ კურსის მომზადების ფარგლებში ღრმად გაეგო ეს პიესა და შესანიშნავად ეთარგმნა რომაული კომედიის უდიდესი წარმომადგენლის ეს კომედია.

პლავტუსის კომედიის „ამფიტრიონის“ ქართულ თარგმანს წინ უძღვის შესავალი, რომელშიც განხილულია (1) ტიტუს მაკიუს პლავტუსის ცხოვრება და შემოქმედება, მისი პიესებისა (ბერძნულ ორიგინალებთან დამოკიდებულება, რომაული რეალიები, პროლოგი, მუსიკალური მხარე, მეტრიკა, ენა, კომიზმი) და პერსონაჟებისათვის (ახალი ატიკური კომედიისა და *comœdia palliata*-ს ტიპური ფიგურები) დამახასიათებელი თავისებურებები; შესავალში ასევე მიმოხილულია თავად პლავტუსის კომედიებს შორის ყველაზე მეტად „რომაული“ პიესა (2) ამფიტრიონი, მის შესახებ რომაული ლიტერატურის მკვლევარების მიერ გამოთქმული სხვადასხვა მეცნიერული აზრი და შეფასება. და ბოლოს, (3) გამოცემასთან და თარგმანთან დაკავშირებული შენიშვნები (ტექსტის თარგმნის სპეციფიკა, თანდართული დიდასკალიები); ქართულ თარგმანს დანართის სახით კომედიის ორიგინალური ტექსტი მოსდევს, უმეტესწილად ენობრივი შენიშვნებით.

ლიკა გორდუზიანის პლავტუსის „ამფიტრიონის“ ადეკვატური პროზაული თარგმანის დიდი ღირსება ვრცელი კომენტარე-

ბია, რომლებიც ხელს უწყობს არცთუ სრულად შემორჩენილი და ჯერ კიდევ ბოლომდე გადაუჭრელი ინტერპრეტაციული სირთულეების მქონე პიესის სემანტიკური და ესთეტიკური ინფორმაციის გაგებას.

ნათარგმნი კომედიის ლიტერატურული, ისტორიული, ლექსიკოლოგიური, ლინგვისტური, თითქმის ტექსტის მოცულობის ფარდი კომენტარები ეყრდნობა მეცნიერულ გამოკვლევებსა კრიტიკულ გამოცემებს.

თარგმანი წარმოგვიდგენს ახალგაზრდა მთარგმნელ ლიკა გორდეზიანს, როგორც სერიოზულ მკვლევარს და მის კვალად არა მხოლოდ სასურველს, არამედ სავალდებულოს ხდის შემდგომდროინდელი ქართული თარგმანების აკადემიური გამოცემის აუცილებლობას.

შემდგომი გამოცემისთვის განსაკუთრებით ad usum scholarum-ისთვის გამოსაყენებელი, საჭირო წიგნისთვის სასურველი იქნებოდა ლექსიკონის დართვა. ცალკეული ავტორის ლექსიკონი ხელს შეუწყობდა ლათინურ-ქართული სალექსიკონო ბაზის გამდიდრებას და საბოლოოდ მისი გამოცემის ერთობ საშურ საქმეს.

მანანა ფხაკაძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი

VARIA

* * *

2023 წლის მარტის თვეში ჩვენი ინსტიტუტის დამფუძნებელმა და თსუ-ის ემერიტუს პროფესორმა, აკად. რისმაგ გორდეზიანმა მისი კოლეგისგან, პროფ. მიხაელ ფონ ალბრეხტისგან შემდეგი წერილი მიიღო:

„ძვირფასო რისმაგ, გიგზავნი ჩემს ლათინურ ლექსს „ვალერიუს ფლაკუსისადმი“, რომელიც გეძღვნება შენ, ჩემს ძვირფას მეგობარს და საქართველოს ღრმადპატივცემულ პედაგოგს. მასში მე მოვიხსენიე ჩემი წინაპრები, ტრანსციმბირული რკინიგზის ინჟინრები, რომლებიც დაიბადნენ თბილისში. ხოლო თბილისში დაბადებული ბაბუაჩემის შთამომავლებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს კოსმონავტიკის განვითარებაში, რის შესახებაც მე სულ ახლახან შევიტყვე. მხოლოდ მე და მამაჩემმა ვუძღვენით თავი მუზეებს, რითიც ასევე ვცდილობდით ხალხთა შორის მეგობრობის ხილების გაღებას. ჩემთვის ჩვენი შეხვედრები თბილისსა და სხვა ადგილებში უზარმაზარი და დაუვიწყარი საგანძურია. უდიდეს მადლობას გიძღვნი გულწრფელი მეგობრობისთვის.

მე და ჩემი მეუღლე გისურვებთ შენ და შენს ოჯახს ყოველივე საუკეთესოს

შენი მიშა და რუთი“

მიხაელ ფონ ალბრეხტი არის ცნობილი გერმანელი მეცნიერი, კლასიკური ფილოლოგიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, მთარგმნელი და პოეტი. პენსიაზე გასვლამდე იგი იყო ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის პროფესორი, კითხულობდა ლექციებს პრინსტონისა და ამსტერდამის უნივერსიტეტებში. პროფესორი მიხაელ ფონ ალბრეხტი

არის ავტორი რომაული ლიტერატურის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და პოპულარული სახელმძღვანელოსი, რომელიც მრავალ ენაზეა თარგმნილი. აკადემიური და სამეცნიერო მოღვაწეობის პარალელურად, პროფ. ფონ ალბრეხტი ეწეოდა მთარგმნელობით საქმიანობასაც. ოვიდიუსისა და ვერგილიუსის ნაწარმოებების გერმანულად თარგმნისათვის მას სხვადასხვა დროს მიენიჭა არაერთი საპატიო პრემია. მიხაელ ფონ ალბრეხტი ასევე ცნობილია ლათინურ ენაზე შექმნილი პოეტური თხზულებებით. საყურადღებოა, რომ აკად. რისმაგ გორდეზიანისადმი მიძღვნილი მისი ერთ-ერთი ლექსი ჩვენს ჟურნალში აღრეც დაიბეჭდა, ამჟამად გთავაზობთ მის ახალ ნაწარმოებს, რომელიც ქართულად თარგმნა პროფესორმა იამზე გაგუამ.

Ad Valerium Flaccum¹

Nemo poetarum tanti te, Gloria², fecit,
Phasidos ut stantem in ripa iuvenesque vocantem
fingeret. Huic multis rebus contraria Fama³,
digna indigna canens. Quarum utraque iure secuta est
Aesoniden. Aperire vias mortalibus ingens 05
est facinus. Romanarum sic rete viarum
diversas partes totius iunxerat orbis.
Claudius Oceanum sic et dux Flavius⁴ ausi
navigiis lustrare. Licet conferre minora
si magnis, proavus noster te, Suebia, liquit 10

¹ Carmen dedicatum amico Rismag Gordeziani, praeceptoris Georgiae.

² 1, 77-78.

³ 2, 116-125.

⁴ 1, 7-9.

– spes illum solis duxit terraeque feracis –
 lintre sequens Istrum primo, dein litora Ponti,
 pervenit Tiphilim Scythicique ad Phasidos oras,
 nactus ubi est patriamque novam prolemque virilem.
 Inde genus⁵ natum, doctum contexere gentes 15
 tramite ferrato, validis et pontibus altos
 Europae atque Asiae montes amnesque domare.
 Proxima iam suboles lunam petit atque planetas
 navigia emittens robustis pulsa pyraulis,
 aut terrae pacem numeris commendat amoenis. 20
     «Tendite in astra, viri⁶» dixit Saturnius. Addis
 Romanae historiae radicem spemque⁷ novatam :
 arte maris victrix confecta est Palladis Argo ;
 arte canit fidens Idmon : «ratis omnia vincet⁸».
 Graecia iamque Asiae succedit ; tertia Roma est, 25
 quam tu significas potius quam nomine dicis⁹.
 Nec satis hoc : quantum terrae cognocere, quantum
 permissum est caeli¹⁰! Vidisti, provide, plura
 Vergilium socians vatem Rhodiumque poetam.
     Est pietas Romana tibi: fuerasque sacerdos: 30
 e ter quinque viris unus. Persaepe precantur
 Aesonides Minyaeque deis sacra dona ferentes.
 Non semel et repetis, superos hominum esse benignos
 virtuti, gaudere viis audacter apertis¹¹.

⁵ Quattuor patrum scriptoris viarum ferratarum (maxime transsiberianarum) et pontium constructores fuerunt, pater musicus, nomine Georgius (+1976). Cosmonautica autem navigia et pyraulos construebant Alexander V. Albrecht (+2019) eiusque maiores.

⁶ 1, 563.

⁷ E.g. 1, 242.

⁸ 1, 236.

⁹ 1, 542-543; 555-560.

¹⁰ 1, 168.

¹¹ 1, 498-502.

Narrator bonus es: respirandi estne potestas?	35
Avelli a libro quis possit? Nulla quies est!	
Quantopere – heu! – trepido dubitans, Symplegadas Argo incolumisne queat tandem percurrere necne!	
Dumque pugillatu certant Pollux Amycusque, inter spes pendens dubium curasque legentis cor micat, Oebaliden servari exoptat anhelans.	40
Singula nec satis est narrare: exponere totum inde a principio est, vates, tua maxima cura. Mente animoque videt Mopsus ¹² mala multa futura; Felices reditus promittit fortibus Idmon ¹³ ,	45
ipse sua de morte tacet, rigat imbribus ora. Docte poeta statûs animi depingere mixtos, spes curasque simul, risus lacrimasque ciere, opposita inter se iuxta componere gaudes, seria conspergens parco sale, dulcia amaro.	50
Difficilis quare multis tua Musa videtur, ast alios vera delectat imagine vitae. Ardores animi nascentes leniter auges. Lilia ¹⁴ principio Medae virgineum cor illustrant, quae mox corrumpent ventus et imber.	55
Una in effigie contraria iuncta videmus! Vt videt Aesoniden, ficto sermone requirit, quis sit; quaerentem Saturnia fraudibus urget ¹⁵ . Hic quoque nil simplex, falsa omnia et ambigua. Instar sideris est iuvenis, sed non laetabile Colchae ¹⁶ .	60

---

¹² 1, 207-226.

¹³ 1, 234-239.

¹⁴ 6, 492-494.

¹⁵ 6, 587-591.

¹⁶ 6, 606-608.

Denique uti primo velis qui luserat Auster
leniter, incubuit graviter tum navibus¹⁷, illa
mole dei premitur, recipit quem pectore toto.

Mox *permixtum odiis* Venus illi inspirat *amorem*¹⁸.

Tanta tribus verbis cohibes contraria, vates? 65

Non brevitatis ista est, nucis Aetna putamine clausus!

Dulce in amore nihil tali est, *idyllia* nulla,

e medioque Chloes cum Daphnide fabula cedat!

Cuncta refert veri ad normam. Gravitate prophetae

niteris, actorum ante memor pariterque futuri 70

gnarus: Lectoris quarum mens conscia rerum

fit, dum personae sese observare videntur

ipsae e longinquo, plus quam voluere profantes.

Quid? Medea, tibi pollentior esse deabus

Visa es? «Non Pallas, non servat Iasona Iuno, 75

sola ego¹⁹». Iam cedit pudor ore, propinquat Erinys²⁰.

Haud secus Aesonides sponsae periuria iurans

in caput ipse suum furiales convocat ignes²¹.

Immotos oculos cernis lacrimisque vacantes

Aesonidae²². Perstas tamen omnia pandens 80

quae restent superanda, et fers medicamina sponte.

Cuncta vides: omnis tibi fabula nota videtur.

Fortior est ratione furor. Nec firmus Iason:

Devictis tauris, consopitoque dracone

Virginis auxilio, secum fert vellera: praeda 85

altera Medea est. In sancto vellere initis

---

¹⁷ 6, 664-667.

¹⁸ 7, 255.

¹⁹ 7, 442-444.

²⁰ 7, 462.

²¹ 7, 500-510.

²² 7, 483.

coniugium. Ei mihi, sed coniunx «fidissimus» iste
 Aenea peior reginam linquere promptus
 fraude fugam clandestinam parat. Ultima desunt:
 Te vicisse tamen scimus. Sed fratre necato 90
 Et pueris dicine potest victoria vere?
 Non homines, verum ars victrix est vera Minervae;
 namque Argo, non Aesonides, consedit Olympo²³.
 Sic hodie in nova nos ars atque scientia regna
 evocat, aethereas hortans invisere calles. 95
 Pax Romana viis stratis penetraverat orbem,
 sic nos sidereis confisi navibus axem
 mox nostrum fore speramus. Hecates tamen artes
 nil prodesse docet Medea. Minerva monet nos:
 «Segnitiem vitate! Patet mortalibus aether,
 qui non remigiis, sola vi mentis aditur». 100
 Estne poetarum nobis vicinior ullus?

---

²³ 1, 4.

ვალერიუს ფლაკუსს²⁴

ყველა პოეტზე მეტად გაქო მან შენ, გლორიაჲ,
 ვინაც ფაზისის ნაპირებთან უნმე ჭაბუკებს,
 უმღერა ფამამ მას სხვაგვარად, ენაჭარტალამ,
 ორივე ქალღმერთი ესონიდის იყო მეგზური,
 ეს გზა გმირობის დარი იყო მოკვდავებისთვის. 5
 რომაელებიც ასე მისწვდნენ სამყაროს ზღვებით,
 ფაბიუსმა და კლავდიუსმა გემით გაბედეს
 ვრცელ ოკეანის გადაცურვა... თუმც დიდი რილით,
 შევადარებ მას ჩემს ამბავსაც, თუ ვით დატოვა
 ოდესღაც ჩემმა წინაპარმა შვაბიის მხარე, 10
 მზის შუქს ენდო და მიაშურა კურთხეულ მიწას,
 ნავით ისტროსი გადალახა, შემდეგ კი პონტო,
 ტიფლისს ეწვია, სკვითიაში ფაზისის პირას
 პოვა სამშობლო მან ახალი... იქ დაეფუძნა,
 გაჩნდა თაობა მშენებლების გზების, ხიდების, 15
 მთა არ დატოვეს და მდინარე, დაიმორჩილეს
 მწვერვალები და ჩანჩქერები, აზიასა და
 ევროპაშიც. ბოლოს კი თავად მთვარესაც მისწვდნენ
 და პლანეტებსაც მძლავრ ხომალდებით,
 ზოგმა მსოფლიო დაამშვიდა ტკბილი ჰანგებით. 20
 „ვარსკვლავებისკენ, ჭაბუკნო“ – თქვა იუპიტერმა.
 ახალ იმედს და ძალას აძლევ რომაულ ამბებს,
 ზღვები პალასის ხელოვნებით გაცურა არგომ,
 „ყველაფერს დაძლევ ხომალდითო“ – უთხრა მისანმა. 25
 აზიის მერე ელადაა, რომი – მესამე,
 შენ უკეთ ამბობ. შესაცნობი კიდეც ბევრია
 ცაშიც, ხმელეთზეც! შენ ბევრი იცი და ბევრს განჭვრეტ,

²⁴ ლექსი ეძღვნება მეგობარს, რისმაც გორდეზიანს, საქართველოს მოძღვარს.

როდოსელ პოეტს უკავშირებ შენ ვერგილიუსს.
 კეთილზნეობა რომაული გაქვს, როგორც ქურუმს,
 თხუთმეტ კაცთაგან შენ ერთი ხარ. ღმერთებს სთხოვთ შველას, 30
 ესონილო და მინიებო, წმინდა მსხვერპლებით
 ევედრებით, სიქველისკენ რომ გზა გაიკაფოთ,
 რომ სიმამაცით მოიპოვოთ შვება და ღებნა.
 იყავი კარგის მაცნე! არის იმედი რამის?
 ვინ შეძლებს გემის დატოვებას? ხსნა არსაიდან! 35
 ვეჭვობ და ვშფოთავ, სიმპლეგადებს ჩაუვლის არგო
 უვნებლად, თუ მათ შორის გავლას ვერ მოახერხებს?
 სანამ პოლუქსი კრივიში ებრძვის ამიკუსს, მანამ
 მკითხველის გული იმედით, ხან შიშით ივსება,
 ხვნიშის და ნატრობს გადარჩენას ევბალიდისას. 40
 ყველაფერ წვრილმანს არ გვიამბობს პოეტი, რადგან
 მას ურჩევნია, სულ თავიდან დაიწყოს თხრობა.
 მოჰსუსი გულით, ფიქრით ხედავს ბოროტ მომავალს,
 იღმონი კეთილ დაბრუნებას აუწყებს მამაცთ.
 მაგრამ არ ამხელს თავის სიკვდილს, თვალცრემლიანი. 45
 ხატოვნად აღწერ შენ, პოეტო, გრძნობებს კაცისას,
 იმედს და წუხილს, სიცილს და ცრემლს ერთად გადმოსცემ,
 სევდას და შვებას, მნიშვნელოვანს და სახუმაროს,
 მწარესა და ტკბილს ერთმანეთში ურევ, აზავებ.
 ასეთი მუზა ბევრს აოცებს, პოეტო, შენი, 50
 ზოგს მოსწონს, რადგან სინამდვილეს ასახავს იგი.
 მედეას გულში ნაზი გრძნობა ცეცხლად იქცევა,
 ქალწულის გული შრომანების დარი რომ იყო,
 ქარმა და წვიმამ დაანგრია, გააუხემა.
 ვხედავთ მის სახეს, გამომხატველს სხვადასხვა ვნების, 55
 ნახვისთანავე ვინაობას ჰკითხავს ესონილს,
 იუნო აძლევს პასუხს ქალწულს ყალბს და ორჭოფულს,
 ცრუსა და მართალს, არა მარტივს, არეულს ერთად,

მზეს ჰგავს ქაბუკი, თუმცა კოლხ ქალს ეს არ ახარებს.
 მან ვერ გაუძლო ღმერთის ძალას და დაითრგუნა, 60
 დაიმორჩილა, დაიმონა ქალწული გრძნობამ.
 ვენუსმა ვნება სიძულვილთან ერთად ჩაჰბერა,
 შენ სამი სიტყვით გამოხატავ ამას, პოეტო!
 „კაკლის ნაჭუჭში ეტნა“, ასე ბრძანე, მგოსანო.
 ამგვარი გრძნობა არ არს ტკბილი, იდილიური, 65
 ყველაფერს ჰყვები მართებულად, როგორც მისანი,
 განსოვს წარსული და მომავლის განჭვრეტაც ძალგიძს,
 და ყველა ამბავს უზიარებ მკითხველთა გულებს,
 ისინიც თხრობას მისდევენ და აკვირდებიან,
 მეტის და მეტის გაგება სურთ, რა უნდა მოხდეს. 70
 რაო, მედეა? ქალღმერთებზე მეტი ძალა გაქვს?
 „ვერც პალასი და ვერც იუნო იხსნის იასონს,
 მხოლოდ მე“. თქვა და ერინიის კარებთან შედგა.
 ფლიდი იასონ ცრუ ფიცსა დებს ქორწინებისა, 75
 ვითომ ბობოქრობს სიყვარულის ცეცხლი მის გულში,
 ვერ ხედავ ამ დროს ესონიდის თვალეებზე ცრემლებს,
 მაინც შენ წინ მდგარს დაწვრილებით უხსნი ყველაფერს,
 რა ემუქრება, როგორ უნდა დაიხსნას თავი.
 მან უკვე იცის ყველაფერი, წინასწარ ხედავს, 80
 გამხნევდა იგი სულიერად, გაუბედავი,
 ხარებსაც სძლია და დრაკონსაც მოჰგვარა ძილი,
 მხოლოდ ქალწულის დახმარებით მიაქვს საწმისი,
 მედეაც მისი ნადავლია, მეუღლე მისი,
 „ერთგული ქმარი“, ენეასზე უარესია, 85
 მზადაა ცოლი მიატოვოს მან ვერაგულად,
 და მიატოვა მყისიერად მან დედოფალი,
 სხვა არა ვიცით, მაგრამ ვიცით, შენ გაიმარჯვე,
 ძმა მოკალი და არც შვილები დაინდე შენი, 90
 მას გამარჯვება შეიძლება ეწოდოს განა?

მინერვას ძალამ გაიმარჯვა, არა ხალხისამ,
 არგო ავიდა ოლიმპოზე, არა – იასონ.
 სამყაროსაკენ გზები რომის მშვიდობამ გახსნა,
 დღეს ხელოვნება გვიხმობს სულ სხვა ვარსკვლავებისკენ 95
 ახალი ცოდნით, ვიმედოვნებთ მალე მივალწევთ.
 ჰეკატეს ჯადომ ვერ უშველა მედეას, ჩვენ კი
 მინერვა ცოდნას გვაძლევს, გვმოდვრავს და წაგვაქეზებს.
 „ნუღარ ყოყმანობთ! ცა ხსნილია მოკვდავებისთვის,
 ნიჩბებით არა, მას გონების ძალით მიაღწევთ“. 100
 იცნობთ პოეტებს შორის უფრო ჩვენთვის ახლობელს?

თარგმნა იამზე გაგუამ